

MAGYAR
KÖNYV-SZEMLÉ.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA.

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR NYOMDÁJA.

1891.

Jelen kettős füzethez egy chromo-litographiai és egy czinkographiai melléklet van csatolva.

AZ 1890. ÉVI FOLYAM III—IV. FÜZETÉNEK TARTALMA :

	Lap
Ráth György : Nyomatott szertartáskönyveink a római Rituale be- hozataláig :	163—191
Az olasz könyvtárak 1885. évi pragmatikája. Németből fordította <i>Horváth Ignác</i>	192—218
Csontos János : Lengyelországi könyvtárúvartatok	219—256
Hellebrant Árpád és Horváth Ignác : Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez	257—275
Majláth Béla : Jelentés a M. N. Múzeum könyvtáráról 1889—1890-ben	276—294
Szilágyi Sándor : Szabó Károly nekrológja	295—299
Petrov Sándor : Biegner János brassói Tetraevangeliuma 1561-ből a csernekhegyi monostor könyvtárában	300—303
Hazánkat érdeklő külföldi szemle.	
Csontos János : Az antwerpeni bibliographiai congressus 1890-ben	304—339
Vegyes közlemények	333—370
Jelentés a M. N. Múzeum könyvtáráról 1890-ben. — Jelentés a budapesti m. kir. tudomány-egyetem könyvtáráról 1890-ben. — Jelentés a M. T. Aka- démia könyvtáráról 1890-ben. — Jelentés a Somogyi-könyvtárnak 1889—90. évi forgalmáról. — A debreczeni ev. ref. főiskola nyilvános olvasóterme. — A kaposvári áll. főgymn. és Somogyvármegye egye- sített könyvtárának czímjegyzéke. — A Magyar Nemzeti Múzeum kézirattára. — A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára. — Catalogus bibliothecae Joannis Cardinalis Simor Principis primatis regni Hun- gariae, archiepiscopi Strigoniensis. — A Thuróczi krónika. — Lőcsei nyomdász-nyugta 1686-ból. — Dr. Illésy János: Röpiratok az 1728-iki országgyűlésről. — Debrenthei Tamás püspök egy ismeretlen codexe Bécsben. — Rajcsányi Ádám magyar nyelvű recipéje a XVIII. századból. — Ismeretlen Corvin-codex Ragusában. — Adatok a magyarországi középkori könyvtárak történetéhez. — Mátyás király könyvtárának jel- lemző borkötéseiről.	
<i>Magyarországi könyvészet 1890-ben.</i> Összeállította : Horváth Ignác	1—162
Magyar irodalom	1—93
Hazai nem magyar irodalom	94—114
Hazánkat érdeklő külföldi munkák	114—120
Naptárak az 1890. évre	120—130
Egyházi névtárak és directoriumok az 1890. évre	131—132
Iskolai értesítők az 1889—90-ik évre	132—162
Kimutatás a «Magyar Könyv-Szemle» 1890-ik folyamában felsorolt könyvekről. Előfizetési felhívás.	

NYOMTATOTT SZERTARTÁSKÖNYVEINK A RÓMAI RITUALE BEHOZATALÁIG.¹

RÁTH GYÖRGYTÖL.

A fennmaradt hazai könyvjegyzékekben és egyéb írott emlékekben a szertartáskönyveket, melyek a nyilvános isteni tiszteleten kívül kiszolgáltatandó szentségeket és szentelményeket tárgyazzák, a római rituale behozataláig különböző elnevezések alatt találjuk. De ezek tárgyukra nézve is eltérnek egymástól, a mennyiben egyfelől többnyire a szentségeknek csak egy részére szorítkoznak, másfelől pedig oly szertartásokra is kiterjednek, a melyekre vonatkozó utasítások jelenben a misekönyvek keretébe tartoznak.

Az ilyenmű legrégebbi önálló szertartáskönyvek a keresztelés rendjének szabályozására szorítkozván, «*Baptisterium*» név alatt fordulnak elő.² Így szent István adománylevelében, melyet a pécsváradi benczés monostor alapítása alkalmából 1015-ben kibocsátott, 33 ajándékozott egyházi kézirat között 2, a szentmártoni apátság kincseit és vagyonát tartalmazó 1093-dik évi összeírásban pedig 70 könyv között 4 *Baptisterium*ról történik említés.³

¹ Ezen közlemény mutatóján szerzőnek egy nagyobb tanulmányából, melyet saját könyvtárának ritkaságairól ír. A cikk, Dankó József folyóiratunkban megjelent, hasonló tartalmú cikkének kiegészítő részét képezi, s mert bibliographiai és művelődéstörténeti szempontból sok újat és ismeretlent tartalmaz, ezért azt egész terjedelmében adjuk. Szerk.

² Ekként értelmezi a *Baptisterium* elnevezést Du Cange, (*Glossarium* 581. l.) és Szvorényi, (*Amoenitates* II. 55. l.); Zaccaria, (*Bibliotheca ritualis* I. 157. l.), azonban hozzáteszi, hogy az alatt néha az egész *Rituale* értendő; de ily tágabb értelmezésnek úgy hiszem, csak a későbbi időkben lehet helye.

³ Fejér, *Cod. dipl.* I. k. 301. l.; Koller, *Hist. episc. Quinqueecl.* I. k. 79. l.

A IV. László uralkodása alatt 1279 vagy 1280-ban tartott budai zsinat határozatainak 42-dik szakaszából kitűnik, hogy már ekkor nemcsak a keresztséget, hanem az utolsó kenetet s egyéb hasonló szertartásokat is szabályozó «*Manuale*» című szerkönyvek voltak használatban, és a «*presbyteri parochiales*» azoknak tartására köteleztettek.¹ Ily manualékkal találkozunk azután a a veszprémi káptalannak a XV. század első feléből származó,² valamint a kolosmonostori konventnek 1427-dik, a kaplonyi egyháznak 1444-ik és a szent Máriaról címzett bulcsi egyháznak 1471-ik évi könyvjegyzékeiben.³

Budai Mihály az 1311. év körül készült ama csinos kiállítás s most a nemzeti múzeum könyvtárában őrzött ismert codexét, mely a virágvasárnapján, nagypénteken, nagyszombaton, a husvéti szenteléseknél, a feltámadáskor, hamvazó szerdán, az utolsó kenetnél s a temetésnél stb. követendő szertartásokat tartalmazza, a colophonban «*Agenda*»-nak nevezi. Hasonló természetűnek tekinthető a Pray-codexnek az eme szertartásokat tárgyazó része is. A pozsonyi káptalan 1425. évi könyvjegyzékében szintén fel van említve egy *Agenda ecclesiae*;⁴ míg a bártfai Sz.-Egyed templomnak egyik régi leltára «III Agenda» tételt tartalmaz.⁵

Egyébiránt kézirati magyar agendának létezését a halotti beszéd és könyörgésen felül tanusítja Geréb László erdélyi püspöknek egyházmegyéje felső és alsó papságához Pozsonyból 1478-dik évi február hó 16-án (Dominica Reminiscere) intézett rendelete. E szerint az erdélyi részeknek Mátyás király mellett levő követei ismételten megkeresték a püspököt annak elrendelése iránt, hogy az elődei alatt dívott szokásnak megfelelőleg a keresztelés, bérmlás, s a házasságkötés szentsége a keresztény hiveknek a haza nyelvén szolgáltatassék ki. Ennek, valamint a királynak kifejezett óhajta folytán eziránt az ország főpapjaival közelebb tárgyalván:

¹ Wenzel, Monumenta, VI. k. 41. l. «M. K.-Szemle» 1878. évf. 168. l.

² Lásd a «M. Könyv-Szemle» 1885. 137—155. lapjain közölt inventariumot, melynek egy tétele következőleg szól: *Item quinque libri Manualium, tres maiores, et duo minores, qui inproprie dicuntur Manuales, quia habent mixtim omnes consecrationes et alia multa.*

³ «M. Könyv-Szemle», 1889. évf. 89. 1880. 183. és 1883. 68. l.

⁴ «Uj Magyar Museum», 1856. évf. 170. l.

⁵ Ábel Jenő: «A bártfai Sz.-Egyed templom könyvtárának története» 24. l.

a fenforgó kérelemnek és óhajtnak nyomban eleget tett volna, ha az a körülmény nem gátolná, mikép az általános szent zsinat által behozott «*Agendarum parochialium*» püspökileg helybenhagyott magyar fordítása nem létezik. Tudvalevőleg pedig a római szentegyház kebelében támadt szakadások legnagyobb részben a szent canonok rossz értelmezéséből és fordításából keletkeztek. Meghagyja tehát testvéreinek, egyházmegyéje papságának: küldjenek ki körükből egy-két társat, kik a fordítást eszközöljék, s a befejezett művet neki visszatérte után megvizsgálás és jóváhagyás végett mutassák be.¹

Hogy nálunk a püspökök és papok által eszközözendő áldásokat tartalmazó szertartáskönyvek: *Libri benedictionales*,² használatban voltak, igazolja a zágrábi káptalannak egy XV. századbeli könyvlajstroma,³ valamint a veszprémi káptalannak már idézett leltára.

Végül sorozatunkban beilleszthető az 1477-dik évi bártfai számadásokban érintett *Orationale*, a mennyiben abba bizonyára oly oratiók is fel voltak véve, melyek a szentségek kiszolgáltatásánál alkalmaztatnak.⁴

Hozzátehetem még, hogy Telegdi Miklósnak, az 1586-ban elhalt pécsi püspöknek könyvtárában egy-egy *Sacerdotale*, *Manuale parochiale*, *Agenda és Obsequiale* is létezett, mely munkákra valószínűleg az Ordinarius kiadásánál volt szüksége.⁵

A mi nyomtatott szertartáskönyveinket illeti, a melyeknek ismertetését ezúttal czéломúl sajátlag tűztem ki, azok a fölvett s épen egy századra terjedő időszak alatt előbb *Obsequiale* vagy *Baptismale*, és utóbb *Agenda* czimmal kerültek forgalomba.⁶

¹ Először adta ki K. A. «Nachlese auf dem Felde der ungarischen und siebenbürgischen Geschichte» czimű munkájában a gyulafehérvári Batthyány-codex után.

² L. Du Cange Glossariumában a *Benedictionalis* definitióját.

³ «M. K.-Szemle» 1880. évf. 363—368. l.

⁴ Ábel idézett munkája, 18. l.

⁵ «M. K.-Szemle» 1880. évf. 48. l. 202—205. szám. Du Cange szerint a *Sacerdotalis* oly könyv, «in quo ritus ad sacerdotem pertinentes continentur, recentiori Rituali copiosior».

⁶ Én itt szertartáskönyvek alatt csak a Ritualével ugyanazonos természetűeket értem, s jelen tanulmányom csak ezekre szorítkozik. Nem terjed ki tehát az Ordinariusokra, illetve Directoriumokra, melyeket különben Dankó Józsefnek a «M. K.-Szemle» 1888. folyamában megjelent jeles értekezése (105—139. l.) alaposan és kimerítően tárgyal.

Sikerült pedig ezeknek következő kiadásait megállapítanom:
Az első kiadás nyomatott Nürnbergben 1496-ban. Első levele üres s czímlapja nincs.

2^a. l. Incipit obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis.

Initium sancti evangelii secundum Johannem. Utóbb még ugyanazon lapon :

Sequitur exorcismus salis et aque diebus dominicis per totum annum.

3^a. l. Ordo benedictionis nubentium, precipue quando fit cum solennitate.

4^a. l. Copula super viduas.

4^b. l. Introductio sponsae novae post nuptias.

5^b. l. Incipit catechismus puerorum.

9^a. l. Introductio mulieris post partum.

10^b. l. Sequitur ordo ad inungendum infirmos.

16^b. l. Sequitur Recommendatio animae, quando iam prope est morti.

18^b. l. Tunc aspergatur aqua benedicta, et thurificetur, et ad ecclesiam portetur.

25^b. l. In die Paschae Benedictio carniū. Benedictio super carnes avium.

26^a. l. Ovorum, caseorum, ad quevis, ad omnia benedictio.

26^b. l. Segetum consecratio in die sancti Marci evangelistae.

29^a. l. Benedictio pabuli seu avenae in die sancti Stephani protomartyris.

30^a. l. Benedictio vini seu amoris S. Johannis tertio die post domini nativitatem.

31^a. l. Benedictio baculorum et capsellarum pro peregrinis.

33^a. l. In reversione peregrinorum. Benedictio novi panis.

33^b. l. Benedictio uvae seu novae fabae, pomorum benedictio, benedictio ad vasa nova, benedictio novae domus.

34^b. l. Oratio dominica. Symbolum. Sequuntur decem praecepta.

35^a. l. Septem peccata mortalia. Quinque sensus corporis, iidem de anima. Peccata clamantia in coelum. Peccata in spiritum sanctum. Peccata aliena.

35^b. l. Septem sacramenta. Sex opera misericordiae. Septem dona spiritus sancti. Circumstantiae peccatorum.

36^a. l. Ordo in purificatione sanctae Mariae.

38^a. l. In capite jejunii. Exorcismus cinerum.

39^a. l. Ordo in die ramis palmarum.

40^a. l. Exorcismus florum et frondium.

42^b. l. In coena domini.

43^b. l. Ordo in parasceves.

45^a. l. Ordo in sancto Sabbato.

48^a. In assumptione beatae Mariae virginis.

Colophon: *Obsequialium benedictionum opus eximium. Impensis ac industria Georgii Stuchs de Sultzpach, Civis Nurnbergensis, magna cum diligentia: fideliorique studio emendatum, secundum Ordinarium ac Rubricas Alme Strigonien-sis Ecclesie caractere meliori impressum, Anno a nativitate Christi MCCCXCVI. kalendas Novembris IX. finit feliciter.*

48^b. levél üres.

8-rét. Erős fehér papírja koronát ábrázoló vízjegyet tüntet fel. Apró gót betűk, 48 számozatlan levél custosok nélkül, a—f signaturával, laponként 32 sorral. A fejezetek, imádságok, zsoltárok és evangeliumok kezdőbetűi, valamint a szövegben előforduló keresztjelek vörös színnel vannak nyomva.

Jelen kiadás nemcsak semminemű külföldi bibliographiai munkában nincs felemlítve, hanem a hazai egyháztörténeti irodalomban is ismeretlen s a szertartásos könyvekkel különösen foglalkozott íróink, jelesül Knauz Nándor és Dankó József kiváló szakférfiak előtt is ismeretlen maradt.

Egyetlen ekkorig ismert példányát könyvtáramban őrzöm. Az széles lapszélű, s igen jól van megtartva. Kötése egykoru csupasz fatábla sérült bőrháttal és közepén egy rézkapocs nyomával. Könyvészeti leírását először közöltem a «M. Könyv-Szemle» 1888-ki folyamában; s most csak a sorozat teljessége végett adom ismét.

A fentebbi colophon tartalmából nem alaptalanul következtethető, hogy az esztergomi Obsequiale-nek jelen kiadását már egy másik előzte meg, s hogy a misekönyvek fényes kiállítása által híressé vált nyomdász Stuchs (Stüchs, Stochs, Stöchs) György a könyvet csak újból adta ki javítva és jobb betűkkel nyomtatva.

Mindazonáltal én inkább vagyok hajlandó azt az értelmezést elfogadni, mikép a nyomtatás gondosan helyesbített kézirati szöveg után s általában véve jobb betűkkel eszközöltetett. Jelen kiadást

tehát mindaddig, míg egy korábbinak példánya tényleg napvilágra nem kerül, az ismert elsőnek kell tartanom; s pedig azért is, mert az ugyanazon évben ugyanazon nyomdásznál megjelent esztergomi Ordinarius szintén editio princepsnek van elismerve.

Második kiadása megjelent Bécsben 1500-ban. Czime vörösen nyomva: *Baptismale Strigoniense*; ez alatt a magyar czímer. A címlevél b. lapján tartalomjegyzék. Az első számozott levél kezdődik: *Incipit obsequiale seu baptismale secundum chorum almae ecclesiae Strigoniensis*. Colophonja vörös betűkkel: *Impressum cura et expensis Joannis Hertzog Civis Budensis: sub suo signo: in inclyta urbe Vinena (így) per impressorem Joannem Winterburg MD. Seculari*. Ezután Hertzog jelvénye. 4-rét, a szöveg vastag nagy, a versek kisebb gót betűkkel nyomtatva; 1 számozatlan, 71 számozott levél, a—i1111 signaturával. Először ismertette Mayer a zwettl-i ciszterczita-monostor könyvtárának példánya után.

Eme kiadásnak különös érdeket kölcsönöz az a körülmény, hogy Hertzog János személyében oly budai könyvárussal ismertet meg, a kinek létezéséről előzőleg nem volt tudomásunk.

Az említett egyetlen példány, mint a tulajdonos monostor könyvtárnokától értesültem, időközben eltévedt, s így annak személyes megvizsgálása iránti lépéseim sikertelenek maradtak.

A harmadik kiadás Velenczében jelent meg 1501-ben, a nyomdász kijelölése nélkül. Vörösen nyomtatott colophonja így szól:

Obsequialium benedictionum opus eximium impensis Joannis Paep librarii, Budensis civis. Venetiis magna cum diligentia, fideliorique studio emendatum, secundum ordinaria ac rubricas almae strigoniensis ecclesie caractere meliori impressum. Anno a nativitate Christi MCCCCI. III. idus Julii.

8-rét, a szöveg nagyobb, a versek kisebb gót betűkkel, s pedig úgy mint az első kiadásnál, részenként vörösen nyomva. Az első 16 levél számozva van, a többi 50 számozatlan, = 66 levél, a—h signaturával custosok nélkül; az első 7 ternio áll egyenként 8, az utolsó 10 levélből. Először említé fel Ballagi Aladár a Könyv-Szemlében, részletes könyvészeti leírás nélkül, a csiksomyói szent ferenczrendi zárda könyvtárában talált egyetlen példány után. Eme példány azonban, melyet a tulajdonos zárda főnökének szivesége következtében személyesen megvizsgálhattam, csonka. Elöl

a IV-el jelölt levéllel kezdődvén, hiányzik a cím és a következő két, továbbá a 6. 7. és 17-ik, összesen hat levél. Maga a kiadás az utolsó előtti lap végső, s a rákövetkező legelső sorát kivéve a lapbeosztás tekintetében is az ezután ismertetendő 1508-diki kiadással teljesen megegyez. Sőt a használt betűk ugyanazonosságából biztosan következtethető, hogy szintén a flórenczi származású Lucas Antonius de Giunta velencei nyomdájából került ki.

Megjegyzem még, hogy a most leírt példány préselt bőrrel bevont fatáblákban, az 1509-iki esztergomi Ordinarius címlaptalan példányával össze van kötve. Első tábláján a XVI. század első negyedére valló írással olvasható: «*Ez a könyv Kachyo Istváné Sófalván; Kachyo Antal fiáé ez a könyv;*» valamint egy ugyanazon kéztől eredő, de elmosódott magyar nyelvű ima. Az első nyomtatott lapon látható följegyzés szerint pedig eme példány a csiki klostrom tulajdonába került 1664-ben. Az előlapja: *Introductio mortuarum mulierum, quando portatur ad ecclesiam ante fores ecclesiae*, — továbbá az utolsó levél b. lapja: *Consecratio timiamatum* címmel szintén XVI. századbéli írással tartalmazza az e két szentelménynél követendő szertartásokat.

A *negyedik kiadás* megjelent Velenczében 1508-ban. Címe vörös betűkkel nyomva: *Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis*. A címlap felső részét elfoglalja négyszögletű keretben a püspöki süveggel fedett Szent Adalbertnek azon fametszetű képe, melyet az 1509-iki esztergomi Ordinarius is címképül tüntet fel, s mely alatt egy kereszttel elválasztott I és P kezdőket tartalmazó körnek két oldalán olvaszuk a kiadó *Johannis Paep librarii Budensis* nevét. A címlevél tulsó lapját elfoglalja a tartalomjegyzék. Colophon: *Obsequialium benedictionum opus eximium impensis Joannis Paep librarii, civis Budensis. Venetiis per Lucam Antonium de giunta florentinum impressum, magnaue ac fideliori studio emendatum, secundum ordinarium et rubricas alme Strigoniensis ecclesie, caractere meliori impressum. Anno a nativitate Christi MCCCCVIII. quarto nonas martii.*

8-rét; a címlevéllel együtt 66 számozatlan levél, melynek utolsóján a LXV. szám tévesen ismételtetik; a—h signaturával, custosok nélkül. Nyomdászati kiállítása, mint emlitém, teljesen egyenlő a megelőző kiadással.

Jelen kiadás tudtommal még sehol sem volt ismertetve.¹ Szépen megtartott, tudtommal egyetlen teljes példányát, mely szintén az 1509-iki esztergomi Ordinariusnak és pedig teljes példányával egyidejű préselt bőrtáblába van bekötve, Keszthelyen a Festetich-könyvtár őrzi, s annak általam való megvizsgálását a tulajdonos gróf Festetich Tasziló nemeslelkű előzékenysége tette lehetővé. Az utolsó levélnek üres b. lapján bejegyezte magát egyik előbbeni tulajdonosa: *Hunc librum possidet Andreas Makfalvi concionator Kalasztekiensis. Anno 1600*; az Ordinarius címlapjára vezetett feljegyzés szerint pedig a példány 1655-ben az ungvári jezsuita-collegium tulajdonába került. Annak végén külön levélen találunk még kézirati utasítást a következő két szentelmény iránt, u. m.: *Quando mulier mortua introducitur*, és *Benedictio virgae in die innocentium*. S ezután olvassuk eme bejegyzést: *Andreas Bagossy spoliatus est a latronibus in nemore Diosodiensi a. d. 1600*.

Ekként abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy Paep János budai könyvtáros kiadói-üzletének két ismeretlen cikkét, s a ritka 1509-iki esztergomi ordinariusnak két hasonlókép nem ismert példányát bemutatthassam.

Az ötödik kiadás megjelent Velenczében 1525-ben. Címe vörös betűkkel: *Obsequiale seu baptismale secundum chorum alme ecclesie Strigoniensis*. Alatta diszes fametszet, a mely a trónon ülő sz. Máriát, karján a kiseddel ábrázolja, a mint ezt egy pápa és egy koronát viselő király kíséretük élén, a trón mellett jobbról és balról térdelve, imádják. Ez alatt olvassuk a kiadó *Michael Prischwitz librarius Budensis* nevét. A címlevél tulsó lapján a tartalomjegyzék foglaltatik. Colophon: *Anno salutis 1525 Venetiis excussum in aedibus Petri Liechtenstein mandato Michaelis Prischwitz librarii Budensis*.

8-rét, 66 számozott levél, a—h signatúrával, custosok nélkül Nyomdászati beosztása egyező a megelőző két kiadáséval, sőt úgy látszik, hogy nyomdása, Liechtenstein, az amazoknál alkalmazott betűket is utánmetszette. E kiadást említi Horváth István fennmaradt kézírataiban és gr. Kemény József Történelmi és irodalmi

¹ Ennek létezésére a M. Könyv-Szemle szerkesztője Csontos János úr volt szíves figyelmeztetni.

kalászkok 46. l., úgy Knauz «Régi szertartáskönyveink» czimű értekezésében 11. sz. a. (Magyar Sion V. 14. l.) Egyetlen ismert példányát birja az egyetemi könyvtár, mely a czímlapon olvasható följegyzés szerint előbb gróf Nádasdy Ferencz tulajdonát képezte.

A hatodik kiadás czime: «Ordo et ritus sanctae metropolitanae Ecclesie Strigoniensis, quibus parochi et alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent. Viennae Austriae in aedibus collegii caesarei societatis Jesu Anno MDLX. A vörösen nyomott czímet kettéválasztja egy durva fametszet, mely a szent léleknek leszállását az apostolokra ábrázolja. 4-rét, 76 számozott levél. Elöl: czím, előszó, Oláh Miklós esztergomi érseknek Lautensack H. S. monogrammjával ellátott arczképe rézmetszetben, naptár s időszámítás, 12 számozatlan levél; — a végén ünnepek naptára, mely a 76-ik számozott levél tulsó lapján kezdődik, 7 számozatlan lap.

E szertartás-könyvet ujabban leírta Knauz a régi szertartás-könyvekről irt értekezésében 12. sz. a. és Mayer szintén már idézett könyvészeti munkája 95. lapján.

A czím hátlapján négy rendű vers foglaltatik, melyeket a kiadó érsek arczképére ő maga, úgy Bona György, Listhy Sebestyén és Istvánffy Miklós irtak. Ezek közül az első Oláhnak «Catholicae Religionis praecipua quaedam capita» czimű munkájához csatolt arczképe alatt is olvasható, az utolsót pedig Knauz fentebbi értekezésében már közzétette. A másik kettő következőleg szól:

Aliud Georgii Bonaе.

Si quis es, Olahi qui jam praeconia famae,
Audieris, tamen hunc ipse videre cupis,
Aspice, quam docta cernis pictam arte tabellam,
Praesulis illius talis imago fuit.

Aliud Sebastiani Listhii.

Internam veluti speciem demonstrat imago
Virtutum, et famam tollit ad astra piam.
Sic quoque nativo facies expressa colore,
Pictoris digitis conspicienda datur.
Scilicet externae facies subjecta figurae
Praeceptis animae debet esse suae.

Az Ordo et ritus második levelén kezdődik az esztergomi főegyházmegye hatósága alá közvetlenül vagy közvetve tartozó plebánosokhoz és egyházi férfiakhoz Nagy-Szombathból 1560. szeptember hó 1-sején intézett előszó. Ebben az érsek kiemeli, hogy az eretnekek számtalan tévelygéseik becsempészésén felül a katholika egyháznak dicséretre méltó hagyományos szertartásait s a szent atyák intézményeit is gonosz módon részint felforgatták, részint egészen eltörölték. E bajok orvoslása és törekvéseik meghiusítása végett már eddig is, mint hiszi, némi sikerrel üdvös intézkedéseket tett. Most pedig ujlag kinyomatni rendelte e könyvet, melyet az eretnekek romlott tana már számos helyen hatályon kívül helyezett. Ez szabályzatot tartalmaz, a mihez a plebánosoknak és más papoknak bizonyos szentségek kiszolgáltatásánál és szertartások végzésénél a régi atyák és elődek hagyományához kell alkalmazkodniok. Miért is mindnyájuknak s jelesül mindenkinek, kinek ez a levele tudomására jut, meghagyja, hogy az ősök által minden időben s nem csak egyházmegyéjében, hanem más helyen is mindenütt alkalmazott eme könyvet, — mely az eretnekek veszedelmes befolyása folytán annyira kiment a használatból, hogy a legtöbb lelkész többé annak nevét sem ismeri, — mint egyedül helyes szabályt irányadónak tartsák s ne fogadjanak el semmi mást, és mindenekben eme könyv útmutatása szerint cselekedjenek; ha pedig eddig valami mást használtak volna, azt azontúl vessék el az excommunicatio büntetésének terhe alatt.

Az első számozott levél elé eltérőleg a főcímtől ugyanazon felirat van helyezve, mint a megelőző kiadásoknál, u. m. Incipit Obsequiale seu Baptismale.

Jelen kiadásból tudtommal egy-egy példányt bir az esztergomi főegyház, az egri érsekség, a győri káptalan, a pozsonyi és gyöngyösi ferenczrendiek, a nemzeti múzeum, a bécsi skótok s a voraui monostor könyvtára, valamint a linczi cs. kir. nyilvános könyvtár.

Oláh az Obsequiale-nak eme új kiadását, mint fentebb ismer-tetett előszavában leplezetlenül nyilvánítja, az ellenreformatió egyik tényezőjeként kívánván felhasználni, példányait egyházmegyéjéhez tartozó oly városoknak is megküldte, melyeknek lakossága egészben áttért a protestantismushoz. Így történt ez Besztercebánya

városával szemben is. Ennek tanácsához az érsek Bécsből 1560. október 6-kán irt levelével egy ily példányt azzal a felhívással tett át, hogy papjaikkal közöljék, kik is új kárhozottatott könyveik elvetése mellett az egyházban e szerint járjanak el, a könyv előszavában jelzett büntetés súlya alatt.¹

A *hetedik* Telegdi Miklós pécsi püspök és esztergomi érseki helynök utasítása folytán újonnan átdolgozott s bővített kiadás Nagy-Szombatban látott először napvilágot 1583-ban «*Agendarius*» címmel. 4rét, elől 4 számozatlan és azután 219 számozott levél. Le van írva a Régi Magyar Könyvtár I. része 204. és II. része 178. száma alatt.

A *nyolczadik* szintén Nagy-Szombatban jelent meg az 1595., illetve 1596-ik évben és hasonlókép «*Agendarius*» címet visel. 4rét, elől 4 szatlan s ezután 227 számozott lap.

E kiadásból három különböző címlappal ellátott példányok léteznek. Ezek közül nyilván a legkorábbi címkiadásból való a pozsonyi káptalan példánya. Ennek címe a következő: *Agendarius liber Complacentia et expensis Rmi D. D. Johannis Kutassi Eppi. Jaur. et per Hung. Cancellarij: Eliminatione uero et relectione Lucae Peechi Fiscalis Ecclesiae Strigon. secundario impressus Tyrnaviae 1595.* Knauz, midőn ama példányt többször említett értekezésében 15. sz. a. ismertetné: tévesen állítja azt, mintha a Széchényi-Catalogus, (Suppl. I. 8. l.), az 1595-iki kiadást össze-

¹ E kiadatlan levél, melynek eredetije a besztercebányai városi könyvtárban található, így szól:

Prudentes et circumspecti domini, amici nobis honorandi, salutem. Fecimus modo imprimi librum quemdam ecclesiasticum, non novum, sed jam ab antiquo a sancta matre ecclesia catholica receptum et confirmatum. Cujus exemplar cum presentibus litteris nostris ad vos mittimus, hortantes vos et requirentes, ut committatis parochis et sacellanis vestris, quatinus aliis novis et expolis, damnatisque libris rejectis, in ecclesia eo libro utantur, seque ita teneant, uti continet ille liber sub ea poena, quae in ejusdem libri epistola praeliminari continetur. In reliquo vos bene valere optamus. Viennae, 6. die mensis Octobris, anno domini 1560.

Vester Strigoniensis, summus cancellarius
s. Caesareae majestatis etc. manu propria.

Külczim. Prudentibus et circumspectis dominis iudici et iuratis civibus civitatis Novizoliensis etc., amicis nobis honorandis.

zavarná az 1596-kival. Sőt épen a fenmaradó példányok zöme, mint Szabó Károly, kinek figyelmét az 1595-iki címkiadás kikerülte, a RMK. 284. sz. a. megállapítá. a fentebbi cím mellett nyomtatási évül 1596-ot tünteti fel. Ezenkívül az 1883-iki M. «Könyv-Szemle» 271. lapján a RMK. adaléka gyanánt kimutatam, hogy az Agendarius második kiadásának egyes példányai címlevelén a Kutassira való hivatkozás nem foglaltatik. S úgy látszik ezt a címkiadást, melyről utóbb a RMK. II. r. 263. sz. a. is már említés tétetik, sorozza Knauz a régi nyomtatott szerkönyvek között a 16. helyre.

A két 1596-iki címkiadás mindegyikéből birok egy teljes példányt. Az egyik Döbrentei Gábornak sajátkezű aláírása szerint 1846-ban az ő tulajdonát képezte. A másik előlapján olvasható: *Hunc Agendarium dono R. D. Joannis Telegdi archidiaconi Soliensis acceptum donavit r. p. superior Jo. Zanitiuss ecclesiae Soliensis. Anno dni 1603. die 12. Novembris.*

Az utóbbi példányhoz egykorú, vagy legfeljebb a XVII. sz. elejéről származó kézirással, a következő sajátos egyházi functiók leírása van csatolva:

1. «*Introductio mulieris post partum in domo*» czímmel közöltetnek abban az esetben mondandó versiculusok, psalmusok és imák, ha a nő szülése után saját házában, illetőleg lakásában kívánja magát a paptól megáldatni.

2. Az «*Introductio mortuae mulieris in partu, quae fit in porta cimiterii loco mortuae per aliquam aliam foeminam*» czímmel ellátott szertartás azt az esetet veszi fel, midőn az asszony gyermekágyban meghalván, életben maradt magzata, úgy az elhalt, egy őt helyettesítő más nő személyében, a temető kapujánál megáldandó.

Mint fentebb emlitém, az 1501- s 1508-iki Obsequialék fenmaradt egyetlen példányaiban is ugyanily alkalmakra vonatkozó kézirati utasításokat találunk; ezek azonban tartalmilag úgy egymástól, mint az ittenitől eltérnek.

3. A legsajátságosabb az ily felirattal bíró szentelmény: «*In die sanctorum innocentum consecratio virgarum*», mely nyilván azon népies szokásra vezethető vissza, mely szerint az apró szentek napján a legények és leányok egymást kölcsönösen megvergetik. Az itt előirt oratióban kérelem intéztetik az Isten-

hez, hogy a vesszőket áldja meg szintúgy, mint megáldá Mózes vesszejét, s hogy ez áldásban a vesszőkkel érintett szolgáló részesüljenek. Ez pedig megegyezik az 1508-iki obsequiale példányába ez esetre nézve bejegyzett imával.

Ekkép nem lehet kétségünk a felől, hogy ama benedictiókat, habár semmiféle rendszeres ritualéban sem fordulnak elő, tényleg alkalmazták mindaddig, míg az esztergomi rituale behozatott, s különösen a két elsőt kifejezetten el nem tiltá.

A külföldi használatra nyomtatott ritualis könyvek szintúgy, már elnevezés tekintetében is, különböztek egymástól. Így például a XV. század végeig különböző egyházmegyék számára 10 Agenda, 11 Manuale, 9 Obsequiale és 5 Rituale nyomtatott. Közöttük legrégibb a mainzi egyházmegyének 1480-ban megjelent, az első esztergomi obsequialét tehát 14 évvel megelőző Agendája.¹

A szertartáskönyvek ilyenén különbözősége úgy nálunk, mint másutt tetemes hátrányokkal volt összekötve, a mihez hozzájárult, hogy magában a liturgiában is a keresztény világban az idők multával több irányban eltérő szokások fejlődtek ki.

E vizsátságnak megszüntetése s az egyöntetűség helyreállítása már szóba jött a baseli zsinaton, később pedig az óhajtott javítással behatóan foglalkozott a trienti zsinat, mely e célból 18-ik ülésében egy bizottságot küldött ki. Mivel azonban ez feladatával el nem készülhetett, a 25-ik és utolsó ülésben elhatározatott, hogy a szentszékre bizassék oly Rituale kidolgozása, mely az egész egyházra érvényes legyen.

Minek folytán a még IV. Pius pápa által megkezdett előmunkálatok befejeztével, V. Pál 1614-ben kibocsátá a római Ritualét, a melyet kevéssel utóbb Pázmány esztergomi érsek primási hatalmánál fogva hazánkban tényleg behozott a Pozsonyban 1625-ben megjelent Rituale Strigoniense kiadásával.²

Itt az előszóban, melyet az esztergomi egyházmegye hatósága alá közvetlenül tartozó püspökökhöz, apátokhoz, prépostokhoz, esperesekhez, tanárokhoz, plebánosokhoz sat. intéz, az újítás indokolása nélkül egész általánosságban kiemeli az egyház állandó

¹ Hain, Repertorium Bibl. k. 366—375, 10723—34, 11925—33, és 13923—27. szám.

² RMK. II. k. 439. sz.

törekvését, hogy mindenkben, de különösen a szentségek kiszolgáltatásánál még a kisebb jelentőségűeknek látszó részletekre nézve is az apostoli hagyományokat kövesse, minélfogva szigorúan el van tiltva a szertartásokon való önkényes változtatás. Habár pedig — úgy mond — Oláh Miklós 1560-ban az esztergomi egyháznak legrégebb szokásai nyomán összeállított *Ordo Agendarum*-ot tett közzé, majd Telegdi Miklós 1583-ban ily szerknyvet javítva adott ki, minthogy azonban e könyvekből többé csak kevés, s a folytonos használat által elkoptatott példány maradt fenn: az érsek az általános szükségletet kielégítendő, a jelen esztergomi Ritualét pontosan kinyomatta. S pedig a szentségek kiszolgáltatására nézve a kiadást a római Ritualénak teljesen megfelelően eszközölte, és kivételt csakis a kereszteleendő kisdedekhez intézendő első kérdések, továbbá a magyar nemzet megtérítése óta a házasságkötésnél dívó sajtáságos szokás tekintetében tett, mint a mely gyakorlat összeütközés nélkül meg nem volna változtatható. Atyailag inti tehát testvéreit, sőt nekik az engedelmesség törvényére utalással parancsolja, hogy a szentségek kiszolgáltatásánál ezen új kiadású szertartáskönyvet használják, és senki se merjen más szertartást kigondolni vagy követni, hanem mindnyájan az itt megállapított keretben mozogjanak. A többi szertartásokban, a mennyiben a helyi és időbeli körülmények megengedik, szintén egészben és egyenként alkalmazkodjanak a jelen rituale szabályaihoz, és igyekezzenek ilykép az érseki főegyházzal, mint anyjukkal való összhangzást létesíteni.

Pázmány intézkedését mintegy szentesíté a Nagy-Szombatban 1629. október 4-én s következő napjain tartott zsinat, mely határozatainak I. cikkében az említett Rituale kizárólagos használatát a plebánosoknak szigorúan meghagyja.¹

Az új Rituale meghonosítását némileg előkészíté az elől ismeretett Telegdi-féle Agendarius, a mennyiben több irányban a régi szokástól eltérve, a tridenti zsinat határozataihoz simult, sőt itt-ott, például a kereszteleésre és házasságkötésre nézve egyenesen arra hivatkozik. E mellett a Ritualéhoz tárgyát s beosztását illetőleg is közelít és úgy mint ez, az egyes fejezetek elé általános utasításokat bocsát, melyek a régiebb szertartáskönyvekben hiányoztak.

¹ Péterfy, Sacra Concilia, II. k. 246. (helyesebben 226.) lap.

Különös előnyére szolgál az Agendariusnak az a körülmény, hogy a jelenlevőkhöz intézendő intelmek magyar nyelven vannak szerkesztve. Egyébként annak 1583. és 1596-diki kiadásai között más különbség nincs, mint hogy az utóbbi a végén még egy intelmet mely az új házásokhoz az egyházban intézendő, valamint egy szent beszédet tartalmaz.

Vizont az esztergomi Obsequiale illetve Baptismalénak 1496-tól 1560-ig megjelent s elől leirt öt kiadása, a mennyire azokat megvizsgálhattam, egyes nyomtatási hibákat kivéve, ugyanazonos tartalmú, s mint Pázmány is már megérinté, az állandóvá vált régi szokásnak felel meg.

Abban a kedvező helyzetben lévén, hogy a kérdésbe jövő szertartáskönyveket birtokomban levő példányaik után egymással összehasonlithattam, az egyes functiókra nézve azokban észlelt lényegesebb eltéréseket czélszerűnek véltem ezúttal röviden ismertetni, s ezáltal a szakférfiaknak, kik ama szerfelett ritkává vált munkákhoz hozzá nem férhetnek, esetleges kutatásaikhoz vezérfonalat nyújtani.¹

Ezek az eltérések, melyeknek felsorolásánál az Obsequialék sorrendét követem s tárgyaikra szorítkozom, a következők:

I.

Szentségek és szentelmények.

1. Az «*Exorcismus salis et aquae*» szertartásra nézve az O., az A. és P. R. egymással megegyeznek.²

2. Az O. következő fejezetének tárgya, a mint czíme is kifejezi: «A házasulandók megáldása, különösen mikor ünnepélyességgel történik». Intézkedései egyedül arra az utasításra szorítkoznak, hogy a pap a jegygyűrűket áldja meg, tegye a jegyesek ujjaira és mondja el a felsorolt áldó imákat.

A házasságkötés érvényéhez szükséges egyéb szertartásokról az Obsequialéknak sem eme fejezetében, sem későbbi részeiben

¹ Az ezen összehasonlításnál való szakértő segédkezésért köszönettel tartozom Récsy Emil tihanyi könyvtárnok úrnak.

² Az O. Obsequialét, az A. Agendariust és a P. R. Pázmány-féle Ritualét jelent.

nem történik említés. Ezekből hiányoznak a kihirdetés szabályai, valamint a jegyesekhez, a gyűrűk megáldása előtt, egybekelési szándékuk s a netaláni házassági akadályok iránt intézendő kérdések. Azok nem tartalmazzak továbbá rendelkezést a házasulandók kezének stolával való összekapcsolása, úgy az iránt, hogy *«pro more in hac patria usitato»* jobbjukat a szentek ereklyéire téve, a pap által előmondandó minta szerint az esküt tegyék le. Ellenben az A. és a P. R. a most felsorolt teendőkre nézve összhangzólag rendelkeznek. E mellett az A. még a szertartás megkezdése előtt a jegyesekhez s a többi jelenlevőhöz a házassági szentségről intézendő intelmet is tartalmaz, melyhez ezen Agenda második kiadása a házasság megkötése után mondandó egy másik intelmet csatol. Nem hagyhatom említetlenül, hogy az újabb esztergomi Rituale szerint, minden előbbeni szertartáskönyvtől eltérőleg, a házasulandóktól a gyűrű megáldása előtt csak az kérdezendő, vajjon szabadakaratból határozták-e el magukat a házassági szentség felvételére; a többi kérdések pedig hozzájuk csak a gyűrűk megszentelése után intézendők.

S meg kell még azt is jegyeznem, hogy a római Rituale sem a stolával való összekapcsolást, sem az ereklyékre való eskütételt nem ismerte. Nyilvánvaló tehát, hogy ez ama szertartások egyike, melyekre nézve Pázmány az 1625-diki esztergomi Rituale előszavában a római Ritualéval szemben a hazai szokást fentartandónak jelzi.

3. Az O. a második házasság tekintetében csak arra az esetre szorítkozik, ha özvegy nő megy újból férjhez, a mikorra minden egyéb utasítás nélkül egy oly oratiót szab elő, mely sem az Agendariusban, sem újabb Ritualékban elő nem fordul. Az A. ellenben a P. R.-val egyezően mindazokat az eseteket veszi fel, melyekben a házasulandók egyike vagy másika, avagy mindkettője özvegy.

4. A nőnek az esküvő után templomba vezetését (*introductio sponsae nuptiae post nuptias*) mind az O., mind az A., mind az újabb Ritualék megegyezőleg szabályozzák. Az első ezenfelül még az akkor mondandó misét is hozza, mely később csak a misekönyvekben fordul elő. Eme mise a mošt előirttól egyedül az első oratio és lectio szövege tekintetében különbözik.

5. A keresztséget tárgyazó fejezet, melyet az 1525. és 1560-diki

Obsequialék tartalomjegyzéke mint «Ordo baptismi»-t idéz, az így című szertartáskönyvek szövegében egyaránt egyedül «*Incipit catechismus puerorum*» felirattal bír. Az e szentség kiszolgáltatásánál követendő eljárás a kérdéses háromrendű szertartáskönyvben több irányban különbözőleg van szabályozva. E részben kivált a P. R. igen körülményes s részletes utasításokat bocsát elő.

A felölőbb eltérések a következők:

a) Az előző kérdések után az O. és A. szerint reálehelés, és a homlokon és a mellen való keresztvetés közben elmondandó formula hosszabb, mint a melyet a P. R. előir. Ugyanez áll a szertartás folyamában előirt evangéliumot követő exorcismusra nézve.

b) A templombavezetés előtt a pap az O. szerint egyszerű nyállal érinti a keresztelendő füleit és orrát, a mint ennek a mostani általános római Rituale értelmében is, de a templombavezetés után és a keresztelő kút előtt van helye. Sajátságos, hogy e részben úgy az A., mint a P. R. eltérőleg intézkedik. Az előbbihez képest a pap köpjön a földre, onnan vegye fel jobbkezeének hüvelykujjával az így képződött sarat, és ezzel kenje be a gyermek fülét és orrát; az utóbbi szerint pedig a pap balkezebe vegyen fel a földről port, készítsen abból nyálával sarat és ezzel végezze a szertartást.

c) Az O. azt rendeli, hogy a kisedet háromszor bele kell mártani a keresztkútba; (*mergat puerum, mergat secundo, mergat tertio , postquam elevaverit puerum de fonte, dicat stb.*). Ellenben az A. azon előző utasítás mellett, hogy a keresztkútnál a kisedet levetkeztetendő, s hogy a fiút a keresztanya, a leányt a keresztanya kezében tartva, arczczal kelet felé fordítsa, a keresztelést akként írja elő, hogy a pap a kisedet fejét mindkét markába vett vízzel háromszor öntse le; (*ter fundens ambabus manibus aquam super caput ejus*).

A P. R. annak megjegyzése mellett, hogy a keresztelés «aut per infusionem aquae, aut per immersionem, aut per adspersionem» meg van engedve, az inkább dívó első és második módot azokban az egyházakban, a hol az szokásban volt, fentartja.

d) Az A. és P. R. a functio után megengedi, hogy a pap még egy evangéliumot és egy intelmet mondjon, miről az O. nem tesz említést.

e) Az O.-nál a későbbi szertartáskönyvek annyiban is bővebb

intézkedéseket tartalmaznak, a mennyiben az A. «*Cantelae quaedam in baptisandis observandae*» című külön fejezetben, és a P. R. az előleges utasításban bizonyos felmerülő különös esetekre nézve különleges szabályokat állapít meg, s hogy mindkettő szintén önálló fejezetben a keresztkútnak szükség esetén való szenteléséről, ezenfelül az utóbbi ilykép a felnőttek kereszteléséről is rendelkezik.

Kiegészítésül még ki kell emelnem, hogy a római Rituale, mint a Pázmány-féle Ritualénak idézett előszavában is jeleztetik, a keresztelendőhöz intézendő kérdésekre, jelesül pedig a hitvallást tárgyazókra nézve, a hazai szertartáskönyvektől különbözik, melyek ez irányban a régi szokást egyaránt megőrzék.

6. A nőnek szülése után való bevezetésénél (*introductio mulieris post partum*) az O. szerint négy psalmus mondandó, holott az A. ezek közül csak kettőt ír elő, míg az R. szintén csupán két psalmust hoz fel, de a melyeknek is csak egyike (*Beati stb.*) egyez meg a másik két szertartáskönyvben felvettekkel.

Az evangelium után, melylyel az O. a szertartást befejezi, az A.-hoz képest a nőhöz még a magyar szövegben közlött s őt az Istennek való hálaadásra figyelmeztető intelem intézendő, a melyet a P. R. is, de az intelem szövege nélkül rendel el. Az utóbbi továbbá azon áldás szövegét szintén magában foglalja, melyet a papnak az evangelium befejeztével a nő szentelt vízzel való meghintésénél kell mondania.

Végre a P. R. határozottan kimondja, hogy ha a nő szülés után betegeskedik, be kell várni, míg felgyógyultával a templomba jöhet, mert a templomon kívül nincs purificationnak helye, és nem is szabad e czélból a gyermekszülésben meghalt nőt más nőnek helyettesítenie.

7. Az utolsó kenet szentségének kiszolgáltatása körüli szertartás az O. szerint a hét «*psalmi poenitentiales*»-sel veszi kezdetét, míg az A. a beteghez anyanyelvén intézendő intelmet s egy zsolnárt rendel a litánia előtt. Eme litániára, úgy a szentség kiszolgáltatására s az e közben mondandó imákra nézve a most említett két szertartáskönyv egymással megegyez, egy imának kivételével, melylyel az A. többet tartalmaz. Viszont az O., ha lehetséges, még 12 apróbb imát s 4 benedictiót rendel, melyek amabban elő nem fordulnak.

A P. R. annyiban tér el mindkét előbbi szertartáskönyvtől,

hogy arra az esetre, ha a körülmények engedik, a litánia előtt három imádság elmondását szabja elő. Míg továbbá az O. és A. csak a lábak kenését hagyja meg, s az ezt kísérő imádságot terjeszti ki az ágyékok által elkövetett bűnökre is: a P. R. külön említi a lábfejek és azután az ágyékok kenését; nemkülönben mindegyik funcióra nézve külön imát sorol fel. Hozzáteszi azonban, hogy az ágyék kenése a nőknél feltétlenül, a férfiaknál meg akkor mellőzendő, ha a beteg veszélyével járna. Oly esetekben, midőn a beteg felszentelt pap, a P. R. határozottan rendeli, hogy a kenés a kéznek nem belső, hanem külső részén történjék. Továbbá a versiculusokat és imádságokat, melyek a régibb szertartáskönyvek nyomán a kenés funcióját megelőzik, a szertartás végére helyezi. Ezenfelül külön fejezetben intézkedik: *De visitatione et cura infirmorum.*

8. A haldokló lelkének Isten kegyelmébe ajánlása a hazai szertartáskönyvekben összhangzóan van szabályozva, csak hogy a P. R. a haldokló elhunyt előtt esetleg még egy evangéliumot s több zsoltárt ír elő.

9. Az O. a temetési szertartást önállóan nem szabályozza, hanem az előző pontban tárgyalt fejezetet folytatva, a haldokló kimulása esetére mondandó oratiók felsorolása után meghagyja, hogy a pap a kihült tetemet a felhozott versiculusok, psalmusok és oratiók kíséretében szentelt vízzel hintse és füstölje meg, majd megmosatása után újra szentelje be. Ezután vigyék a tetemet a templomba, s a pap előtte tartsa a halotti misét és mondjon négy oratiót. Ezeknek befejeztével emeljék fel a holttestet s szállítsák zsolozsmálás mellett a sírhoz; a pap pedig a tetemet úgy sírbocsátásánál, mint a sírnak kővel vagy deszkával befedésénél ismét szentelt vízzel hintse meg és füstölje, nemkülönben e funcióknál a kijelölt antiphonákat, psalmusokat és oratiókat mondja el. Ezt kövesse a papnak beszéde a néphez, továbbá újból imádkozás, mely a templomba visszatérés alatt is folytatandó, a hol az oltár előtt befejezésül még néhány zsolozsma és oratió elmondásának van helye.

E szertartások, a mint látjuk, a most dívóktól nagyon elütnek. Ehhez az A. csak annyiban közeledik, hogy a halotti szertartást függetlenül a «*Commendatio animae*» című fejezettől megállapítván, elrendeli, hogy a pap processióval menjen a halottas

házhöz s ott eszközölje a holttest beszentelését. Azonban ebben is feltétlen szabályként meg van hagyva, hogy a tetemet körmenetileg vigyék a templomba, helyezték el annak közepében, s előtte tartásák a halotti misét, a melynek befejeztével a test az «*In paradysum*» antiphona és «*De profundis*» psalmus éneklése alatt a sírba helyezendő, szentelt vízzel meghintendő s tömjénnel megfüstölendő. Az A. egy hosszabb magyar nyelvű intelmet is foglal magában, melyet a pap a jelenlevőkhöz az eltakarítás után, vagy a sírbahelyezés előtt intézzen. Sajátságos, hogy eme szertartáskönyv meg sem érinti a tetemnek a templomból a sírhoz vitelét, s a halotti misét követő functiót úgy írja le, mintha az eltakarításnak mindenkor bent a templomban kellene történnie.

A P. R. már határozottan tiltja az elhaltaknak megfelelő határidő letelte előtti eltakarítását, és felhossa az eseteket, melyekben egyházi temetéseknek nincs helye, a szerint pedig, a mint a tetem a halottas házból a templomba, vagy közvetlenül a temetőbe viendő, az eljárást külön szabályozza. Ezen felül a kisdetek eltakarításáról önálló fejezetben intézkedik, a néphez intézendő beszédet azonban sehol sem írja elő.

Ezután az O. mellözve a gyónás és az áldozás szentségét, melyet a másik két szerkönyv kellően tárgyal, áttér a szentelményekre, és

10. szabályozza *a)* a hús, — *b)* a szalonna, — *c)* a madarak húsának, — *d)* a tojás, — *e)* a sajt, — *f)* egyéb élelmiszer — s *g)* mindenféleképpen megáldását.

Eme szentelményekről az A. hallgat, míg a P. R.-ben ezek közül csak a «*Benedictio ovorum*», s a «*Communis per omnia*» fordul elő, a melyekre nézve tökéletesen megegyezik az O.-val.

11. A Szt. Márk napján való buzaszentelést illetőleg az O. egyedül a szokásos litánia és 4 oratió felsorolására szorítkozik, holott az A. körülményesebben intézkedvén, rendeli, hogy a mise befejeztével a processió a «*Surgite sancti*» antiphona és a kijelölt himnuszok éneklése mellett menjen ama városon kívüli helyre, a hol a megáldás eszközözendő, s itt a litániát esetleg a jelzett könyörgések előzzék meg. Szerinte továbbá az oratiók előtt, melyek száma egygyel meghaladja az O.-ban foglaltakat, a kijelölt evangéliumok a négy világrész felé fordúlva mondandók el, esetleg

mielőtt a körmenet szabályozott módon visszatér, a megállapított imák mellett a szőlők is megáldandók.

A P. R. a most kiemelt eltérésekben az A.-val egyez meg, csakhogy a szertartás elején más antiphonát és egy oratiót ír elő.

12. A takarmánynak Szt. István első vértanú ünnepén való megszentelése az O. s A.-ban tökéletesen megegyezőleg van szabályozva, a P. R.-ben pedig külön elő nem fordul.

13. A bornak Szt. János evangelista napján való megáldására nézve mind a három szertartáskönyv teljesen egyezik.

14. Az O. a «*Benedictio baculorum et capsellarum pro peregrinis*» fejezetben mindenek előtt négy oratiót hoz fel, melyeket a pap a zarándokbot s utitáska megáldásánál és a zarándokok részére átadásánál mondjon el; kik ezután térdepeljenek az oltár elé. A szertartást a felsorolt imák és psalmusok zárják be.

Az A. minden más szertartás érintése nélkül az útrakelők fölött két ima elmondását rendeli, melyeknek egyikét az O. is hozza.

A P. R. egyedül a szent helyekre induló zarándokok megáldásáról intézkedik. E szabályokhoz képest azok meggyónván, misét hallgassanak s az Úr asztalához járuljanak, a pap pedig a térdelők fölött könyörgéseket s imákat mond, mely utóbbiaknak csak egyikét találjuk az O.-ban.

A zarándokoknak visszatérésekor mind a három egybevetett szertartáskönyv más-más imádságokat alkalmaz, kivéve egyet, mely az O.-ban és P. R.-ben egyformán megvan. Az utóbbi és az A. ezenfelül a visszatérőknek szentelt vízzel meghintését is kiszabja.

15. Az új kenyér megáldása (az apostolok oszlása napján) az Obsequiale-ban két oratióval történik, melyekből az Agendarius csak az elsőt írja elő. A P. R.-ban ily alkalmakra kétféle áldást találunk, ismét különböző imákkal.

16. A szőlőgerezd vagy bab megáldására az O. egy és ugyanazon oratiót írja elő, melyet a bab megáldásáról nem rendelkező A. csak a friss szőlőfürtre alkalmaztat. A P. R.-ban e szentelmény hiányzik.

17. Az alma megáldására az O. csak egy, az A. pedig («*Benedictio pomorum in festo s. Blasii episcopi et martyris contra dolorem gutturis*» című fejezetben) szintúgy mint a P. R. két más imádságot szab elő.

18. Az új ház (*novae domus*) megáldásának szertartása az

O. és A.-ban lényegileg egybehangzólag van meghatározva. — A P. R. külön fejezetekben rendelkezik azokról az esetekről, ha valamely ház nagyszombaton, vagy más alkalomkor, ha valamely új ház s ha bizonyos helyiség áldandó meg; mindegyikre nézve pedig a fennebb jelzett régi szokásnál rövidebb szertartást szab ki.

19. Az *Obsequiale* a másik két szertartáskönyvtől eltérőleg oly fejezetet is foglal magában, melyben a Miatyánk, az Üdvözlég, Hiszekegy, s a tiz parancsolat, továbbá a hét halalos, az égbe kiáltó, a szentlélek elleni, s az idegen bűnök, a hét szentség, a hat irgalmassági cselekedet, a szentlélek hét ajándéka, és a bűnök körülményei felsorolják.

II.

Ünnepi szertartások.

Az *Obsequialék* némely ünnepi szertartásokra is kiterjesz-
kednek, melyek tulajdonképen a *Missalékba* valók, s melyekkel
sem az *Agendarius*, sem a Pázmány-féle *Rituale* nem foglalkozik.
Ezért ez irányban ama szertartáskönyveket az 1484-iki esztergomi
Missaléval és az ottani 1520-iki *Ordináriussal*, melyeknek egy-egy
példányát birom, valamint a római *Missaléval* hasonlítván össze,
az ilykép észlelt eltéréseket terjesztem elő. Jelestül:

20. Gyertyaszentelő Boldogasszony napjára (*in purificatione sanctae Mariae*) az *Obsequiale* a régi esztergomi misekönyvvel egyezően rendeli, hogy a pap ünnepies egyházi ruhába öltözve fészületekkel és füstölökkel menjen a sekrestyéből az oltár elé, a hol a functiót «*Asperges*»-sel s rövid imádsággal kezdi. Ezután megindul a körmenet «*Gaude Maria*» kezdetű éneket hangoztatva, s a mint a kijelölt helyre ér, a pap megáldja az új tüzet (*benedicatur novus ignis*), három antiphona és négy oratio kíséretében. Majd változtatott hangon egy külön praefatiót (*muta vocem ad modum praefationis*) és oratiót mondván, a kántor elkezd a «*Lumen ad revelationem gentibus*» éneket, miközben meggyújtják a gyertyákat és ezt követi a papnak egy más oratioja. A körmenet visszatértekor az énekesek intonálják egyikét vagy másikat a kijelölt két latin Mária-himnusnak, továbbá a pap

a szentélybe érkezéssel elmond még két antiphonát és két oratiót. Ezek után tartják a szent misét.

Az Ordinarius a fenforgó functióra nézve csak a következő sommás utasítást tartalmazza: «*Prius dicitur: Asperges me, cum versiculo et oratione. Et consecrantur candelae: Asperges me. Versiculus: Ostende nobis, sicut alias consuetum est. Ad processionem responsorium: Gaude Maria. In loco destinato per pontificem dicitur versiculus: Post partum virgo. Oratio: Famulorum tuorum.*»

A mai Missalék szerint e szertartást a violaszínű palástba öltözött pap 5 oratióval kezdi, melyek közül csak kettő egyezik meg az Obsequialeban más sorrendben előfordulókkal. Az imádások után az új tűz megáldása helyett a gyertyák megszentelése történik. Ezek szétosztandók a szolgálattevő papok és a hívők között; mi közben az énekkar megkezdí szintúgy mint az Obsequiale szerint a «*Lumen ad revelationem*» antiphonát a zsoltárral. Ezek végeztével mondják csak azt az «*Exaudi*» kezdetű oratiót, melylyel az Obsequiale a szertartást bevezeti. Ezután indul meg a körmenet, s e közben éneklék az «*Adorna*» és «*Responsum*» kezdetű Antiphonákat, melyeket az Obsequiale szintén még a processio elibe helyez. A templomba visszatérés után más versiculust kell mondaniok ma a papoknak, mint az Obsequiale idején.

21. Hamvazó szerdán a hamuszentelés szertartása (*In capite jejunii exorcismus cinerum*) az Obsequiale és a régi esztergomi misekönyv szerint egy áldó s két más oratióval kezdődik, melyek után megáldandó a hamu szentelt vízzel. Ezt követi az «*Exaudi*» antiphona, «*Salvum me fac*» zsoltár, egy rövid oratio, ismét két antiphona és két psalmus. Az éneklés közben történik a hamvazás. A functiót befejezi «*Emendemus*» responsorium, «*Miserere*», «*Kyrie*» «*Pater noster*,» és «*Exauditor*» kezdetű oratio.

Az Ordinarius szabályaihoz képest a pap felmegy az oltárhoz, megáldja a hamut és ha ünnepélyes segédlettel jár el, először őt hinti be a diaconus, azután ő hamvazza be a többit a szokásos «*Memento*» kíséretében, mi alatt egy másik pap behinti szentelt vízzel az ájtatoskodókat. Csak ezután mond el a pap egy oly oratiót, s két antiphonát, melyek az O. szerint a hamvazást megelőzik. A szertartás azontuli részére megegyezik a két szertartás-

könyv, csakhogy az Ordinarius a mise előtti teendőket még egy litániával s egy orációval megtoldja.

A mai Missale alapján a szertartások más sorrendben következnek. A functiót bevezeti az «*Exaudi*» oratio, s ezt négy további ima követi, melyek közül csak kettő fordul elő az Obsequialeban. Majd a pap «*Asperges*» kíséretében szentelt vízzel megáldja a hamut, ezzel mindenek előtt önmagát hinti be s csak ezután mondván el a fönnbbi antiphonákat, teljesíti a hamuval hintést a többi jelenlevő irányában, végül ekkor van helye a «*Concede*» orationak, melyet az Obsequiale a hamvazás elé tesz.

22. Virágvasárnapra (*in die ramispalmarum*) az Obsequiale szerint kilencz óraker (hora tertia) az összes clericusok összegyűlnek ünnepi díszben, és az isteni szolgálatot végző pap a jelenlevőket szentelt vízzel meghintve *Asperges*-sel s egy oratioval kezdi a functiót. Erre megindul a körmenet a szentélyből a kijelölt helyre «*Ingressus*» kezdetű responsorium énekélése mellett, melyet «*Circumdederunt*» psalmus, majd versiculusok, két oratio, lectio, a kántor által megkezdendő responsorium, Sz. Máté 21. evangeliuma s egy antiphona követ. A szertartás folytatását külön fejezet tartalmazza ily czímmel: «*Sequitur exorcismus florum et frondium.*» Itt elő van írva két áldó ima, antiphona, négy más oratio, s egy praefatio, melyek után az ágak és virágok szentelt vízzel meghintendők, a «*Fulgentibus*» antiphona után a nép között szétosztandók, s még egy oratio mondandó el.

A visszatérés alatt elkezdí a kántor a «*Cum appropinquaret*» antiphonát, a gyermekek pedig a «*Gloria laus*» himnust; majd a pálmaágakat s utóbb öltönyeiket vetik a feszület elé «*Pueri Hebraeorum*» ének kíséretében, továbbá a kar a pappal felváltva mond versiculusokat, melyeknek befejeztével mindnyájan leborulnak a feszület előtt, s a pap két oratiót mond. A mint a papság a templomba lép, a karmester elkezdí az «*Ingrediēte domino*» responsoriumot, a mire ismét néhány antiphona s az oltár előtt még egy kis oratio, s végre a mise következik.

Mig a régi esztergomi Missale ugyanily módon szabályozza a virágvasárnapi szertartást, az ez időbeli Ordinarius a palmaszentelést nem hozza, hanem csak az ez ünnepen tartandó misét írja le.

A mi pedig a mai misekönyvet illeti, ahhoz képest ama functio az Obsequialétól eltérőleg «*Hosanná*»-val s egy kis oratióval veszi kezdetét, a lectio és evangelium azonban vele egyezik, de már egy oratio, melyet az Obsequiale a pálmaszentelés utánra helyez, itt azt megelőzi, s a praefatio is más, mint az Obsequialeban. A további szertartás nagyjában összhangzik azzal, a mit az Obsequiale előír, csak hogy más rendben következnek egymásra az oratiók és antiphonák. Ezenfelül különbözik annyiban is, hogy a midőn a körmenet a templom bejáratához ér, ketten mennek be, bezárják a kaput, és a künn maradtakkal felváltva mondják a «*Gloria laus*»-t, az ajtó pedig csak a feszülettel való kopogtatásra nyílik meg.

23. Nagycsütörtökön, (in coena domini), a püspök az Obsequiale szerint, mely e részben a régi esztergomi misekönyvvel teljesen egyező, a többi pappal a templomba vonul ama helyre, a melyet a lábmosásra kijelöl. Itt a subdiaconus minden előzmény nélkül kezdi el lectio módjára sz. Pál levelét: «*Fratres, convenientibus*»; utána a diaconus ünnepies hangon intonálja az «*Ante diem festum*» evangeliumot, s ezt követi egy rövid oratio. Majd rákezd a kántor az antiphonákat, (sicut in libris continentur), közben elkészítik a medenczébe a vizet, és a püspök a többiekkel felváltva eszközli a lábak mosását és vászonkendővel megtörülését. Ezután következnek versiculusok «*Adesto*» oratióval, mire a püspök beszédet intéz a papsághoz, melynek végeztével visszatér a menet «*Tellus ac aethera*» himnust énekelve. A mint az áldozó papok és a diaconusok a templomba érkeznek, leszedik az oltárokról a terítőket «*Diviserunt*» antiphona éneklése mellett; e közben pedig a püspök megmossa az oltárokat és a kar egyik fele a megható «*Deus, deus meus,*» a másik a «*Diviserunt*» antiphonát ismételteti. Végre «*Hierusalem luge*» responsoriummal fejezik be a szertartást.

E fejezet az Obsequialeban ezzel véget ér, s ekként nem az egész hosszú nagycsütörtöki isteni tiszteletet, hanem csak az u. n. mandatumot, a lábmosást tárgyalja.

Az esztergomi Ordinarius ezenkívül a mise alatt történni szokott olaj- és chrisma-szentelésre is kiterjeszkedik. A mi a mandatumot illeti, e szertartáskönyv az oratiókra, versiculusok, antiphonák és himnusokra nézve tökéletesen megegyez az Obsequiale-

val, a szertartást azonban részletesebben s bővebben írja le. Jelesül kimondja, hogy kettőt kell csendíteni, harmadszor kerepelni. Azután a bold. szűz oltáránál készítendőek el az oblatum és a mosdószerek, azalatt, míg a püspök és az assistentia öltözködik. Magát a lábmosást a püspök 12 dignitariuson és idősebb kanonokon viszi végbe, megcsókolja őket és visszatér helyére. Erre fölkel az egész assistentia, és a legmagasabb tisztséget viselő mossa meg a püspök lábait, melyeket mások tartanak, és ismét mások törülnek meg; azután pedig őt a helyükre visszatérés előtt mindnyájan megcsókolják. Ekkor a püspök szétosztja az oblatumot és sorrendben borral is szolgál az illetőknek, a mely szolgálatokat viszont irányában az assistentia legelőkelőbbje teljesíti, míg e közben a «*Mandatum novum*» antiphonát, s a kijelölt éneket ismételten hangoztatják. Az ezt követőleg a papsághoz intézendő beszédet az Ordinarius nem a püspök, hanem az iskoláskanonok (*rector scholae*) kötelességévé teszi.

A mai Missale szerint, mely a szertartás vezetőjéül általánosságban praelatust vagy superiort említ, az oltárok leleplezése nem a lábmosás után, hanem az előtt történik és lectiót nem mondanak az evangelium előtt. A mosás functiója alatt hat antiphona s ugyanannyi psalmus van előírva, melyek közül csak a «*Mandatum novum*» fordul a régi szertartáskönyvekben elő. Ezután pedig a szereplő főpap megmossa kezét. Egyebekben a mai eljárás lényegileg a fent leírttal összhangzó.

24. A nagypénteki szertartásból, (*ordo in parasceves*), Obsequialénk csak az előszenteltek miséje, (*missa praesanctificationum*), előtt teendőket tárgyalja a régi esztergomi misekönyvvel megegyező következő módon:

Hat óraker (római időszámítás szerint) összejönnek a templomban a papok és világiak. Az áldozó papok és diaconusok készülnek bőjti (violaszínű) egyházi ruhák felöltése mellett az énekekkel és ministransokkal együtt a püspök melletti szolgálattételre, és mennek azon oltárhoz, a hol a szertartást végezni fogják. Itt felolvastatnak a prophetiák az illető oratiókkal, úgy mint a missaleban elő van írva. Ezután két acolythus viszi előre a sekrestyéből az elfödött feszületet és őket követik a casulába öltözött áldozó papok, énekelvén a «*Popule meus*» psalmust, majd két

énekes és a chorus felváltva hangoztatják az «*Agios o theos*» és «*Sanctus Deus*» verseket.

Ekkorra már el levén készítve a kiterített szőnyegek, a melyekre a püspök leborulhat, vagy ő maga, vagy egy áldozó pap leleplezi a feszületet s magas hangon intonálja, háromszor ismételve, az «*Ecce lignum crucis*»-t, a kar pedig azt mindannyiszor folytatja. Erre következik két antiphona, a «*Crux fidelis*» himnus kettős énekben és a kereszt tiszteletére három oratio; minek végétével a püspök vagy a szertartást végző áldozó pap a többi papsággal és néppel imádja a feszületet. Ezután jön a Missaléban foglalt rész.

Az Ordinarius itt részletesebben szabályozza a szertartást. A lényegesebb különbségek abban állanak, hogy a papság csak alában jelenik meg, s a diaconus később öltvén magára a szokásos fekete planétát, így mondja el a szőnyegen mezitelen lábbal állva a passiót. E passio és a püspök imája közben két vörösbe öltözött pap hozza elő a főoltár mögül a keresztet s énekli a fentebb említett «*Popule meus*» panaszos dalt, valamint a feszületnek casulával befedése után mezitláb az «*Agios*»-t. Az ének befejeztével az átvett feszületről a püspök háromszor mindég magasabbra emeli fel az azt befedő casulát, ugyanannyiszor intonálva az «*Ecce lignum*»-ot. Az Ordinarius még a különböző könyörgéseket is felsorolja, melyekre nézve az Obsequiale a Missaléra utal.

A római Missaléban szabályozott eljárás főbb eltérései ezek: a pap, midőn a kereszt tiszteletét előkészíti, leteszi mindeneke előtt a casulát, és kezébe veszi az oltárról a már előzőleg egyszerűen (casula nélkül) letakart feszületet, azt az «*Ecce lignum*» háromszori eléneklésével feltakarja, s ő maga viszi a kijelölt helyre, a hol lefektetvén leveti saruit és három izben letérdelve imádkozik előtte; a «*Popule*» stb. versiculusokat pedig ekkor énekli a kar.¹

25. Nagyszombaton az Obsequiale szerint szintén hat óraker (római időszámítás szerint) gyűl össze az egész papság a feldíszített templomban, felölti a szokásos ünnepies egyházi ruházatot és körmenetben indul szentelt vízzel s tűz nélküli füstölővel a kovából kiütendő tűzhöz. Itt elkezdik az «*Ad dominum cum tribula-*

¹ V. ö. Dankó Józsefnek a nagypénteki isteni szolgálatot tárgyazó kitünő értekezését. (M. Sion, 1871. évf. 161—182. l.)

rer» psalmust, mely után a pap a tüzet megáldja öt oratióval, és meghinti szentelt vízzel; majd miután a gyertyák meggyújtattak, folytatólag hasonlóképp megáldja egy külön oratióval a husvétii gyertyába helyezendő tömjént is. Mihelyt a körmenet a templomba visszatér, két clericus intonálja az «*Inventor rutili*» kezdetű verset, melynek végeztével megáldandó a viaszgyertya és 12 lectio olvasandó a hozzájuk való oratiókkal s tractusokkal. A mint ezután a kereszt, zászló, evangeliomos könyv, sz. olaj, chrisma s a keresztkút szenteléséhez szükséges egyéb szer elkészül, a szertartást végző pap a többi papsággal teljes egyházi díszben a keresztkúthoz vonul és előtte két viaszgyertyát visznek, a menet közben pedig a «*Rex sanctorum angelorum*» kezdetű himnust éneklük. A keresztkútnál a pap egy oratiót mond, mely utóbbiak alatt a vizet kereszt alakjában kezével érinti. Majd abból három izben keresztalakban kiönt, lectio módjára változtatott hanggal folytatja az imádkozást, és e közben előbb háromszor, s utóbb még egyszer keresztalakjában reálehel a vízre. Ezután abba égő viaszgyertyát mártogat mindaddig, míg háromszor a «*Descendat*» versiculust és «*Et totam huius*» kezdetű áldást el nem mondja. Erre kiemeli a gyertyát «*Hic omnium*» kezdetű ima mellett, melyet változtatott hangon befejezván, kereszt alakjában chrismát önt a kútha. A szentelés végeztével a kar éneklük a litániát, midőn pedig ehez a vershez érnek: «*Ut fontem istum*», felkel a szolgálattevő pap és három izben megáldja a keresztkutat. A litániát az énekkar «*Kyrie*»-vel fejezván be, elkezdődik a mise.

A régi esztergomi Missale lényegtelen eltérésekkel ugyanily szertartásokat ír elő.

Az Ordinarius nem tartalmaz intézkedéseket a tűz mikénti meggyújtásáról, hanem a szóban levő fejezetet azzal az utasítással kezdi, hogy a püspök a sekrestyéből teljes assistentiával induljon a tűzhöz, az itt kereszt alakjában elhelyezett gyertyákat 15-ór járja körül és mondjon ugyanannyi *gradust*. Az «*Inventor*»-t nem két clericus, hanem 4 éneklő kanokok intonálja; továbbá a körmenet a keresztkúthoz érven, azt kilencszer járja körül. Mind ezen körülményekről az Obsequiale nem tesz említést. A többiben s különösen az oratiókat, himnusokat, versiculusokat, prophetiákat stb. illetőleg a kétrendű szertartáskönyv megegyezik.

A mai Missale szerinti eljárás lényeges eltéréseket tüntet fel. Így például a tűz szentelése előtt mondandó oratiók közül csak

kettő egyezik az Obsequialéban elrendeltekkel. A templomban minden gyertya eloltandó, s az ujonnan szentelt tűzből gyújtandó meg. A fehér dalmaticába öltözött diaconus, a ki előtt a subdiaconus violaszínű ruhában viszi a feszületet, a templomba érve, az acolythus által tartott és szentelt tűzzel meggyújtott gyertyákon gyújtja meg a háromszögletű gyertyatartóba elhelyezett három gyertyát és mindnyájan ismételten térdet hajtanak a «*Lumen Christi*» éneklése mellett az új világosság előtt. A megáldott öt darab tömjén a viaszgyertyába keresztalakban tűzendő a praefatio közben s ugyanakkor a nagy gyertyát a három szentelt gyertyáról kell meggyújtani. A diaconus a prophetiák előtt violaszínű dalmaticát, a celebrans pedig levette a pluvialét, violaszínű casulát vesz fel, továbbá a keresztkúthoz menet a papság nem a «*Rex sanctorum*», hanem a «*Sicut cervus*» himnust énekl. A gyertyának három izben a sz. vízbe meritése után a pap görög Ψ alakjában ismét reálehel s az egyik szolgáltevő az ujonnan szentelt vízből a magánházak számára merit, míg a többi pap ezzel a körülállókat meghinti. A litánia előtt a pap az egész assistentiával levetvén felső egyházi ruháját, az oltár elé borul.

26. Az ünnepi szertartások után az Obsequiale, helyén kívül, még a veteményeknek Bold. Asszony mennybemenetele napján megáldásáról külön fejezetet tartalmaz, s abban e célra két oratióból álló benedictiót rendel.

Az e tekintetben egymással megegyező A. és R. ez alkalomra ugyancsak két oratiót ír elő, melyeknek azonban egyike az O.-ban felhozottól eltér.



AZ OLASZ KÖNYVTÁRAK 1885. ÉVI PRAGMATIKÁJA.

A «Magyar Könyv-Szemle» eddigi folyamaiban ismertettük a M. Nemzeti Múzeum, a budapesti kir. Tudomány-egyetem, a M. T. Akadémia, a Nemzeti Casino könyvtárai, az egri érseki, a sárospataki ev. ref. kollegiumi, a szegedi Somogyi-könyvtár és más hazai könyvtárak szervezeti szabályzatát, oeconomiáját és állapotát, s igyekeztünk a magyar könyvtári mozgalmakról a hazai közönséget tájékoztatni.

Ezzel kapcsolatban figyelemmel kísértük a külföldi könyvtári mozgalmakat is s azon voltunk, hogy ezeket a hazai közönséggel megismertessük.

Igy jelentek meg a «Könyv-Szemlé»-ben az osztrák, a porosz, az orosz, a francia, az angol és az amerikai könyvtárakról tájékoztató közlemények, melyek a külföldi könyvtárakról való ismereteinket jelentékenyen gyarapították, és ezeknek a hazai könyvtári viszonyokkal való összehasonlítására alkalmat nyújtottak.

Ezen közleményekből kitűnik, hogy a felsorolt külföldi könyvtáraknak és tisztviselőinek viszonya az államhoz és a közönséghez törvény által van szabályozva, mely nemcsak a könyvtár haladásának biztos feltétele, hanem a tisztviselők érdekeinek és szakképzettségének öre és fentartója.

Ez utóbbinak megszerzésére a francia, angol és amerikai könyvtárakban az egyetemi tanfolyam valamely tudománycsoportjának elvégzésén kívül, a könyvtártudományi disciplinákból elméleti és gyakorlati vizsga kívántatik, mely azután a censeáltat a könyvtári tisztviselőség minden fokozatára képesíti. Németországban és Ausztriában nincsenek könyvtári szakvizsgák. Itt a könyvtárak maguk nevelnek maguknak szakférfiakat, s minden könyvtár egy

gyakorlati iskolát képez a könyvtártudományi szakismeretek elsajátítására. Ez utóbbi irányt követik a mi könyvtáraink is.

Az 1885-dik évi olasz könyvtári pragmatika adminisztratív és tudományos tekintetben a német könyvtártudományi rendszert fogadja el alapul, de ezenfelül az angoloktól és francziáktól átveszi még a szakvizsgát is, melyet mint rendszerest meghonosít.

Ezen könyvtári pragmatika magyar fordítását adjuk e közleményben és felhívjuk reá a szakférfiak figyelmét.

* * *

Azon államok közt, melyek a könyvtárügy fejlesztésére különös gondot fordítanak, Olaszország előkelő helyet foglal el. A politikai föllendülés, melynek a mai királyság keletkezését köszöni, e tekintetben is emelőleg hatott és sikeres fejlődést hívott életre; a mint megkezdődött a rég nélkülözött állami egység megvalósítása, érezte, hogy egy jelentékeny irodalmi mult örökébe lépett, a minőt ilyen keretben semmiféle más állam felmutatni nem képes; az az óhaj lépett előtérbe, hogy e tulajdont jobban értékesítsék és rendezzék, mint eddig lehetett.

A hogy a politikai viszonyok megengedték, a kormány e feladatot azonnal maga elé tűzte; tanulságos és öröndetes azt látni, a mint a friss erő kifejtés, mely a közigazgatás minden ágazatában nyilvánul, e kis téren is erélyes cselekvésre s eredményteljes átalakulásra vezetett.

Az első lendületet Natoli miniszternek 1864. december havában ¹ a királyhoz intézett jelentése adta meg. Történeti áttekintéssel kísérve a királyság akkori összesen 210 könyvtárát és ellátva a személyzet, a nyomtatványok és kéziratok, az alapok állományáról és használatáról tartományok szerint feltüntetett terjedelmes statisztikai kimutatásokkal, fejtegetései abban kulminálnak, hogy az olasz könyvtári viszonyoknak alapos átalakításra van szüksége. Egyes hibák lehetnek e jelentésben, különösen statisztikai részeiben, ² de áttekintést engedett az egész anyag felett, s őt illeti meg az érdem, hogy a kormány figyelmét hathatós módon e kérdésre terelte. Világosan látva a tényállást, elérendő czélul nagyobb központosítást, azután pedig az anyagi eszközökkel jobban ellá-

¹ Statistica del Regno d'Italia. Biblioteche. Anno 1863. Firenze, 1865.

² V. ö. R. Bruschi, Rivista delle Biblioteche, I. k. 37. l.

tást kelle ajánlania. Előterjesztései nem maradtak figyelmen kívül. A könyvtárak ujjaszervezésére 1869. július 20-diki miniszteri rendelettel egy bizottság alakult s ennek véleménye alapján 1869. november 25-dikén szabályzat bocsátatott ki.¹ Ezzel az állami könyvtárak egységes alapra lőnek fektetve, és pedig egység fejlődött a vezetésben, az elkerülhetetlenül szükséges katalogusok iránti igényekben, a tisztviselők állása és czíme tekintetében; a könyvtárak kétfelé és pedig felsőbb és alsóbrangúakra osztattak s ennek megfelelőleg az egyes tisztviselői kategóriákra nézve két fizetési fokozat jutott érvényre. E szabályzat kibocsátásával új korszak veszi kezdetét az olasz könyvtárak fejlődésében. Némely dolog csak jelezve volt, sok kérdés még megoldásra várt: mégis a legközelebbi tizenhat év kiváló bizonyosságot tesz arról, hogy mily komolyan látott a kormány e feladatok megoldásához. Az 1872. és 1873. évek terjedelmes közleményeket hoztak a könyvtárak történetéről; a közoktatásügyi miniszterium a bécsi világkiállítás alkalmával meghagyja, hogy 29 könyvtárról három derék kötetben az érdekes történeti és statisztikai adatoknak teljességét nyujtsák, mely alkalmas legyen az olasz népnek tiszta képet adni országairodalmi kincseiről. Jelentékeny eseményt képez 1875-ben a Vittorio Emmanuele könyvtár berendezése Rómában. Mint ismeretes, a szerzetes rendek eltörlése által a kormány birtokába jutott a most már gazdátlanra vált könyvtárak egész tömege, melyek összesen mintegy 350.000 nyomtatott könyvet és számtalan kéziratot tartalmaztak. Ezen új szerzemények legalkalmasabb felhasználása iránt Bonghi miniszter a királynak javaslatot tett egy nagyszabású könyvtár alapítására nézve,² mely székhelyét Rómában tartaná s mint «Biblioteca Vittorio Emmanuele» a király nevével lenne fölékesítendő; ez már a következő évben meg is nyitott, úgy hogy azóta Olaszországnak a könyvtári tudományra két központi városa van, egyik Flórencz, a régi főváros, a másik az újra fölülkerekedett Róma.

A vezetésre nézve is történetek némi újítások; a szabályzat kiegészítésétől 1869 óta négy miniszteri rendelet lépett életbe, kettő

¹ A törvények s kir. rendeletek először a Gazzette ufficialeban közöltenek s aztán a Raccolta delle leggi e dei decreti-ben csoportosítatnak.

² Bolletino ufficiale della pubblica istruzione, I. k. 852. s köv. l.

a könyvek kikölcsönzésére, (1870. febr. 9. és 1871. febr. 18.), kettő a nagyobb s kisebb hivatalnokok vizsgálataira nézve, (1870. jún. 25. és 1871. márcz. 22.). Négy évre rá megjelent a második szabályzat, (1873. június 22.), miáltal a könyvtáraknak két osztályra szétválasztása ideiglenesen megszűnt; egyébként semmi más általános jelentőségű dolog nem történt. Az 1876. január 20-diki, 1869. óta a harmadik szabályzat, azonban már igen nevezetes haladást mutat. A leendő könyvtárnokok számára egy főiskola: a corso tecnico felállításának terve e közben megvalósult; székhelyeül először a Vittorio Emmanuele-t, e legujabb alapítványt szemelték ki; az állások elnyerésére vonatkozó szabályrendeletek, a tisztviselők vizsgálatai, előléptetései, az egyes intézetek igazgatása nemzeti vagy egyetemes jellege szerint, pontosabb szabályozáson mentek át. E törekvések egyelőre befejezést nyertek az 1885. okt. 28-diki szabályzatban, melyen az olasz államkönyvtárak mai berendezése alapszik; különösen a magasabb szempontok egész sorozata, a világos, mesterkéletlen tárgyilagosság által a tapasztalatok érett gyümölcsöként tűnik fel mindaz, a mi az utolsó évek eredménye és jobban megérdemli, hogy méltányolják, mint a mennyire ez eddig Németországban történt.¹

Az új szabályzat megkülönböztet önálló (autonom) államkönyvtárakat és olyanokat, melyek más intézetek céljaira szolgálnak, végre olyanokat, melyek könnyebb vezethetés végett nagyobb könyvtárakkal egyesítvők. Az autonom könyvtárak közül hét a «nemzeti» jellegű, és pedig: a flórenczi, mely Magliabechiana-Palatinának is neveztetik, a benne rejlő két nagy gyűjtemény után; a Braidense (Biblioteca di Brera) Milanóban, a Vittorio Emmanuele Rómában és a Marciana Velenczében; vannak ezenkívül nemzeti könyvtárak Nápolyban, Palermóban és Turinban; ide sorakozik még a kir. könyvtár Cremonában, a Marucelliana, Mediceo-Laurenziana és a Riccardiana Flórenczben), a kir. könyvtár Luccában, az Estei Modenában, a Palatina Parmában, az Angelica és Casanattense Rómában, összesen 16. Mint könyvgyűjtemények, melyek más intézetek tudományos céljait szolgálják, tekintetbe jönnek még a királyság tizenkét egyetemének könyvtárai: a bolognai, cagliarii, cataniai, genuai, messinai, modenai, nápolyi, paduai, paviai, pisai,

¹ Néhány fontos változás történt az 1889. okt. 25. kir. rendelet követhetében (közöttéve a Bollettino uff. d. pubbl. istr. 1746—8. l.).

római és sassarii; egyesített kezelés alatt vannak a Brancacciana Nápolyban a Nazionaleval és a Ventimiliana a cataniai egyetemi könyvtárral; végre külön állást foglal el a Biblioteca Valli-celliana Rómában, a mely első sorban az 1884. okt. 15-diki kir. rendelkezéssel a Società Romana di Storia Patria tagjai számára van fenntartva s ezen társulat elnökének alárendelve, és a Sezione governativa della Biblioteca Musicale della R. Accademia di S. Cecilia, a zenészeti irodalom központi könyvtára Rómában, (lásd az 1882. márcz. alapító oklevél határozmányait). E 32 könyvtár közül a két központi nemzetinek, t. i. a flórenczi és a római Vittorio Emmanuele-nek különösen nagy jelentősége el van ismerve; hivatásukul határozottan ki van mondva, hogy hazájuk szellemi munkásságának őrei legyenek, hogy Olaszország irodalmi működésének képét visszatükrözzék, jogot formálva minden olaszországi kiadvány egy-egy példányára,¹ s hogy az Olaszországra vonatkozó külföldi munkákat lehetőleg teljesen beszerezzék és hivatásuknak megfelelőleg az egész világirodalmat tekintetbe vegyék. Hasonló feladatuk van, csakhogy nagyobb megszorítással, a többi önálló könyvtáraknak is, ama különleges rendeltetéssel, hogy szűkebb hazájuk irodalmára legyenek főleg tekintettel. Az egyetemi könyvtárak czélja szembe-szökő: az egyetemi tanárok s hallgatók tanulmányainak előmozdítása az arra szolgáló anyag beszerzése által.

E 32 állami könyvtár tisztviselői több alosztályozással 5 kategóriába vannak osztva. Az első kategóriába tartoznak a két központi nemzeti könyvtár I. osztályu, a többi öt nemzeti és a flórenczi Mediceo-Laurenziana könyvtár II. és III. oszt. főnökei, s az I., II., III. oszt. könyv- és kéziratárnokok; a második kategóriát az I—IV. oszt. alkönyvtárnokok s alkéziratárnokok foglalják el, míg a harmadik kategóriát az I—III. oszt. számtisztek, (ragionieri economi), a negyediket a kezelő tisztek (I—II. oszt. ordinatori és I—III. oszt. distributori), az ötödiket I—III. oszt. teremőrök (uscieri), és az I—II. oszt. szolgálók (serventi), képezik. A szabályzattal egyidejűleg egy ideiglenes tervezetben a véglegesített hivatalnokok száma s javadalmaszításuk is megállapított: a 354 tisztviselő részére 671.800 lirában.²

¹ V. ö. Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten, 3. füzet. I. Franke, Die Abgabe der Pflichtexemplare. Berlin. 1889. 117. s köv. l.

² Lásd Bollett. uffic. della pubbl. istr., XI. k. 1136. l. (Ruolo organico del personale delle biblioteche governative).

E szervezés a személyzetre nézve némi változásokon ment keresztül, a javadalmazás azonban az egyes kategóriákra s osztályokra nézve, úgy látszik, ugyanaz maradt, a mennyire ezt az előttünk fekvő kimutatásból megítélni lehet. Minthogy a nem olasz szakembert hazai viszonyaival való összehasonlítás érdekelni fogja, az 1887-iki, hivatalosan közzétett, szolgálati évek szerinti fokozatos lajstrom rövid kivonatát ide mellékeljük, melyben a berekesztett számok a tényleges állapotot jelzik.¹

I. kategória.

2	prefetti	1. oszt.	6000	l.
2	»	2. »	5500	»
4	»	3. »	5000	»
4	bibliotecari	1. »	4500	»
7	»	2. »	4000	»
15 (13)	»	3. »	3500	»

II. kategória.

14 (13)	sottobibliotecari ²	1. oszt.	3000	l.
29 (30)	»	1. »	2500	»
30 (28)	»	3. »	2000	»
26 (28)	»	4. »	1500	»

III. kategória.

2 (1)	ragionieri economici ³	1. oszt.	3000	l.
2 (0)	»	2. »	2500	»
2	»	3. »	2000	»

IV. kategória.

8 (3)	ordinatori	1. oszt.	3000	l.
8	»	2. »	2500	»
32	distributori	1. »	2000	»
31 (28)	»	2. »	1500	»
50	»	3. »	1200	»

¹ Ruolo d'anzianità degli ufficiali delle biblioteche pubbliche governative approvato con decreto ministeriale di 22. Giugno 1887. (Bollett. uffic. XIII. k. 1887. Provvisioni 257. 1.)

² Alkönyvtárnok.

³ Számítiszt.

V. kategória.

10 (9)	uscieri ¹	1. oszt.	1300 l.
14	»	2. »	1200 »
10 (9)	»	3. »	1100 »
14	serventi	1. »	1000 »
45 (44)	»	2. »	900 »

Az egyes kategóriák tényleges állománya: az I. kategóriában 32, II. kateg. 99, III. kateg. 3, IV. kateg. 121, V. kateg. 90; az első három kategóriában összesen 134 tisztviselő van.² Általában, úgy látszik, hogy az egyes kategóriák javadalmazásának maximuma csekélyebb, mint másutt. A haladás ez irányban is észrevehető; összehasonlításként ide mellékelem a fizetési tervezeteket, a mint ezek a három: 1869., 1873. és 1876. évi szabályzatban megállapítvák.

A. 1869. szabályzat.

I. 1. oszt. könyvtárak.

Bibliotecario	5000	lira
Vice-bibliotecario	4000	»
Ufficiali, ³ 1. oszt.	3500	»
» 2. »	3000	»
» 3. »	2500	»
Distributori, ⁴ 1. oszt.	2200	»
» 2. »	1800	»

II. 2. oszt. könyvtárak.

Bibliotecario	3000	lira
Vice-bibliotecario	2500	»
Ufficiali 1. oszt.	2000	»
» 2. »	1800	»
» 3. »	1500	»

¹ Ajtónálló, teremőr.

² Az 1888. évben az első három kategóriából 128 tisztviselő van említve; ebből a két nemzeti közp. könyvtárra 14 esik, Nápolyra (nemz.) 12, Turinra (nemz.) 9 s így tovább Cremona, Cagliari, Modena, Sassari, Valli-celliana és S. Ceciliaig, melyek mindegyike egy-egy hivatalnok fölött rendelkezik.

³ Hivatalnokok.

⁴ Kézbesítő (amanuensis).

Distributori 1. oszt.	1200	lira
» 2. »	1000	»

B. 1873. szabályzat.

Prefetti ¹	5000	lira
Bibliotecari	4000, 3500, 3000	»
Vice-bibliotecario	2800	»
Assistenti 1. oszt.	2600	»
» 2. »	2200	»
» 3. »	1800	»
» 4. »	1500	»
Capo Distributore	2200	»
Distributori 1. oszt.	2000	»
» 2. »	1800	»
» 3. »	1500	»
» 4. »	1200	»
Uscieri 1. oszt.	1100	»
» 2. »	1000	»
Serventi 1. oszt.	900	»
» 2. »	800	»

C. 1876. évi szabályzat.

I. kategória.

	I. csoport,	II. cs.	III. cs.	IV. cs.	V. cs.
Prefetti	6000	5000	—	—	—
Bibliotecari 1. oszt.	4000	—	4000	—	—
» 2. »	3500	3500	—	3500	—
» 3. »	3000	3000	—	—	3000
Vice-bibliotecario	—	—	2800	—	—

II. kategória.

Assistenti 1. oszt.	2600	2400	2200	2000	1800
» 2. »	2400	2200	2000	1800	1600
» 3. »	2200	2000	1800	1600	1400
» 4. »	2000	1800	1600	1400	1200

¹ Igazgatók, főnökök.

III. kategória.

	I. csoport,	II. cs.	III. cs.	IV. cs.	V. cs.
Capo Distributore	2200	—	—	—	—
Distributori, 1. oszt.	2000	1800	1600	1400	1400
» 2. »	1800	1600	1400	1200	1200
» 3. »	1400	1200	1200	1200	1200
» 4. »	1400	1200	1000	1000	1000

IV. kategória.

Uscieri, 1. oszt.	1100	1100	—	—	—
» 2. »	1000	1000	900	900	800
Inservienti 1. »	900	900	—	—	—
» 2. »	800	800	800	800	800

A magasabb könyvtári pályára lépésnél szükséges a szokásos bizonyítványokon kívül a keresztlevél, mely szerint a jelölt 17—30 éves lehet; feddhetlen előéletéről szóló s egészségi bizonyítvány, — ábbeli nyilatkozat is, hogy bármely állami könyvtárnál kész szolgálni — és a lyceumi bizonyítvány¹ mely a mi gymnasiumaink érettségi bizonyítványával hasonló értékű. A fölvétel egy írásbeli vizsgálat eredményétől függ, a mely egy olasz irodalomtörténeti dolgozathól, egy klasszikus vagy keleti nyelvből olaszra való fordításból, egy francia, tollba mondott feladatból s ennek minden segédeszköz nélküli olasz fordításából áll. Például az 1886. évi vizsgálatok tárgyai a következők voltak: 1. A XVI. sz. olasz irodalomtörténet áttekintése legkiválóbb íróival. 2. Voltaire «Siècle de Louis XIV.» cz. munkája egy fejezetének tollba mondása s fordítása. 3. Cicero, De arte rhetorica, liber I. bekezdésének fordítása, 4. (facultatív) Fordítás Isocrates, Panegy. 73. §.-ból. (l. Bollett. d. opere straniere I. k. 1886. VII. l.)

A német s olasz viszonyok közt a lényeges különbség az, hogy Németországban a könyvtári pálya választásánál bevégzett egyetemi képzettség okvetlen szükséges, míg Olaszországban az

¹ Tájékoztatóul megjegyzem, hogy Olaszországban a licenza liceale és a licenza ginnasiale közt, mely utóbbi csekélyebb értékű, különbség van; a klasszikus oktatás 8 évre szól és 2 tanfolyamból áll; a gymnasiumi, ha szabad e szót használni, 5 évig s az utána következő lyceumi 3 évig tart; mindkét tanfolyamot vizsgálatok zárják be; a ki megállja, elnyeri az illető cursus licenzáját.

egyetemi fokozat előnyt nyújt ugyan, de nem szükséges; a fiatal tisztviselő közönségesen az ismereteknek csak azt a mennyiségét hozza magával, melyet a lyceumban sajátított el, nélkülözi a teljes képzettséget s a tudományos fegyelmet, melyet Németországban — egészen eltekintve a pozitív tudás mennyiségétől — az egyetemi évek legnagyobb vívmányának tartanak.

A ki a vizsgálatot kiállja, az 1889. okt. 25. kir. rendelet határozmányai értelmében a hét nemzeti könyvtár valamelyikébe mint gyakoruk (alumnus) fölvetetik; mindezen könyvtáraknál iskola (alumnatus) van bevendezve egy főbb tisztviselő vezetése alatt, a kinek gondjaira vannak bízva az ifjak könyvtári kiképzés végett. Egyebet ezen iskolákról még nem tudunk; az eddigi intézkedések hihetőleg majd mintaképül szolgálnak.

E szempont igazolhatja ez intézmény fejlődési folyamatának következő áttekintését.

A könyvtári tisztviselők bizonyos főiskolájának eszméje régi. Már az 1869. nov. 25. szabályzat (20. cz.) szól a corso tecnico-ról, mely egy vagy több államkönyvtárnál miniszteri rendelet útján felállítandó lenne s tanulmánytárgyakul a palaeographiát és bibliologiát ölelné fel. Behatóbban foglalkozik e kérdéssel az 1876. évi szabályzat; a 35. fejezetben az újonnan alapított Vittorio Emanuele-nek s lehetőleg más nemzeti könyvtáraknak is feladatává tétetett, hogy egy könyvtártudományi tanfolyamot rendezzenek be a következő tananyaggal:

1. A könyv története és külső viszonyai hajdan és most.
2. A tudományszakok meghatározása s osztályozása a fő- és alapvető munkák kijelölésével.
3. Az írás eredete és különfélesége; a könyvnyomtatás feltalálása és története, a könyvkereskedés.
4. A könyvtár lényege s rendezése valamint igazgatása, tekintettel a belső szolgálatra s a közönségre.
5. A katalogusok elrendezése, a legfontosabb bibliographiai munkák megnevezése.
6. A jelentékenyebb európai könyvtárak belső elrendezése, törzsanyaga, jelenlegi állapota; történetük.
7. Palaeographia.

Az oktatás két éven túl tartana s két tanárra (lehetőleg tapasztalt könyvtártisztviselőkre) lenne bízva; a tisztviselőkn és

gyakornokokon (alunni) kívül az előadásokon más hallgatók is részt vehetnének, che vi s'iscrivano particolarmente ¹ (37. cz.), az utóbbiaknak licenza liceale-t s erkölcsi bizonyítványt kellene felmutatni; az előadott tárgyakat szó- és írásbeli vizsgálattal fejeznék be, melynek eredményéről bizonyítvány állíttatnék ki.

E határozmányokat, részben megváltoztatva s jelentékenyen kibővítve, az 1886. febr. 20. Coppino-rendelet ismét fölvette. Az iskola látogatása először is a gyakornokok (alunni) és alkönyvtárnokokra volt korlátozva, s ezekre nézve egyszersmind kötelező, az egész intézmény pedig lényegileg következőkép megalakítva: a mint a dolog természetéből folyik, a flórenczi s a római főintézet egy-egy scuola tecnica-t kapott. Az iskola, melynek tanítói lehetőleg a magasabb könyvtártisztek köréből választatnak, az illető könyvtár főnökének van alárendelve; ő nevezi ki az igazgatót s a tanítókat. Az iskola két tanfolyamra van osztva, az első (egy évi) a gyakornokok (alunni) előkészítésére, a második általában az alkönyvtárnokoknak van szánva; mindkettő ugyanazon tananyagot, csak hogy a második (2 évig tartó) bővebben adja elő, s magában foglalja a következőket:

1. Palaeographiát.
2. Bibliológiát. (A könyvnyomtatás feltalálását, a legkiválóbb könyvnyomtatók életrajzait, a könyvkereskedés törvényeit s történetét.)
3. Bibliographiát. (Libri rari, libri buoni, libri belli.)
4. Bibliothekonomiát. (A könyvtárak történetét, a katalógizálás s felállítás különböző elveit sat.)
5. Az igazgatást. (Az államkönyvtárak szabályainak értelmezését. A közigazgatási jog alapvonalait, az állami számvitel szabályait.)
6. Nyelveket. (Angol és német nyelvet, fordításokkal.)

Az első évet a tanítók előadásai foglalják el. A második tanfolyam munkálatai a tagoknak könyvtártudományi tárgyú fejtegetéseiből s gyakorlataiból állanak; ide tartozik az összes irodalmi s bibliographiai kérdések kidolgozása, melyek a könyvtár főnökéhez érkeznek vagy a tisztviselők valamelyikének szóval bejelentetnek s azonnali elintézését nem nyerhetvén, az e célra készített

¹ Kik oda külön iratkoznak be.

iratmintán a scuola tecnica igazgatójához továbbíttatnak; ez átadja valamelyik tisztviselőnek, kiben megbízik, válaszlás végett; a közönség hasznára történt az az intézkedés is, hogy az illetők tanulmányaik tárgyának teljes kifejtésével az igazgatóhoz kérelmet nyújthatnak be, hogy az azokra vonatkozó legújabb időközi közleményekről — minők a monographiák, folyóirati értekezések s czikkek — értesüljenek. Ha a kérelemnek hely adatik: egy repertorium mellékeltetik hozzá, s a kérelmezők havonként vagy gyakrabban is tudósíttatnak. A gyakorlatok körébe tartoznak: a könyvtárnál végzett munkák reviziója, más könyvtárakhoz való kirándulások, és személyekről s nevezetesebb korszerű jelentőségű tárgyról bibliographiai katalogusok készítése, valamint nagyobb tudományos munkálatok, melyek adott esetekben a könyvtár nevében s költségén nyomtatásban közölhetők. Ezen intézkedés célja nyilván a könyvtári iskolázás s a vizsgálatokhoz való előkészítés volt, melyek a leendő hivatalnokoktól megkívántatnak. Ilyenek voltak a viszonyok 1889. év végeig; hogy ezek mennyire változtak meg részleteikben az 1889. évi okt. 25. legújabb rendelet által, a mely, mint említve volt, mind a hét nemzeti könyvtárnál alumnust állított fel: még ma meghatározni nem lehet.

Térjünk most vissza a gyakornokhoz, a midőn könyvtári pályára lép. Egy évi dicséretesen eltöltött szolgálati idő után mint alkönyvtárnok vizsgálatra jelentkezhetik, mely felváltva Rómában s Flórenczben tartatik és a scuola tecnica tantárgyaira szóval és írásban terjed ki; a vizsgálat három napig tart s a követelmények a 132. §-ban vannak teljesen körülírva: írásbeli dolgozat a betűsoros címítár elrendezésének néhány kérdéséről; a szak-katalogus bizonyos osztályának alosztályozásáról, megjelölve a főbb bibliographiai segéd munkákat; egy ősnymtatvány s egy kézirat leírása, ennek egy fejezetét átírva, olasz fordítás németből vagy angoltól, vagy mindkettőből, a jelöltek tetszése szerint; a szóbeli vizsgálatnál a könyvtári és — a mi igen figyelemre méltó rendelkezés — az igazgatási szabályzat ismerete, valamint az állami számvitel kivántatik; a vizsgálat eredményét öt tagból álló bizottság, az elnököt is bele számítva, az Olaszországban szokásos módon számokban — punti — foglalja egybe; a ki a legtöbb számot nyeri el, hasonló szolgálati idő mellett legközelebb várhatja a megüresedő IV. oszt. alkönyvtárnoki állomást; az előléptetések ezen

kategorián belül a III. és IV. osztályu állásra kétharmad részben korrang, egyharmad részben érdem szerint (1889. okt. 25. rendl.) történnek.

A mint az alkönyvtárnok I. osztályúvá előlépett, előmenetele a könyvtárnoki vizsgálatról van függővé téve; de már mint II. oszt. is jelentkezhetik a vizsgálatra, feltéve, hogy 21. életévét elérte. E záróvizsgálat hasonlóképen tisztán szaktudományi; a tárgyak azonosak az előbbi vizsgálatéival, csak nehezebbek s alapos könyvtári tudást követelnek; ujabban hozzájárul még (145. §.) egy írásbeli könyvészeti fejtegetés (dissertazione sopra un tema di biblioteconomia o di bibliografia generale,) egy XIII—XVI. száz. latin és olasz codex fejezetének átírása, egy olasz remekírónak francia nyelvre fordítása és végre 15, különböző nyelvű s tartalmu, régibb s újabb műveknek teljes könyvtári feldolgozása¹; a bizottság 7 tagból alakul. Egy sajtóságos határozatot említünk még meg, mely ugy látszik, a szabályzat keretéből kiesik és még leginkább a német rendszerrel hasonlítható össze: ez a 142. §., a mely határozottan ugy intézkedik, hogy olyanok is, kik soha könyvtári szolgálatot nem teljesítettek (az ugynevezett estranei), közvetlenül könyvtári vizsgálatra jelentkezhetnek, feltéve, hogy 25 évnél nem fiatalabbak s 35-nél nem idősebbek, s tudori oklevelet tudnak felmutatni, vagy, a mi evvel egyenértékű, nyelvek, bölcsészet, történelem vagy természet-tudományoknak felsőbb intézetekben (R. licei vagy instituti tecnici governativi) való tanítására képesítvők s ennek legalább három évi gyakorlatban állottak. Az ilyen jelölteknek nehezükre eshetik a jövődő hivatásukhoz szükséges technikai ismeret megszerzése, de a távolból bajos megítélnünk, hogy e törvényes intézkedés a gyakorlatban hogyan jut érvényre. A letett vizsgálat csak biztos kilátást nyújt a jelölteknek az I. oszt. alkönyvtárnoki állásra, ha csak már előbb hivatalnokká kinevezve nem voltak; itt van nevezetesen a határ, a hol az előléptetések elvében lényeges változás mutatkozik és elavul az a nézet, hogy a fáradság nélkül elért magasabb szolgálati kor első sorban vétessék figyelembe. Első oszt. alkönyvtárnoki állás betöltésénél ugyanis két út áll a miniszter előtt: az egyik,

¹ Francia minta szerint. V. ö. Arrêté relatif à l'examen profess. pour l'obtention du certificat d'aptitude aux fonctions de bibliothécaire. 1879. aug 23. 1. czikk, 1. 2. sz. (Robert, Recueil d. lois, 148. l.)

midőn a tisztviselők rangjának korelsőbbiségét (anciennitas) és személyes érdemeit mérlegeli, nem tekintve, hogy a könyvtárnoki vizsgálatot kiállották-e vagy sem; a másik, midőn a vizsgálat eredménye szerint váltakozva extraneusok és tisztviselők közt dönt, figyelemmel az elért számokra (punti) s a vizsgálat elsőbbségére¹ (149. §. v. ö. 141. §. és az 1889. okt. 25. rend.); az utolsó oszt. könyvtárnoki állás betöltésénél a miniszternek szabad választása levén, csakis az illetők érdemeit tekinti s az I. kategórián belüli kinevezéseknél eme szempont marad egyedül mértékadó.

Még néhány szót a kézirat- és alkézirattárnokokról (conservatori, sottoconservatori dei manoscritti). A kéziratok gazdagsága, melyre nézve az olasz könyvtárak egyedül állanak, tette szükségessé e tisztviselőket; rangban a könyv- és alkönyvtárnokokkal (bibliotecari e sottobibliotecari) egyenlők; ennek megfelelőleg vannak I—IV. oszt. alkézirattárnokok és I—III. oszt. kézirattárnokok, kik szintén két vizsgálatot, hasonló követelményekkel szemben, kötelesek letenni, csakhogy e szolgálati ág különös feladatai szerint még a palaeographiából és kéziratisméből is különös ismereteket kívánnak tőlük. A tisztviselőket az alkönyvtárnokok és extraneusok közül szemelik ki; az előléptetések elve ugyanaz, mint a könyvtárnokok s alkönyvtárnokoknál. (V. ö. 134. 135. 142. cz. és 1889. okt. 25. rendeletet).

Az olasz könyvtártisztviselő tehát, ha nem tekintjük a gyakoronokok (alunni) és extraneusok felvételi vizsgálatát, most két kizárólag szakszerű vizsgálaton megy keresztül, mielőtt állását mint biztosat tekinthetné; azelőtt ez máskép volt, a mennyiben az általános jellegű tudományos ismeretek hebizonyítása magasabb jelentőségű volt. Az 1869. évi (31. cz.) szabályzatban egy legközelebb várható miniszteri rendelkezés volt jelezve, mely a kérdést a hivatalnokok vizsgálata szerint szabályozná; ez meg is történt nemsokára az 1870. június 25. Correnti-féle rendelet által; a tervezet 3. cikke a vizsgálat tárgyait majdnem csak ily nyelvészet-történetileg határozta meg:

a) Általános történelem és földrajz különös tekintettel Olaszország történetére s földrajzára.

¹ Ez esetben is az üres állásoknak kétharmada a tisztviselőknek, egy harmada pedig felváltva a hivatalnokok s extraneusoknak van fentarva.

b) Kiválóbb népek irodalomtörténete s az olaszoké különösen.

c) Klasszikus nyelvészet s az összehasonlító nyelvészet főbb elvei, vonatkozva a modern nyelvekre; az olasz nyelvnek teljes s a francia nyelvnek elégséges ismerete.

d) Bibliographia és palaeographia.

Az írásbeli vizsgálat a latin, görög, olasz és francia nyelveket ölelte fel; ezenkívül a vizsgálatot tevő tartozott egy kézirat s egy ősnymtatvány leírását adni és a szakczimtár egy alszakának beosztását kifejteni (5. cz.); a szóbeli vizsgálat tárgyait képezték az egyetemes történelem és földrajz, az irodalomtörténet, klasszikus és összehasonlító nyelvészet, bibliologia és palaeographia (6. cz.). Mint jogczim a concursushoz való megjelenésre (titoli da presentarsi al concorso) az olasz szokás szerint: az elért akadémiai fok, kiadványok, nyilvános könyvtári szolgálat, a könyvismerettannal (bibliologia) és palaeographiával való foglalkozás érvényesültek; mulhatlanul szükséges előfeltétel a vizsgálatra bocsátáshoz a licenza liceale.¹ A szándék, melyből e határozatok folytak, nem volt más, mint a fiatal tisztviselőnek szélesebb tudományos alapot szolgáltatni különösen a nyelvi, irodalmi s történelmi ismeretekből, a hiányzó egyetemi tanulmányok pótlásául.

A vizsgálatnak teljesen megváltozott felfogása és értelmezése az 1876. évi szabályzatban nyilvánult. Az idevágó határozmányoknak tartalma, ezen történeti áttekintés kiegészítése végett, röviden a következő. A nemzeti könyvtárak gyakornokai (alunni), kik könyvtári munkálkodásukkal előljáróik megelégedését kivívták, a megüresedett utolsó oszt. assistensi állást vizsgálat által érhatték el, mely írásban és szóval a corso tecnico tananyagaira terjedt ki és két-három nyelv (francia, angol, német) ismeretét kívánta meg; azon gyakornokoknak, kik a corso tecnico eredményes látogatásáról bizonyítványt mutathattak fel, csak a megkövetelt nyelvismeretet kellett kimutatniok; a kinevezés érvényes volt két évre, melynek elteltével élethossziglan érvényesen megújítható volt. Az assistensi kategóriából a főnöki, könyvtárnoki és alkönyvtárnokiba,

¹ 1871. márcz. 22. min. rend. az alsóbb tisztviselők, distributorok, szolgálk stb. vizsgálati tételei meghatározottak s ezek jegyzéke mellékelletett; lényegileg a megkívánt ismeretek terjedelme ugyanaz maradt, csak a tételek voltak természetesen sokkal könnyebbek.

vagy összefoglaltan kifejezve: a categoria della direzione-ba való előléptetés concorso által történt, hol mint jogczím (titoli) a jó szolgálati vezetés és használhatóság is tekintetbe jöttek; szükséges volt azonban a tudori oklevél (69. cz.); ha a concorso per titoli eredménytelen maradt, egy vizsgálat helyettesíté, melynek tárgyait mindannyiszor a minisztérium külön határozta meg. Látható, hogy az általános tudományos jellegű vizsgálat eszméje ezzel elvetetett, és egy (sőt a körülményekhez képest két) technikai vizsgálat lépett helyette életbe; ezen elv maradt 1876 óta uralkodó s a legújabb (1885-diki) szabályzatban megerősítve jutott kifejezésre, hogy most már két vizsgálat feltétlenül kötelező: egy az alkönyvtárnoki, egy pedig a könyvtárnoki állás elnyerhetésére.

Ez intézkedések Olaszországra nézve kiváló beccsel bírnak, mert hosszú éveken át érlelődtek s mai alakjukba nem csekély változtatások után jegecedtek; egységes, teljes képzettséget s a bibliographiai szaktudománynak aránylag rövid idő alatt egész tömegét szolgáltatják, az alapjukban még oly sokféle rendszereknek jövő szabályozását s a könyvtári munkálatok keresztülvitelét eredményezik és mindenekelőtt a fiatal tisztviselőt kényszerítik, hogy mindenkor figyelmesen munkájába merüljön, hogy az előtte álló vizsgálatok követelményeinek már most megfelelhessen. Hátrányuk talán, hogy az ilyenmű kiképzés mellett huzamosb időre a szellem gépiessége nehezen kerülhető ki, a mi pedig olyan hivatásnál, mely az éles elme, a combináció és emlékező tehetség erejének tág teret enged, nem kívánatos. Az olasz hivatalnok első sorban technicus; a német tisztviselők az egyetemi évek alatt a tudomány különböző terén kifejtett önálló működés után hasznosítják a könyvtári szolgálatban különleges ismereteiket; a mindkét részről történt intézkedéseknek előnyeik szerinti mérlegelése azonban itt nincs helyén — lehetetlen is, mert más előzményekből indulunk ki.

A tisztviselő személyzet közt a IV. kategoriába tartozó tagok (ordinatori és distributori) nagy számban vannak képviselve. Hasonlóan, mint a gyakornokoknál, a magasabb állás eléréseért azon ifjak, kik öt évig felsőbb intézetet látogattak s végbizonyítványt (licenza ginnasiale) nyertek: valamely államkönyvtárnál mint tanulók (kezdők, apprendisti) alkalmazhatók; számukat évenként a közoktatásügyi miniszter szabja meg. Ha ezen apprendisti egy évig előljáróik megelégedésére szolgáltak, a distribu-

tori vizsgálatra jelentkezhetnek, a hol egy olasz dolgozatot s valamely francia prózairó munkájából olasz fordítást kívánnak; egyszersmind a szabályzat határozmányjaiban tájékozottaknak s a katalogizálás alapelveiben jártasaknak kell lenniök. A distributorok két harmada szolgálati évek szerint lép elő; az üres állások egy harmada, a különös érdemeket szerzett tisztviselők által, az anciennításra való tekintet nélkül tölthető be. (1889. okt. 25-diki rendelet.) Az ordinatorrá előléptetés választás után, vagyis a nagyobb használhatóság és tevékenység szerint történik; rövid idővel ezelőtt a distributorok előmenetele ezzel véget ért. Legujabban, az épen előbb említett rendelethez intézkedés történt, hogy a számtisztek (ragionieri economi) a distributorok illetve ordinatorok közül kiegészíthetők, ha az ilyen állásra szükséges képességet a megszabott vizsgálat letételével bebizonyítani tudják. Az ordinarie teendői jelenleg a következők: a hirlapokat, a kötetlen füzetek folytatásait s a folyóiratokat elhelyezik s rájuk felügyelnek, a kettős példányokat felállítják, könyvkötők számára a kötésmintákat kikeresik, a kívánatlapokat signálják, esetleg egy alkönyvtárnok útmutatása mellett a kölcsönzési naplókat vezetik, az új szerzeményeket megvizsgálják: vajjon teljeseke-e, a címlapokat az illető katalogusokba osztják és a könyvtár hivatalos iratait másolják. A distributore kötelessége a kívánt műveket kihozni, a visszaadottakat helyeikre beosztani; e mellett van egy új határozat, hogy minden kiemelt munka helyére egy ugynevezett tavoletta indicatrice (jelző táblácska) teendő.¹ Az ily táblácska hiánya, mint súlyos hivatali mulasztás, a körülményekhez képest elbocsátást is von maga után. A ragionieri economi, a kik különben csak nagyobb könyvtáraknál fordulnak elő, irodai s pénztári szolgálatra vannak beosztva; az ő alkalmaztatásuknak szintén vizsgálat veti meg az alapját. (v. ö. 139. §) Az ajtóőrök és szolgálk (uscieri és serventi) alsóbb szolgálatot teljesítenek s nem alkalmazzák őket (mint Németországban kivétel nélkül) könyvek kikeresésére, mivel itt e célra a distributorok szolgálhatnak.

A külső s belső szolgálati ág ügyeiben mind a hét nemzeti könyvtárnál a főnök oldala mellett, mint tanács, a főnökön kívül

¹ Oly alakúak, mint a francia planchettes indicatrices. (V. ö. Robert, Recueil des lois, 123. l.)

a könyvtárnokokból s a kéziratárnokokból alakult consiglio di direzione áll; belevonhatók póttagokul még az alkönyvtárnokok is. E tanács szabály szerint minden hónap első hétfőjén, szükség esetében pedig rendkívüli ülésre is, összegyűl. A tanács tárgyai az 55. cikkben vannak felsorolva; első sorban az összes fontosabb könyvtári teendők tartoznak ide, u. m. könyvek vétele, kettős példányok értékesítése, a könyvtár nevében közrebocsátandó közlemények, az igazgatóság által évenként júliusban a minisztériumhoz felterjesztendő jelentés megbeszélése (72. s köv. cz.); azonkívül e tanács a testület többi tagjai felett bizonyos fegyelmet gyakorol, mivel jogosítva van a kimutatás megvizsgálására, melyet a könyvtár főnökéhez minden tisztviselő saját működéséről havonként írásban beadott; egyszersmind a törekvő tisztviselőt különös szolgálataiért dicséretben részesítheti, a lanyhát pedig megfeddheti. A consiglio di direzione-nak megfelelőleg és a dolog érdemére nézve ugyanazon jogokkal felruházva, egy giunta di vigilanza van az egyetemi könyvtárak számára rendelve, mely az egyetem rektorából mint elnökből, az egyetemi könyvtárnokból mint alelnökből s néhány tanárból alakul meg. Ily módon a könyvtár mindenkor szoros összeköttetésben áll az egyetemmel s ennek egyedüli céljával, hogy tagjainak tanulmányait előmozdítsa. Ennélfogva míg a consiglio di direzione a könyvek szerzésénél az erre kijelölt alapok felett az egész összeg erejéig szabadon rendelkezik, addig a giunta di vigilanza a dotatio $\frac{6}{10}$ -ét az egyetemi karoknak, egyes kórodáknak, laboratoriumoknak stb. szakkönyvtárak felállítására szolgáltatja ki és csak $\frac{4}{10}$ -ét bocsátja az egyetemi könyvtárnok rendelkezésére. Viszont leghatározottabban ki van fejezve, hogy mind eme szakkönyvtárak csak mint az egyetemi könyvtár egyes részei jönnek tekintetbe; minden megvásárolt könyvet be kell jelenteniök az egyetemi könyvtárnak, a hol bevezettetnek a szerzemény-naplóba és a betűrendes katalogusba, ezenkívül év végén a nélkülözhető munkákat a szakkönyvtárakból kiválasztják s állandó tulajdonul az egyetemi könyvtárnak átadják; így bölcsen kikerülhető az amugy is csekély alapok szétforgácsolása. Minden kérdésben, mely az intézet igazgatására, a czímtár berendezésére, a személyzet- s fegyelemre vonatkozik: a könyvtárnok a giunta-val szemben önálló s a minisztériummal egyenesen közlekedik. Áttekintve az egyes könyvtáraknál művek beszerzésére kiutalványozott össze-

gek magasságát, melyek más célra sohasem fordíthatók, a következőket mutathatom ki. A hét nemzeti könyvtár közül a Vittorio Emanuele a legbővebb ellátásban részesül; közép számitással 54,000 lira felett rendelkezik; utána következnek: Flórencz 30,000, Turin 22,500, Nápoly 18,000, Milánó 15,000, Palermó 13,000, Velenceze 11,000 lírával. Az egyetemi könyvtárak sorában 1887. évre az első helyet Nápoly foglalja el 17,000 lírával, utána sorakoznak Pádvia és Pavia (8,500), Bologna (8000), Pisa (7000), Róma (6000), Cagliari, Catania és Sassari, melyeknek egyenkint könyvvásárlási költségül 3,500 lírával be kell érniök, végre következik Modena 1250 l., ezzel szemben azonban a város az Este könyvtárra 10,000 l. fordít. A többi 10 dotált államkönyvtár a következő:

Parma, Palatina	9000	l.
Róma, Casanatense	6000	»
Flórencz, Marucelliana	5500	»
Lucca, Governativa	4500	»
Róma, Angelica	4000	»
Flórencz, Mediceo-Laurenziana . .	3500	»
Cremona, Governativa	2500	»
Nápoly, Brancacciana	1000	»
Róma, S. Cecilia	900	»
Flórencz, Riccardiana	700	»

A elmúlt 1889/90. iskolai évben egyes nem jelentéktelen emelések történtek. (Bollett. uffic. d. pubbl. istr. XVI. 1072. l. 1889. aug. 3.)

Flórencz, Biblioteca Nazionale	31,000	l.
Milánó, » »	15,800	»
Nápoly, » »	22,000	»
Palermó, » »	14,500	»
Róma, » »	57,500	»
Turin, » »	23,996	»
Velenceze, » »	15,500	»
Cremona, » Governativa	2,500	»
Flórencz, » Marucelliana	6,500	»
» » Laurenziana	3,000	»
» » Riccardiana	820	»
Lucca » Governativa	5,290	»

Modena,	Biblioteca Estense	10,708	l.
Parma,	» Palatina	9,620	»
Róma,	» Angelica	4,000	»
Róma,	» Casanatense	6,000	»
Bologna,	» Universitaria	8,760	»
Cagliari,	» »	3,760	»
Catania,	» »	3,500	»
Genova,	» »	8,200	»
Messina,	» »	3,500	»
Modena,	» »	1,250	»
Napoli,	» »	17,000	»
Padova,	» »	8,710	»
Pavia,	» »	8,700	»
Pisa,	» »	9,500	»
Róma,	» »	11,000	»
Sassari,	» »	3,650	»
Róma,	» Santa-Cecilia	900	»
Nápoly	» Brancacciana	1.300	»

Összesen : 318,186 l.

Ezen összegek kiadásáról a minisztériumnak negyedévenként jelentést ¹ tesznek, a melybe a gyarapodási számok sorozatával az összes szerzemény, u. m. kéziratok, nyomtatott művek, apró nyomtatványok, (melyek közé minden száz lapon aluli könyv tartozik), beérkezésük rendje és a szerint, a mint az vétel, csere vagy ajándék: a kifizetett vagy elfogadott becsárral együtt bevezettetnek (23. §. és Modello A. Specchio statistico). E negyedévi jelentés röviden még a személyzet létszámát s a katalogusok készítését is tartalmazza; az utóbbiakra a szabályzat különös figyelmet fordít. Mint mulhatatlanul szükséges felszerelés, három főkatalogus van használatban, u. m. Inventario generale (általános leltár), Catalogo alfabetico (betűrendes címűtár) és a Catalogo ordinato sistematicamente per materie (tárgy szerinti szakkatalogus) úgy a kéziratokra mint a nyomtatványokra.² E katalogusok elseje, az általános leltár,

¹ V. ö. a franczia Circulaire relatif à l'envoi de rapports trimestriels sur l'état d. catal. 1880. okt. 29. (Robert, Recueil, 153. l.)

² Épen úgy mint Franciaországban. V. ö. Instruct. sommaire sur le classement des bibliothèques populaires, 1876. decz. 30. és Instruct. générale relat. au service d. bibl. univ. 1878. máj. 4. (Robert, Rec. 234, 115 s. köv. l.)

megérdemel néhány felvilágosító megjegyzést; ez ugyanis úgy készülvén, mint a Németországban már használaton kívül helyezett helyszerinti katalogusok, a nyomtatványokat, kéziratokat azon rendben tünteti ki, melyben az egyes termekben s polczokon állanak, ezenkívül revíziók alkalmával megszabott zsinórmértékül szolgál. Tekintetbe veendő még az ugynevezett Indici illustrati:

az ősnymtatványok s bibliographiai ritkaságok,

az ősz zene,

a csillagászati fokjelzési könyvek (Gradbücher) s a régi földrajzi térképek,

a metszetek s arczképek,

az autogrammok,

a miniatűrök,

a palimpsestek,

a hárták,

a kéziratok és

a művészi kötések számára. Egyszersmind a folytatásokra, sorozatokban megjelenő munkákra, folyóiratokra és hírlapokra számos gyakorlati minta van a szabályzathoz függelékül csatolva, melyek, eltekintve közvetlen hasznavehetőségüktől, magasabb czélokat, az állami könyvtárak egységes kezelését is elősegítik.

A szabályzat hatodik szakasza a könyvtárakat tárgyalja, mint nyilvános intézeteket, a közönséghez való viszonyaikkal együtt. Minden államkönyvtárnak legalább hat óra hosszát nyitva kell lennie a látogatók számára; ekkor a hivatalnokoknak félórával a nyilvános szolgálat kezdete előtt ott kell lenniök s félóráig a nyilvános szolgálat után nem szabad távozniök; némely kisebb könyvtár huzamosb ideig is nyitva áll a közönség rendelkezésére. Továbbá a tisztviselők felváltják egymást oly módon, hogy mindegyikre naponként 7 órai, hetenkint 42 órai munka esik. Ismeretes, hogy Olaszországban azoknak, kik könyvtárakat használnak, legnagyobb része tanulmányait az olvasóteremben végzi, másképen mint Németországban, hol a legnagyobb, alkalmas helyiségekkel gazdagon ellátott intézeteknél kikölcsönzött munkák mindenkor tetemesen felülhaladják a könyvtárban magában használt könyvek számarányát. Az olvasóteremben általában két munkánál s négy kötetnél többet egy alkalommal ki nem adnak; ez a rendelkezés azonban hihetőleg, mint egyebütt is, kivételt szenved.

A könyvek tényleges kikölcsönzése, melyet Coppino 1886. febr. 27-én rendeletileg szabályozott, szűk határok közt mozog; az olaszok e tekintetben helyi, külső és nemzetközi forgalmat különböztetnek meg. Benn a városban, a hol kir. könyvtár található, könyveket minden jótállás nélkül három havi időtartamra joguk van kölcsönvenni a legfőbb hatóságok tagjainak a közigazgatás minden ágánál, a hadseregben a tábornokoknak le az őrnagyig, az orsz. képviselőknek, a kir. akadémiák s rokon intézetek tagjainak, az egyetemek és magasabb tanintézetek tanárainak, múzeumok, művészeti stb. gyűjtemények igazgatóinak, levéltárak s könyvtárak vezetőinek. Egészen sajátságosan van megállapítva az épen most megnevezett személyek ama joga, hogy másokért kezességet vállalhatnak; ez a jótállás vagy legfőlebb egy év tartamára s az összes kikölcsönzött művekre szól, vagy csupán egy bizonyos munkára, de nem több mint két hónapi érvényességgel. Az önjogu kölcsönvevők legtöbbször mégis, nem számítva a legmagasabb állami tisztviselőket, csak azokért kezeshetnek, kik, mint alantas közegek, felügyelőségük vagy igazgatásuk alatt állanak; kivételt képeznek az egyetemi tanárok és a magasabb tanintézetek igazgatói. Az egyetemi tanár hallgatója számára minden tőle kölcsönveendő munkáról jótállási ívet állíthat ki, melyet az egyetem titkárságánál bejelenteni, itt külön jegyzékbe vezetni s lebélyegezteni tartozik, hogy a könyvtárral szemben érvényre jusson; a magasabb tanintézet igazgatója tanítványai számára a könyvtár használatát szintén lehetővé teheti, azonban csak egy bizonyos munkáért és nem tovább, mint két hónapra kezeshetnek. — A külső könyvforgalom, a kölcsönzés (prestito) második neme, egyes könyvtáraknak egymás közti kölcsönzéseire szorítkozik. Az államkönyvtáraknál e tekintetben az eljárás annyira egyszerű, hogy egy hivatalosan kiállított s az egyik könyvtár főnökétől a másikéhoz intézett megkeresés a könyv átküldésére elégséges, azon esetben tudniillik ha az nincs egyebütt igénybe véve, vagy kikölcsönözhetőse általában nincs kizárva; e rendelkezés már Bonghinak 1876. évi szabályzatában benne van. Ehhez, a bevezető részben említett miniszteri rendeletről kifolyólag, azon új intézkedés fűződik, hogy az általános könyvkölcsönzés jótéteményében a tartományi és községi könyvtárak is részt vehetnek. E célból az igazgatóság, melynek a könyvtár alá van rendelve, tartozik a közoktatásügyi

miniszterhez kérvényt intézni, melyben a szavatosság elvállalása és azon ígéret mellett, hogy a könyveket ő maga fogja az állami könyvtárakhoz visszajuttatni: az állami könyvtár, melylyel összeköttetésbe lépni óhajt és a tisztviselő, ki a hivatalos iratokat aláírja, megneveztetik. E kérvény, a szükséges fölvilágosításokkal kísérve, a tartományi főnök útján jut a miniszterhez. Az engedély, a kérvény közelebbi adataival, a *Bollettino ufficiale*-ban azonnal közzététeik; három évre szól, de mindenkor visszavonható. Az állami könyvtárakkal való érintkezést azután azon *Biblioteca governativa* veszi át, mely mint közvetítő van kiszemelve. A lyceumok s technikai kir. intézetek elnökei (*presidi dei licei ed istituti tecnici governativi*) most már szintén feljogosítvák, hogy a külföldi könyvtárakból munkákat kérelmezhessenek. Ha a nekik alárendelt intézet székhelyén is található egy kir. könyvtár, akkor kérvényeket természetesen ehhez intézik; különben azon állami könyvtárhoz, a mely az illető tartományra nézve, mint ilyen, kijelölve van. E czélból a minisztérium a 69 tartomány kimutatását a megfelelő állami könyvtárakkal együtt közzétette; minthogy azonban ilyen Olaszországban csak 32 van, természetesen több tartomány egyetlen könyvtárral kénytelen beérni. De mégis a lyceumok és kir. technikai intézetek elnökei, egy kivétellel, csakis alantasaik számára s pedig összesen nem több mint 15, egyszerre nem több mint 3 munkát igényelhetnek. Az említett kivétel magánszemélyekre vonatkozik, kik a minisztertől külön engedélyt nyertek s jelentékenyebb tudományos működés által maguknak ismert nevet szereztek. Ezek képezik a kölcsönzők negyedik osztályát. A kölcsönzési engedélyért szóló kérvényt a lyceum stb. elnökénél nyújtják be, ha lakóhelyükön állami vagy használatul rájuk nézve hozzáférhető tartományi vagy községi könyvtár nincs; ő átküldi a kérvényt a tartomány főnökének, ez a közoktatásügyi miniszternek. Az engedély két évre érvényes, a könyveket a lyceum elnöke útján kapják, a ki egy külön jegyzéket vezet róluk. — A könyvek s kéziratok nemzetközi kikölcsönzésügye úgy maradt, mint régen volt: minden egyes alkalommal a diplomáciai közvetítést kell igénybe venni.¹ Látható, hogy e rendszabályok szigorúak és szűk

¹ Olaszországban, részben legalább, a könyvtári szabályok megtartása igen szigorú. A «*Centralblatt für Bibliothekswesen*» kiadója a római Vittorio Emma-

keretben mozognak, mert a kormány a jogot mindig kezében tartja, hogy a megadott engedélyt, mikor akarja, visszavonhassa, de nem kell figyelmen kívül hagynunk, hogy e rendszabályok így irányzattal az első kísérletek; ezzel e téren nagy lépés történt előre, a mely jövőben az államtulajdonnak, a mennyiben ez könyvekre terjed ki, lehetőleg szabad és akadálytalan használatára fog utat nyitni.¹ A könyvtárak használatáról pontos jegyzéket vezetnek. A statisztikai kimutatások alapjaitul azon jelentések szolgálnak, melyeket a könyvtári főnökök minden hónapban a minisztériumhoz beadnak. Ott azokat összeállítják s a Bollettino ufficialeban közzéteszik, a honnan különböző folyóiratok átveszik és könnyen használható s gyakran szükséges anyagot szolgáltatnak.

Hogy nyilvános könyvgyűjteményekben mily gazdagok maguk a középvárosok is: mutatja az összeállítás, mely 10 város részére s általuk miniszteri rendelet következtében készült, (közzétéve a Bollett. uff. XII. kötetében, 1885. 81. s. köv. l.); e kimutatásban Pádua 8, Bologna 11, Pavia 15, Génua és Turin 18, Velence 21, Palermó 34, Milánó 35, Nápoly 46 könyvtárral van feltüntetve, Róma itt is az első helyet foglalja el 48 önálló könyvtárral.

Az 1885. szabályzatokat leglényegesebb rendelkezéseire nézve átvizsgáltuk; hátra van még, visszapillantást vetnünk a bibliographiai munkálatokra, melyek az utolsó évek óta mindinkább növekedő terjedelemben, a sokat felölelő munkásságról s a mozgalmasság tevékenységéről világos képet nyújtanak. A kormány már 1885. évben a jegyzékek (Indici e cataloghi) kiadásával nagyszabású bibliographiai vállalatot indított meg; az első kötet tartalma: az «Elenco delle pubblicazioni periodiche ricevute dalle biblioteche pubbliche governative d'Italia nel 1884.», elismerésre

nuele könyvtárból rövid úton akarta Perrens «Histoire de Florence» cz. munkáját, tehát egy 6 márka értékű könyvet, kivenni. A könyvtár főnöke távol levén — csak 3 óra után jön, mondák — az alkönyvtárnok egy német követ vagy consul jótállását kívánta. Azon ellenvetésre, hogy ezen urak kérelmező előtt egészen ismeretlenek, ellenben Róma törvényhatóságának egy tanácsosát, vagy az Academia dei Lincei valamely tagját, vagy egy milliomosnak ismert római polgárt állíthat kezesül — elutasító választ kapott s ügye elintézetlen maradt.

¹ V. ö. P. Gori, Il prestito dei libri fra le biblioteche governative e e biblioteche provinciali e comunali. (Rivista d. Bibliot., I. k. 41. s. köv. l.)

méltó összeállítás, gondos tárgy és szerzők szerinti index-szel és helyrajzi mutatóval, a mi az időszaki folyóiratoknál a külföldi kutatókra nézve nagy előny; függelékül statisztikai táblázatok szolgáltatnak, hol a folyóiratok anyaga megjelenési hely (Olaszország, külföld), nyelv, megszerzés módja stb. szerint van felsorolva. Ebből kitetszik, hogy folyóiratokban leggazdagabb könyvtár, a flórenczi Nazionale 1884. évben 1221 számmal van képviselve, utána következik a Vittorio Emmanuele 1057 számmal; a többi könyvtárak csak messze elmaradva sorakoznak utánuk; legközelebb állanak Bologna 317, Pavia 380 számmal. A következőket, melyek ezen revízióból épen ez irányban a könyvtárak gazdagabb dotációjának szükségességére nézve folytak, a miniszterhez jelentésttevő Martini főtitkár nem mulasztotta el levonni. Az «Indici e cataloghi» kiadvány azóta derék haladást tett; a második, negyedik és hetedik kötetben a flórenczi könyvtárbeli Manuscritti Foscoliani, a Codici Palatini és a Panciatichiani katalogusai kezdődnek, az ötödikben az «Inventario dei manoscritti Italiani delle di Francia», a hatodik egy «Indice dei giornali politici e d'altri, che trattano di cose locali ricevuti dalla Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze».

Egy-egy tartomány összes szellemi tulajdonának — nyilv. könyvtárainak gyűjteményeit értve — tervszerű, központi lajstromozási eszméje a 62. cikkben jutott érvényre. A vállalattal a római és flórenczi két nemzeti könyvtár bizatott meg, oly formán, hogy Rómának a 30 dotált állami könyvtár külföldi szerzeményei 1886. évtől kezdve, Flórencznek pedig az olasz nemzeti irodalom, tehát főleg a köteles példányok, ajándékok, jutottak feldolgozásra és közlésre. Az egyes könyvtárak ehhez mérten az általuk megszerzett külföldi munkák czéduláit beküldik a Vittorio Emmanuele könyvtárhoz, mely ezen anyagot a «Bollettino delle opere moderne straniere acquistate dalle biblioteche pubbliche governative del Regno d'Italia» évi 6 füzetében s folytatólagos lapszámozással közli és pedig 12, a 2-dik kötettől kezdve 14 szakba osztályozva; az évi közleményeket, melyekből 1886—1889-ig 4 kötet jelent meg, szerzők szerinti index¹ zárja be; azonkívül minden számban

¹ Az elvet — a lapszámnak a szerző nevéhez csatolását —, melyet az első kötetben követtek, a későbbi évfolyamokban a végigfutó számozásnak gyakorlatibb módjával cserélték fel. A szerzemények főösszege, nem szá-

közölnek új miniszteri rendeleteket, jegyzékeket és statisztikai adatokat egyes külföldi könyvtárakról; a 2-dik kötet áttekintést nyújt a jelentékenyebb palaeographiai s diplomatikai munkákról, melyek a Vittorio Emmanuele könyvtárban találhatók. Terjedelmesebb s a külföldi szakemberre sokkal fontosabb — mintegy thesaurus bibliographicusnak tekinthető — a «Bollettino delle pubblicazioni Italiane ricevute per diritto di stampa». — Oly módon keletkezik, hogy az egyes, nyomtatásra elkészített számokat Firenzéből elküldik azon könyvtárakhoz, melyek köteles példányokra igényt tartanak; ezek a munkák czimeihez oda jegyzik: melyek a kötelespéldányok, hatóságok s magánosok ajándékai — röviden: azok eredetét;¹ esetleg mellékelik a Bollettino-ban nem közölt, de birtokukba jutott olasz kiadványok czéduláit és a kijavított példányt Firenzébe visszaküldik; itt egy betűsoros, általános, szerzők szerinti indexet készítenek számokkal, melyek az egyes — évenként 24-re menő — füzetek folytatólagosan vezetett számozásaira vonatkoznak. Egyelőre megjegyzendő, hogy az alak jelzése, mint másutt is, az oldal magasságától tétetik függővé: 38 centiméteren felül 2^o, 28—38 cent. 4^o, 20—28 c. 8^o, 15—20 c. 16^o, 10—15 c. 24^o, 10 c. alul 32^o. A lajstromozott munkák száma 1886. évben 11034-re rúg; 1887-ben 11161, 1888-ban 10863, 1889-ben 10758 van kitüntetve. Becses függelékét szolgáltatnak az egyes füzetekhez csatolt jegyzékek, különösen az egyes intézeteknél úgy a már közzétett, mint a még kéziratban található katalogusok kimutatásai; azután következnek kivonatok a Bollettino ufficiale-ból, bibliographiai tudósítások, adminisztratív intézkedések stb. Így az összes állami könyvtáraknak közös munkálkodása és összműködése által egy nagyfontosságú vállalat, az államnak valamennyi irodalmi tulajdonát felölelő évi leltár egy neme válik lehetővé.

A közoktatásügyi minisztérium, hogy a könyvtártudományi munkálatok iránt érdeket keltsen, az akkori főtitkár, Martini javaslatára elrendelte, hogy az e téren feltűnő munkák jutalmakban részesüljenek. Az 1885. febr. 10-diki miniszteri rendelettel először

mítva a folyóiratokat, a mennyiben ezek az Indici e cataloghi I. kötetében felsorolják, 3945 munkát tüntet fel 1887-re; 1888-ban pedig 3360 mű van kimutatva.

¹ 1886. január 26-ki rendelet. (Bollett. uff. d. p. istr. XII. k. 1886. 185. l.)

négy díj lón kitűzve. E pályamunkák tárgyainak megválasztása: — 1) könyvészeti monographia, 3) valamely államkönyvtár nevezetes kéziratának avagy könyvgyűjteményének leírása, 4) a betűsoros és szakkatalogusok s bibliographiai indexek szerkesztésénél követhető legcélravezetőbb eljárás kifejtése¹ — bizonyítja azt a tökéletes méltatást, melylyel a minisztérium a könyvtári működés megindított kérdései iránt viseltetik; a pályázat eredményét a Bollettino ufficiale-ban alapos bírálat alá veszik. Hogy e serkentés mily üdvösen hat, mutatja Ottino és Fumagalli szép munkája: «Bibliotheca bibliographica Italiana. Róma, 1889», a mely keletkezését ép ilyen concorsonak, pályázatnak, köszöni. Hasonló könyvészeti publikációk egész sora — közzétéve törvényhatóságok, városi hatóságok s magánosok által — kezeskedik azon általános érdeklődésről s élénk buzgalomról, melylyel Olaszországban a könyvtári tanulmányok ápolásra találnak. Ottino és Fumagalli könyvében az egyes városok könyvtárait tárgyaló irodalom bibliographiai áttekintése széles keretben mozog; még sok, alantabb színvonalon álló munka származik ép az utolsó évekből. Hogy egyet kiemeljek, megemlítem a képviselőház könyvtárában levő folyóiratok összes nagy anyagának czímjegyzékét, mint a dicséretes szorgalom tanuságát. Megjelent eddig a «Scritti biografici e critici» első része, mely 240 folyóirat 17209 számát kivonatossan foglalja magában;² valamint megemlítendő még a «Rivista delle biblioteche» is, melyet Biagi Guido, a florenczi Marucelliana könyvtárnoka szerkeszt.

Az olasz állami könyvtárak 1869 óta négy szabályzatot kaptak, s eltekintve az 1873-diktól, mindegyik teljesebb mint az előző. Az egyszer megkezdett úton, az egész vezetésnek mindenütt egységes létrehozatalában, céltudatosan és sikerrel haladnak előre. Az utolsó szót az ilyen általános rendszabályozás becséről még nem mondtuk el: a tökéletesítésre irányzott ernyedetlen törekvéstől a dicséretet s elismerést senki meg nem tagadhatja.

¹ A második thema választása a pályabíró bizottságra bízott s a czíme volt «Catalogo delle opere bibliografiche italiane.» (Bollett. uff. XII. 1886. 712. l.)

² Biblioteca della Camera dei Deputati. Catalogo metodico degli scritti contenuti nelle pubblicazioni periodiche Italiane e straniere. I. k. Róma 1885. Supplemento I. Róma, 1889.

LENGYELORSZÁGI KÖNYVTÁRBUVÁRLATOK. ¹

CSONTOSI JÁNOSTÓL.

Ez év tavaszán a M. T. Akadémia Történelmi Bizottságának megtisztelő megbízásából Varsóban a gróf Krazsinszky könyvtárban kutattam. Ez alkalommal megvizsgáltam az itteni császári egyetemi és a gróf Zamojszky könyvtár hungaricáit is, visszajövet pedig a M. Nemzeti Múzeum megbízásából a czenstochovai pálosrendi és a krakkói herceg Czartorisky könyvtárak hungaricáit tettem tanulmány tárgyává.

Ezen három heti tanulmányútam eredményéről óhajtok a jelen közleményben beszámolni.

I.

A varsói gróf Krazsinszky-könyvtár.

Dr. Rómer Flóris, a M. T. Akadémia elhunyt nagyérdemű tagja, 1874-ik évi oroszországi tanulmányútjában, Varsóban a gróf Krazsinszky-könyvtárban két ismeretlen XVII—XVIII. századbeli magyar kéziratot fedezett fel, melyekről a magyar irodalomnak nem volt tudomása. Ezen kéziratok: *Kőszegi Pál*: «*Harmadik könyv*» című, gróf Bercesényi Miklósnak gróf Csáky Krisztinával 1695-ben történt egybekelése alkalmával irt magyar verses epithalamiuma és «*II. Rákóczi Ferencz*»: «*Tractatus de Potestate*» című 1730-ban irt latin munkája, melyeknek rövid ismertetését és az epithalami-

¹ Ezen közleményből a gróf Krazsinszky-könyvtárról szóló rész felolvasatott a M. T. Akadémia 1890-ik évi jún. 23-iki összes ülésén s kivonatban megjelent a M. T. Akadémia ez évi június havi «Értesítő»-jében. A közlemény többi része e helyütt lát először napvilágot.

umnak hat utolsó sorát a «Századok» 1874-dik évi folyama közölte.¹

Ezen közlemény alapján írta Thaly Kálmán: «A székesi gróf Bercsényi-család» monographiájában: hogy Kószei Pál, gróf Bercsényi Miklós titkára, ennek gróf Csáky Krisztinával 1695-ben történt második házassága alkalmából «Harmadik könyv» cím alatt lakodalmi magyar dicséneket írt, mely a Gyöngyösi István által Thököly Imre és Zrinyi Ilona menyegzőjére 1682-ben írt magyar lakodalmi dicsénekek pendantja s terjedelmére, nézve a második, melyet a XVII. századbéli lakodalmi magyar dicsénekek közt ismerünk.²

A Történelmi Bizottság, mely 36 évi fönnállása óta a magyarországi vonatkozású, de külföldi gyűjteményekben levő történeti emlékek felkutatását, lemásolását és kiadását egyik feladatának tekinti, 1874 óta többször kísérlette meg ezen kéziratokat, különösen pedig Kószei Pál költeményét saját gyűjteménye számára a Krazsinsky-könyvtárban lemásoltatni, de ez irányú törekvései eredményre ekkorig azért nem vezettek, mert Varsóban oly szakférfiú, ki a magyar nyelvben és a régi magyar írás olvasásában jártassággal birna és a kézirat lemásolására vállalkoznék, nem találkozott.

Igy történt, hogy a Történelmi Bizottság szükségesnek találta Kószei Pál munkájának lemásolásáról a helyszínen, saját megbízottja által gondoskodni s engem küldött ki ennek eszközzésére.

Ezen kiküldetésem eredményéről szól közleményemnek I. része.

* * *

A gróf Krazsinsky-könyvtár a hasonnevű grófi család hitbizományához tartozik s Varsóban, a krakkói fő-úton külön palotában van elhelyezve. Könyveinek száma a 65,000 kötetet meghaladja. Az intézet az alapító intencziójánál fogva speciális lengyel könyvtár, mely első sorban a lengyel irodalmi termékek összegyűjtésére és megőrzésére törekszik.

A könyvtárban úgy az intézet könyvtárnoka: dr. *Rembowski Sándor* úr, mint *Wolsky Zsigmond* alkönyvtárnok úr nagy elő-

¹ Századok 1874. 591—92. l.

² II. köt. 95—96. l.

zékenységgel fogadtak s mindent megtettek érdekében, hogy kitűzött föladatomat megkönnyítsék. Megengedték kivételesen, hogy a 208 lapra terjedő kéziratot szállásomon másoljam, s ez által lehetővé tették azt, hogy Kőszegi Pál munkáját tíz nap alatt egészen lemásoltam s a még Varsóban töltött három napot a másolat összehasonlítására, II. Rákóczi Ferencz említett latin munkájának tanulmányozására és a gróf Zamojsky- és az egyetemi könyvtárban levő hungaricák megvizsgálására fordíthattam, míg rendes körülmények közt a másolás a könyvtár helyiségében, a korlátolt napi szolgálat mellett, legalább négy hetet vett volna igénybe.

Kőszegi Pálnak ekkorig csak czím után ismert, XVII. századbeli magyar kézírata negyedréttben 104 beirt levélből, vagyis 208 számozatlan lapból áll, mely préselt barna bőrbe van kötve s a táblákon oly tulipános díszítéseket tüntet fel, a minőket ez időben a nagy-szombati kötéseken észlelünk. Az aranyvágás, a gondos és szép írás, a díszes kiállítás, szóval a kézirat egész habitusa arról tanúskodik, hogy a munka ugyanazon példány, melyet a szerző gróf Csáky Krisztinának, ennek 1695-ben gróf Bercsenyi Miklóssal történt egybekelése alkalmából ajánlott. A kézirat levelein észlelhető használati nyomok pedig, valamint a levelek közt található selyem-czérnaszálak, kis szalagocskák és papirszeletek valószínűvé teszik, hogy gróf Csáky Krisztina a munkát gyakran forgatta és olvasta.

A kézirat egy befejezett egészset alkot; van rendes czímlapja, s ajánlása; és 792 négyes versszakból álló szövege. Reánk nézve azért bir fontossággal, mert egy XVII. századbeli ismeretlen magyar költőnek, a Gyöngyösi István modorában verselő Kőszegi Pálnak ismeretlen költeményét tartotta fenn irodalmunknak, s hazánk XVII századbeli történeti, irodalomtörténeti és műveltségtörténeti viszonyaihoz több oly ismeretlen adalékot őrzött meg, melyekről ekkorig nem volt tudomásunk.

Igy e költeményből megtudjuk Kőszegi Pál két elveszett költői munkájának czímét és tárgyát, továbbá gróf Bercsenyi Miklós második eljegyzésének és házasságának napját, melyekről eddigi történeti forrásaink csak valószínű feltevéseken alapuló adatokat nyújtottak. A kézirat nem Kőszegi Pál sajátkezű írása, hanem egy szépírású íródeák másolata, ki a másolásban több hibát tett, egyes szókat, melyeket nem tudott elolvasni, sőt egy verset is a szöveg-

ből kihagyott, ezeket aztán a szerző más tintával és irással pótolta, kijavította és az egész munkát pontosan revideálta.

A kézirat a következő címlappal kezdődik:

«Harmadik könyv, mely irattatott az méltóságos tekintetes és nagyságos Székesi gróff Bercsényi Miklós urnak, szentelt vitéznek, császár és koronás király urunk ő felsége tanácsának, mező szegedi fő kapitányának, nemes Ungh vármegye főispánjának négy esztendők forgása alatt való özvegykedésétől és az ötödik esztendőben az méltóságos tekintetes és nagyságos keresztszegi gróff Csáki Kristina asszonnyal, elsőben néhai méltóságos monyorókeréki gróff Erdődy Sándornak s azután boldogemlékezetű méltóságos gróf trakostyáni Draskovics Miklós úrnak ország bírójának meghagyott özvegyével ő nagyságával való istenes házasságáról 1695-dik esztendőben.»

A címlével második lapján az ajánlás:

«Az méltóságos tekintetes és nagyságos keresztszegi gróf Csáki Kristina asszonyságnak, ő nagyságának az igaz sziveket vezérlő Istentől szerelmes társával együtt szerencsés és boldog hosszú életet.»

Ezalatt pedig szívalakú tollrajzban a gróf Bercsényi és gróf Csáky-család címere.

A kézirat 2-ik levelén következik szerzőnek gróf Csáky Krisztinához intézett ajánló levele, melyben ezt a renaissance korabeli humanisták modorában magasztalja, Sosipatrához, Minervához és Semiramishoz hasonlítja, kiemeli egyéb jeles tulajdonságai közt «gyenge kezeinek ékes varrogatásait és egyéb sok úri asszony-sághoz illő tisztességes és mesterséges csinálmányait.»

«De mindezek között is — írja tovább — vettem észre az magyar rithmusokban való gyönyörűséges tudományát nagyságodnak, melyben amaz vers szerző hires Erinna és Corinna poeta asszonyokat is fel mulja, s megösmérem abból, hogyha azokban nem gyönyörködnék nagyságod, az rendes szóknak utolsó meg egyező betűinek, mint annyi levelei között elrejtőzött tavaszi illatos violácskáknek keresgetésében s összeszedegetésében kegyes elméjét nem fárasztaná.»

Hogy Kőszegi Pál miért címezi ezen epithalamiumát: Har-

madik könyv-nek, ezt ő maga ugyanebben az ajánló-levéiben így adja elő :

«Irtam vala az előttiben is egy első könyvemet, (az mennyire csekély elmémmel felérhettem), méltóságos uramnak ő nagyságának ifjúságában tett vitézi magaviseléséről s azután következett istenes házasságáról méltóságos gróf homonnai Drugeth Krisztinával, kinek lelke nyugodjék az örök életben, azután szedegettem össze azon holdogemlékezettü asszonyommal való istenes életéről és ugyanannak istenes haláláról második könyvemet. Kit mint azelőtt is, elkéretvén tülem méltóságos győri generalisné asszonyom, méltóságos gróf Militt Mária asszony ő nagysága, levén nagy gyönyörűsége ő nagyságának is az versek olvasásában, sok kéresemmel is kezemhez nem kerithettem, már most pedig ő nagysága is azon kegyetlen halál hálójában akadván, annál is inkább nem bízom hozzájutásomhoz. Mivel pedig azon második könyvemet az szomorító halállal végzettem vala, akarván ezen harmadikat is azzal összefoglalnom, úgy kölleték az következő vigságot az szomorú halálról való versekkel kezdenem.»

Az ajánló levél ezen részletéből megtudjuk tehát, hogy Kőszegi Pál a «Harmadik könyv»-ön kívül még két más költői munkát is irt, melyekről ekkorig az irodalomtörténetnek nem volt tudomása s melyekből az elsőben gróf Bercsényi Miklós ifjúkori vitéz tetteit, a másodikban pedig első házasságát énekelte meg. Ezen munkák azonban már Kőszegi Pál életében elvesztek.

Az 5-ik levélen kezdődik a szöveg, mely 100 levelet vesz igénybe, s 792 négysoros rímes versszakot tartalmaz, melyekből következetes beosztással négy esik egy lapra.

Ezen költeményben Kőszegi Pál, gróf Bercsényi Miklós életének egy öt éves epizódját, mely első nejének, gróf Drugeth Krisztinának halálától egész második nejével, gróf Csáky Krisztinával 1695-ben történt egybekeléséig terjed, nagy részletességgel és megkapó vonásokban ecseteli s megírja benne Bercsényi második házasságának regényét.

A költemény a költő nagy műveltségéről, a mythológiában, a világi és egyházi tudományokban való jártasságáról, gróf Bercsényi Miklós iránti ragaszkodásáról s arról tanuskodik, hogy Gyöngyössy István iskolájának híve, kit egész utánzásig követ. A költemény hat részből áll.

Az első rész a mulandósággal és halállal kezdődik, mely gróf Bercsényi első nejét oly hamar elragadta s következökép indúl meg:

Nincsen ez világban látom állandóság,
Minden felül minden szörnyü mulandóság,
Köd, füst és páráként hamar romlandóság,
Sok helyén ki ma új, hólnap az már óság.

Aztán elmékedik a költő a szomorú törvényről: hogy mindenkinek meg kell halni. Meghaltak a bibliabéli királyok, meg a pogány bölcsek, meghalt Nagy Sándor és a magyarokból a Zrinyiek, Thurzók, Országok, Losonczyak, Dobók, Zápolyák, Ujlakyak, Báthoryak, Bocskayak, Bakocsok, Várdayak, Frangepánok és most a két utolsó Drugeth — mind meghaltak.

Ez utóbbiakról, kikkel gróf Bercsényi Miklós közeli rokonságban volt, Kőszegi Pál így ír:

Hasonló jó hírrel fnyló Drugetheket,
Megterheltek hírrel kik messzi földeket,
Czimerben viseltek kik seregélyeket,
Löväldőze halál már régen melyeket.

Hqmonnai Drugeth kedves Krisztináját
El lövén: készíté ujonnan puszdruját,
Gróf Drugeth Bálindra czélozza kézjáját,
S irányzott lövése itt sem vallá hiját,

S nem nézé püspöki süvegét fejében,
S hogy már több fönt nem áll hires nemzetében
Le veté s földben té iffiu életében,
El rontá s fogyasztá nagy úri nemében.

Igy az hét seregélyt mindaddig üldözé
Kegyellen nyilával, míg el löväldözé,
Sötét hóltban öket rejté s bé földözé,
Világban híreket sürüen bé ködözé.

Ezután leírja, hogy az utolsó Drugeth halála után miként veszi gróf Bercsényi Miklós birtokba Ungh várát, ecseteli a fiscussal való küzdelmeit és hogyan veszi meg a császártól 175,000 frtért Ungh várát és ezzel együtt hogyan nyeri el az unghi főispáni méltóságot és végzi az első részt a főispáni installáció leírásával, hol a megyei urak térdhajtó köszöntéssel fogadják az új főispánt, a mit ő hasonlóval viszonz és Fenessi György egri püspök, mint

királyi biztos, gróf Bercsényi Miklóst a következő szavakkal igtatja be ungvármegyei főispáni méltóságába:

Kegyelmes császára kegyes mandatumát
Mutatván, az grófra nyujtogatja ujját,
Mondván, hogy hazánknak ez jó magyar fiát
Úgy tisztelné kiki, már mint főispánját.

A második részben Vénus bánkodik gróf Bercsényi Miklós magános életén, ki már két év óta özvegy. Ezért szövetezik Cupidóval, hogy Bercsényi szívét megsebezzék. Nagy-Szombat városában sok nép jött össze az extraordináriára. Bercsényi is hivatott azoknak napjára. El is ment ide, részt vett a hétszemélyes tábla ülésén s mint ennek bizalmi embere, ezen városban találkozott, úgy látszik először, az itt peres ügyben időző gróf Csáky Krisztinával, ki daczára annak, hogy már közel van a 40-hez, Bercsényinél 10 évvel idősebb, két leány és egy fiú anyja, kivel épen most perben áll, mégis még mindig igéző szépség, fényes tehetségű és nagy műveltségű előkelő úri dáma, kit, mint ország-bíró özvegyét, a hétszemélyes tábla még peres ügyben is respectál s ki mint rendkívüli asszony gróf Bercsényi Miklóstra mély benyomást tesz, mely egész életére kihatással van.

Ezen találkozáskor sebezte meg Cupido Bercsényi szívét. A vépi Vénus, mint Kőszegi Pál gróf Csáky Krisztinát nevezi, forduló pontot képez Bercsényi belső világában: bár sokáig titkolja és magába zárja érzelmeit és senkinek sem szól szerelméről, de ez időtől fogva egész valóját csak Csáky Krisztina tölti el. A házasságra ekkor még nem gondol, ezért Amor és Hymen szomorkodnak. Mikor azonban gróf Csáky Krisztina elutazik Nagy-Szombathból, gróf Bercsényi Miklós és gróf Forgách Simon unoka-öccse lóháton kikisérik a városból.

A harmadik részben gróf Bercsényi Miklós a Vág melletti Brunóczi-ról Ungvárra megy és télen medvékre hajtó-vadászatot rendez, melyet a költő részletesen leír. A zsákmány: négy medve több vadkan, öz és más nagy vad, melyekről Kőszegi Pál így ír:

Ez nap négy nagy medve miattok elesék,
Az vad kanokat is mind addig keresék,
Végre azoknak is járását fölnyesék,
Kikből süttetének nagy pecsenyés vesék.

Eljött Prinyi Pál is azonban jó reggel,
 Ki az medvék ellen tele van méreggel,
 Megterhelte vállát egy stuczczal öreggel,
 S megint kimennének sok puskás sereggel.

Ezután leírja a költő, hogy miként szórakozik gróf Ber-
 csényi Miklós? Vadászik, szánkázik, látogatja a szomszéd birtoko-
 sokat, kik gyakran megfordulnak nála, rendezi gazdasági dolgait;
 ha nincsenek vendégei, olvas, aztán elmegy a szomszéd Salamonék-
 hoz, kik a holt Tiszán téli halászatot rendeznek tiszteletére.

Ezen halászaton a befagyott Tiszának a halászok általi
 lékelését Kőszegi Pál így énekli meg:

Az gyalom rudját már előbb-előbb tolják,
 Egyik lyukról az más lékre taszigálják,
 Az halak járását füllel ugyan hallják,
 Hogy lajtot készítsen, bírónak jovallják.

De háborús hírek terjednek az országban, a török ismét táma-
 dásra készül, Bercsényit felhívják Bécsbe, hogy egy ezredet állít-
 son ki saját költségén, csatlakozzék Pálffyhoz, vagy menjen a török
 ellen és a király nem lesz feledékeny; válthat jószágokat így könnyen
 pénzeken.

De Bercsényi Miklós mosolyog ezeken,
 S csudál miniszterek ilyen elméjeken.

és az ajánlatot el nem fogadja.

A negyedik részben gróf Bercsényi Miklós ott hagyja Marsot
 és Vénushoz fordul, ki a költemény hátralevő három részében
 vezérszerepet visz. Ezen fejezetben gróf Bercsényi Miklós sze-
 relmi tépelődései és küzdelmei gróf Csáky Krisztináért megkapó
 színekkel vannak festve.

Az érdekes fejezet így kezdődik:

Negyedszer azonban virított már Flóra,
 A midőn Bercsényi jutott olyan hóra,
 Melyben esze, kedve tért s fordúlt oly jóra,
 Hogy társot keresni menjen s üljön lóra.

Vénus és Cupido Bercsényi körül forgolódnak, ki palotájában
 gondolkozni kezdte özvegységéről, magánosságáról, két gyermekéről,
 kikből a Laczkó 5, s a Zsuzsika 3 éves s kiknek gondos édes

anyára volna szükségük. Házasságra gondol s tépelődik magában, hogy kit vegyen el? Számot vet magával és a körülményekkel, s ekkor lelkében feltámad titkos szerelme: gróf Csáky Krisztina, kit egy ifjú rajongásával titokban szeret.

Gróf Bercsényi Miklósnak ezen szerelmi tépelődését Kőszegi Pál így ecseteli:

Midőn azért az gróf ily kép gondolkodék,
Szivből az Istenhez égben fohászkodék,
Mennyből a szívére válasz bocsátkodék,
Mintegy elájulva mélyen álmélkodék.

Menj el csak, nem messze vagyon, ugy mond, egy kép,
Kinek főtől talpig minden termete ép,
Tisztel, s asszony oly kit mint Dianát sokkép,
Lakó helye ennek az Dunákon tul Vép.

Ezeket az gróf úr hallgatván feelve,
S levén az Istenhez szíve felemelve,
Mint egy mély álomból újhodék fölkelve,
Mondván, hogy lovai legyenek nyergelve.

De ellenparancsot ad, leszerszámoztatja a lovakat, hátha bejelentés nélkül nem fogadnák szívesen? Az országbiróné nagy méltóságú asszony, kinek sok kérője van, hátha el fogja utasítani? — Ezért inkább levélíráshoz fog, de ezt is abbahagyja, «mert az írás gyakorta hibáz, sokszor gyalázatot ember nyakába ráz.»

Ha az írás mellett nem lesz szószólója,
Lehet a sok hamis ott mindjárt vádlója.
Kivált ha levélnek nem lesz titkolója,
Ott böcstelenségnek nőhet vad komlója.

Nem ír tehát levelet, hanem felkeresi régi barátját, Szirmay István kir. ítélőmestert, ki épen Dunántúlra készült, hogy gróf Csáky Krisztina osztályperében itéletet mondjon s annak mondja el bizalommal szíve titkát. Felkéri, legyen Vépen közbenjárója s jelentse be látogatását a grófnénak. Szirmay István, ki gróf Bercsényi előtt gróf Csáky Krisztina erényeit többször magasztalta, sőt lelkében régen neki szánta, készséggel vállalkozott a közbenjárói bizalmas tisztre. Felkereste Vépen gróf Csáky Krisztinát, elmondta neki, hogy Isten megjelentette Bercsényinek, hogy ő lesz a választottja, czéloz ennek szándékára és igyekszik rábeszélni őt, hogy ne álljon ellen Isten akaratának, szakítson véget özvegységé-

nek és boldogítsa Bercsényit, ki már útban van, hogy nála személyesen tisztelegjen.

Az eszes Krisztina ezt mind meghallgatja, de tartózkodóan viseli magát és Szirmay házassági czélozgatásaira nem válaszol.

Ha gróf Bercsényi megalázza magát az ő házába, szívesen látja. «Nincsen senki előtt vépi háza zárva.»

Csáky Krisztina ezen feleletét külön futárral küldte meg Szirmay Bercsényinek, ki nagy kísérettel és nagy aggodalommal Vép felé közeledett, azon tépelődve folytonosan: vajjon megnyeri-e gróf Csáky Krisztina tetszését? s lesz-e vépi útjának óhajtott sikere?

Végre megérkezik Vépre nagy lovas-kisérettel, melyet a költő részletesen leír.

.....
 Barna fakó az ló, melyen az gróf üle,
 Egy hercegi bélyeg kinek farán süle,
 Fején ide oda mozog hegyes füle,
 Látván vérben fordult szemét, félnél tüle.

Ezután ecseteli gróf Bercsényi Miklós vépi fogadtatását, a tiszteletére rendezett lakomát és mulatságot, mely két hétig tartott, és a díszebédet, melyen a költő által megénekelt 50 tál étel fordult meg. Gróf Csáky Krisztina az asztalnál gyászöltözetben, gyémántos főkötőben és násfa ékszerekkel jelent meg, a mint ezt Kőszegi Pál következő verséből tudjuk:

.....
 Úgy Csáky Krisztina gyász öltözetében,
 Halványult mint hajnal s pirult személyében,
 Csillagzott sok drága kő násfás mellében,
 Fénylettek gyémántok szép fejkötőjében.

A főuri ebéd nagyszámú ételéből nem hiányzott a kolozsvári káposzta sem, melyet az ebéd végén tálaltak.

Ezt Kőszegi Pál így énekli meg:

Egy kövér kappan is bújt a káposztába,
 S annak szeletenkint metélt hasájába,
 Szokták vala főzni ezt így Kolozsvárba,
 Jó ízút ehetnél borsos falatjába.

Két heti vigasság után, melyen az előbb említett Szirmay István királyi ítélőmester is részt vett, Bercsényi elhagyja Vépet a nélkül, hogy szándékáról gróf Csáky Krisztina előtt nyilatkozott volna.

Az ötödik részben gróf Bercsényi Miklóst Pozsonyban az országos commissióban találjuk, hol némely főrendek vépi állítólagos kudarczáért gunyolódnak vele, míg a főrendek zöme Budára küldi báró Haislerhez, az ország dolgában közbenjárni. Bercsényi elfogadja a megbizást, Szirmay István ítélőmesterrel Budára megy s miután küldetésében eljárta volna, visszatér Ungvárra. De itt nem talál nyugalmat, folytonosan gróf Csáky Krisztinára gondol, kiről nem tudja, hogy megnyerte-e Vépen tetszését és számíthat-e a jövőben hajlandóságára?

A bizonytalanság gyötri, nagy lelki küzdelmeken megy keresztül s szívét, lelkét csak egy gondolat tölti el: lesz-e Csáky Krisztina az övé? Azalatt Vépen ellenségei rágalmazzák.

Szokása ugyanis ez az irigységnek,
Hogy bánója minden tökéletességnek,
Szánója az drága böcsületességnek,
S örüldje az rossz embertelenségnek.

Jó hire nevében hamissággal gázolt,
Drága erkölcsére csuda mit nem mázolt,
Mondván, istenesen egy napot sem gyászolt,
Feslett természettel éjjel nappal házolt.

Bercsényi e miatt aggódik és búsul, de nem csügged, hanem férfias kitartással célja érdekében küzd és dolgozik, hogy Csáky Krisztinát elnyerhesse.

Ungvárról Brunóczra és innét télnek idején Bécsbe megy, hol Kőszegi Pál titkárát levéllel útnak indítja Vépre, hogy ezt Usz Bálint bizalmas embere útján gróf Csáky Krisztinának kézbesítse és tőle feleletet hozzon.

Kőszegi eljár megbizásában, Bécsből szánon megy Vépre s rövid idő alatt kedvező választ hoz Bercsényinek, ki Bécsben nyugtalanul várja Csáky Krisztina feleletét. A válasz kedvező, de még valami hija van a levélnek, mert Bercsényi így szól Kőszegihez:

De ez még nem elég, úgy mond, teljességgel,
Azért légy jó szolgálóm viszont jó készséggel.

s újból küldi Kőszegit másodszer levéllel Vépre, ki másnap ismét útra kel, útközben Keresztúr és Füleles között megkérdezi a visszhangtól: hogy Csáky Krisztina jó uramé lesz-e? mire az echo

felel: *lesz*; és ismét: lesz-e gróf Bercsényi majd a vépi házé? a visszhang felelete: *azé*. Megérkezvén Vépre, Usz Bálint, Bercsényi bizalmas embere Kőszegit gróf Csáky Krisztina elé vezeti, ki személyesen adja át neki a választ, a mit Bercsényi levelére írt. Ezen válasz után gróf Bercsényi Miklós azonnal lóra ül és gróf Forgách Simon unokaöccséhez megy, kit felkér közbenjárónak s télen bőjt elején, szánkón együtt mennek Vépre, hol végre megtörténik az eljegyzés.

Ezután a költő leírja az eljegyzési lakomát, melyen gróf Eszterházy Antal, gróf Erdődy Juliánának, Csáky Krisztina első leányának jegyese is részt vett. Igen érdekes a bőjti lakoma leírása, melyen a különböző halételek név szerint vannak megénekelve, melyekről a költő megjegyzi, hogy az asztalon a Duna, Tisza és Balaton összes halvilága képviselve volt.

Volt napokig tartó vigasság, muzsika és táncz s az eljegyzési ünnepélyt szánkázással fejezték be, mikor Csáky Krisztina Bercsényivel és Erdődy Juliánna gróf Eszterházy Antallal, az ünnepelő közönség nem kis meglepetésére, párosan szánkáztak.

A hatodik részben befejezést nyer gróf Bercsényi Miklós házassági regénye, ki, miután az esküvő napját húsvét keddjére kitűzték, nehéz szívvel elbúcsuzik Véptől s Brunócra megy. De csak rövid ideig marad itt és Bécsbe siet, hol Csáky Krisztina az egész bőjtöt tölti, kivel ittléte alatt minden nap találkozik s boldog, hogy közelében lehet. A grófné húsvét táján elhagyja Bécsét és Vépre megy, hogy az esküvőhöz az előkészületeket megtegye. Elbúcsuzik Bercsényitől, ki hasonló czélből Brunócra készül. De alig indul el Pozsony felé, megfordítja kocsiját és a grófné kocsija után hajt. Utoléri és elkiséri egészen Minkendorfig, hol együtt megvacsoráznak, aztán elbúcsuzik tőle. Innét Brunócra, majd Ungvárra megy, megtenni az előkészületeket a grófné méltó fogadására.

Az esküvő azonban késik, s daczára annak, hogy húsvét keddje, sőt már pünkösd is elmúlt, még sem történt meg. Ez nyugtalanítja Bercsényit és Szirmay Istvánnal elmegy a Szepességre, gróf Csáky István országbíróhoz, Krisztina atyjához, hova Urnap vasárnapján érkezik és felkéri az országbírót, hogy járjon közbe leányánál, hogy az esküvő napját ne halogassa tovább.

Irna egy levelet kedves leányának,
 Hogy halogatója jól kezdett dolgának,
 Tovább már ne lenne öröme napjának,
 Ez az akaratja neki, mint atyának.

Gróf Csáky István teljesítette gróf Bercsényi kívánságát. Leányának atyai levelet írt, melynek kézbesítését gróf Bercsényi Miklós vállalta magára, ki a levéllel azonnal útra is kelt és ötödnapra, pénteken, vagyis aznap érkezett Vépre, mikor gróf Kéry János gróf Erdődy Margittal, Csáky Krisztina második leányával eljegyzését tartotta, tehát egy nappal később, hogy gróf Eszterházy Antal gróf Erdődy Juliánával, Csáky Krisztina első leányával egybekelt.

Másnap, vagyis szombaton, június 10-én gróf Bercsényi Miklós is megtartotta esküvőjét gróf Csáky Krisztinával: elérte célját, melyért két évig férfias kitartással küzdött s teljesedett lelkének régi vágya. Ezután a költő az esküvő körülményeit részletesen ecseteli s következőleg fejezi be regényes dicsőenékét:

Nem volt soha háznak olyan áldottsága,
 Mint most Vépnek történt hármos boldogsága;
 Tegnap Juliskának mert lett párossága
 S Erdődy Margitnak ma van mátkasága.

Kit gróf Kéry János magának megkére
 Pénteken, hogy az gróf postán Vépre ére
 Jó öreg atyjával ő is oda tére
 S lett kívánságának gyűrű váltó bére.

Szombaton ezeknek szerelmes anyjával,
 Méltóságos kegyes Csáky Krisztinával
 Megesküdt Bercsényi, s Isten áldásával,
 Takaróztak együtt Venus paplanjával.

Azért ha valaha Vépen volt vigasság.
 Illik, szaporodjon most minden nyájasság.
 Az öröm háromszor, ez is az igazság,
 Mert hármasan szállott reá az boldogság.

Sok féle hegedű húrja vigan pengjen,
 Czimbalom, virgina, réz fonala csengjen,
 A síp és trombita dob hangjával zengjen
 Szives nagy vigságtól föld is ugyan rengjen.

Gróf Esterház Antal mert Juliánkáját
 Elvette s birja már, mint saját mátkáját.

Kéry is elkérte kedves Margitáját
S birja Bercsényi is immár Krisztináját.

Éljetek hát vigan teljes éltetekben,
Periklest követvén hí szeretetekben,
Irigyetek hogy meg haljanak mérgekben,
S dicsérjetez Istent együtt mindenekben.

Amen.

Ezzel a házassági dicséneze be van fejezve.

A kézirat utolsó, 104^a, levelén Kőszegi Pál még egy másik költeményének töredéke maradt fönn, mely Balassa-fele hármaz versekben van írva s egy másik rövid poemának, mely terjedelmére nézve a ternio bizonyysága szerint három lapnál nagyobb nem lehetett, befejezését képezi. Ezen költeménynek címét, elejét és közepét nem ismerjük, mert azon levél, mely ezeket tartalmazta, a kéziratból ki van vágva, de a fönnmaradt befejező részből, melyet Thaly Kálmán tett közzé, azt következtetjük, hogy ez is Bercsényiről és Csáky Krisztináról szölt. — Ezzel a kézirat tartalma ki van merítve.

Nem lehet feladatöm Kőszegi Pál költeményének történeti és irodalomtörténeti méltatásába bocsátkozni, de kiemelni kívánom azt, hogy gróf Bercsényi Miklós eljegyzésének és esküvőjének napjára nézve a költemény és a rendelkezésünkre álló történeti források adatai közt eltérés van, melyet összeegyeztetni és a történeti igazságot felderíteni azon férfinak lesz feladata, kinek a Rákóczi-kor történetének felderítését köszöni irodalmunk s ki az «Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez» és a «Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok» című munkáival ezen kor magyar költészetét új világításba helyezte.

A gróf Krazsinszky-könyvtár hennünket érdeklő második kézírata: II. Rákóczi Ferencz Tractatus de Potestate című latin munkája, mely 1730-ban készült, herczeg Jablonovsky Jánosnak van ajánlva, negyedrétkben 110 beírt levélből áll, s Rákóczinak a hatalom gyakorlásáról szölo ismeretlen emlékiratát tartalmazza. A kézirat két részből, egy epilogusból és 19 fejezetből áll, melyekben Rákóczi a hatalom eredetét, természetét és gyakorlását vallásos és hazafias szellemben fejtegeti.

Ezen kéziratból az előszót, a fejezetek czimeit, kezdő és záró sorait lemásoltam s az egésznek lemásolására Wolsky Zsigmond urat, a könyvtár tudós alkönyvtárnokát nyertem meg, ki megígérte, hogy azt néhány hét alatt lemásolja.

Addig is érdekesnek tartom a kézirat tartalmát fejezetek szerint a következőkben ismertetni:

Pars prima.

- Caput 1. De potestate homini a deo data.
 C. 2. De potestate homini a cupiditate data.
 C. 3. De libertate hominis.
 C. 4. De potestate rectae rationis in homine in statu naturae lapsae.
 C. 5. De libertate originis populi dei.
 C. 6. De missione Moysis ad populum.
 C. 7. De pacto dei cum populo suo.
 C. 8. De punitionibus et poenis populo propter praevaricationem legis inflictis.
 C. 9. De lege morali et de lege caerimoniali.
 C. 10. De legis divinae et humanae auctoritate.
 C. 11. De potestatibus legum executoriis.
 C. 12. De potestate regia et de gubernio regum populi dei; de differenti caractere principis et regis.
 C. 13. De potestate populi dei sub regibus.
 C. 14. De jure armorum populi dei.

Pars 2-da.

- C. 1. De origine potestatis charitative.
 C. 2. De regno Christi.
 C. 3. De admirabili modo, quo regnum suum instituit Christus et propagavit in toto orbe.
 C. 4. De rege principe Christiano.
 C. 5. De mutuo inter regem Christianum et populum vinculo.

Epilogus operis.

Ezen tartalom összehasonlításából kitűnik, hogy II. Rákóczi Ferencznek ezen munkája nem más, mint a fejedelem francia

nyelven megjelent confessióinak latin fordítása, a mint ezt Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor nagyérdemű történetírója velünk lekötelező szivességgel közölte.

A mi ezen kéziratok provenientiáját illeti, figyelmet érdemel azon körülmény, hogy egyik sem a Krazsinsky-könyvtár hitbizományi álladékaival, hanem 1816-ban és 1819-ben vásárlás útján jutott a grófi könyvtárba. Ezen körülménynél fogva bátor voltam kérdést intézni dr. Rembovsky Sándor könyvtárnok úrhoz, hogy mivel ezen kéziratok a hitbizományi leltárban nincsenek felvéve, hanem későbbi szerzemények és a könyvtárra nézve, mint nem *polonicák*, kevés fontossággal bírnak, nem volna-e hajlandó a könyvtár ezeket más megfelelő polonicákért vagy a M. Tud. Akadémia történeti kiadványaiért becserélni, illetőleg a csere eszméjét a gróf Krazsinsky-családnál támogatni? Mire ő a cserét, ha ezt a M. T. Akadémia megindítja, a gróf Krazsinsky-családnál támogatni késznek nyilatkozott. A két kézirat visszakeresése tehát komoly akadályba nem ütközik.

Ezeket kívül a Krazsinsky-könyvtárban megvizsgáltam: *Mátyás király latin Constitutióinak 1490-ik évi*, év és hely nélkül megjelent ritka kiadását, melyből Magyarországon csak a múzeumi könyvtár bír teljes példányt, továbbá: *Joannes de Comorovo: Tractatus chronicae fratrum minorum de observantia a tempore Constantiensis concilii et specialiter de provincia Poloniae per fratrem Johannem de Comorovo eiusdem ordinis minimum collectae* című, 1503-ban kelt latin kéziratát, mely Magyar László XV. századbéli Ferenczrendi szerzetes lengyelországi működéséről és irodalmi tevékenységéről érdekes és ismeretlen adatokat tartalmaz s a magyarországi ferenczrendi krónikákat több tekintetben kiegészíti. Ezen hazánkfia, mint Kapisztrán János egyik társa, a ferenczrendieknek meghonosítója és első custosa volt Krakkóban és 1474-ben halt meg, a mint erről alább a krakkói kutatásoknál lesz szó. És végre: *Félegyházi Tamás Catechismusának 1583-ik évi debreczeni kiadását*, melyből a könyvtár teljes példányt bír. S ezzel kutatásaimat a Krazsinsky-könyvtárban befejeztem.

II.

A varsói gróf Zamojsky-könyvtár.

A gróf Zamojsky-könyvtár a hasonnevű grófi család hitbizományi könyvtára, mely Varsóban a város közepén, szép parkban, külön impozáns épületben van elhelyezve, s körülbelül 120,000 kötet nyomtatványból és több száz kéziratból áll, melyek legnagyobb részben rendezvék. A könyvtár magán jellemű levén, csak külön engedély mellett használható. Van azonban rendes könyvtárnoka, ki a könyvtár összes adminisztratív és tudományos teendőit vezeti és tekintélyes évi dotatiója, melyből az évi szaporulatok fedeztetnek.

A könyvtár az alapító intenciójánál fogva specziális lengyel könyvtár, mely főleg polonicák összegyűjtésére és megőrzésére törekszik s ezeknek kiegészítésére fordítja figyelmét és dotatióját.

A könyvtár kiegészítő részét képezi egy kicsiny, de válogatott régészeti múzeum, mely főleg régi bronz- és zománc-tárgyakban, továbbá ritka római és lengyel érmekben, pénzekben és fegyverekben gazdag és szintén a könyvtárnok felügyelete alatt áll.

A könyvtár rendszeresen kezelt gyűjtemény, melynek élén ez idő szerint *Přseborovsky* nyugalmazott egyetemi tanár és szenvedélyes bibliographus áll, ki mint a régi lengyel irodalom alapos ismerője, ezen kor irodalmi termékeinek kiegészítése, valamint a könyvek rendszeres lajstromozása és bekötése körül a könyvtárban nagy érdemeket szerzett. Engem Wolsky Zsigmond úr, a Krazsinsky könyvtár derék alkönyvtárnoka kalauzolt ezen érdekes könyvtárban, hol Přseborovsky úr a legnagyobb előzékenységgel fogadott. Készséggel mutatta meg a könyvtár erkélyes főtermét és mellékhelyiségeit, a régészeti múzeumot, a könyvtár címeliáit s rendelkezésemre bocsátotta az általam kívánt kéziratokat és nyomtatványokat.

A kéziratgyűjteményben figyelmet érdemel néhány bibliographiai ritkaság, melyek a könyvtár elsőrendű címeliáit képezik. Ezekből a legkiválóbbak ezek: *I. Ptolomaeus Cosmographiája*, *II. Pál pápának ajánlva 1467-ből*. Fényes kiállítású hártay-kézirat ivrétben, nagyszerű czimlappal és gyönyörű kivitelű aranyos térképekkel. Kétségtől flórenczi munka. Provenientiája ismeretlen. A czimlapon levő alsó lapszélben a czímernek való hely

üresen maradt s a zöld koszorúkeretbe az egykori tulajdonos cimere befestve nincsen. Azt tehát, hogy ki volt a codex egykori birtokosa, meg nem határozhatjuk. A codex az általam ekkorig látott bécsi, wolfeggi, augsburgi és konstantinápolyi Ptolomaeus codexek közt, melyeket a tudományos hagyomány jogtalanul a Corvinának vindikál, a legfényesebb kiállítású. Kötése újabbkori. *2. Joannis Dlugoss, Catalogus archiepiscoporum Gnesnensium et Cracoviensium.* XV. századbeli hártya-kézirat ivrében, a krakkói és gnezneni érsekek fényes kiállítású, lapnagyságú színes arczképeivel. Festette *Jovinianus Pontanus* miniator, ki korának kiválóbb könyvfestőjéhez tartozott. *Az érsekek arczképei közt a 17-ik levélen előfordul sz. Adalbert esztergomi érsek, a magyarok és lengyelek apostolának arczképe is,* melyet a M. Nemzeti Múzeum könyvtára számára lefényképeztettem. A kézirat úgy történeti, mint műtörténeti tekintetben első rendű ritkaság, mely főleg jelmeztörténeti szempontból bir fontossággal s ekkorig csak kis részben van felhasználva. Hasonló fényvel és művészi izléssel van kiállítva: *3. Vita Sigismundi regis Poloniae* című latin hártyakézirat, mely 1559-ben készült. Zsigmond lengyel király élettörténetét tartalmazza és lapnagyságú miniatűrökkel van díszítve. Ezek csoportozatokat, jeteneteket és ünnepélyeket ábrázolnak s jelmeztörténeti szempontból érdekesek. Miniátoruk ismeretlen. A renaissance egyik kitűnő alkotása *4. Jacobus de Voragine, Legenda sanctorum* című latin kézirat, mely kis ivrében finom fehér hártján, olasz modorban, a XV. században készült s gyönyörű miniatűrökkel van díszítve, melyek a szentek iconographiájához nyújtanak adalékokat. A kéziratnak olaszországi provenientiája kétségtelen. A 65-ik levélben sz. Ágoston arczképe alatt arany betűkkel a könyv egykori birtokosának a neve, a következő felírásban olvasható: *Franciscus VEN. Fieri hoc fecit.* Ezen kéziratban engem a magyar szentek iconographiája érdekelt, melyhez a reánk maradt középkori festett codexekben nagyon kevés adalékot találunk.

Ezekből a 272-dik levélen megtaláltam sz. Erzsébet legendájának szövegét s ennek elején a legenda illusztrációjának szánt üres helyet is, melyet az ismeretlen miniator nem töltött ki, de sz. Erzsébet arczképét nem találtam a codexben. S nem találtam a többi magyar szentek arczképeit sem, melyeknek legendái a szövegből

hiányoznak. Kisded alakjánál fogva érdekes 2. *Zamojsky János hadvezér és kancellár latin imádságos könyve*, egy XVI. századbeli, 4 centiméter magas és 3 centiméter hosszú latin hártya-kézirat, melyet Zamojsky a hadjáratban mindig magánál hordott s mely alakjára nézve a legkisebb könyv, a mit valaha láttam. Fele akkora mint Rimainak Istenes éneki, melyet II. Rakóczi Ferencz katonái a tarsolyukban hordoztak.

Magyar vonatkozású kéziratot hármat találtam a könyvtárban ugymint: a) *Incipit Cronica Vngarorum iuncta et mixta cumronicis Polonorum et vita s. Stephani regis Hungarie*. XIV. századbeli hártyakézirat, két hasábon irva 4-ed rétbén, összesen 7 levél. A magyar történetírásban mint *Chronicon Varsoviense* ismeretes. Kiadták 1824-ben Bantkie és mások. b) *Incipit prologus in vitas felicis Kincze¹ ducisse Cracoviensis conscripta auctore anonymo A.D.M.CCCCI*. Hártyakézirat 8-ad rétbén. Ismeretes. c) *Monumenta vetera historica Hungariam sacram medio aevo illustrantia, imprimis vero brevia pontificum Gregorii VII. (1073—1085) et Innocentii VIII. (1198—1216) continentia*. XVIII. századbeli másolat, ívrét, 325 lap, 1 kötet. Ezen valószínűleg Rómában készült másolat, melyet bizonyára magyarországi forráskiadó gyűjtött össze, valamely véletlen körülmény következtében tévedt a gróf Zamojsky-könyvtárba. A lemásolt pápai brevék ki vannak adva Theinernél s másolatban megvannak Cseles, Kaprinai és Dániel kéziratgyűjteményében.

A könyvtár nyomtatványai közt régi magyar krakkai nyomtatványokat kerestem, de ezekből a könyvtárban egyetlen egyet sem találtam. Különösen kerestem *Heiden Sebald: Formulae Colloquiorum puerilium* című munkájából az 1527-iki kiadást, továbbá *Magyar Bálint: Legende Sanctorum* című munkájából az 1517-ik évi krakkai kiadást, melyeket csak Estreicher bibliographiájából és a magyarországi pálosok történetéből ismerünk, de ezekből, a különben polonicákban gazdag könyvtárban, sajnálatomra, példányt nem találtam. Ezeknek felkutatása tehát még a jövő könyvtári búvárlatoknak van fõntartva. Megvan azonban a könyvtárban a legrégebb krakkói nyomtatvány: *Joannes de Turre Cremata*, mely Krakkóban év nélkül, valószínűleg

¹ Cunigunde.

1474-ben, tehát egy évvel később mint a budai Hess-féle krónika jelent meg, s mint első rendű bibliographiai ritkaság, csak kevés példányban maradt fönn. Ezekből a Zamojsky-könyvtár példánya a legkiválóbbakhoz tartozik s kitűnően van föntartva. A régi krakkai Missalékból birja a könyvtár az 1491-ik és 1510-ik évi kiadást és a régi lengyel nyomtatványokból: *Život Pana Jezusa* című 1522-ik évi krakkai nyomtatványt, mely a legrégibb lengyel nyomtatványok egyike és kevés ép példányban maradt fönn.

Azon benyomással távoztam a könyvtárból, hogy ez oly kulturális intézet, mely magasztos missziót teljesít a lengyel irodalom és műveltség szolgálatában s hogy a mostani könyvtárnok azt európai színvonalra emelte.

III.

A varsói császári egyetemi könyvtár.

E könyvtár szintén a krakkai főúton a gróf Krazsinsky-könyvtárral szemben, egy régi nagy épületben van elhelyezve s körülbelül 400,000 kötet nyomtatványból s több száz kéziratból áll, melyeknek újrendezése folyamatban van. Ugy értesültem, hogy rövid idő alatt a könyvtár új palotát fog kapni, mely egy millió kötetre lesz berendezve s minden tekintetben meg fog felelni a könyvtártudomány mai igényeinek. A könyvtár írott katalogusai hiányosak lévén, ezekből a könyvtár hungaricáiról tájékozást nem nyerhettem. A könyvtár igazgatójától azonban értesültem, hogy a kéziratgyűjteményben vannak XVI—XVIII. századbeli magyarországi vonatkozású kéziratok, melyek Magyarország akkori politikai és művelődési viszonyairól hivatalos jelentéseket tartalmaznak. Ezeknek regestáit a múzeumi könyvtár számára megrendeltem; ha megérkeznek, értesíteni fogom tartalmukról folyóiratunk olvasóit.

A könyvtár cimeliái közt láttam ritka incunabulumokat, néhány szép festett latin és görög kéziratot a XIV—XV. századból és több XVI. századbeli ritka nyomtatványt, de ezek közt magyarországi vonatkozású könyvet csak a következőt találtam: *Blasius, Ordinis s. Pauli eremite: Salutare Paraeneses de Epistolis, et Evangeliiis per annum occurrentibus dedicatae fratri Pestino ordinis S. Pauli eremitae Cracoviae 17 calendas septembris 1536. Cracoviae, per Mathaeum Scharffenberg*

1536. 8r. 788. l. — Ezen Pesti nevű pálos, kinek Balás testvér munkáját ajánlja, nem más, mint Pesti Gáspár, az ismeretes pálosrendi író, ki a XVI. században nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki.

A könyvtár polonicáit kiadta Wierzbowski következő munkájában: *Polonica XV. ac XVI. saeculi, sive Catalogus librorum res Polonicas tractantium vel a Polonis impressorum, qui in bibliotheca universitatis caesariae Varsoviensis asservantur. Varsoviae, 1889.* in 8-o. Ebben vannak magyarországi lengyel vonatkozású munkák is felsorolva.

A könyvtár adminisztrációjából érdekesnek tartom itt kiemelni azon intézkedést, melyet a könyvszekrényekben felállított könyvek ellenőrzésére nézve tapasztaltam.

Itt ugyanis a könyvszekrényekben felállított könyvek ellenőrzésére nézve az a szabály uralkodik, hogy minden könyv helyébe, mely a szakból a közönség használatára kiemeltetik, kis nyolczadrétű fatáblát tesznek, melyre a kiemelt könyv signaturáját czeruzával rávezetik. Ez a fatáblácska aztán addig marad a szakban, mint a kiemelt könyvnek jelzője, a szak többi könyvei közé beékelve, míg a hiányzó könyv vissza nem kerül helyére, a mikor aztán innét eltávolíttatik és a rávezetett signatura rajta megsemmisíttetik.

A könyvtárt ezen szabály alkalmazásában azon intentió vezeti, hogy a könyvtár szekrényeiből egyetlen könyv se legyen kiemelve a nélkül, hogy ennek az illető szakban nyoma ne legyen s az intézet előljárósága mindig azon helyzetben legyen, hogy a reá bízott könyvek hollétéről be tudjon számolni.

Hogy a nyilvános könyvtárak nagy része a szakból kiemelt könyvek helyét fatáblácskával jelöli meg, ez a könyvtári adminisztrációban ismeretes.

E szabály kezdetben a Nemzeti Múzeum könyvtárában, mikor a müncheni rendszer itt behozatott, szintén alkalmazásban volt, de később nem bizonyult kivihetőnek. Azt azonban, hogy a könyvhelyettesítő fatáblácskára a kiemelt könyv signaturáját is rávezetik, ezt eddigi könyvtári tanulmányaimban csak a varsói egyetemi könyvtárban tapasztaltam.

E szabály a könyvtári adminisztrációban a könyvek helyszini ellenőrzésére nézve új irányt jelez, melynek gyakorlati alkalmazása azonban sok nehézségbe ütközik és csak nagy személyzet

mellett vihető következetesen keresztül. De ekkor is csak a gyors szolgálat rovására.

Az az előnye kétségkívül megvan a szabálynak, hogy a könyvszekrényekből kiemelt könyvek helyszini ellenőrzését megkönnyíti, mivel rendszerint a helyéről egy könyvnek sem szabad hiányozni a nélkül, hogy ennek a könyvszekrényben nyoma ne volna.

Igaz, hogy egy nyilvános könyvtárban az olvasó teremben használt könyvek az olvasók kérélapjain, a házi használatra kikölcsönözöttek külön térítvényeken és a kikölcsönzési naplóban, a könyvkötőnél levők pedig szinte külön naplóban vannak feltüntetve, de ezen ellenőrzés daczára megtörténhetik mégis, hogy egy könyv a könyvszekrényből kivéttetik, a könyvtárban vagy a tudósok termében vagy a könyvtári tisztviselők által használtatik a nélkül, hogy ez akár külön kérélapon, akár térítvényen, akár pedig a helyszinén volna feltüntetve.

Ily esetekre óhajt provideálni a varsói könyvtári szabály, mely azt czélozza, hogy minden könyv, a mint szokott helyéről kivéttetik, helye azonnal fatáblácskával jeleztessek, melynek nyomán további keresése megkönnyitessék, s ne történhessék az soha, hogy egy könyv a szakból hiányozzék a nélkül, hogy ennek a könyvtári naplóban vagy térítvényekben nyoma volna.

Fog-e ezen szabály a gyakorlatban czélszerűnek bizonyulni, ezt ma nem tudnám határozottan eldönteni, de annyit most is mondhatok, hogy a szabályt elméletileg geniálisnak és nagyfontosságúnak tartom, mely a gyakorlat által tökéletesítve a könyvtárakban őrzött könyvek ellenőrzésében nagy szerepet van hivatva játszani.

IV.

A czenstochovai pálosrendi könyvtár.

Varsóból visszajövet a bécs-varsói vasút mentén fekvő Czenstochovában állapotam meg, hol a pálosrendi monostor könyvtárában négy napig kutattam.

Ezen könyvtárra ujabban Ballagi Aladár tisztelt barátom a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben ¹ hívta fel a magyar szakférfiak figyel-

¹ 1887. évi 139—152. lap.

mét. Az ő érdekes jelentéséből értesültünk a könyvtár jelen állapotáról és ritkaságairól.

Engem főleg a czenstochovai pálosok magyarországi vonatkozású középkori kézíratai érdekelték, melyek közt magyarországi középkori könyvmásolókat, írókat és régi magyar nyelvemlékeket reméltem találni, továbbá azon XV—XVI. századbeli magyar pálosok munkái, melyek a XVI. század első negyedében Krakkóban láttak napvilágot, de melyekből ekkorig egyetlen egy példányt sem sikerült felkutatnunk.

Azon viszonynál fogva, mely a magyar és lengyelországi pálosrend közt egész a múlt század végeig fennállott, valószínűnek tartottam azt, hogy a czenstochovai könyvtárban lesznek még oly magyarországi vonatkozású régi kéziratok és nyomtatványok, melyeknek létezéséről a magyar irodalomnak nincs tudomása, de a melyeknek emléke a pálosrend régi annaleseiben fönmaradt.

Ezen ismeretlen irodalmi emlékek felkutatása képezte czenstochovai tanulmányutam feladatát, melyet ha nem sikerült nagyobb eredménnyel megoldanom, mint a minőről a jelen közleményben beszámolok, úgy ez részint a könyvtár rendezetlen állapotának, részint a könyvtárban töltött négy napi idő rövidegének tulajdonítható.

Az orosz kormány ugyanis a czenstochovai pálosokat az 1863-diki lengyel fölkelés alkalmából azzal gyanúsította, hogy a titkos forradalmi kormánynak az ő monostoruk volt a székhelye, honnan az egész forradalmi mozgalmat szervezték és igazgatták.

Itt tartotta állítólag a titkos forradalmi kormány tanácskozásait, itt folytak össze a forradalmi mozgalomnak összes szálai, itt őrizték a forradalmi pénztárt, a titkos levéltárt és a monostor szerzetesei voltak a forradalmi mozgalomnak leglelkesebb apostolai.

Ezen gyanúsítások és vádak következtében az orosz hatóságok a czenstochovai monostorban szigorú vizsgálatot és házkutatást tartottak s a monostori épület összes helyiségeit gondosan átkutatták.

Ezen vizsgálatkor a könyvtár sokat szenvedett. Az orosz hatóságok itt keresték a titkos forradalmi kormány írományait s kutatási buzgalmukban a 25 ezer kötetre menő könyvtár könyveit annyira össze-vissza hányták, hogy a régi írott katalógus alapján, mely a múlt században a könyvszekrényekben felállított könyvekről készült, alig lehet ma a könyvtárban valamit megtalálni.

A könyvtár ugyanis egy nagy impozáns terem fal mellett futó magas szekrényeiben, folio alakú fatokokban van elhelyezve, melyeknek háta aranyos díszítéssel bekötött könyvek mintájára van maszkírozva, s a szemlélőre azt a benyomást teszi, mintha a szekrények polczai csupa egyforma nagyságú és egyforma könyvekkel volnának tele rakva.

Ezenkívül a fatokokkal megrakott nyílt szekrények alatt zárt szekrényekben több ezer kötetre menő könyvek hevernek a tartalomra való tekintet nélkül négy-öt sorban összezsufolva, melyekről semmiféle jegyzék sincs összeállítva.

Ezen rendezetlen könyvtömeg újjárendezésére a monostor csekély létszámú szerzetesei, kik a folytonosan jövő-menő bucsúsokkal egész éven át el vannak foglalva, legjobb akaratuk mellett sem vállalkozhatnak.

S tekintve, hogy a könyvtárt leginkább a rendház tagjai és a helybeli világi papság használja, továbbá, hogy a monostor és a templomok, valamint a nagy fényvel és pompával tartatni szokott isteni tisztelet föntartási költségei évenként igen jelentékeny összeget emésztenek fel, a könyöradományokból és kegyes alapítványokból magát föntartó szerzet nem érzi annak szükségét, de anyagi eszközei sem engedik meg, hogy a monostor régi könyvtárának rendezetlen könyveit újból rendeztesse s e célból külön könyvtárnoki állást rendszeresítsen.

Ily körülmények közt a rendezetlen könyvtár alapos megvizsgálása csak úgy lehetséges, ha a kutató minden egyes könyvet külön kezébe vesz és megvizsgál, mely művelet, ha a kiemelt könyveket vissza is kell helyezni, még állandó segítség mellett is heteket, sőt hónapokat venne igénybe.

Ezen művelet következetes keresztülvitelére azonban a rendelkezésemre állott idő rövideje miatt én ezuttal nem vállalkozhattam.

De megvizsgáltam a könyvtár hat zárt szekrényének tartalmát, a fatokokban elhelyezett könyvekből pedig 50 polczot néztem át és ezek közt több magyar vonatkozású ritkaságot és unicumot találtam.

Kutatásaimat nagy mértékben előmozdította Dobrowszki Bronislaw úr, a ezenstochovai császári főgymnasium nagyműveltségű tanára, kihez dr. Wislocki krakkói és dr. Pavinski varsói egyetemi

tanároktól volt ajánló levelem, kiből az utóbbi nemcsak a czenstochovai monostorba személyesen elkísért és a pálosrend procuratorának, egyúttal a könyvtár felügyelőjének, főtisztelendő pater *Eusebius Rejmannak* melegen ajánlott, de a könyvek kiemelésében és visszahelyezésében két napig lekötelező szivességgel nagy segítségemre volt, sőt egy napra két nyolczadik osztálybeli tanulót is rendelt mellém, hogy ezeknek segítségével kutatásaimban gyorsabban haladhassak.

Ezt e helyütt köszönettel kell elismernem.

S hálaival emelem ki azt is, hogy a pálosrend magas hivatásától áthatott nagyérdemű most említett procuratora oly szivességgel fogadott s tanulmányaimat tőle telhetőleg annyira előmozdította, hogy szivességét és vendégszeretetét soha sem fogom elfelejteni. Reggel bevezetett a könyvtárba, reám zárta az ajtót, aztán magamra hagyott, egykor értem jött s ebéd után ismét elkísért a könyvtárba, hol este nyolczig dolgoztam. Ez így ment négy napig.

Dr. Ballagi Aladár három év előtti ittléte igen jó emléket hagyott hátra s megkedveltette vele a magyarokat. Ha a bucsúsok körül elfoglaltsága megengedte, hozzám jött, nagy érdeklődéssel nézte kutatásaimat és sajnálatát fejezte ki, hogy ő nem szentelheti magát a könyvtár újjárendezésének. De tul van halmozva dologgal és hivatallal, melyektől alig marad annyi ideje, hogy prédikációra készülhessen. Megmutattam neki a «Magyar Könyv-Szemle» azt a folyamát, melyben Ballagi a czenstochovai könyvtárt ismertette s nagy volt öröme, mikor ezen folyamat neki a monostori könyvtár részére felajánlottam.

Kutatásaimban Vincze Gábor «A pálosok irodalmi munkássága a XIV.—XVII. században» című közleménye volt a kalauzom, mely, mint egy XVIII. századbéli ismeretlen pálosrendi író posthumus munkája, a «Magyar Könyv-Szemle» 1878-iki folyamában látott napvilágot.

Ebben a közleményben a XIV. századbéli magyar pálosrendi írókból fel van sorolva: *Csanádi Péter*, a rend generálisa, ki 1384-ben latin nyelven: *Dieta salutis* című ascetikus munkát írt, mely kéziratban a remetei kolostorban őriztetik. A XV. századbéli írókból ki vannak emelve a következők: *Briccius*, a kánonjog mestere, ki 1444-ben virágzott és kéziratban több mun-

kát hagyott hátra; *Báthory László*, ki 1457 körül működött és a szent írást, továbbá több szentnek legendáját magyarra fordította; *Tatai Antal*, budaszentlőrinczi hitszónok, ki 1474. körül a pálosrend régi missaléját és breviariumát szerkesztette, melyekből az utóbbi 1540-ben Velenczében Liechtenstein Péter nyomdásznál jelent meg; *Szombathelyi Tamás*, a pálosrend generálisa, ki 1486-ban halt meg és kéziratban a következő latin munkákat hagyta hátra: a) *Plura opuscula ex dictis sanctorum patrum*; b) *Sermones complures; Expositiones regulae; Tractatus de cognitione professionis et exhortationes pro visitatoribus*; *Szigeti Jakab*, a rend vicarius, ki 1479-ben a következő latin munkákat írta: a) *Sermones in dominicas et festa*, b) *Expositiones Psalterii*; és *Pozsonyi János* ünnepelt máriavölgyi hitszónok, ki 1488-ban *Sermones de immaculata conceptione beate Marie virginis* című latin munkát írta, mely az egyetemi könyvtárban jelenleg is megvan. A XVI. századbeli írók közt említettnek: *Magyar Bálint* budaszentlőrinczi hitszónok, ki a budaszentlőrinczi monostorban elhelyezett remete sz. Pál teteménél történt csodákat egy könyvben gyűjtötte össze, mely latin nyelven Krakkóban 1507-ben jelent meg; *Lorándházi István*, a rend generálisa, ki 1512 körül remete sz. Pál csodatetteinek leírását folytatta és munkáját kéziratban hagyta hátra; *Csanádi Albert*, ki 1515-ben élt és a következő latin és magyar munkákat írta: a) *Sermones plures in laudem s. Pauli primi eremite*; b) *Eiusdem s. patris vita carmine heroico concinnata*, c) *Series passionis dominicae stylo rhythmico et idiomate hungarico*; *Gyöngyösi Gergely*, a rend generálisa, ki 1528 körül élt és a következő munkákat írta: a) *Commentaria in antiquas ordinis constitutiones*, b) *Chronicon ordinis*; nyomtatásban nem jelent meg, de több kézirati példányban ismeretes; c) *Breviloquia de profectibus et defectibus religiosorum, dedicata p. Stephano generali pro tunc concionatori existenti*, d) *Directorium fratrum officialium ordinis, dum erat prior Romae in Monte Coelio, dedicatum Bernardo episcopo Sabinensi et cardinali s. crucis*; *Pesti Gáspár*, a rend vikarius, ki 1530-ban működött, s következő munkáknak a szerzője: a) *Sermones exhortatorii ad viros religiosos, impressi Cracoviae 1531*. b) *Compendium directorii in visitatione fratrum, impressum Cracoviae anno 1532*. — *Balás*,

Szerémi Gergelynek, a lengyelországi pálosok generális visitorának társa, ki *Salutares paraeneses de epistolis et evangelii per annum occurrentibus* című munkát irt, melyet Pesti Gáspárnak, a pálosrend erdélyi vikáriusának ajánlott s mely Krakkóban 1536-ban látott napvilágot; *Zalánkeméni János*, a rend generálisa, ki a pálosrend rubricáját vagyis ordinariusát szerkesztette, mely Krakkóban 1536-ban jelent meg, végül *Magyarországi Gergely* másnéven Gregorius Coelius Pannonius, a római sz. Istvánról címzett monostor főnöke, ki 1546 körül élt és a következő munkákról nevezetes: a) *Explanatio regulae s. patris Augustini*, mely több kiadást ért, b) *Commentarii in Cantica Cantorum*, c) *Collectanea in Apocalipsim*, mely először Velenczében 1547-ben Liechtenstein Péter nyomdájában, másodszer pedig Nagy-Szombatban 1687-ben jelent meg.

Mindezen XIV—XVI. századbeli pálosrendi munkákból, melyek közt *Báthory Lászlónak 1457-ik évi magyar bibliafordítása* és *Csanádi Albert költőnek egy 1514-ik évi magyar verses passiójátéka foglaltatott*, alig maradt ránk valami.

Tudjuk, hogy Pozsonyi János prédikációinak kézírata fennmaradt a budapesti egyetem könyvtárában s 8 kötetnyi XIV—XV. századbeli kézirat a magyarországi pálosok különböző könyvtáraiból megvan a göthweigi benzések gyűjteményében. De hova lettek a többi munkák?

Erre a kérdésre a feleletet még a jövő könyvtárbufárlatoktól várjuk. Ismeretes, hogy legrégebb magyar könyveink Krakkóban nyomattak. Komjáthy Benedek: *Zent Pál leveleinek* 1533-iki és Heyden Sebald: *Puerilium Colloquiorum formulaejának* 1531-iki magyar kiadásai a krakkai nyomda termékei. Sőt Estreicher Károly, a lengyelek kettűnő bibliographusa felsorol egy Valentinus Vngarus *Zent Pál legendája* című magyar könyvet, mely állítólag 1517-ben, tehát a mohácsi vész előtt Krakkóban látott napvilágot. Az is köztudomású, hogy Fraknoi Vilmos egyik krakkói tanulmányútjában sz. Pál leveleinek egy régibb kiadásából, mely 4-edrétben góthikus betűkkel van nyomva, egy levéltöredéket kutatott fel, mely valószínűleg szintén a krakkai nyomda terméke, a legrégebb magyar nyomtatvány, a mit ekkorig ismerünk. Ezen töredék jelenleg a M. Nemzeti Múzeum tulajdona. Ismertetését és hasonmását a «Könyv-Szemle» 1879-iki folyama hozta.

Míndeze az előzmények arra utalnak, hogy a régi magyar nyelvű és a régi nem magyar nyelvű, de magyarországi vonatkozású krakkai nyomtatványokat lengyelországi könyvtárakban kell keresnünk. S a mennyiben itt pálosrendi munkákról van szó, azon élénk viszonynál fogva, mely a magyar és lengyelországi pálosok közt századokig fönnállott, valószínűleg tartottam azt, hogy ezen munkáknak nagy része a czenstochovai pálosrendi monostor könyvtárában fel lesz található.

Tartottam ezt annál inkább, mert Ballagi Aladár t. barátom 1888-iki tanulmányútjában a czenstochovai könyvtárban a pálosrendi breviariumokon és missalékon kívül megtalálta *Magyar Bálínt pálos* fönt említett munkájának *1507-iki krakkai kiadását*, melynek létezéséről sem a magyar, sem a lengyel bibliographusoknak nem volt tudomásuk.

Hogy tehát a czenstochovai könyvtárban sikerrel kutathassak, elvittem magammal a «Magyar Könyv-Szemle» 1878-iki folyamát, melyben a pálosrendiek irodalmi működéséről szóló közlemény foglaltatik, hogy ennek kalauzolása mellett a magyarországi pálosok régi munkáit rendszeresen nyomozhassam s az eredményből a közleményben felsorolt adatok alaposágáról meggyőződjem.

S ha négy napi kutatásom eredménye nem is felelt meg mindenben a hozzá kötött várakozásnak, de arról meggyőzőtt, hogy a pálosok irodalmi működéséről szóló közleményben foglalt adatok megbízhatók s hogy ezeket a munkák megjelenési idejére nézve zsinórmértékül el lehet fogadni.

Ezt irodalomtörténeti szempontból konstalálom.

Ballagi megtalálta a czenstochovai könyvtárban *Magyar Bálíntnak* egy *1507-ik* évi ismeretlen krakkai munkáját, melyet eddig csak a pálosrendi krónikákból és a «Magyar Könyv-Szemle» említett közleményéből ismertünk.

Én szerencsés voltam *Zalánkeméni János* pálosnak egy ekkorig csak cím szerint ismert, *1536-ban Krakkóban* megjelent latin munkáját itt felkutathatni, melyet, mint a pálosrend generálisa, szerzete számára irt.

Ez a könyv nemcsak bibliographiai, de egyháztörténeti szempontból is bir reánk nézve fontossággal, mert a pálosrend oly önálló rubricájával vagyis ordináriusával ismertet meg, melyről ekkorig nem volt tudomásunk.

Hogy a pálosrend Magyar- és Lengyelországban a rend használatára saját breviariumokkal és missalékkal rendelkezett, ezt a reánk maradt középkori és XV—XVI. századbéli pálosrendi breviariumokból és missalékból tudtuk. Arról is volt tudomásunk, hogy *Tatai Antal* pálosrendi szerzetes 1476-ban a rend használatára pálosrendi missalét és breviariumot szerkesztett, mely Velenczében Liechtenstein nyomdájában látott napvilágot. De, hogy a szerzet önálló rubricával vagyis ordinariussal is birt, erről ekkorig nem volt tudomásunk, ezt csak Zalánkeményi Jánosnak imént napfényre került ismeretlen munkájából tudjuk meg, mely egy XVI. századbéli magyar pálosrendi liturgikus írónak emlékét őrizte meg.

Ennek a munkának rövid ismertetését következőkben adjuk:
Czíme:

*Rubrica Generalis Ordinis fratrum Eremitarum Sancti Pauli Primi Eremitae. Studiis Reverendi Patris Joannis a Zalankemen, bis generalis. Ad veram lineam Excusa De Tempore et de Sanctis pro horarum Canoniarum Missarumque observatione. Excusum Cracoviae a Floriano Vnglero Anno D.M.XXXVI. — 8r. 113 számozatlan levél. Czím lap virágos diszkerettel. Ennek 2-ik lapján remete sz. Pál fametszetű képe. Alatta: Oratio ad Divum Paulum. Hat sor. Ezalatt G. V. betűk. Ezután következik az ajánlás: Ad pium lectorem fratrem Ordinis S. Pauli. En tandem habes chare frater Rubricae opus absolutum quod diu multumque ardentibus animi facibus efflagitabas et quum copia non daretur exostulabas etiam, de singulis divinorum officiorum, non ut assolet aliquo incondito eflatum cerebro, sed exactissima castigatione Reverendi ac iuxta sanctissimi quondam Senis P. Joannis a Zalankemen natali patria sibi bis generalis collatis exemplaribus ad veram lineam excusum elucubratumque. etc. Végződik a 3-ik lapon a következő szavakkal: Datum Cracoviae, IIII. Idus Martii A Christo nato M.D.XXXV. — Ezután következik: Argumentum operis, mely a munka tulajdonképeni szövegét képezi. Az egész munka 113 számozatlan levélből áll. Hozzá van kötve két másik munka, ugymint: b) Manipulus Curatorum compositus a Guidone de Monte Rocheti S. Theologiae professore. Év és hely nélkül, 8r. — és c) *Agenda latino et vulgari sermone polonico videlicet et allemanico illuminata incipit feliciter. Impressum Cracoviae arte impensis spectabilis viri domini**

domini Joannis Haller. Anno missionis verbi divini in carnem millesimo quingentesimo decimo quarto. 8r., 95 számozott levél. Érdekes benne a házassági szertartás, mely a magyar házassági szertartástól különbözik.

Ez a három munka egy kötetben foglaltatik. A kötés egykorú s a czenstochovai pálosrendi kötés karakterét mutatja. Az első táblán ezüst préselt diszítésben a czenstochovai Mária-kép látható s ezalatt a kötet tartalmának következő rövidített czíme és a bekötés évszáma:

Rubrica gen. Manip. cura. Agenda 1536. Zalánkeméni Jánosnak ezen 1536-iki rubricája a bibliographiában ekkorig csak czím szerint volt ismeretes. Az első teljes példány és ennek bibliographiai ismertetése a jelen közleményben kerül először napfényre az irodalomban.

Vele a magyar ordinariusok száma egy ismeretlennel szaporodik, mely ekkorig még felhasználva nincsen.

A czenstochovai könyvtár érdemes igazgatója szives volt megígérni, hogy ezen unicum czímlapját a M. Nemzeti Múzeum gyűjteménye számára le fogja fényképeztetni.

Ezen munkán kívül más magyarországi vonatkozású XVI. századbéli könyv nem került kezeim közé.

Az 1731-ben készült irott katalogusban fel van sorolva ugyan *Thuróczy krónikájának 1488-iki brünni kiadása*, de ezt a jelzett signatura alapján a szakban nem sikerült feltalálnom.

A XVII. századból azonban a következő magyar vonatkozású nyomtatványok kerültek kezeim közé:

1. Reconciliationis cum Hungaris factae exemplar. 23. Junii Anno 1606. Cui accedit Sacrum votum Pacis nec non conditiones pacis turcicae. Prága. 4r.
2. Rituale Strigoniense. 1625.
3. Acta et Decreta Synodi Dioecesanæ Strigoniensis. Pozsony 1629.
4. Nieremberg, De Adoratione Dei in Spiritu et Veritate Libri Quatuor. Nagy-Szombat, 1663. 8r.
5. Kéry, Regentis Imago, Nagy-Szombat, 1669.
6. Hevenessy, Flores quotidiani sive sanctorum castitatis amantium exempla. Nagy-Szombat, 1714.

7. Balassa: Cor Amoris Dei. (É. és h. n. említették a jegyzékben).

8. Nádasdi, Annus coelestis. Editio quinta. Bécs, 1688., Köln, 1700.

9. Lucas a s. Edmundo, Arithmeticus Practicus. Nagy-Szombat, 1697. 8r.

Ezekon kívül Bonfin, Istvánfi és más magyar történetírók munkáit találtam a könyvtárban s valószínűnek tartom, hogy ha egy magyar kutató az egész könyvkészletet rendszeresen megvizsgálja, a magyarországi vonatkozású könyvek száma még jelentékenyen fog gyarapodni. De ehhez kedvező viszonyok közt is legalább négy heti idő szükséges.

A nyomtatványokon kívül megvizsgáltam még a kéziratgyűjtemény nagy részét, mely itt nem elkülönítve, hanem a nyomtatványokkal együtt minden rendszer nélkül őriztetik s ebben fényes kiállítású, ékesen festett XV. századbeli misekönyveket, a czenstochovai pálosok által irt XV. századbeli theologiai kéziratokat és a következő hungaricákat találtam:

1. *Magyarországi pálosrendi latin breviarium*. XIV. századbeli hártyakézirat 4-rétben, a naptárban magyar szentekkel és a szövegben ezeknek officiumaival.

2. *Constitutiones ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremite regulam sancti Augustini professorum*. XV. századbeli papirkézirat, mely ívrétben 1411-ben iratott.

3. *Registrum confraternitatis ordinis fratrum heremitarum sancti Pauli primi heremite ab anno 1517—1740*. XVI—XVIII. századbeli latin papirkézirat ívrétben, a pálosrendiek jellemző kötésével, mely első tábláján az 1517-iki évszámot tünteti fel s a czenstochovai könyvtár legrégebb, általam látott datált kötése. Ezen registrumban foglaltatnak mindazok nevei, kik az 1517—1740-iki időszakban a czenstochovai bucsújáró helyre zarándokoltak, az itteni confraternitasba beléptek és a czenstochovai egyháznak valamit ajándékoztak vagy pedig ennek részére kegyes alapítványt tettek.

Reánk nézve azért bír ezen pálosrendi confraternitas fontossággal, mert magában foglalja azon magyar zarándokok neveit, kik a XVI—XVIII-ik században Czenstochovába zarándokoltak és a confraternitasba beiratkoztak. A külföldi hasonló társulatok közt,

a Szent-Lélekról nevezett római confraternitasnak Bunyitay által kiadott anyakönyvén kívül ez tudtommal a második, melyben a magyar zarándokok oly nagy számmal vannak bejegyezve. A zarándokok közt találjuk a legelőkelőbb magyar családok neveit és mindeniknél részletesen fel vannak sorolva az adományok és kegyes alapítványok, melyeket egyes előkelő zarándokok a czenstochovai Mária-egyháznak felajánlottak.

A confraternitas névjegyzéke egy ívrétű kötetből áll, mely időrendben túlnyomó részben magyar nevekkal van teleírva.

Ezen feljegyzésekből érdekesnek tartom szemelvény gyanánt a következőket itt kiemelni.

Anno 1522.

Item magnificus dominus Druget de Homonna comes comitatus Unghvariensis fecit edificare hic in ecclesia beate Marie virginis unum altare ad honorem dive Anne matris Marie ob salutem anime parentum fratrumque suorum. Et si qui Christi fidelium ad hoc altare auxilio extiterint, meritis et precibus beate Anne a deo ipso maximo summam impetrent mercedem, quia in quolibet ebdomade feria videlicet tertia una celebrabitur missa durabitque in perpetuum.

Anno 1531.

Item anno domini millesimo quingentesimo tricesimo primo, feria tertia post Reminiscere, hic fuit eadem magnifica domina Dorothea Bánffy unacum filio suo Georgio ac filiabus suis Elisabeth, Zophia et Anna et caeteris curiae suae quamplurimis, iterum commendans se et suos in confraternitatem sanctissimae virginis gloriosae cum obligationibus et elemosinis suis et armillo suo aureo appenso coram imagine virginis gloriosae. In quo sit benedictus deus in saecula saeculorum. Amen.

Anno 1531.

Item magnificus dominus Antonius Bánffy de Alsó Lyndva misit calicem auratum cum armis pro genitorum suorum salute ad honorem b. Mariae virginis.

Hasonló bejegyzések a könyvben vannak egész a XVIII. századig. Ezen társulati névkönyvre, mely a hazai XVI. századbeli művelődéstörténethez több érdekes adalékot nyújt s ekkorig sem ismertette, sem felhasználva nincsen, felhivom az illetékes körök figyelmét.

4. *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum et monumentorum, quaecunque in archivo regio arcis Cracoviensis continentur. De Anno MDCXIII.* XVII. századbeli papirkézirat ívrétben, mely 1352-től kezdve 1557-ig a Nagy Lajos, Zsigmond, Albert, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos és János magyar királyok által Krakkó városának adott kiváltságlevelek és a lengyel nemzettel kötött szerződések másolatait tartalmazza. A kötetben van összesen 70 oklevél, melyek a lengyel és magyar történeti forrásokból legnagyobbbrészt ismeretesek.

Ezeket a kéziratokon kívül más magyarországi vonatkozású kéziratot a könyvtárban nem találtam.

Találtam azonban egész 1517-ig jellemző pálosrendi kötéseket, melyeknek habitusából a czenstochovai pálosrendi könyvkötő iskola karaktere konstalálható.

Tudjuk, hogy a magyarországi XV—XVI. századbeli pálosrendi kötésekben az első táblán rendszeren a feszületet, vagy pedig mind a két táblán rosettát ábrázoló bélyeget préselt diszítésben alkalmazzák. A czenstochovai kötésekben a feszületen kívül még a szűz Mária képét is felhasználják s a két préselt diszítést a könyvtáblán hol együtt, hol pedig külön használják.

A táblákon rendszeren rajta van az évszám és néha a könyvkötőnek a neve is. Így egy 1585-iki bőrkötésben a következő felíratot találtam:

ME HAC VESTE CONTEXIT MARTINVS LUBNI
CENSTOCHOVIENSIS. 1585.

Ezzel kutatásaimat a czenstochovai könyvtárban befejeztem s azzal az igérettel búcsúztam el Pater Eusebius Rejmanntól, a rend érdemes procuratorától, ki szives előzékenységével és vendégszeretettel őszinte hála kötelezett, hogy a czenstochovai könyvtárt alkalmilag még egyszer fel fogom keresni.

V.

A krakkai herczeg Czartorisky-könyvtár.

A herczeg Czartorisky-könyvtár a krakkai Czartorisky-Múzeumnak egyik osztályát képezi, 80,000 kötet nyomtatványból és 6000 kötet kéziratból áll, melyeknek rendezése folyamatban van. A könyvtár a herczeg Czartorisky-család hitbizományához tartozik s mint rendszeresen kezelt tudományos intézet, rendes évi dotatióval és rendszeresített könyvtárnokkal bir, kit feladatában egy könyvtártiszt és egy szolga támogat.

Ezeken kívül lelkes lengyel szakférfiak a könyvtár egyes csoportjainak rendezésére ügyszeretből is vállalkoznak. Így például most dr. Korzsenyovszky, jeles fiatal lengyel történetiró, a könyvtár kéziratgyűjteményét rendezi és lajstromozza s az általa szerkesztett catalogue raisonné-ból ekkorig két füzetet adott ki, melyek a történetbuvároknak igen jó szolgálatot tesznek.

A Czartorisky-Múzeum lengyel nemzeti közművelődési intézet levén, a könyvtár is első sorban a lengyel irodalmi termékek összegyűjtésére és megőrzésére törekszik.

A könyvtár főekessége a nagy díszterem, mely a flórenczi Laurenziana mintájára van berendezve s a gyűjtemény cimeliothekáját foglalja magában.

Ez tíz nagy vitrinában van elhelyezve, melyek a terem közepét foglalják el, a könyvtár állandó könyvkiállítását képezik s a kutatónak az intézet ritka nyomtatványairól, kéziratairól és kötéseiről könnyen áttekinthető képet nyújtanak.

E szekrényekben ki vannak állítva: 1. régi lengyel nyomtatványok; 2. incunabulumok és nyomdászati és bibliographiai ritkaságok; 3. középkori kéziratok, köztük több nagybecsű festett kézirat, tornajáték- és haláltánc-codexek és arany evangeliariumok és 4. középkori nagybecsű fémkötések arany és ezüst táblával, drága kövekkel, domborművű szentekkel és zománczos diptychonokkal diszítve.

E cimeliotheka becsértékére nézve az általam látott számos európai nagy könyvtár cimeliothekáival vetekedik. Régi polonicáinak gazdagsága egész Lengyelországban ismeretes, középkori fém- és elefántcsont-kötései pedig oly számosak, becsesek és változatosak,

hogy hasonló gazdag, nagy műgonddal és költséggel összeválogatott könyvtábla-gyűjteményt még egyetlen egy európai könyvtárban sem láttam.

Engem a cimeliothekában és a kéziratgyűjteményben a hungaricák érdekeltek, melyeket tüzetesen megvizsgáltam.

Ezeknek jegyzékét következőkben adom:

I. KÉZIRATOK.

1. Sz. *Hedvig lengyel psalteriuma*, más néven Psalterz Pulawski. XIV. sz. hártakézirat, ívrétben, színes initialékkal és rubrumokkal. Sz. Hedvig imádságos könyve, mely mint lengyel nyelvemlék a lengyel nyelv történetére nagy fontossággal bír. A st.-floriani XIV. századbeli lengyel psalteriumnak pendantja.

2. *Joannis Dlugoss Vita beate Cunigunde ducisse regni Polonie*. XV. sz. latin hártakézirat ívrétben, színes initialékkal és rubrumokkal. Colophonja: Finit vita beate Cunigunde ducisse regni Polonie, filie Bele Ungarie regis, edita a Joanne Dlugoss seniore canonico Cracoviensi, scripta manibus Christophori de Dambowczal anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, die Saturni, prima mensis Julii, in castro Cracoviensi.

3. *Antonii de Bonfinis Decades regum Hungariae*. XVI. századbeli papír kézirat, ívrétben 880 levél.

Ismeretes, hogy Bonfin decasainak eredeti codexe, melyet Mátyás király uralkodása alatt kezdett írni és II. Ulászló uralkodása alatt fejezett be, s melyből a nyomtatott kiadás készült, elveszett.

A Czartorisky-könyvtár XVI. századbeli codexe azért bír reánk nézve fontossággal, mert a legrégebbi másolat, melyet Bonfin decasaiból ez idő szerint ismerünk. Ezen codexnek megvizsgálása képezte krakkai kutatásaim czélját.

A codex gömbölyű cursiv betűkkel van írva s több XVI. századbeli másolónak munkája. A másolók valószínűleg idegenek voltak, mert a magyar helyneveket kivétel nélkül hibásan másolták vagy pedig nem tudván azokat elolvasni, a másolat szövegében üres helyet hagytak.

Valószínű, hogy a másolat a kiadó számára készült. S tekintve a lapszéleken levő egykorú jegyzeteket, melyek Sambucus írásá-

hoz hasonlítanak, nem valószínűtlen azon feltevés, hogy ez ugyanazon kézirat, melyből Sambucus Bonfin Decasait rendezte sajtó alá. Ezen feltevést támogatja azon körülmény is, hogy a kéziratban levő lapszéli jegyzetek Sambucus kiadásának lapszéli jegyzeteivel mindenben egyeznek. — A kézirat csak az első három decast tartalmazza s a szöveg a 889. levélen «*quam rex edixerat festinavit. Hic tertiæ decadis finis erit*» szavakkal megszakad. A szövegben igen sok a hiba, különösen a helynevek kivétel nélkül hibásan vannak írva.

A codex kötése a XVII. századból származik s fehér bőrtáblán aranyos díszítéseket tüntet fel. Az első táblán aranyos betűkkel a könyv címe olvasható: *Bonfinii Chronica Hungarorum*. A kézirat provenienciájáról a codexben semmi bejegyzés nincsen s így azt, hogy minő utakon került az a Czartorisky-könyvtárba, meg nem határozhatjuk.

Összefoglalva a mondottakat, a codexről az a véleményünk, hogy az a XVI. században valószínűleg még az eredeti codexről másoltatott és hogy ez idő szerint a legrégebb kézirati példány, a mi Bonfin decasairól fönmaradt.

II. NYOMTATVÁNYOK.

4. *Thuróczy János krónikájának 1488-iki brünni kiadása.*
Kitünően föntartott példány.

5. *Ulrich von Reichenhal. Das Conzil zu Costnicz. Basel, 1488.* Ivrét. Szép példány, a konstanci zsinaton részt vett magyar főpapok czimerével és Zsigmond király arczképével.

6. *Constitutiones Regni Hungarire sub Mathia Corvino Rege Hungarise. Év és hely nélkül.* 8r. Mindenesetre 1490 előtt.

A czimlapon Mátyás király fametszetű arczképével és a hollós czimerrel. Ezen ritka nyomtatványból Magyarországon ekkorig csak egyetlen példányt ismerünk a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában. Lengyelországi tanulmányutamban láttam nem kis meglepetésemre ezen kiadásból egy példányt a krakkai Jagello-könyvtárban, két példányt a Czartoriski-könyvtárban, egyet a Krazsinsky, és egyet a varsói császári egyetemi könyvtárban.

Ezen példányok Lengyelországban való gyakori voltából talán nem minden alap nélkül következtethetjük, hogy Mátyás király

constitutióinak ezen régi kiadása valószínűleg Krakkóban és pedig 1490 előtt látott napvilágot.

Ezen feltevéseinket valószínűvé teszi azon körülmény, hogy Kázmér lengyel király constitutiói Mátyás király constitutióival ugyanazon tyussal, ugyanazon formában és ugyanazon címlappal, s valószínűleg ugyanazon időben év, hely és nyomda megnevezése nélkül jelentek meg. Mind a két címlapon Mátyás és Kázmér királyok ugyanazon fametszettel vannak ábrázolva, és csak a felírás és a címer változott rajtuk.

Ezen körülményt már Lelewel lengyel bibliographus emelte ki, de a magyar irodalom nem vett róla ekkorig tudomást. Ezt volt alkalmam nekem is tapasztalnom a Czartorisky-könyvtárban, midőn összehasonlítás alapján meggyőződtem, hogy a XV. századbeli fametszetű arczképek hűségében mily kevésbé lehet megbízni.

Ezen körülmény a Schedel kronikájában foglalt arczképek összehasonlításánál is feltűnik, de még inkább szembeszökőbb lesz, ha Mátyás és Kázmér király constitutióit egymással összehasonlítjuk.

7. *Joannes Glogoviensis, Minoris Donati de octo partibus orationis compendiosa interpretatio per magistrum Joannem Glogoviensem in florigera Cracoviensi universitate breviter et in unum collecta et Argentine impressa apud Joannem Knoblauch impensis Urbani Kaym bibliopole Budensis Anno D.M.D.XV. in vigilia Simonis et Judae apostoli.* 4r. Első rendű bibliographiai ritkaság.

8. *Hieronimi Balbi De Coronatione ad Carolum V. Bonnoniae 1530.* 8r. Pergament nyomtatvány, kifestett initialékkal, lapszéli diszítésekkel és rubrumokkal. A címlapon V. Károly címere. Egykorú fekete bőrkötés arany préselt diszítésekkel. Dedicationalis példány, kitűnően föntartott állapotban.

9. *Emerici Colosvarini philosophiae et eloquentiae professoris de Tarnoviensibus nuptiis Oratio Cracoviae in officina haeredum Marci Scharfenberger 1553.* 4r. 4 levél, a címlapon a Tarnovszky-Leliva család címere. Szép példány.

10. *Ransanus Petrus, Epitome Rerum Hungaricarum.* Nagy-Szombat, 1579. 8r. A címlapon következő egykorú bejegyzés olvasható: *Sum dictus possessor huius libri Jacobus Dambrowski.* Szép példány.

Ezeken kívül vannak a könyvtárban még más kevésbé ritka hungaricák is, melyeket azonban a jelen sorozatba nem vettem fel.

Valószínű, hogy a kéziratgyűjteményben a XVI—XVII. századból lesznek még magyar vonatkozású diplomacziái levelek, de ezekről csak akkor értesülhetünk tüzetesen, ha a dr. Korzsenyovszky által megkezdett katalogus be lesz fejezve.

Végül megjegyzem még, hogy a Czartorisky-Múzeumban még a következő magyar vonatkozású műemlékeket találtam, melyekre ezennel felhívom a szakférfiak figyelmét: *a*) Szent Hedvig elefántcsont diptychonát a XIV. századból. A diptychon két felé nyílik reliefben a következő jeleneteket ábrázolja: 1. Lázár feltámasztását, 2. Krisztus jeruzsálemi bevonulását, 3. Krisztus keresztre feszítését és 4. Krisztus sírba tételét. Ki volt ezen elefántcsont-oltárnak a mestere? ezt nem sikerült kikutatnom. A múzeumban őriztetik továbbá: *b*) Báthory István forgója sodronyzománczczal, *c*) Báthory István két rendbeli miniature arczképe, egymástól eltérő vonásokkal, *d*) Bocskay István egykorú miniature arczképe és *e*) Báthory István kardja vörös bársony tokban.

Ezzel kutatásaimat a Czartorisky-könyvtárban befejeztem s midőn ezekről most beszámolok, kötelességemnek tartom mindazon könyvtárnokoknak, kik ezen lengyelországi tanulmányutamban jóakarató tanácsaikkal és szivességükkel támogattak, őszinte köszönetet kifejezni.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK II. KÖTETÉHEZ.

Midőn 1878-ban Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. kötete megjelent, melyben a nagyérdemű szerző az 1484-1711-iki időszak magyar irodalmi termékeiből 1793 magyar nyomtatványnak bibliographiai leírását nyújtotta, a «Magyar Könyv-Szemle» volt az, mely ezen alapvető munka kiegészítéséhez új adalékok gyűjtésére hívta fel a szakférfiak figyelmét s azoknak közlését egy önálló rovatban megindította.

Azóta 14 esztendő mult el, mely idő alatt folyóiratunk, hála munkatársaink buzgalmának és a bibliographiai ismeretek terjedésének, igyekezett kitzűzött feladatának megfelelni s az új adalékok közlését eddigelé összesen 307-re vitte fel, vagyis ha figyelembe vesszük, hogy Szabó Károly említett munkájában az 1711 előtti időből közel 1800 magyar könyvet sorol fel, úgy a «Magyar Könyv-Szemle» által napfényre hozott ismeretlen magyar nyomtatványok száma Szabó Károly munkájának mintegy $\frac{1}{6}$ részét képezi, vagyis 307-ra megy azon 1711 előtti magyar könyvek száma, melyek Szabó Károly munkájában felvéve nincsenek s melyekkel a magyar irodalom a «Magyar Könyv-Szemle» közlése által gyarapodott, miáltal az 1711 előtti magyar nyomtatványok száma 1793-ról 2100-re emelkedett.

Ezeken kívül száznál többre megy azon régi magyar könyvek száma, melyeket Szabó Károly csak mások idézése után hiányosan írt le, de eredeti példányt nem látott belőlök. Ezeknek leírását a «Könyv-Szemle» az azóta felkutatott eredeti példányok után pótolta és ez úton Szabó munkájába önhibáján kívül becsúsztott több tévedést helyreigazított.

Ezen kiegészített czímmások az általunk napfényre hozott új 307 magyar nyomtatványnyal együtt, Szabó Károly munkájának 2-ik kiadásánál, esetleg egy pótfüzet kiadásánál igen jó szolgálatot fognak tenni.

Addig, míg ez megtörténik, elérkezettnek láttuk az időt Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetére hívni fel a szakférfiak figyelmét, s ennek kiegészítésére megkezdjük ezennel az új adalékok közlését.

A II. kötet a magyarországi 1711 előtti *nem magyar nyelvű könyveket* öleli fel. Hiszszük, hogy az új adalékok közlése itt még eredményesebb lesz, mint az első kötetnél volt és hogy ezen eredményből hazánk XVI—XVII. századbeli művelődéstörténete még sok ismeretlen adalékkal fog gazdagodni.

A szerk.

A.

A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁBAN.

1. sz.¹ *Bártfa, 1594.*

Celadon. Ecloga, Qva Joannes Belsius Epper: Diui Ferdinandi, olim in legatione ad Solymannum Turc: Imperatorem, à secretis, statum Vngariae iam per Dei clementiam felicem celebrans, pro nobilitate sibi data, et ut vocant, prouissione, annis ab hinc plurimis, gratias agit et perstringit laudes Rodolphi Avgvstiss: Nostri Imper: quòd hosti Christianitatis, Turcae, iam bellum inferat, cum gratulatione pro rebus omnibus prosperè gerendis. GENE-ROSIS ET EGREGIIS Dominis, Dno Georgio Hofmanno, D. Nicolao Orlai, D. Francisco Kopaczy, Sac: Caes: Regiaeque M^{is} Consiliariis et Camerae Scepusiensis praesidibus, caeterisque eius officariis dedicata et scripta a Joanne Bocatio Scholae Epperiensis Rectore, cum Eos ad nuptias suas, cum eiusdem Joannis Belsii,

¹ Eddigi szokásunkhoz híven az egészen új adalékokat folyó számmal láttuk el. A Szabó Károlynál másodkézből vett adatok alapján hiányosan ismeretett és általunk kiegészített könyvczímeket sorszámmal nem jelöltük meg.

Szerk.

hoc 1594. anno pié defuncti, relicta filia Elisabetha, 21. die Junij. celebrandas, inuitaret. Bartphae. — 4r. Aij—Aiii = 4 szatlan levél.

2. sz. *Vizsoly, 1598.*

Ode encomiastica. De auspicatissima Nocte, qua Jaurinum Arx munitissima recuperata est. Scripta et arctioris necessitudinis ergo consecrata. NOBILITATE Generis, Virtvtvm Omnium Lavde & Officiorum dignitate praestantibus Viris, Dominis, Erico Lassotae, & Joanni Vnderholczero: Sacrae Caes: & Regiae Mttis: etc: in Superiori Hungaria Lustrationum. & Solutionum Magistris, etc: Dominis & Amicis optatissimis. & conjunctissimis. Per Casparvm Frank in Camera Scepusiensi Rationum latinarum Magistrum. Impressa Visolii Anno M.D.XCIIIX. — 4r. A₂—A₃ = 4 szatlan levél.

Gyulafejeváros, 1627.

Repotiis Albensibus Illustrissimi Comitis STEPHANI BET-len de Iktar Perpetui Comitis in Hunyad, Liberi Baronis in Deva, Domini in Ecsed, Haeredis in Huzt & Maramaros, nec non famosissimæ Arcis praesidiiqz Varadinen. Capitanei etc. Sponsi. Illustrissimæ Virginis MARIAE SZECSI de Rimaszecs Dominae in Muran Josua & Lypcese &c. Sponsæ. — Festinantibus Musis Adel. Occqz. Fran. Bornemisza. Albæ-Jvliæ Imprimebat Martinus Meszleni, Anno 1627. — 4r. A—B₃ = 8 szatlan levél.

Szabó R.M.K. II. 449. sz. említi, de nem látta.

3. sz. *Lőcse, 1638.*

Tranowski (Girjik). Pijsné Duchownj, Staré y Nowé, kterýchz Cýrkew křestianská, při Wýroinjeh Slawnostech a Památkách, Gakož y we wsselikých potřebachwých, obecnych y obzwlásstnjeh, s mnohým prospěchem, vžjwá: Knjmž přidaný gsau Pjsné D. M. Luthera wssecky, z Némecké řečj do nassj Slowenské, preloženě; Od Kněze Girjka Tránowského, Služebnjka Pané, při Cýrkwi Swato-Mikulasskéw Liptowé. Wytisstené w Lewoči, 1638. — 8r. 1003 lap. Végül: 39 szatlan Register. *Az utolsó lapon:* Wytisstēn w Lewoči, v Wawřince Brewera. Anno: M. DC. XXXIX.

4. sz. *Trencsén, 1640.*

D. D. Quaestiones Nobiliores, De TRIVMPHALI Christi Ascensione In Coelum. Quas, Annuente Supremo Numine, In Gymnasio Trenchin: Sub Praesidio Danielis Remenii Tevto-Lips. Scho. Trenchin. p. t. R. Publicè defendendas suscipit Martinus Mihulec Tevto-Lipsiensis. Ad. D. 15. Maj. An. 1640. Veriverbium. Separate membra quod videtis et creditis in capite. Trenchini, Typis Wenceslai Wocalii. — 4r. A₂—B₂ = 6 sztlan levél.

Reméni, mint praeses Trencsén város birájának és tanácsának ajánlja.

Trencsén, 1641.

Cum Deo Dissertatio Positive Eucleata De MINISTRO-|RVM ECCLE-|siasticorum Distinctis gradibus. Quam Asserente Hilario Ernesto Bineró SS. Theol: Stud: Examinato, p. t. Gymna: Neosol: Rectore, Mense Majo. Publicè pro ingenii modulo defendere conabitur (*sic*) Esaias Pilarik Oczova-Hung: Typis Vocalianis Trench. Anno 1641. — 4r. 4 sztlan levél.

A respondens ajánlja Rayger Vilmosnak, «Procerum Inferioris Austriae Ordinario Medico».

Szabó K. II. 584. sz. alatt említi, de nem látta.

5. sz. *Lőcse, 1650.*

Pragmaticon Mitrophoricum Quod Reverendissimo Domino Domino MATTHIAE TARNOCI De Lelocz, Episcopo Csanadiensis., Praeposito Scepusiensi, Sæ. Cæ. Ræqz Mättis Consiliario & Mecænati suo singulariter gratioso. Gymnasium Societatis Jesu Scepusij, debitæ gratitudinis testimonió dedicauerat, cüm idem Reverendissimus Dominus Ad Episcopatûs Csanadiensis evectus Infulam Anno Sancto consecraretur M.DC.L. — 4r. A—D₂ = 14 sztlan levél.

6. sz. *Lőcse, 1651.*

Disputatio Theologica De Baptismi Necessitate. Quam Spiritu Sancto secundante Bonorum Examini subjeit. NICOLAVS NIGRINI

Solnens. Scholae patriae Rector Respondente, Andrea Saraide Scholae ejusdem Alumno. Ad diem 31. Octobr. horis antemeridianis. Leutschoviae, Typis Laurentii Breveri, M.DC.LI. — 4r. A₂—B₃ = 8 sztlan levél.

Nigrini ajánlta Neczpáli Josth András, Rudnyánszky Andr., Beniczky János, Hrabowszky Péter, Melko Jánosnak; továbbá Zsolna város birájának és tanácsosainak.

Trencsén, 1651.

SPICILEGIVM Biblicum in Stipula Praedestinationis a M. Martino Tarnoczi Ventilatum Publicè in Gymnasio Trenchiniensi die Januarij 27. Anno Aerae Cristianae 1651. Respondente Johanne Krmanno P. THRENCINI Permissu Superintendentali. Typis Laurentij Benjamin ab Hage. — 4r. 4 sztlan lev.

Ajánlva Krman által Dubravius Dániel superintendens; Hanconius Jakab baáni, Sculteti Márton lessetyei és Krman Daniel csizsicszi lelkészeknek.

Szabó K. említi, de nem látta.

7. sz. Trencsén, 1651.

SVSANNA, seu ACTUS Oratorius, septem diversarum, ac in partem utramque pertractatarum, quaestionum Orationibus constans à totidem inferiorum Primae In Schola Schemniciana classis tironibus publicè die 24. Aprilis Anno M.DC.LI. institutus. Ubi in Orationum. Prima, Castitatem Susannae commendat; Michael Haidt. Secunda, Senum facta vituperat; Gottfrid Kern. Tertia, Juris in Susannam rigorem urget: Joh: Christo: Haffner. Quarta, In sententiae contrarium it: Antonius Felner. Quinta, Senex accusat; Tobias Schneider. Sexta, Daniel defendit: Martinus Gubitz. Septima, Susanna rea Deum laudat: Johannes Kares. — Trenchinii, Permissu superintendentali. Typis Laurentij Benjamin ab Hage. — 4r. A₂—C₃ = 12 sztlan levél.

8. sz. Lőcse, 1656.

(*Habermann Jan.*) Modlitby Křestianskē, za wsseliké potreby každého Čłoweka, gakeho koli powolanj, k každému dni celého

Týhodne Rannj y Večernj z Pjsma swatého sebrané, a wydané od Doktora Jana Habermana ze Hvu. Wytisštěné w Lewoči, v Wawřince Brewera. Leta P. 1656. — 8r. 305 lap. Elől czímlap és előbeszéd, 4 sztlan lap; végül: Register 7 sztlan lap.

9. sz. *Zsolna, 1665.*

In Nomine Jesu! Meditationis Abbreviatę dissertatio I. De SCRIBARVM & PHARISAEORUM JUSTITIA PROPRIA. Quam, Dei. Ter. Optimi. Maximi. adjutoriō, Publicae disquisitioni Subjicit, Autor, Nicolaus Parschitz, V. M. L. Ludi Rosebergensis p. t. Praeses. Respondente, Paulo Kubica, Silesio. Ad diem Mensis Novembris, Anni, 1665. Excussum Solnae, per Johannem Dadan. — 4r. B—C = 8 sztlan lev. (csonka).

Ajánlja Tököli Imre grófnak.

10. sz. *Zsolna, 1666.*

In Nomine Jesu Disputatio Theologica De MINISTERIO ECCLESIASTICO & Vocatione Ministrorum Ad Munus Ecclesiasticum. Quam Auxilio Divino Publicae ventilationi sistunt Praeses Johannes Hniliczenus, p. t. Scholae Solnensis Rector & Respondens Matthaeus Piscator Carp. Scholae ejusdem Alumn. & Eccl. Org. Ad diem 17¹ Maii. Anno 1666. — Excusum Solnae apud Johannem Dadan, Anno 1666. — 4r. A—B = 8 sztlan levél.

A végén latin versek Ladiver Sámueltól és a zsolnai ifjúságtól.

11. sz. *Zsolna, 1666.*

I. N. J. C. S. N. A. Conclusiones Theologicae, De MORTE qvas Divinā succurrente gratiā, In Florentissimo Posoniensium Gymnasio Aug. Conf. Sub Praesidio Viri Praeclarissimi D. M. ELIAE THOMAE h. t. Gymn. Poson. Rectoris meritissimi, P. L. & Caes. Not. Publicè ventilandas proponit, Michael Lani. Illaviensis. Habebitur die Mensis Maii, A. O. R. CIOIC. LXVI. Excusum Solnae apud Johannem Dadan. Anno 1666. — 4r. 6 sztlan levél.

Lányi M. ajánlta ghyletincezi Ostrosith Mátyásnak, petrőczy

¹ *Irással* pótolva.

Petróczi István aranyarkantyús lovagnak, Kassa vára urának, és Kalinki Joachim illavai lelkésznek.

A végén: M. Buringer János conrector, Perliczius Theophil és Oberland Ján. György pozsonyi gymn. alumnusok latin versei.

Kassa, 1668.

I. N. J. Disputatio Theologica, Synopsi Controversiae primae, Christophori Meier, Theol. Doct. ejusdemque Prof. quondam in Univers. Viennensi Ordinarij, In quâ DE SALUTE & Jvstificatione nostra agitur, opposita, Quam Duce & Auspice Deo, Praeses M. Isaacvs Zabanius, Th. Polem. Secund. & Phil. Theoret. in Athenaeo Eperiensis Augustano-Evangelico, P. P. Ordinarius, Respondente Johanne Laurenti, Theol. & Phil. Stud. Publicae ventilationi; exponet, Die Januarii, Anno CIO ICCLXVIII. Cassoviae, Literis Davidis Türsch. — 4r.

Ghyletinczi br. Ostrosith Mátyásnak ajánlja Laurenti.

Szabó 1136. sz. a. említi; de nem látta.

Lőcse, 1668.

I. N. J. Positionum Theologicarum Decas I. DE THEOLOGIA In Genere. Quam Deo Triuno benigniter annuente Sub Praesidio M. Casparis Schön Eperiensino Hung. in Acad. Witteb. Fac. Phil. Adsses. (*sic*) & Lycei Schemniciensis Rectoris Primarii, A. O. R. M.DC.LXII.X. die 23. Martii, hora antemer. publicè ventilandam suscepit Paulus Schimrack Waralliens. p. t. Classis II. ibidem Collega Respondens. Leutschoviae, Typis Samuelis Brever. — 4r. 4 sztlan lev.

Szabó K. 1147. sz. a. említi, azonban maga nem látta.

12. sz. *Lőcse, 1668.*

I. N. J. Danielis Tieffrunckii, AA. LL. M. & Gymn. Sempr. p. t. Rectoris PARODIA Od. XXIV. lib. I. Carm. Horat. Ad OLAS- SIENSES, Virum De Scholis & Ecclesiis Christianis, locis pluribus, laudabiliter meritum, Dn. DANIELEM KLESCHIVM. AA. LL. M. P. L. C. &c. n. t. Ven Frat. XXIV. Regal in Scepusio Seniore

Varallio Ad Civitatis suae Pastoratum Oratoris Consistorialis munere ordinario insignem, legitimâ vocatione. Excientes, A. O. R. CIO.CC.LXIX. Mens. Jan die 3. Leutschoviae, Lyteris Samuelis Brever. — 4r. A₂—B₂ = 6 sztlan levél.

13. sz. *Lőcse, 1668.*

Σὸν Θεῶ! Exercitatio Theologica, Qua ZHTHMA. De VOCATIONE MINISTRORVM ECCLESIAE, Supremo moderante Numine, Sub Praesidio M. Matthiae Stvrzeri, Gymnasii Novisoliensis Con Rectoris fidelissimi, Domini Praeceptoris, Fautoris ac Promotoris sui plurimum observandi; Ad placidam & publicam προσδιώλεῖν proponitur à Michaele Pawlovitz, Turoceno Jessenensi, Gymnasii ejusdem Alumno. Ad diem . . . Augusti, Anno M.DC.LXVIII. Leutschoviae, Literis Samuelis Brever. — 4r. A₂—A₄ = 6 sztlan levél.

Ajánlta Pawlovitz Kassa, Lőcse, Eperjes, Körmöcz, Selmeicz és Breznóbánya városok biráinak és tanácsosainak. Továbbá Lányi Dávid, superint., Quetonius Dániel turóczi kerületi seniornak, Quetonius Sámuel lelkésznek, Milochovszky János radványi lelkésznek és a zólyomi egyh. ker. jegyzőjének és Chlávni György perki (Berg) lelkésznek.

Végén M. Heinzl Jánostól, Crusel. Márton beszterczebányai gymn. collegától, Finalis Tamás és Kwetonius János gymn. alumnusoktól latin versek.

Lőcse, 1668.

I. N. J. Theses Catholicae, de CONCILIIIS OECVMENICIS Ecclesiae Catholicae & eorum Autoritate, quas, Duce & Auspice Deo, In Illustri Statuum Evang: Æthenæo (*sic*) Eperiensi, Praeses, M. Isaacus Zabanius, Theolog. Polem. Secund. et Philos. Theoraticæ P. P. Ordinarius, Respondente, Johanne Laurenti Theol. & Philos. Studioso, ventilabitur, Anno 1668. die 12. Septembr. Leutschoviae Literis Samuelis Brever. — 4r. A₂—C₂ = 10 sztlan levél.

Zabanius Körmöcz és Beszterczebánya városok tanácsosainak és biráinak ajánlja.

Szabó K. emliti, de nem látta.

Zsolna, 1670.

Stürzer (Matthias.) I. N. J. Theses Theologicae De PRÆ-DESTINATI-one. Sub Auspiciis et Favore Generosorum, Nobilissimorum et Prudentissimorum Dominorum Domini Judicis et Inelyti Senatus Regiæ Liberæque Montanæ Civitatis NOVISOLENSIS. Patronorum studiorum munificentissimorum Præside Clarissimo Magistro Matthia Stürzero Gymnasii Patrii Directore Supremo A. & R. Paulo Paskony, dicto Michaelide, Szalatnensi. Anno MDCLXX die Septembris ventilandæ & discutiendæ. Solnæ Impressæ apud Johannem Dádan. — 4r. A₃—B = 5 sztlan levél.

Szabó K. emliti, de nem látta.

14. sz. *Lőcse, 1671.*

I. N. J. Thesium Theologicaliarum Decas DE PECCATO, Poenitentia Et B. Operibus potiores ferè Controversias quae hodie γρησιως Lutherani cum Novatoribus intercedunt, exhibens, quam Dei favente Gratiâ in Lib. ac Regiæ Civitatis Montanæ Novisoliensis Gymnasio sub ipsam Examinis publici clausulam, quae in Diem 30. Aprilis Anni CIO IOC LXXI. incidet. defendendam suscipiet. Praeses M. Matthias Stürzer Rector. Respondente Paulo Petrik, Nagy Szalatnensi. Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer. — 4r. A₂—A₃ = 4 sztlan lev.

Végén M. Steller Tamás conrector latin verse Stürzerhez.

Lőcse, 1672.

Q. D. B. V. Conclvsiones Theologicae Articuli De MYSTERIO S. S. TRINITATIS Quas Ex Publicis in Gymnasio Leutschoviensi Praelectionibus excerptas in Examinis Autumnalis Symbolum, Publicae Disquisitioni Tit: Dn. Dn. Inspectoris, Scholarcharum caeterorumque Auditorum omnium ordinum Honoratissimorum, sub Divino Auspicio et Praesidio M. Johannis Schwarzii Dicti Gymnasii Rectoris ac P. P. demisse subji-ciunt et Respondentis et Opponentium Partes pro arbitrio Dn. Patronorum defensuri Studiosi Theologiae, In Auditorio Superiori D... Novembris Anni CIO IOC LXXII. Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer. — 4r. A₂—A₃ = 4 sztlan levél.

16. sz. *H. n.* 1683.

Instructio Statuum & Ordinum Regni Hungariæ modernâ eorum congregatione Per Celsissimum Principem partium Regni Hungariæ Dominum, Dn. Emericum Teckeli, In liberâ & Regia Civitate Cassoviensi pro 11. Mensis Januarii anni currentis indictâ præsentium Generoso Domino Stephano Szirmai ad fulgidam Portam Ottomanicam Ablegato eorum Nuntio data. M.DC.LXXXIII. — 4r. A—B₁ = 5 sztlan levél

Az instructio kelte: «Datum Cassoviae, 28 Januarii. 1683.»

17. sz. *Kolozsvár, 1698.*

MONUMENTUM Vitæ & Mortis. Manibus et Exuviis Illustrissimi dum viveret Herois Domini, Domini GREGORII De BETHLEN, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis, in Inclyto Regio Gubernio Transilvanico Consiliarii Intimi, Regni Transilvaniae Generalis, Comitatus de Küküllő Comititis, Sedis Siculicalis Udvarhely, ut & Districtus Fortalitiique Fogaras Capitanei, ubique Supremi, & Nec Non Individuae ejusdem Vitæ Mortisque Sociae, Consortis dilectissimae, Spectabilis ac Generosae Dominae, Dominae MARIAE TORCZKAI, Illustrissimae ac Castissimae, quoad vivere licuit, Matronae, Verè tanto Heroë dignae. Sacrum. Tenui rudique Minerva Excisum & Erectum operâ Michaelis Szath: Némethi, In Illustri Collegio Reformatorum Claudiopolitano Philosophiae et Lingvarum Professore. Claudiopoli, Ex Officina Nicolai Kis de M. Tótfalu. Anno 1698. — 2r. A₂—E₂ = 10 sztlan levél.

Közli: **Hellebrant Árpád.**

B.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

18. sz. (*Lócse?*), 1631.

Seelmann Christianus. Christliche Leich-Predigt bey der beerdigung Der Weyland Edlen Ehrentugendreichen Frauen Annae geborner Stirwitzin des Edlen und Vesten Herrn Andreae Schröters der Röm: Kay: May: Müntzmaisters des Kayserl. Müntz We-

sen in den Hungerischen Berg Städten lieb gewesenen Hausz Frauen etc. gehalten zu Crembnitz 1631. durch M. *Christianum Seelman* Pfarrherr. — 4r. A—D₃ = 15 sztlan levél.

Czímlapja kézirattal van pótolva.

19. sz. *Bártfa, 1639.*

Preller Casparus. Eine Christliche Leich Predigt Gehalten Bey dem Begräbnüsz des Weyland Ehren Vesten, Namhaftten vnnd Wol-Weisen Herren Georgii Spreitzes, Biszher Wolverordneten Richters in der Königlichen Frey Stadt Epperies Seligen, Welcher im Jahre 1639. den 6. Febr. nach Gottes Willen im Glauben seliglich verschieden, vnnd am 9. Febr. hernach Christlich zur Erden bestattet ist. Durch M. Casparum Preller Jetziger Zeit Pfarrer daselbst. Gedruckt in Bartpfeldt bey Jacob Klöszn. — 4r. 3 sztlan lev.

20. sz. *Trencsén, 1643.*

Lani David. Dispvatio De Causa peccati remotiva. Quam, duce Deo et auspice Christo Examinis loco Uná cum actione quadam Poetico-Oratoria Praeses David Lani, Sch. Privid. Rect. Respondente Johanne Brunowicz Ihrisceno Sch. Alumno Placidiae bonorum ventilationi in Scholâ Prividensi ad diem Septembris lubens meritoqz subijcit August. I. 1. de moribus Ecclesiae cap. 22. Nihil est notius quam peccatum, ad intelligendum verò nihil secretius. Anno M.DC.XLIII. — 4r. A—B = 2 iv, 8 sztlan levél.

21. sz. (*Trencsén ?*), 1646.

Sapor Jan. Kázanj Pohrebnj, ku Poctiwosti G. Mti Vrozené Panj Panj Katěřiny Zahrádecké, Rozené Sedlnické z Choltic, etc. Kteraž w Trenějně Městě Swoboduém w Králowstwju Vherském 18. dne Měsýce Prasynce Leta 1645. mezy z. a z. hodinau predednem Život swug sstastné w Pánu dokonala. Včíněně w Městě Pauchowě, dne 4. Vnora, Lěta 1646. Od Dwogi Cti Hodně R. Jana Sapora, S. G. B. gakožto Spráwce a Kázatele gegiho. Kterěžto Kázanj G. M Panu Panu Girjmu Negstarssjmu z Zahrádek, gakožto Panu Manželu, Gegi Milosti měrnému a zarmaucenému, ku potessenj w zámutku prjtomném odsylagje Dedikuge, a přitom

Milosti, Pokoge, zdrawj a wsselikeho potessenj gakocto wzdálenny. Geho Milosti Panu Patronu swému laskawému, od Boha negdokonalegssjho Potěssitele oprímně winssuge a žádá. — 4r. A—C = 12 levél.

22. sz. (*Trencsén* ?), 1646.

Malatides János. Brevis ac perspicua de vitae aeternae, via et dignitate concio. Tögest: Kratické a swětlé O Cestě a Düstognosti Ziwota Wěčného. Kázanj: Nad Tělem mrtwým, Sslechetnē a Pobožné Matrony Pani Alžběty Tisstjnské, Slowutného a wzáctneho Muže, Pana Girjka Nitschmana, neymilegssj Manželky, etc. W Swobodném a Králowském Městě Trenějne, Konané a činěně, Od K. Jana Malatidesa Exulenta Páné, p. t. na Kaplanygi Cýrkwe Trenčanské se zdržugjeyho. Anno Domini 1646. 17. Decembris. — 4r. B₃—E₄ = 10 levél.

(*Trencsén*), 1650.

Höe Matthias. D. Matyásse Höe Kurffirsstc. Saskeho Kazatele wdražďanech, Ewangelitská Ručnij Knižka, wkterežto sez jaměho slowa Božjho nepohnutedlně prokazuge, Že wjra tak nazwaných Lutheránu, gest prawá Katholická a Ewangelistká, Papežské pak včeni ze gest z gruntu bludně, a Slowu Božjmu odporne. Kobhágeni Nebeské Prawdy, a knaučenj Prostych, mezp Papežstwem zustá magjých Křestanu, Z Německého Jazyku od M. Krystoffa Megandra přeloženā. Kterauž w nowěna některych mjstech powywětljw spředwluwau swau, vlastnjm nákladem, wytisknauti dal. Daniel Dubravius Silleinerus. Léta Páně M.DC.L. — 8r. 8 sztlan levél és 35 lap, tartalommutató, 2 sztlan levél.

Szabó K. említi 740. sz. a. Schmal Andr. Brevis de vita superintendentum ev. in Hung. commentatio 47. lapja után latin czímmel.

23. sz. *H. n.* 1655.

Colossy Hymenaei nomini et honori Admodum Reverendi, Clarissimique Virt. Dn. M. Zachariae Kalinkii Antistitis Ecclesiae Cassensis meritissimi sponsi; Nec non Generosae Virginis Helenae Marssovsky, Generosi ac Egregii Domini Pauli Marssovsky, Filiae dilectae, Sponsae, erecti ab Amicis et Vicinis Die 5. Februarii Anno Sedeci-Centeno, Deno quater, et Quindeno. — 4r. A—B = 8 lev.

24. sz. (*Trencsén*), 1656.

Kalinkius Zacharias. Mnema Funereum Viri Reverendi Clarissimi et undique Doctissimi Dn. M. Zachariae Kalinkii Rozebergensis, Ecclesiastae Cassensis Fidelissimi: Qui Post ardentis ad Thronum Gratiae ac Misericordiae Dei preces et suspiria intima, ex hac lacrymarum valle, in laetissimum Coeli πολιτευμα placidissime translatus est Anno: Mense: Die: Martivs eX Astris seno repeDat bls Vt aXe, AVrea ZaCharlae SprIttVs Astra tenet; Hoc est, Die 12. Martii Anni 1656. erectum à Matthia Gazur Thurocz-Mossovin. Inclytæ Aulæ Ostrozithianæ Familiae. — 4r. 2 levél.

25. sz. *H. n.* 1657.

Honori Nuptiali Admodum Reverendi et Doctissimi Viri, Dn. Johannis Repatii p. n. Ecclesiae Mothesicensis Pastoris dignissimi Sponsi. Et Pudicissimæ ac Castissimæ Virginis Susannæ Chalupkianæ Plurimum Reverendi, Clarissimi et Doctissimi Viri, Dn. Samuelis Chalupka p. n. in Libera Regiaque Civitate Trenchiensi Ecclesiae Evangelicæ Antistitis dignissimi, Filiae bené-moratae et dilectæ Sponsæ. brantibus decantatum. M.DC.LVII. — 4r. 4 levél.

34. sz. *Lócse*, 1657.

Epithalamium in insigni nuptiarum solennitate viri nobilissimi, excellentissimi, doctissimi ex experientissimi Dn. Martini Henrici de Frankenstein medicinae Candidati spectatissimi, physici Ordinarii Eperjensis solertissimi sponsi, nobilissimæ item ac formosissimæ, sui que sexus virtutibus ornatissimæ virginis Pavlinae Eleonoræ Schwartzin sponzæ, viri generosi, nobilissimi et spectatissimi Dn. Pauli Schwartz illustrissimi et Celsissimi Principis Dni Georgii Lubomiersky etc. etc. etc. Coronæ polonicae Marschalli, meritisissimi privilegiati servitoris, dilectissimæ filiae, 13. Novembr. Anni post partum virgineum 1657. in magna hospitum frequentiâ Eperiesini, per actâ, ex singulari cordis affectu scriptum et dedicatum ab Amicis et Fautoribus quibusdam, Typis, Laurentii Brever. Anno M.DC.LVII. — 4r. 4 sztlan. levél.

27. sz. *Trencsén*, 1658.

Ladiver Elias. Summularum LL. Privatarum Pnevmaticarvm Prima X. Punctis Comprehensa. Qvam Studiosorum Solnensium exercendorum Causâ Ad Disputandum proposuit Die . . Januarii Anni M.DC.L.VIII. Elias Ladiver F. Rector Scholae Solnensis Respondente Nicolao Trstiansky de Radola Scholae ejusdem Alumno. Trenchinii, Typis Nicodemi Czizek. — 4r. A iv = sztlan levél.

28. sz. (*Trencsén*), 1660.

Tarnóczi Martinus. Schematismus . . . sive oratio exhibens Spectabilis ac Magnifici Dn. Nicolai Ostrosith de Ghyletincz, Equitis Aurati, Liberi ac Haereditarii Domini, Arcium Illava, Lyptouyvar, Ludan etc. Sacrae Regni Coronae Conservatoris. etc. Lares, Virtutes, Labores, Honores, Cineres. à M. Martino Tarnocio Superatendente Evangelicarum Ecclesiarum per Comitatus, Nitrensem, Batschiensem, Posoniensem, habita in Templo Illaviensi. Die 28. Novembris Anno M.DC.LX. 2. Timoth. 3. v. 12. Scio cui credidi; et certus sum, quia potens est servare depositum meum in illum diem. — 4r. A—C₂ = 10 sztlan levél.

29. sz. (*Kassa*), 1665.

Tarnóczy Stephanus. Conclvsiones philosophicae A. R. P. Stephano Tarnoczy Soc. Jesv AA. LL. et Phil. Doctore Propositae Defendente Nob. et Ervd. D. Georgio Pothoransky Ex Convic. Phil. Baccalaureo. 1665. — 8r. címlap és előszó 4 sztlan levél, 344 lap és 2 levél. Végén csonka, 2 levél hiányzik.

A Szabó K. RMK. II. kötetében 1046. sz. a. említett munkától e példány csakis címlapjára nézve különbözik.

30. sz. *Lőcse*, 1666.

Seelmann Christianus. Der XIX. Psalm David erkläret in einer einfältigen, aber doch dem Glauben ehlichen Leichpredig, Welche Bey Christlicher Bestattung Der Weiland Edlen, Ehr- und Tugendreichen Frauen Maria des Edler, Ehrnvesten, Namhafften H. David Melcelij, Vornemen Handelsmannes, von Trentschin, liebstgewesener numehr seeliger Hausz-Ehre, A. 1666. den 8. Jenner, In der Königlichen Freyen Stad Leutschau den Betrübten zu

Trost gehalten, Itzo aber dem damahls Abwesenden, und nu desto mehr betrübten Herrn Wittber zu minderung seines Hertzeneids, auf Begehren, herausgegeben worden von M. Christiano Seelmann Cob. Fr. der Kirchen daselbst Pastore. Gedruckt bey Samuel Brewern. = 4r. A—H₂ = 30 sztlan levél.

31. sz. (*Lócse* ?), 1668.

Klesch Daniel. Quod felix faustumque ac fortunatum Deus ter opt. ter max. esse jubeat! Salve illustrissime et excellentissime princeps ac domine Dn. Stanislæ Heraclie comes in Wisnicz et Jaroszlaw Lubomiersky sacri rom. imp. princeps capitaneæ Scopusiensis bellicosissime atlas arcis Lublowiensis, et bonorum ab ea dependentium fortissime dynasta in utroque Poloniae et Hungariae regno celsissime domine nobis naturaliter clementissime. Anno DVrae atqVe Variae CaLaMitatis. — 4r. 2 sztlan levél.

Lócse, 1669.

Seelmann Christian. Mit Freüd und Leid vermengtes Himmelfarts Fest, als an welchem Vormittag des Herrn Christi heilige Auffahrt, Nachmittag eines frommen Christen selige Nachfahrt, Nemlich des Weiland gewesenen Edlen, Vesten, Hoch- und Wohlweisen, alguch Wolgelehrten Hrn. Matthiae Gosnovicer Hochverdienten Herrn Richters und Notars dieser Königl. Freien Stad Leutschau, im Glauben Christlich gefeiret, und in der Libe gebürlich begangen, zu Trost aber denen Hochbetrübten hinterlassenen diese Leichpredig aus den Klagliedern Jerem. am V. cap. V. 15. 16. 17. gehalten, und zum Gedächtnisz auf begehren, ausgefertiget worden, von M. Christiano Seelmann Cob. Fr. Pfarrherrn zur Leutsch: A. 1669. Gedruckt zur Leutschau beym Samuel Brewern. — 4r. A—E₂ — 18 sztlan levél.

Szabó K. emliti Ballagi Aladár után. L. «M. K.-Szemle» 1879. évf. 152. lap.

32. sz. *Pozsony*, 1669.

Segner Joseph. Hymens-Feuer, Seinem neuen Vatter Herrn Michael Armbrustern, und Frauen Ursula Segnerin, seiner vielgeliebten Frau Mutter, als Sie in Pressburg ihr Hochzeitliches Ehren-

Fest begiengen, zur schuldigen Ehr-Bezeugung angerichtet, von Joseph Segnern. Pressburg, gedruckt durch Gottfried Gründern, 1669. — 2r. 2 sztlan levél.

33. sz. *Kassa, 1671.*

Speculum Hvgariae, quo inspecto Eadem Hungaria Se claré agnoscat, Qualis olim fuerit? Qualis nunc sit? Et unde Christianam Fidem, unde Regnum, Regésque, suos Christianos? unde Angelicam Coronam suam sumpserit? Cassoviae, 1671. — 12r. 6 lev.

34. sz. (*Lócse*), 1672.

Cupressum Pomarianis surculis infestam, Pomario ipsi funestam; à Deo tamen salutariter praevisam et immissam: h. e. Mortem, inopinam quidem et praematuram; sed opimam et aeternum profuturam, Puelli, ut inter multos suae aetatis non unis virtutum luminibus conspicui, ita lepidissimi, Jerimiae, Viri Maximé Reverendi, Amplissimi atq; Excellentissimi, Dn. Samvelis Pomarii, S.S. Theol. Doct. ejusdemq; nec non L.L. Orient. Prof. Publ. famigeratissimi; illustris autem Gymnasii Evangelicorum Statuum in Superiori Hungariâ, quod Eperiessini est, Directoris et Moderatoris Supremi atque Gravissimi, Filii, inter caeteras sequioris Sexus propagines unigeniti, et ob spem de ipso non vulgarem, dilectissimi; nunc vero Die XIII. Augusti Anni CIO IOC LXXII. vitâ vix infantili defuncti, Suis Parentibus et Bonis omnibus desideratissimi Debito prosequitur luctu sequens Amicorum Biga. — 4r. 2 sztlan levél.

35. sz. *Zsolna, 1675.*

Pohádky Duchovnj, nebo Ržečj w Podobenstwj powěděně: Anobřz Otázky zatměle, s Odpovědmi kratičkými z Pjsem Swatých Starého a Noweho Zákona sebrané, a z Německé Řeči na Ceskau přeložené A Nynj opět z nowu Wytisštěné w městě Zilině. Léta Páně. M.DC.LXXV. — 12r. Errata 1 lap, ezímlap s ajánlás 8 sztlan lev., A—I₂ = 98 sztlan levél.

36. sz. (*Lócse*), 1675.

Serpilius Johannes. Compendiosa Delineatio Totius Juris Canonici et Civilis, In Utroque tam Allegandi quàm Abbreviatio-

nes legendi modum exhibens; In gratiam Tyronum Studii Juris consignata á Johanne Serpilio Juniore. 1675. — 12r. 67 lap.

37. sz. *Lócse, 1691.*

Breithor Elias. I. N. I. Das gutte Theil der Kinder Gottes Welches Ihr Mit Maria der Schwester Lazari erwehlet Die Weyland Wohl-Edle, mit Gottseligkeit und Tugend Hochbegabte Fr. Anna Maria von Schmidegg, gebohrne Höfflingerin von Impolckheim Desz Wohl-Edlen-Vesten und Hochbenahmbten Hr. Matthia von Schmidegg, Vornehmen Ring-Burgers in der Königl: Freyen Berg-Stadt Neu-Sohl, und Waldburgers zu Schemnitz, und Jessena Hertzvielgeliebter Ehe-Schatz, Alsz selbige Den 10. September 1691. dieses zeitliche gesegnet und darauff am 13. Sept. bey volkreicher Versammlung daselbst beerdiget wurde, Ausz Luc. X. v. ult. gewiesen, und auff Verlangen zum Druck überlassen, von *Elia Breithor*, Deutsch. Evangel. Pred. daselbst. Gedruckt zu Leutschau. — 4r. 26 + 1 levél.

38. sz. *Lócse, 1692.*

Lyra panegyrica. Super Obitum Per-Illustris et Generosi Domini *Casparis Janoki*, Castelli Raho Haereditarii Domini. Facta et tacta, Anno Aerae Christianae M.DC.XCII. Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer. — 4r. A—B = 8 levél.

39. sz. (*Lócse?*), 1698.

Bellaria poetica loco muneris Parnassici, Generoso, Amplissimo, Spectatissimoque Dn. Christophoro Görgei Incltyti Comit. Scepus. Assess. etc. Tit. plen. ex debito transmissa: Quum is Praenobili et Generoso Dn. Ezechieli Görgei Filiam charissimam Susannam Virginem, omnibus Nobilitaribus virtutibus ornatissimam feliciter nuptam elocaret. A. O. R. XCIIIX. d. 16. Novemb. Ad oblectandos inter Liberum et Pomonam Convivas. — 2r. 1 levél.

40. sz. *Nagy-Szombat, 1700.*

Viginti Quatuor Dubia Pro Xenio Novi Anni MDCC. Pastoribus Augustanae, et Helveticae Confessionis Fiducialiter Oblata.

A quodam, jam à longissimo tempore, summâ diligentia et singulari studio inquirente, ac secum deliberante, quamnam inter tot diversas Religiones, et Confessiones, in Hungaria toleratas capescere et eligere debeat. Tyrnaviae, Typis Academicis. — 4r. A—B = 8 lev.

49. sz. *Pozsony, XVII. sz.*

(*Balásfi Tamás.*) Qvi qvae vult, dicit; qvae non vult, audit. — 4r. címlap s 3 levél, a végén csonka.

E pasquill Alvinczi Péterről s Bocatius Jánosról szól. Ez utóbbi előbb a Szepességen működött, később 1594-től Eperjesen a kollégium vezetője, 1599-től a kassai iskolák igazgatója s 1604-től egyszersmind Kassa város birája volt Kitünt mint költő s nagy tudományú tanító. Munkái közt, melyeket dr. Tóth Lőrincz a kassai főgymn. 1884—85. értesítőjében ismertet, nem találtam olyant, mely ezen pasquillt megmagyarázná; hihetőleg egyéb működésében adott reá okot.

E pasquill szerzője a legnagyobb valószínűség szerint Balásfi Tamás kanonok, v. boszniai püspök, ki a magyar lutheránus írókkal prózában s versben polemizált Pázmány oldala mellett.

42. sz. *Lőcse, XVII. sz. (1698 előtt).*

Reggianus Joannes Bapt. Anticatechetica seu errores a Conrado Dieterico, in Institutionibus Catecheticis, Pontificiis affricati, quos vindicat. P. Jo. Bap. Reggianus de S. Felice Ord. Seraphici Minorum Conventualium. Nolite errare, Deus non irridetur. Galat: 6 v. 7. Leutschoviae apud. Sam. Brewer. — 12r. Címlap, Index 2 és Lectori, A—B₅+749+22 sztlan levél.

43. sz. *Lőcse, 1703.*

Luther Martinus. Catechesis minor. Latinè et Ungaricè, Leutschovia, 1703. Typis Brewerianis. — 8r. A—B = 15 sztlan levél. A múzeumi példányból a B iv hiányzik.

44. sz. (*Lőcse*), 1703.

Amici et affines Schemnicienses. Piis Manibus Matronae generis nobilitate et morum sanctitate, quondam conspicuae Dnae

Susannae Reginae Spielenbergeriae natalibus Reutteriae. Nec-non ejusdem filii, viri D. Davidis Spielenbergeri, philosoph. et medicin. doctoris nec-non lib. regiaeq. Leutschov. civitatis physici ordinarii, longe celeberrimi monumentum hoc posuere amici et affines, Schemnicienses. 2r. 6 sztan levél.

45. sz. *Nagy-Szombat, 1707.*

Bossányi Wolfgangus. Sacculus Distinctionum Sive Philosophicum A. B. C. continens ordine alphabeticô distinctiones in Philosophicis usitatas, succinetè explicatas in usum Philosophorum Tyrnaviensium Quas sub Gloriosis Auspiciis Perillustris, ac Generosi Dom. Dom. Emerici *Sipeki* Inlyti Comitatus Barsiensis Judicis Nobilium actualis, nec non Tabulae Ejusdem Judiciariae Assessoris primarii etc. Patroni sui gratiosissimi publicè proposuit occasione disputationis ex Universa Logica factae Mens. Jun. Die. Nobilis ac Eruditus Dominus Franciscus *Egegi* Ung. Egesiensis ex Comit. Hontensi, AA. LL. et Phil in 2dum dnum Auditor, nec non pro prima ejusdem Phil. laurea consequenda candidatus. Praeside R. P. Wolff. Bossani è S. J. AA. LL. et Phil. Doct. ejusdémque in Alma Archi-Ep. Univer. Tyrna. Profess. Ord. Tyrnaviae, Typis Academicis Anno 1707. — 12r. 168 lap. Elül: czímlap és dedicatio, 2 sztan levél, hátul: Puncta ex un.logica 2 sztan levél.

Szabó említ 2289. sz. a. egy ettől eltérő példányt.

Közli: **Horváth Ignác.**

JELENTÉS
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁRÓL
1889–90-ben.

MAJLÁTH BÉLÁTÓL.

Méltóságos igazgató úr!

Az 1889-dik évi szeptember 1-től f. é. augusztus 31-ig terjedő egy évi időközben a könyvtárban történekekről, a könyvtári anyag gyarapodásáról, a forgalomról, kiadásokról, a könyvtár használatáról s végre a könyvtári személyzet irodalmi munkálkodásáról szóló évi jelentésemet hivatalos tisztelettel a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

Említetlenül hagyva mindazt, a mi a könyvtári személyzetnek a könyvtár tudományos anyagát használó közönséggel való érintkezését illeti, nem említve a folyó napi ügyek elintézése körüli foglalkozást, a nagyobb könyvtári műveletek sikeres keresztülvitele olyan volt, mely a megelőző évekhez képest sokkal nagyobb mérvben vette igénybe a személyzet működését, s hogy a munkaszaporodással a megkövetelt jogos igényeknek megfelelhett s eredményben gyümölcsözőbb, kézzelfoghatóbb lett, ezt a magas miniszterium ama gondoskodásának köszönhetjük, melylyel az méltányolva a könyvtár szükségleteit s a nagy közönség igényeit, lehetővé tette, hogy az évről-évre lassanként megszorított személyzet magasabb feladatának, kulturális missziójának szolgálatában az eddiginél nagyobb és eredményesebb munkálkodást tudott felmutatni, birt kifejteni.

Ezen műveletek a könyvtár anyagának természete szerint következőleg osztályozandók:

I.

Munkálkodás.

A) Nyomtatványok osztálya.

A nyomtatványok örvendetes szaporodása a lajstromozás és czédulázás műveletét vonván maga után, a czédulatokok túltömött-ségét idézte elő, úgy hogy szükségessé vált a czédulák új át- és elhelyezése. Ezzel kapcsolatban a régebbi diósgyőri papirból készült és szakadozni kezdő czédulák egy része karton-papírra lett átírva. Az ekként megszapordott czédulák elhelyezésére 100 új czédulatok készítettett, 170 pedig kijavítottott, illetőleg azokon a címfeliratok a czédulák betűihez képest megváltoztattak. Így a lefolyt munkaév alatt 170 czédulatoknak tartalma lett revideálva és s újra beosztva, a mi átlagosan, 200 czédulát véve egy-egy tokra, 54,000 czédula kiemelésével és új beosztásával járt. Jelenleg a nyomtatványok czédula-katalógusai 851 tokban vannak elhelyezve.

Nem csekély munkával járt, a színészeti kiállítás alkalmából, a magas miniszterium rendelete folytán, mindazon anyagnak kieme-lése, összeállítása és lajstromozása, a mi a könyvtár osztályaiban a magyar színészetre vonatkozólag található volt. Minthogy azon-ban a színészeti kiállítás rendező-bizottsága a kiemelt anyagot igénybe venni nem óhajtá, a fáradságos összeállítás és isménti el-helyezés meddő munka maradt.

A lefolyt munka-évben összeirattak a könyvtárban ez idő szerint meglevő és fölösleges kettős példányú nyomtatványok. Ezen összeírás 761 művet 1639 kötet- és füzetben, továbbá 157 iskolai értesítőt tüntetett fel, melyek 918 czédulában lettek kata-logizálva.

A legujabb múzeumi szabályzat szerint előirt általános könyv-revizio a lefolyt évben is a nyári szünidő alatt, július 1-től augusztus 15-ig, három tisztviseelő működése mellett vitetett keresztül. A revizio művelete ezúttal a III. és IV. nagy teremnek 11 fő-, illetőleg 45 alszakára lett kiterjesztve: Biograph.; Hist. misc.; Turc.; Russ.;

Hist. rel.; Hist. E. E.; Germ.; Austr., N. Libr.; Metall.; Lith.: Math. u.; Techn.; Arch.; Paed.; Math. p.; L. graec.; Antr.; Math. a.; Pol. g.; Eph. lit.; L. Hung.; Med. g.; Path; Ling l. f.; L. lat.; H. lit.; Itineraria; Mercatura; Jus. Crim; A. Obst.; L. sem.; A. or.; Ling. rel.; L. tur.; L. slav.; Graph.; I. rom. és Orat. funebres.

A revideált anyag száma 38255 kötet és füzet, mely összegből 404 műnek ez idő szerinti hiánya észleltetett, a mi a könyvtári veszteségek sorában oly feltűnően csekély, hogy az 1·05 %-ot képezvén, számba nem vehető. Ezen műveletet Horváth Ignác, dr. Váczy János segédőrök és dr. Erdélyi Pál könyvtári gyakornok teljesítették egy-egy szolgáló segédkezése mellett.

Meg kell még említenem, hogy a Hung. Juridica tudomány-szak négy alszakának: Acta, Articuli, Corpus és Diaria repertórium, részint túltömöttsége, részint pedig a régebbi időben történt hibás és hiányos felvételek és osztályozások miatt teljesen haszonvehetetlenné válván, dr. Váczy János által kiváló szorgalommal újra felvéve, rendszeresen osztályozva, czédulázva és 4 ivrétű kötetben újra elkészítve és tisztázva lett.

Végül bejelentendőnek tartom, hogy a nyomtatványok osztályában a lefolyt munkaév alatt 5146 czédula készült.

B) Kézirattár.

Emelkedő tevékenységet mutat fel a kézirattári munkálkodás is, és az eredmény a csekély számú személyzet működése mellett feltűnőnek mondható. A napi szolgálat és a folyó ügyek elintézése mellett részben megkezdett, részben folytatott és végrehajtott a következő többrendbeli művelet: Összeirattak és megszámláltattak az összes kötetlen kéziratok, melyek száma összesen 4178 kötetet tett ki. Rendeztetett, lajstromoztatott és utaló lapokkal ellátott Petöfi Sándor irodalmi hagyatéka. Az újabb fényképmásolatok lajstromozása és meghatározása folytatott. Elkészült egy nagyobb terjedelmű emlékirat, mely a Corvina külföldi maradványainak visszaszerzését és a könyvtár számára való biztosítását van hivatva kieszközölni. Ezen emlékirat a magas miniszteriumhoz lett fölterjesztve.

Azon czélból, hogy a colligatumok mennyisége és az azokban foglalt kéziratok száma kitűnjék, megkezdett a colligatumok

revideálása oly célból, hogy a kézirati katalogusok kiegészítése ezen előmunkálatok befejezése után megkezdhető legyen s minden főcím-lap utaló lapokkal láttassék el. Az ily célból átvizsgált latin ívrétű kéziratok 1—1037. számú műveinek 1237 kötetében 8167 külön mű találtatott. A kötetlen és rendezetlen művek közül egészen új rendezés alá vétettek és kötetekbe osztattak az 1018. számú *Miscellanea comit. Albaregalensis* 322 darabja 3 kötetben, az 1035. számú *Protocolla congregationum incl. comit. Liptoviensis* 860 darabja 27 kötetben s az 1036. számú gyűjtemény 226 darabja 8 kötetben.

A lefolyt év összes szerzeménye lajstromoztatott és rendeztetett. Kiemelendő ezek közül a Pesty Frigyes hagyatékából származó «Magyarország Helységnévtára», mely rendezetlenül adatott át a kéziratárnak, s itt közel félelvi munkával vármegyék és községek szerint betűrendbe szedve s 63 nagy ívrétű kötetbe osztva a kutató közönségnek hozzáférhetővé tétetett.

C) Levéltár.

A lefolyt munkaévben a letéteményezett családi levéltárak valamennyije, szám szerint 23, a tavaly e célra berendezett új helyiségben felállítatott. Ennek következtében a múzeum tulajdonát képező oklevélanyagnak újból való áthelyezése vált szükségessé, mely általános revízió kíséretében egész az 1700-ik évig kétszáznál több fiókban lett végrehajtva. Ez alkalommal az újabban létesített csoportok, u. m. a városi iratok és czéhlevelek részére az illető darabok kiválogattak.

E nagy arányokban folyt rendezési munkálatokat, melyeket az új levéltári helyiség berendezése tett szükségessé, a nyári hónapokon át megakasztá a hirlapkönyvtárnak szánt helyiség átalakítása és felszerelése, minthogy a hirlapkönyvtár anyagát helyszűke miatt legnagyobb részt a levéltár helyiségében kellett ideiglenesen elhelyezni. Ez okból a levéltárban négy szekrény teljesen kiürített és a kiemelt levéltárak máshol helyeztettek el úgy, hogy azok a kutatók által folytonosan használhatók valának.

Mindezen akadályokkal szemben az oklevéltár összes anyaga, a legújabbban érkezettek kivételével, véglegesen elhelyeztetett. A rendezés munkájának megakadásával megkezdett az egyes csoportok

részletes katalogizálása. Így a címeres levelek végleges felállítása 30 fiókban befejeztetett s e csoportról részletes utalásokkal ellátott czédula-katalógus készült, melynek kiegészítésére a családi levéltárakban található armálisok is összeirattak. E gyűjtemény jelenleg 127 eredeti, 29 hazai címeres levélmásolatot, 7 czimerkerő folyamodványt és 6 nemességi bizonyítványt, továbbá 24 külföldi címeres levelet (22 eredetit és 2 másolatot) tartalmaz. Ezekhez járúl a letéteményezett családi levéltárakból 39 címeres levél (37 eredeti, 2 másolat) és 2 czimerkerő folyamodvány, végül a Történelmi Társulat letéteményében 1 címeres levél, — mely anyagról mintegy 300 czédulára menő katalógus készült.

D) H i r l a p - k ö n y v t á r .

A hirlap-könyvtár helyiségeül kijelölt folyosó egészen új és czélszerű berendezése, az alkalmazott galeria-rendszerrel, legalább egy időre lehetővé tette a hirlapok együttes felállítását úgy, hogy a nyelvek szerinti elkülönítés rendszerével a szekrények alsó felében a magyar, felső részében pedig az idegen nyelvű hazai hirlapok betűrendben állítottak fel 8500 kötetben. Víványa ez a könyvtárnak, melyhez hasonló az európai continensen nincsen s mely ez idő szerint e nemben a legelső. A most említett hirlap-könyvtár, helyiségének adaptálása és fölszerelése miatt, két nagy műveleten ment keresztül. Első volt a könyvtár szétszedése oly formán, hogy az az adaptatió alatt is folytonosan használható legyen; ezt az ujonnan fölszerelt helyiségbe való visszahelyezése és szakszerű felállítása követte, mely majdnem négy havi munkaidőt vett igénybe.

A hirlapok egyes számainak nyilvántartása és revideálása mellett a beérkezettek és a régibb német nyelvűek közül czédulázott 154 hirlap 297 kötete.

II.

Szerzemények.

Nevezetesebb s különös fölemlítést érdemlő szerzemény a nyomtatványok osztályában a lefolyt év alatt sem a régi magyar kiadványok, sem az újabb sajtótermékek terén nem fordult elő. A kézirat- és levéltár azonban több figyelemre méltó szerzeménnyel szaporodott.

Kiemelendőnek tartom a kéziratárban az ajándékok közt Pesty Frigyes akadémiai osztálytitkártól: Az oláh-bánsági határ-
ezredeknek topographiai leirása című XIX. századbéli német kéz-
iratot; Ellinger Ede fővárosi fényképésztől: Protocollum informa-
tionum officii tricesimalis districtus Varadiensis et Budensis anni
1718—1773. című XVIII. századi kéziratot, és Mérey Sándor
valóságos belső titkos tanácsos és az osztrák hitelbank igazgató-
jától egy kötet XVIII—XIX. századi analectát, mely a pesti színház
történetére fontos adatokat tartalmaz.

A vásároltak között felemlíthetők: Officium beate Marie
virginis XV. századi s a burgundi iskola műhelyében készült 80
levélre terjedő latin codex miniature képpel és számos polychromba
foglalt arany initialéval; egy XVI. századi színes térkép, mely Európa,
Ázsia, Afrika szárazföldjét, tengereit és az egyes országok fejedel-
meinek arczképét tollrajzban tünteti fel; továbbá Johannes Reh:
Kirchen-tabellatur oder die in Noten abgesetzte Melodien derer in
den evangelischen Kirchen gebräuchlichen Liedern, 1780; Xeno-
phontis Praefectus equitum per Lepsum Castellunculum e graeco
in latinum traductus et serenissimo principi Sigismundo dicatus,
XV. századi kézirat; két ó-szláv papir kézirat a XVI. századból,
melyek evangeliumokat tartalmaznak; Protocollum urbarium seu
archivum residentiae Schässburgensis ab anno 1764—1800; Histo-
ria et matricula parochiae Alma-Kerekiensis ab anno 1744—1800;
Danyady János: Siralmas versek, mellyek Magyarország egy darab
részének kiváltképen Debreczen vidékének, Berettyó környékének
és Sárrét mellékének a pogány tatárok miatt esett romlását és el-
pusztulását keservessen zokogják . . . stb. című XVII. századi, ekkorig
egészen ismeretlen és 1694-ben nyomtatásban megjelent magyar
historiás ének másolata; a magyar szombatosok énekes könyveinek
egyik XIX. századi kézírata; Pesty Frigyes hagyatékából megvétellett
«Magyarország helységnevtára», melynek közel tizezer magyarul,
németül, tótul, oláhtul s kis részben latin nyelven kitöltött kérdő-
íve 93 ívrétű csomóban 63 vaskos kötetet tesz ki; egy latin rendelet-
gyűjtemény II. József császár idejéből; Sapientia veterum című
XVIII. századi latin kézirat, mely az embriologia tanát színes ábrák-
kal illusztrálja.

A fényképek gyűjteményében Thomae de Debrenthe: Oratio
ad Pium II. Pontificum maximum című XV. századi hártya-

codex cím lapja; a konstantinápolyi Eszki Szerajból való, Futaki Ferencz által 1465. évben másolt Antiphonale cím lapja, záró lapja, egy jellemzetes helye és egy kötési táblája; Rannusius Crispus: Sermo de ascensione domini című, II. Ulászló királynak ajánlott munkájából a két cím lap másolata. — és Zsigmond király idejéből származó színezett tollrajzok fényképmásolatai.

A levéltárba beérkezett ajándékok közül kiemelendők: néhai Ligeti Antal múzeumi képtárörnek hagyománya, mely Munkácsy Mihály 38 darab eredeti levelét foglalja magában; nagyobb mennyiségű oklevelet, számszerint 11 darabot ajándékozott Kolosy huszár főhadnagy, melynek legrégebbje 1487-ből való; végül egy ismeretlen 8 darab mohácsi vész előtti oklevelet küldött be (a legrégebb XIV. századból való), melyek mindegyike Békésmegyére vonatkoznak és mint ilyenek a ritkábbak és becsesebbek közé tartoznak.

A vétel útján szerzettek között különösen nevezetes azon 33 darab régi oklevél, mely Szily Kálmán akadémiai főtitkár közvetítésével tulajdonosától 150 frton szereztetett meg, s a XIII. század elejétől, 1229-től 1503. évig 3 tatárjárás előtti, 7 későbbi Árpád kori, 17 darab XIV. századi, 5 darab XV. és 1 darab XVI. századi oklevelet tartalmaz. Ezek a dunántúli részekre vonatkoznak s töredékét képezik a Kisfaludy-család levéltárának, mely évekkel ezelőtt letéteményképen a M. N. Múzeumba került. H. Heubner lelkésztől Eitschből (Németországból) megvételre 19 darab XIII—XVII. századból való oklevél, melyek egykor a híres gyűjtő Dobai Székely Sámuel gyűjteményéhez tartoztak. A legrégebb ezek közül 1283-ból való, néhány pedig a N. Múzeumban elhelyezett Kállay család levéltárából került ki a gyűjtő tulajdonába és onnét valószínűleg Bél Mátyás révén Németországba. Mivel a gyűjtemény kiváló érdekű oklevelekből áll, megszerzése nagy nyereségnek tekinthető.

A czímeres levelek gyűjteménye, melyek gyarapítására kiváló gond fordítottatik, vétel útján 5 darabbal szaporodott, u. m. a Mátyás-család 1548-dik, a Fejér-család 1583-dik, a Nagy-Laky-család 1590-dik évi az Odler-család 1722. évi czímeres levelével, és a Szentmiklósi-család 1741-iki bárói diplomájával.

Legnagyobb szaporodást tüntetnek fel a letéteményezett családi levéltárak, melyek száma a lefolyt évben négygyel szaporodott, u. m. a kapivári Kapy és a tolcsvai Bónis családokéval, továbbá a péch-ujfalusi Péchy és báró Mednyánszky családok egy-egy ágának irat-

tárával, úgy hogy jelenleg az örök letéteményként őrzött családi levéltárak száma 23-ra rüg.

E levéltárak között úgy történeti, mint tudományos szempontból, a legbecsesebb a kapivári Kapy-családé. A mintegy 3000 darabra tehető anyag rendkívül gazdag mohácsi vész előtti oklevelekben, és kivált a XV. század van gazdagon képviselve. Rendkívül becsesek a kihalt kapivári Poháros-családra és a Zsigmond-kori pénzügyi viszonyokra világot vető oklevelek, mert a jelenlegi Kapy-család alapítója, Tétényi utóbb Kapy András, Zsigmond király sókamara-ispánja volt és a reá vonatkozó oklevelek meglehetősen nagy számmal maradtak fenn. E levéltárban 5 czímeres levél is van. Ezeken kívül Kapy Miklós a letéteményezett családi levéltár kiegészítésére beküldte a Haraszthy- és Tétényi-családoknak (a Kapyak őseinek) Zsigmond királytól 1405-ben nyert czímeres levelét is. Az oklevél nemcsak a legrégibb festett armális, a mit Múzeumunk őriz, hanem általában a legrégibb, a miről pozitív tudomásunk van.

Becses a báró Mednyánszky-család egy ágának 2000 darabot meghaladó levéltára, melynek legrégibb darabja 1272-ből való és a mely 2 Árpád-kori, 23 darab XIV., 63 darab XV. és 19 darab XVI századi, 1526 előtti oklevelet foglal magában. Kiváló érdekűek ezen levéltárban a Stibor vajdára vonatkozó XIV—XV. századi oklevelek.

A péchujfalusi Péchy-levéltár a család egy ágának iratait tartalmazza. Az iratok nem mennek vissza messzebb a XVI. századnál, számuk 1223 darab. Hasonlóképen újabb iratokat tartalmaz a tolcsvai Bónis-család levéltára, melynek legrégibb darabja 1525-ből való; a XVII. század mozgalmas éveiből azonban számos politikai tartalmú levelet őriz a levéltár, mely összesen 1643 darabot foglal magában.

Felemlítendő még, hogy a már régebben letéteményezett gr. Forgách-levéltár kiegészítéséhez két nagybecsű oklevél járult, u. m. Károlyi Sándor kurucz tábornoknak 1711. évi hűségi esküje és I. József királynak gr. Pálffy János horvát bánhoz a szathmári béke érdekében intézett levele.

III.

Könyvtári statisztika.

Összehasonlítva a lefolyt munkaévnék statisztikai számadatait a múlt évi eredményekkel, vonatkozással a gyarapodás és használat, valamint a forgalom és az adminisztráció tételeire: a haladás örvendetes ténye minden megjelölt irányban számadatokkal konstatálható; a mi elég kedvező bizonyossága annak, hogy hazánk eme első rangú kulturális intézete feladata magaslatán állott, s szűk határok közé szorított anyagi erejével, tisztviselőinek szorgalmas közreműködésével, a magyar művelődést eredményesen terjeszteni törekszik. Ennek illusztrációját nyújtják a következő statisztikai számadatok:

1. *Gyarapodás.*

A) Nyomtatványok:

a) ajándék	284 drb.
b) vásárlás	634 »
c) köteles példány	2902 »
összesen.	3820 drb.
a múlt évben	3421 »
az idei többlet	399 drb.

B) Kézirattári gyarapodás:

a) kézirat	142 drb.
b) kézrajz	3 »
c) fényképmásolat	18 »
d) fénykép-negatív	18 »
összesen	181 drb.
Ebből:	
a) ajándék	4 drb.
b) vásárlás	177 »
összesen	181 drb.
a múlt évben	111 »
az idei többlet	70 drb.

C) Levéltári gyarapodás:

a) ajándék	196 drb.
b) vásárlás	1546 »
c) letétemény	7666 »
	<hr/>
összesen	9408 drb.
a mult évben	8168 »
az idei többlet	1240 drb.

D) Hirlapkönyvtári gyarapodás:

a) ajándék	9 hirl.	332 sz.
b) vásárlás	31 »	1,755 »
c) köteles példány	628 »	39,842 »
	<hr/>	
összesen	668 hirl.	41,929 sz.
a mult évben	591 »	27,622 »
az idei gyarapodás	77 hirl.	14,307 sz.

Az összes könyvtári anyag szaporodása:

a) Nyomtatványok	3820 drb.
b) Kézirattár	181 »
c) Levéltár	9408 »
d) Hirlapkönyvtár	668 »
	<hr/>
Főösszeg	14,077 drb.
a mult évben	12,291 »
az idei többlet	1,786 drb.

2. Könyvtári forgalom.

14,599	olvasó használt	31,824 nyomtatványt,
215	» »	2,738 kéziratot,
103	» »	15,875 okiratot,
1,215	» »	3,156 hirlapot,
1,314	» kölcsönzött	3,751 kötetet,
	<hr/>	
összesen 17,446	olvasó használt	57,344 darabot.
a mult évben 15,680	» »	55,703 »
az idei többlet 1,766	olvasó	1,641 darab.

3. *Könyvkötés.*

a) Nyomtatvány kötetett	711 drb
b) hirlap	508 »
<hr/>	
összesen kötetett	1219 drb
a mult évben kötetett	1282 »
<hr/>	
az idén kevesebb kötetett	66 darabbal

4. *Czédula-katalogus.*

a) Nyomtatványokról	5148 drb.
b) oklevelekről	300 »
c) hirlapokról	157 »
<hr/>	
összesen	5603 drb.

5. *Ügyiratok.*

a) Könyvtári ügyirat	435 szám
b) könyvtári látogató-jegy	1514 »
c) hirlap-könyvtári ügyirat	347 »
<hr/>	
összesen	2296 szám
a mult évben	1123 »
<hr/>	
az idei többlet	1173 szám

6. *Pénztári művelet.*

a) Bevétel	7855 frt. 84 kr.
b) kiadás	9669 » 57 »
<hr/>	
kiadási többlet	1813 frt. 72 kr.

7. *Ajándékozások.*

Összesen 93 egyén ajándékozott — és pedig:	
a) nyomtatványt	84 egyén
b) kéziratot	3 »
c) oklevelet	2 »
d) hirlapot	4 »
<hr/>	
összesen	93 egyén.

Kötelességem ellen vétenék, ha nem ragadnám meg itt az alkalmat hálás köszönetet mondani mindazon hazafias adakozóknak, kik a könyvtár kulturális törekvéseit méltányolva, siettek az intézet gyarapításához becses adományokkal járulni. Ezen adományozók névsora ime a következő: Aigner Lajos, Bak Ignác, dr. Bakody Tivadar, Boldizsár Kálmán, Bozóky Alajos, Bukaresti B. János, Chyzer Kornél, ifj. Chohnaky Imre, Csontos János, Dankó József, Dániel József, Délmagyarországi Természettudományi Társulat, Dobay Miklós, Dosztál Gaudentius, Edvi Illés Károly, Ellinger Ede, dr. Erdélyi Pál, Farkas Géza, Fábiani Placidius, Fenyvessy Ferencz, Fraknoi Vilmos, Franciaország közokt. miniszteriuma, Fülöp Alajos, Gelich Richard, Goppelsroeder Frigyes, Gönczy Lajos, Hegyi Pál, Horváth Ödön, Jónás Albert, Kalocsai érseki hivatal, Kandra Kabos, Karsai Sándor ev. püspök, Kácsér Pál, Klein Gyula, Klökner Gyula, Kocsubinszky Sándor, Kolossy, Kovács János, Krakói akadémia, Kuzsinszky Bálint, Lányi Bertalan, Ligeti Antal, Lönger Károly, Lukács Antal, Magdus István, Magyar Jogász-egylet, Magyar Történelmi Társulat, Maizner János, Majláth Béla, Mérey Sándor, Mihályi Viktor lugosi püspök, Milassin Vilmos, Milleker Bódog, Nagy József, dr. Ortway Tivadar, Pesti első hazai takarékpénztár, Pesty Frigyes, Péchy Elemér, Pongrácz Lajos, dr. Pór Antal, Poseni Tud. Társaság, Posner Károly Lajos és fia, Pulszky Ferencz, Rosty Kálmán, Rózsavölgyi és társa, Schenek István, dr. Schönherr Gyula, Schwetter János, Sikiresievics István, Simor János biboros hercegprimás, Szabó Rozália, dr. Szendrei János, Széll Farkas, Sziklai János, id. Szinnyei József, Szivák Imre, Szolnoki iparegyesület, gr. Sztáray Antal, Tomcsányi Imre, Trautenberg József, Vadász Ede, Varró Ferencz, dr. Váczy János, Werner A. Vilmos, Vértesi Gyula, Vöröskereszt-Egylet, Zala vármegye, Zipser és König, Zsembery Rudolf.

IV.

Könyvtári összeköttetés.

Egyik fontos kulturális feladata a könyvtárnak összeköttetési viszonyait a külföld nevezetesebb könyvtáraival fentartani és a kölcsönös szolgálati viszonyt a tudomány fejlődése és terjesztése szempontjából lehetőleg tágítani. Míg ez egyrészt a magyar tudós

kutatóknak megnyitja s hozzáférhetővé teszi a külföldi könyvtárak tudományos anyagát, addig másrészt a külföld tudósai is fölkeresvén intézetünket, fölismerik gyűjteményeink külföldi vonatkozású tudományos kincseit s a viszonylagos kölcsönzések liberális módja, a tanulmányozás megkönnyítése könyvtárunknak a külföldiek által való igénybe vételét eredményezi. Szemelőtt tartva e szempontokat, a könyvtár a lefolyt évben is folytonos érintkezésben és kölcsönzési viszonyban állott a következő 15 könyv- és levéltárral: a bécsi cs. és k. titkos levéltárral, a cs. és k. udvari könyvtárral, a bécsi egyetemi könyvtárral, a gráci egyetemi könyvtárral, a tartományi levéltárral, a krakkói egyetemi könyvtárral, a párisi nemzeti könyvtárral, az antwerpeni Plantin-múzeummal, a brüsseli királyi könyvtárral, a darmstadti nagyhercegi könyvtárral, a besançon-i városi könyvtárral, a varsói császári egyetem könyvtárával, az aacheni városi könyvtárral, a hannoverai királyi könyvtárral s végül a frankfurti városi könyvtárral.

Méltóságos úr! Hiányos lenne jelentésem, ha e helyütt fel nem sorolnám azon külföldi és hazai tudományos kutatókat és bűvárokat, kik a könyvtár anyagát részint állandóan, részint pedig időközönként használva igénybe vették. Ez tünteti föl ama sokoldalú disciplinák tömérdek kincsét, melyet a könyvtár őriz s melyet a magyar tudomány terjesztése és fejlesztése körül azoknak művelői kiaknázni sietnek, s a mely körülmény a hasonló intézetek között hazánkban a Magyar N. Múzeum könyvtárát első rangúvá teszi, s irányánál, feladatánál és céljánál fogva az országos művelődés terjesztése körül magas feladatának mindinkább megfelelni törekszik. Tudományos kutatás és buvárlás céljából a lefolyt évben fölkeresték intézetünket a külföldiek közül: Hohenlohe Clodvig herceg, Janko Seunik Szerajevóból, dr. Fr. Lad. Rieger Prágából, Lefebvre-Roncier francia képviselő Párisból, Alexander Petrov Szent-Pétervárról, A. Karun, Alexey Stoinsky a szalszkoí egyház diaconusa. A hazaiak közül: Angyal Dávid, Ábrányi Emil, id. Ábrányi Kornél, Ádám Gerson, Balássy Ferencz, Ballagi Aladár, Ballagi Mór, Barabás Samu, Bayer József, Báttaszéky Lajos, Bellaagh Aladár, Beöthy Zsolt, Békefy Remig, Bodnár Zsigmond, Boncz Ödön. Borovszky Samu, Breznay Béla, Buday József, Bunyitay Vincze, Chyzer Kornél, Csaplár Benedek, Csánky Dezső, Csergheő Géza, Csiky Gergely, Czobor Béla, Dankó József, Dobránszky Péter,

Dóczy Lajos, Emich Gusztáv, Éles Henrik, Fenyvesy Adolf, Fenyvesy Ferencz, Ferenczy Zoltán, Feszty Árpád, Finály Henrik, Findura Imre, Fraknoi Vilmos, Fröhlich Róbert, Galgóczy Károly, Gelich Richárd, Goldziher Ignác, Grünwald Béla, Gyulai Pál, Gyulay Rudolf, Hampelné-Pulszky Polixéna, Havas Adolf, Harrach József, Heinrich Gusztáv, Hellebrand Árpád, Herman Ottó, Hermann Antal, Hevesi József, Hodászi Lajos, Jakab Elek, Jancsó Benedek, Jókai Mór, Kammerer Ernő, Károlyi Árpád, Kerékgyártó Árpád, Kiss József, H. Kis Kálmán, Kohn Sámuel, Komáromy András, Kónyi Manó, Kovács Gyula, Kőrösi József, Kunos Ignác, Küffer Béla, Kvacsala János, Lánchy Gyula, Láng Dávid, Lehmann Ferencz, Lóczy Lajos, Lukosovich Bertalan, Mandello Gyula, Mangold Lajos, Marczali Henrik, Márki Sándor, Medveczky Frigyes, Melczer István, Mokos Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, Neugebauer László, Négyesi László, Nikolics Bogdán, Orbán Balázs, Eötvös Károly, Pasteriner Gyula, Petrik Géza, Pikler Gyula, Puky József, Radó Antal, br. Radvánszky Béla, Ráth György, Rónai Horváth Jenő, Salamon Ferencz, Sgaliczey Gyula, Simonyi Zsigmond, Steiner Soma, Strausz Adolf, Szabó Károly, Szana Tamás, Szarvas Gábor, Szádeczky Lajos, Szederkényi Nándor, Szendrey János, Szeremlei Sámuel, Székely József, Széll Farkas, Szigetváry István, Sziklay János, Szily Kálmán, Tagányi Károly, Takács Sándor, Thaly Kálmán, Thallóczy Lajos, Ponori Thewrewk Emil, Thury Etele, Toldy László, Tóth Lőrincz, Török Aurél, Vass Bertalan, Váli Béla, Vámbéry Ármin, Vikár Béla, Volf György, Wenzel Gusztáv, Wohl Janka, Zichy Antal, Zimmermann Ferencz és Zsilinszky Mihály.

V.

Személyzetiek.

A könyvtár tisztviselőinek tudományos működése a hivatalos irodai munkán és időn kívül két irányban nyilvánult a lefolyt évben. Ezek a tudományos utazások és az irodalmi működés, melyek egyrészt az általános művelődés terjesztését célozva, az intézet tekintélyét emelik, másrészt pedig tanulságot tesznek azon törekvéstről, mely saját tudományos készültségük mellett irányt jelöl ki számukra az irodalom terén, hogy ott az őket megillető helyet elfoglalva, a kellő méltányolásban részesüljenek, s a törekvés

e nemes ambíciójával önérzetüket neveljék és számot tegyenek az irodalom és tudomány terén. A lefolyt évben ugyanis a könyvtár 10 tisztviselője közül az irodalom terén 8 munkálkodott, 3 tudományos utazást és avval összekötött kutatást tett, melynek eredményeit van szerencsém a következőkben felmutatni:

1. Majláth Béla könyvtárőr miniszteri kiküldetéssel megvizsgálta gr. Keglevich István kis-tapolcsányi könyvtárának állományát Bars vármegyében; földerítette a nyitraszegi pogánykori urnatemetőt; Orosháza határában a szombatosok téglavetőjének területén föltakarta és megvizsgálta az Árpád-kor első századából eredő sírtemetőt; Kolozsvárott és Marosvásárhelyen, Nagy-Enyeden és Gyulafehérvárott forrás-kutatásokat eszközölt a XV—XVI. századi magyar történelmi eseményekhez, s végre Liptó vármegyében a felső vidéki törzsökös családok monographicus történetéhez levéltári adatokat gyűjtött az 1230—1526-ik évig.

2. Csontos János segédőr s a kéziratár kezelője, mint a Magy. Tud. Akadémia konstantinápolyi küldöttségének tagja, tudományos kutatásokat eszközölt az Eszki Szerajban, a stambuli császári könyvtárnak és a jeruzsálemi patriarchatus konstantinápolyi könyvtárának nyugati kéziratai között, mely alkalommal a fényes porta által a Medsidie-rend III. osztályú jelvényével lett kitüntetve. Továbbá a Magy. Tud. Akadémia megbízásából Varsóban a Krazsinszky könyvtárban megvizsgálta és lemásolta Kőszeghy Pálnak gróf Bercesényi Miklóshoz, gróf Csáky Krisztinával 1695-ben történt egybekezelése alkalmából, írott ismeretlen magyar epithalamiumát, a Nemzeti Múzeum megbízásából átkutatta Varsóban az egyetemi és a gróf Zamoisky-könyvtár hungaricáit, Čenstochowában a pálosok könyvtárát és végre Krakkóban a herczeg Czartorisky-féle könyvtárt, melyekben számos ismeretlen XVI—XVII. századi nyomtatványt, középkori kéziratot és egy unicumot talált, mely Zalánkeméni János pálosrendi szerzetesnek 1536-ban Krakkóban megjelent egészen ismeretlen rubrikáját tartalmazza. Részt vett a N. Múzeum képviselőjében az első antwerpeni nemzetközi bibliographiai congressuson, hol a Corvina maradványainak jellemző bőrkötéseiről latin-nyelvű előadást tartott. Az antwerpeni Plantin-múzeumban tanulmányozta a Plantin-nyomda 300 éves emlékeit s végül Brüsszelben a királyi könyvtárban megvizsgálta Mátyás király híres miscskönyvét.

3. Dr. Fejérváthy László segédőr s levéltárnok hat hétig

tartó tudományos utazása alatt kül- és belföldön, Ausztria határ- városainak levéltáraiban magyar vonatkozású okleveleket tanulmányozott és Zsigmond-kori emlékeket kutatott. Lemásolt a győri káptalan magánlevéltárában, a pannonhalmi házi és országos levéltárban, Sopron város levéltárában, a kismartoni hg. Eszterházy-, a lajtha-ujfalusi gr. Batthyányi-féle, a bécsi állami, udv. kamarai és városi levéltárakban, a hainburgi és wienerneustadti és végre a gráci tartományi és városi levéltárakban kétszáznál több oklevelet.

A könyvtári személyzet irodalmi működését a lefolyt évben a következő sorozat tünteti fel.

Majláth Béla könyvtárőr.

1. Maylád István életrajza. Magy. Tört. Életrajzok, 1889. évi folyam.
2. Liptómezei törzsökös családok 1526-ig. Turul, 1889. évi folyam.
3. Egy magyar szabadkőmíves életéből. Kelet, 1889. évi folyam.
4. A szabadkőmívesek titkos írása. Kelet, 1890. évi folyam.
5. Széchenyi István levelei. II. kötet. Kiadta az Athenaeum.
6. A nyitraszeghi urna-temető. Arch. Értesítő, 1890. évi folyam.
7. Debrenthei Tamás zágrábi püspök beszéde II. Pius pápához 1462. évben. M. Könyvszemle, 1889. évi folyam.
8. Jelentés a M. N. Múzeum könyvtára állapotáról 1888/9. évben. M. Könyvszemle, 1889. évi folyam.

Csontos János segédőr.

1. A Magyar Tud. Akadémia konstantinápolyi küldöttsége. Vasárnapi Ujság, 1889. évi folyam.
2. Rannusius Crispus codexe a konstantinápolyi Eszki Serajban. M. Könyvszemle, 1889. évi folyam.
3. A Corvina-kérdés az 1843/4. évi országgyűlésen. A M. Tud. Akadémia Értesítője, 1889. évi folyam.
4. Emlékirat a müncheni Hunyadi-levéltár visszaszerzése ügyében. M. Könyvszemle, 1889. évi folyam.
5. Könyvtári kutatások Ausztriában. M. Könyvszemle, u. ott.
6. Römer Flóris és Ábel Jenő emlékezete. M. Könyvszemle, u. ott.

7. Hadtudományi könyvek Mátyás király könyvtárában. Hadtörténelmi közlemények, 1890. évi folyam.

8. Jelentés varsói könyvtár-buvárlataimról. M. Tud. Akadémia Értesítője, 1890. évi folyam.

9. Bildnisse des Königs Matthias Corvinus und der Königin Beatrix aus den Corvin-Codexen. Budapest, 1890. Kilián Frigyes önálló kiadása.

10. Szerkesztette a «Magyar Könyv-Szemlét».

Dr. Fejérpataky László levéltárnok.

1. Oklevelek kiadása. Turul, 1889. évi folyam.

2. Berekszői Péter czimeres levele. Turul, 1890. évi folyam.

3. A br. Vécsey-család sárköz-ujlaki levéltára. Századok, 1889. évi folyam.

4. Munkában van a M. Tud. Akadémia megbízásából a «Zsigmond-kori oklevél-regesták» és «Zsigmond-kori oklevéltár».

Dr. Váczy János segédőr.

1. Deák Ferencz levelei. Szerkesztette és jegyzetekkel elátta. 1889.

2. Kazinczy Ferencz levelezése. A M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából közzétette. 1889.

3. Életrajzok, irodalomtörténeti kisebb cikkek a Vasárnapi Ujságban és a Nemzetben. 1889/90.

4. Könyvismertetések és bírálatok a Századok és Egyetemes Philologiai Közlöny 1889/90. évi folyamaiban.

Id. Szinnyei József hirlapkönyvtár-őr.

1. Magyar írók élete és munkái. 1—4. füzet.

2. Hirlapirodalmunk 1890-ben. Vasárnapi Ujság, 1890. évi folyam.

Kereszty István gyakornok.

1. Magyar zenei kincsek.

2. Magyar középiskola.

3. Leopardi. Bíráló cikkek a Budapesti Ujság 1890. évi folyamában.

4. Csokonai-kör. Debreczeni Ellenőr, 1890. évi folyam.

5. A tatai folt. — Wagner Richard és a Budapesti Szemle — Zeneoktatásunkról. — Visszapillantás. — Néhány szó az operáról stb. a Zenelap 1889. és 1890. évi folyamaiban.

6. A tél előtt. — Maurer és Zsingor «Torna-szótár»-a stb. a Tornaügyben.

Dr. Erdélyi Pál gyakornok.

1. Fáy András élete és művei.
2. Czikkek, ismertetések, jelentések a Századok, Egyetemes Philologiai Közlöny, Magyar Könyv-Szemle, Komáromi Lapok és a Fővárosi Lapok füzeteiben és hasábjain.

Dr. Schönherr Gyula gyakornok.

1. Jelentés a Magy. Tört. Társulat nagybányai bizottságának működéséről. Századok, 1889. évi folyam.

2. Történelmi kiállítás Nagybányán. Arch. Értesítő, 1889. évi folyam.

3. Egy XVII. századi magyar könyvnyomtató emléke. Magyar Könyv-Szemle, 1889. évi folyam.

4. A hazai iskolázás történetéhez. Magyar Könyv-Szemle, 1889. évi folyam.

5. Ritka pecsétkölcsonzési eset. Turul, 1889. évi folyam.

6. Sopron vármegye oklevéltárának ismertetése. Turul, 1889. évi folyam.

7. Czímeres levelek a máramarosi levéltárakban. Turul, 1889. évi folyam.

8. Nagybányai czímeres levelek. Turul, 1890. évi folyamában.

Főlemiltendőnek tartom végre, hogy a M. N. Múzeum könyvtárának szakközlönye, a Magyar Könyv-Szemle ez évben XIV. évfolyamába lépett. Bibliographiai és könyvtártudományi gazdag tartalmával, mely a magyar szakirodalmat sok becses és ismeretlen adalékkal gyarapítja, méltán sorakozik az előbbeni évfolyamokhoz.

VI.

Hiányok.

Hálásan emlékezve meg azon intézkedésekről, melyek által a magas minisztérium a könyvtár hiányainak eltávolítását célozza, hivatalos kötelességemnek tartom méltóságod figyelmét ez alkalommal azon hiányokra irányítnom, melyek még ez idő szerint is fennállanak s kiváltképen a könyvtár gyarapításának s a lehető és kívánatos terjeszkedésnek képezik legyőzhetetlen akadályait.

Ezek között első sorban kell figyelmeztetnem méltóságodat a könyvtár helyiségének azon utolsó két termére, mely még most is a régi kopott, festetlen, rozoga bútorokkal van ellátva. Ezen termek bebútorozása immár tényverés végett is felette szükségessé vált, minthogy a fokozott arányu gyarapodás elhelyezése már rövid idő múltán lehetetlenné válik, s ha a könyvek rendszeres felállítása annak idejében nem eszközöltetik, a beállandó zűrzavar miatt a könyvtár tudományos anyaga használhatatlanná válik.

Kívánatosnak, sőt nélkülözhetetlennek mutatkozik egy könyvkötő-műhely berendezése is, minthogy a több ezerre menő kéziratot bekötés végett a Múzeum épületéből kiadni nem tanácsos, s azokat kötetlen állapotban az elkallódás veszélye nélkül közhasználatba bocsátani egyáltalában nem lehet. Végül újra és ismételve kérnem kell méltóságodat a magas minisztériumnál oda hatni, hogy a könyvtár évi dotációja mellett nélkülözhetetlen négy ideiglenesen alkalmazott díjnok fizetésére 2000 forint külön rovatban vétessék fel, nehogy a könyvek beszerzésére szánt költségekből 2000 forint ezután is elvonassék.

Ezzel a könyvtár állapotáról szóló évi jelentésemet befejezem.
Budapest, 1890. szeptember 1.

Méltóságos igazgató úrnak

alázatos szolgálója

Majláth Béla,
könyvtárőr.

S Z A B Ó K Á R O L Y .

1824. decz. 24. — 1890. aug. 31.

Szabó Károly meghalt.

E pár szó a magyar bibliographia gyászát jelenti. Mesterét s bizonyos tekintetben megalkotóját vesztette el. Voltak előtte is nagynevű művelői e tudománynak. Pray és Horányi, Zwittinger és Benkő, Bod és Sándor, Kovachich, Jankowich, Horváth István és mások egész Toldy-ig, fényes nevű úttörők, kiknek emlékét mindenha fenn fogja tartani az irodalomtörténet, de mégis Szabó Károly volt a magyar bibliographiának megalkotója, — ő fektette azt mai modern, európai színvonalára. Bizonynyal a magyar történetírás és disciplináinak minden ága nagy veszteséget szenvedett az ő kidőlésével, mert ő mindenikben egyformán szolid alapossgal dolgozott s maradandó becsesel bíró munkákat alkotott; de míg azokban csak egyes kérdéseket tisztázott, vagy a tudományt előbb vinni segített, a magyar bibliographiában mint kezdeményező lépett fel.

Bizonynyal akkor lett ő bibliographussá, mikor Toldyval a «Magyar tudósok tárán» kezdett dolgozni, mert a magyar tudósok munkáinak összeállításánál, már magukat a munkákat bibliographiailag le kellett írnia, — de egy magyar bibliographia elkészítésének eszméje később fogamzott meg agyában. Gondolt erre ő már mint a kőrösi lyceum tanára s könyvtárnoka. Ezt az önmagában is szép könyvtárt ugyanis új rendezés alá kellett venni, midőn Szilassy György pándi nagybirtokos atyjának, Szilassy Ferencz koronaőrnek, kora egyik szenvedélyes gyűjtőjének nagy és gazdag

könyv- és kéziratárát a nagykőrösi lyceumnak ajándékozta. Be kellett ezt a törzskönyvtárba osztani s ez annak teljes felforgatását vonta maga után. Szabó Károly már ekkor külön választotta s mint külön gyűjteményt állította fel az 1711 előtti magyar nyomtatványokat — s ezzel az 1711 előtti magyar könyvtár eszméjét megteremtette. Ha, mondá baráti körben, van jogosultsága annak, hogy az incunabulumokat minden európai könyvtár külön választja és külön kezeli, miért ne választanánk mi is külön a mi ősnymtatványainkat? Csakhogy mi záró évül sem 1500-at, sem 1525-öt nem vehetjük fel, hanem a dolog természetéből kifolyólag 1711-et. S ez a gyűjtemény, úgy a mint ő összeállította, ma is együtt őriztetik Kőrösön.

Az 1860-ban felállított Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése Szabó Károlyt választotta meg könyvtárnokká. Már itt egy, a kőrösínél sokkal nagyobb és becsesebb könyvtárba temetkezhetett. Azonnal, a mint elfoglalta helyét, hozzá fogott annak rendezéséhez s a magyar ősnymtatványok különválasztásához. Csakhogy ez hosszú és fáradságos munka volt, mert az ősnymtatványok csak akkor voltak tényleg különválasztva, mikor ennek a nagy könyvtárnak utolsó darabja is keresztül ment a Szabó Károly kezén. De pár év alatt megtörtént a rendezés, felállítás, különválasztás. Az ősnymtatványok címeiről maga készítette el a katalógust s a felállított könyvtár címjegyzéke olyan tekintélyes gyűjteményt képezett, hogy Szabó Károly méltán dicsekedhetett velük.

Öröme telt e gyűjteményben, kedvteléssel mutogatta. Hiszen XVI. és XVII-ik századi kulturális viszonyainknak élő bizonyossága volt már ez is — hátha még azt, a mi nincs e gyűjteményben, összehozhatja, minő világosságot fog az irodalmi és kulturális viszonyainkra deríteni? Mert mindaz, a mi eddig történt, csak szét-szórt kezdeményezés, az alap, egy megbízható bibliographia még mindig hiányzik.

S ennek a leendő magyar bibliographiának kezdete, első alapja már meg volt: az a czédula-katalogus, melyet az Erdélyi Múzeum gyűjteményéről felvett s melyet bőröndjébe elzárva magával hordozott, akár merre utazott. Készített egy jegyzéket azokról a könyvekről, melyekről Bodban, Sándor Istvánban, Toldyban vagy akármiféle munkában, folyóiratban említés van téve. Sorra vette az erdélyi közkönyvtárakat, iskolákat, kolostorokat, s arról, a mit

talált, pontos czimmást készített, a czédulát beosztotta a gyűjteménybe, a munka czímét pedig kitörölte a jegyzékből. Mikor aztán az erdélyi könyvtárakat mind bejárta, hozzá fogott anyagja feldolgozásához, igen sok könyvről a szükség szerint hosszabb-rövidebb tanulmányt irt s elkészülvén a munkával, az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyveinek V. és VI. kötetében (1868—71.) kiadta.

Ez már alapvető bibliographia volt a magyar ősnymtatványokról.

Ez alatt megalakult a Magyar Történelmi Társulat s megkezdte vidéki kirándulásait. Szabó Károly egyből sem maradt el, az elsőtől az utolsóig részt vett mindenikben; mindenütt a «szekerező-bizottság»-ba osztatta be magát, abba t. i., mely útját kocsin tette meg; csak egyre ügyelt, arra, hogy a hova megy, ott könyvtár is legyen. Mert most már Erdélylyel kész levén, a magyarországi könyvtárakat kezdte kutatni. A társulati kirándulások alkalmával 1870-ben a szombathelyi, csornai, pannonhalmi, 1871-ben a miskolci, sztárai, kassai, leleszi és jászai, 1872-ben a késmárki, néhrei, podolini, lőcsei, szepesváraljai könyvtárakat kereste fel. De időközben is, mikor csak ideje engedte, tett kirándulásokat s gyűjtötte a czédulákat.

A magyar bibliographiai irodalomra nézve kiváló fontosságú esemény volt Fraknói Vilmosnak nemzeti múzeumi könyvtárórré kineveztetése; első alkotásai közé tartozott az, hogy 1876-ban a Magyar Könyv-Szemlének megalapításával a magyar könyvészeti irodalomnak szakközlönyt teremtett. Szabó Károly a vállalat állandó munkatársaihoz csatlakozott s az első évfolyamtól kezdve mindenikben több czikke, összeállítás, tanulmánya jelent meg. Utolsó irodalmi munkáját, hattudalát is ezen folyóirat számára írta.

Mikor 1876-ban ezen folyóirat megindult, a Régi Magyar Könyvtár czédulái már felszaporodtak. Már talált egy csomó olyan nyomtatványra is, melyekről sehol sem volt említés — ezeknek a czímmásait rendszeren közölte Toldyval és Lugossyval — de volt ötven olyan munka is, melyeknek példányát sehol sem látta. Ezeknek jegyzékét figyelemébreztésül kiadta a Könyv-Szemle első évfolyamában. Barátai Csengery, Lugossy, Toldy ez alatt folytonosan sürgették, hogy a «Régi Magyar Könyvtárt» adja sajtó alá, s e sürgetéseknek csak nagy későre, tizenkét évi szakadatlan gyűjtés után engedett 1877-ben. A következő 1878. év végén (a czímlapon

1879 áll, de a Könyv-Szemle 1878-ben ismertette) már világot látott a munka az Akadémia kiadásában, 1793 czímmást, nagy részét jegyzetekkel ellátva, foglalván magában. Ezen tekintélyes számot Fraknoi a Könyv-Szemle ugyanez évi folyamában 45 számmal toldotta meg olyan régi magyar könyvekről, melyeket könyvtáblákból áztatott ki. Ezt a számot maga Szabó ugyanazon füzetben, röviddel könyve megjelenése után, tízzel szaporította. Mindezek daczára a Régi Magyar Könyvtár oly gazdag anyagot hordott össze, hogy megjelenésétől fogva Szabó Károly haláláig, tizenkét év alatt mindössze 309 olyan munkát mutat be a Könyv-Szemle, mely Szabó Károly könyvtárába nincs felvéve.

De a «Régi Magyar Könyvtár»-t folytatni kellett. Belátta ezt maga Szabó Károly is — bár eleinte, hiába mondták neki, hallani sem akart róla. «Majd én újra nyakamba veszem az egész országot, mondá, tegye más.» Hanem bizony mégis ő tette meg: Az 1882-iki könyvkiállítás, melynek rendezésében ő is részt vett, annyi beces anyagot hozott össze, hogy azzal már a munkát meg lehetett kezdeni. Elkészítette a czímmásokat, s ez is már tekintélyes csomagot tett ki s ezekből összeállította rövid jegyzékét is, s ez utóbbit kiegészítette Zwitterből, Hanerből, Trauschból s azokból a könyvekből vagy folyóiratokból, hol magyarországi nyomtatványról említés van téve.

S azután épen úgy mint az első kötetnél, megkezdte a kutatást s hogy a munka gyorsabban menjen, kinyomatta jegyzékét s megküldte a nevezetesebb könyvtáraknak pótlás, kiegészítés végett. A kapott válaszok sok beces anyagot szolgáltattak ugyan, de az utazgatástól nem mentették fel: mindamellett gyorsabban haladhatott s már 1885-ben az Akadémia útján kiadta az új kötetet. Alig hogy ez a kötet megjelent, az Akadémia irodalomtörténeti bizottsága megbizta a III-ik kötettel, magyarországi írók külföldön megjelent nyomtatványainak összeszedésével. Ismét elől kezdte a munkát: megcsinálta a jegyzékét, az általa látott könyvekről czédulákat irt; de bár az anyag legnagyobb részét összehordta — magával a III-ik kötettel nem készülhetett el. Meggátolta ebben halála.

De ha ő nem is érthette meg annak örömet, hogy a harmadik kötettel a magyar bibliographiát elkészülve láthassa, semmi kétség, hogy annak befejezéséről gondoskodni fog Akadémiánk. Azzal tartozunk emlékének s az új iskola az ő nyomdokin haladva, példáján

lelkesedve, meg fogja a feladatot oldani. Úgy is, akkor is az ő nevéhez lesz az kötve, az ő alkotása marad az s az ő emlékét fogja fentartani. Mert az iskola, melyet ő alapított, az ő nyomdokin fog haladni, az ő példáján lelkesülend s mindig mesterének fogja őtet vallani, mert ezt az iskolát épen úgy, mint őt, komoly munkaszeretetet s erős kötelességérzet hatja át.

Legyen áldott az ő emléke közöttünk s azok közt is, kik utánunk következnek, mindaddig, míg a négy folyam és hármal halom mentén virágozand a magyar irodalom és magyar szellem.

Faxit Deus!

Szilágyi Sándor.

Ezen szép nekrologhoz a szerkesztőnek is van néhány kegyeletes szava. Szabó Károly a magyar bibliographia megalapítója és mindnyájunknak ezen a téren mestere és tanítója volt, kinek helye bibliographiai irodalmunkban sokáig betöltetlenül fog maradni. Benné folyóiratunk legrégebb és legbuzgóbb munkatársát vesztette el, ki még halála előtt néhány héttel utolsó irodalmi hatyudalát is a lapok hasábjain zengte el. Halála alkalmából a M. N. Muzeum könyvtára koszorút küldött koporsójára a következő felirattal: *«A Régi Magyar Könyvtár megalkotójának: a M. Nemzeti Múzeum Könyvtára, hasonlóképen a folyóirat szerkesztője is koszorút küldött a következő felirattal: «A legnagyobb magyar bibliographusnak: a Magyar Könyv-Szemle szerkesztője.»* Áldott legyen emléke

Szerk.

BIEGNER JÁNOS
BRASSÓI TETRAEVANGELIUMA 1561-ből
A CSERNEKHEGYI KÖNYVTÁRBAN.

Közli: PETROV SÁNDOR.¹

Magyarországi könyvtári bűvárlataim közben a Munkács melletti csernekhegyi monostor könyvtárában egy 1561-ik évi brassói oláh nyomtatványt találtam, mely egy nevezetes bibliographiai kérdés eldöntéséhez adja meg a kulcsot.

Az erdélyi és oláhországi ószláv templomi könyvek bibliographusai az erdélyi czirill nyomdászat kezdetét Biegner János brassói polgár nevével hozták kapcsolatba. Biegner szláv tetraevangeliumának négy csonka példánya maradt meg, melyek kolophonjának hiányai következtében e kiadásnak sem helyét, sem idejét megállapítani nem lehetett. Durich és Dobroszky, s utánuk Safarik és Karatajev a nyomtatás idejét a XV. század végére vagy a XVI. század elejére helyezik, nyomtatási helyül pedig egyértelműleg Brassót jelölik meg. Az ő nyomukon haladt Hodinka, midőn az Erdélyben és Oláhországban megjelent régi ó-szláv nyomtatványok jegyzékét adva, a Biegner-féle szláv tetraevangeliumot első helyen, az 1510-ben nyomtatott Oktoich előttenlíti meg.²

A csernekhegyi monostor könyvtárában általam feltalált tetraevangelium kolophonja, megnevezve a kiadót Biegner Jánost s a nyomtatás helyét és idejét, a kérdésnek más fordulatot ad.

Előre bocsátom annak bibliographiai leírását.

A könyv a négy evangélium czirill-betűs oláh fordítását

¹ Szent-pétevári tudós, ki hosszabb ideig hazánkban tartózkodván, nyelvünket elsajátította, magyarországi tanulmányútjában ezen ritka könyvet a csernekhegyi monostorban felkutatta és kérésünkre folyóiratunkban ismertetni sziveskedett.

Szerk.

² Magyar Könyv-Szemle, 1890. évi f. I—II. füzet, 110. l.

tartalmazza, ívréten, 246 levél terjedelmében, melyek 1—30 nyolczleveles íve a czirill abc betűivel van megjelölve egész a **Λ** betűig; a 31-ik hatleveles ív signaturája hiányzik. A papír magassága 33 cm., szélessége 19 cm. Szövege 23·50 cm. magas és 13 cm. széles. Az evangéliumok kezdő szavai czinóberrel nyomatvák, minden evangélium előtt egy-egy kis czímkép látható. Az evangéliumok a könyv 1—232. levelét foglalják el, közben egy-egy üres levéllel; a nyomtatvány nyelve, mint említém, oláh, de a fejezetek és szakaszok címei ó-szláv nyelven, az úgynevezett közép-bolgár vagy oláh tájszólásban vannak szerkesztve. Függetlenül a 233—237. levelen az ünnepi és vasárnapi isteni tiszteletek evangéliumainak jegyzéke olvasható, szintén ó-szláv nyelven; ezt követi (a 238—245. levelen) az ugyanily nyelvű egyházi naptár, míg az utolsó (246.) levél első oldalát a kolophon foglalja el.

Ez a kolophon értesít bennünket a nyomtatás helyéről és idejéről, a mint azt eredeti szövegében és fordításban a következőkben bemutatom.

Късрѣрѣ татъласи ши къ ажсторюль фїюласи ши коу сфѣшнтъ
дхъласи сфнтъ. А зилеас мѣрїен аз ѡнъшь крап. Ёс жспжуно ханъшь
Бѣгнеръ де а брашовъ амь авствъ желанїе пентроу сфѣтеле кърци
крештинешти тетроеуа. Ши амь скрїсь авгесте сфенте кърци де а
къцятрѣ. Стѣіе поппло рсмжнешти стацелатгъ ставѣце рсмжнїн ѡннесъ
крештїни. Къмь гржаште ши сфѣтсан навель апль кътрѣ корїнтїни
аї капетеа сфїнта бестрека мап бїнсе агржн ѡнїкн кскїнїте ксацелесъ
декътъ і мїе декскїнїте неацелксе а любѣ стрїнїа. Дзнж авга вързгъмь
тоїн сфенци пѣрїнїн оаре влждїкн оаре спїкнї оаре поппы. А кърора
мжж кавенї авгесте кърци крештинешти къмь маїнїте стуетїскѣ
неуетнїдѣ сѣнз жздѣеуе неу стъ сздѣаскѣ. Ши къ зїса жспжїсласн хансїшь
бѣгнеръ скрїсамь ёс дїаконъ коресн ѿ трѣговїнїте ши тздѣ дїакъ
ши са зауепствъ а лсна аз мап г зїле ши сас сфрѣшнтъ а лсна аз
генсарїе лзїле Въ льто з мїе зѣ а четате а брашовъ.

Magyarul :

Az atyaisten akaratából, a fiú segítségével és a szentlélek hozzájárulásával, a nagy János király idejében, én brassói Bégner János ispán kedvet kaptam a szent keresztény tetraevangeliumhoz és írtam e szent könyveket, hogy az oláh papok megérthessék és tanítsák belőlük az oláhokat, a kik keresztények; a hogy Szent Pál apostol mondja Kor. I. 14. a templomban jobb öt szót beszélni, a mit megértének, mint ezeret idegen nyelven, a mit senki sem ért meg. Azért kérjük a szent atyákat, minden vladikát, püspököt és papot, kiknek kezeibe e könyvek eljutnak, hogy azokat elolvassák s olvasva ne ítéljék meg és ne gúnyolják ki. És én Koresi diákon Tergovistból és Diák Tódor írtam ezt Bégner János úr parancsára. Kezdetett május 3-án és befejezetett január 30-án 7069. évben Brassóban.

A könyvet tehát Biegner János brassói polgár adta ki Brassóban, a világ teremtésének 7069., vagyis időszámításunk 1561. évében.

Tévedésen alapult e szerint azok állítása, a kik Biegner működését a XV. század végére vagy a XVI. század elejére tették s az általa kiadott tetraevangeliumot tekintették a czirill nyomdászat legrégebb erdélyországi termékének.

A mi a Hodinka által Karatajev után ismertetett tetraevangeliumot illeti,¹ melynek a szentpétervári császári könyvtárban, a moszkvai nyilvános könyvtárban, a Rumjanczow-múzeum könyvtárában és a munkácsi egyházmegye ungvári könyvtárában összesen négy csonka példánya maradt meg, az nem azonos az általunk Csernekhegyén feltalált tetra evangeliummal. Amaz az ó-szláv kiadványok között lévén felsorolva, Karatajev leírásának tökéletlensége daczára is föltételezhetjük, hogy ó-szláv nyelven volt írva, míg a csernekhegyi, mint föntebb láttuk, a négy evangelium oláh fordítását tartalmazza. De terjedelemre is van különbség közöttük. A Karatajev által használt példány 30 nyolczleveles teljes iven kívül a 31. ív két lapnyi töredékéből áll, melynek *utolsó* oldalát foglalják el a kolophon kezdőszavai. A csernekhegyi tetraevan-

¹ Magyar Könyv-Szemle i. h.

gelium teljes példánya is 31 ívre terjed ugyan, de a kolophon itt az utolsó (246.) levél *első* oldalát foglalja el s ez oldalon be is van fejezve. Ugy látszik tehát, hogy Biegner kiadásában két tetraevangelium létezett, egy ó-szláv és egy oláh nyelvű, mindkettő brassói nyomdatermék, s majdnem egyenlő terjedelmű, egymáshoz közel fekvő évekből s az előbbi hihetőleg az utóbbi oláh kiadásnak is mintájául szolgálva.

Ekkép az eddigi szláv bibliographusok által legrégebbnek tartott Biegner-féle tetraevangelium az erdélyi és oláhországi czirill nyomtatványok sorában korra nézve nem foglalhatja el az első helyet, mely ilyen módon az 1510-iki Oktoichot illeti meg; és ha e tetraevangelium ismertetői az 1512-iki evangeliumot a Biegner-féle mintájára nyomtatottnak állítják, a fentebbiek után, azt hiszem, a tételt megfordíthatjuk: az 1512-iki nyomtatás szolgált Biegner kiadásának mintájául.

Ellenben azonosnak kell felismernünk e tetraevangeliumot a Szabó Károly RMK. II. kötetében 82. szám alatt említett, *Benkner János*-nak tulajdonított oláh bibliafordítással, melynek nyomtatási éve itt számítási hibából 1560-ra van téve. Szabó e kiadásra vonatkozó adatait *Trausch*-tól veszi,¹ s megjegyzi, hogy az ma egyetlen példányban sem ismeretes.

A fentebbiekből a következő bibliographiai eredményeket reaszumálhatjuk:

1. Az erdélyi és oláhországi ó-szláv czirill betűs nyomtatványok legrégebbje nem a Biegner-féle tetra evangelium, hanem az 1512-iki kiadás.

2. Biegner Jánostól két evangelium-kiadás maradt fent a XVI. század közepéről, egy szerb, melynek nyomtatási helye és ideje csonka példányaiból biztosan nem állapítható meg, és egy oláh fordítás, mely Brassóban, 1561-ben látott napvilágot.

3. Ez utóbbi tetraevangelium azonos a Szabó Károlynál (RMK. II. kötet, 82. sz. a.) Benkner 1560-iki brassói kiadványaként említett könyvvel, ez idő szerint a legrégebb oláh evangelium-kiadás, és csak egyetlen példányban ismeretes, a csernekhegyi kolostorében, mely e rövid bemutató sorok alapjául szolgált.

¹ Schriftsteller-Lexicon, I. k. 103—104. l.

HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI SZEMLE.

AZ ANTWERPENI BIBLIOGRAPHIAI CONGRESSUS.

CSONTOSI JÁNOSTÓL.

Antwerpenben ez évi augusztus 7-ik, 8-ik és 9-ik napján Plantin Kristóf halálának 300-ik évfordulója alkalmából, az antwerpeni Plantin-Múzeum kezdeményezéséből nemzetközi bibliographiai congressus tartatott, mely a bibliographia, könyvtudomány, könyvkiadás, könyvkereskedés, nyomdászat, könyvkötészet, nemzetközi könyvtári és könyvárusi forgalom és más rokon disciplinák körébe vágó kérdések megbeszélésével foglalkozott és melyen Európa különbözői államaiból mintegy 250 szakférfi vett részt.

• Ezen congressuson e sorok írója a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium megbízásából a M. Nemzeti Múzeum képviselőjében részt vevén, kötelességemnek tartom annak tárgyalásairól és eredményéről a jelen közleményben beszámolni

*

Az antwerpeni bibliographiai congressusra a fővárosi intézetek közül a tudomány-egyetem és a M. Nemzeti Múzeum könyvtára kapott meghívót.

A meghívás a nyári szünidőben érkezvén a M. N. Múzeumba, mikor Majláth Béla könyvtárőr szabadságon volt, e sorok írójának, mint a könyvtári hivatal ez idő szerinti vezetőjének jutott feladatául a congressusra a M. N. Múzeum igazgatóságának figyelmét felhívni s az intézetnek azon való képviseltetése iránt javaslatot tenni.

E czélból Pulszky Ferenczhez, a M. Nemzeti Múzeum igazgatójához indokolt felterjesztést tett, melynek szövege a következő:

Méltóságos Igazgató Úr!

Antwerpenben, Plantin Kristóf XVI. századi antwerpeni nyomdász halálának 300-ik évfordulójára, ki Antwerpenben az 1555—1589-ki időszakban a nyomdászat mesterségét meghonosította s a virágzás és nyomdai technika oly magas fokára emelte, hogy nyomtatványait, melyeknek száma az «Annales Plantinienses» tanúsága szerint az 1200 kötetet meghaladja, az egyenletes nyomás, elegáns izlés és finom kiállítás tekintetében méltán a nyomdászat legkiválóbb termékeihez, a velencei Aldusok, a párisi Stephanusok és a baseli Frobeniusok könyveihez sorozhatjuk, s ki főleg a soknyelvű biblia: a «Biblia Polyglotta» című, nyolcz ívrétű kötetből álló munka kiadásával oly nyomdai terméket hozott létre, mely a nyomdászat történetében még ma is ritkítja párját, f. é. augusztus 7-én, 8-án és 9-én az első nemzetközi bibliographiai congressus nyílik meg, mely a könyvtártudomány, bibliographia, könyvkereskedés, nyomdászat és más rokon tudományok körébe vágó kérdések megvitatásával fog foglalkozni, s megállapodásai úgy a nemzetközi könyvtártudományi, bibliographiai, könyvárusi és könyvnyomdászati viszonyokra, valamint az európai könyvtárak egymás közti érintkezéseire nézve irányadó kihatással lesznek.

Ezen bibliographiai congressus alkalmából az antwerpeni Plantin-Moretus-Múzeum könyvészeti és nyomdászati kiállítást rendez, mely az egykori Plantin-nyomda eredeti felszerelésén, termékein és 300 éves nyomdászati emlékein kívül a modern nyomdászat összes graphikai vívmányait fogja lehetőleg teljesen feltüntetni.

Ki lesznek állítva: *a)* A betüöntés és betűmetszés különböző gépei, szerszámai, eszközei és termékei. *b)* Papir, papirgépek, a papirgyártáshoz szükséges kellékek és eszközök. *c)* Különböző rendszerű sajtók és kellékek, a nyomtatáshoz szükséges motorok. *d)* Nyomdafesték és nyomdaszinek. *e)* A könyv illusztrációjához szükséges graphikai művészetek (czinkographia, photographia, phototypia, litographia, chromolitographia stb.). *f)* Könyvek, az ókori könyvektől kezdve napjainkig, a Plantin-nyomda összes nyomtatványai és felszerelvényei és az európai régi és új nyomdák legkiválóbb termékei. *g)* Régi és új könyvkötések, a kötéshez

szükséges gépek és szerszámok a közép-kortól kezdve az új-korig.
h) Könyvtári bútorok, régi és új könyvszekrények, állványok, asztalok, katalógus-minták, czédula-katalógusoknak való tokok és fiókok, olvasóterem-berendezés, különféle könyvtári signaturák és blanquettek stb.

Midőn ezen bibliographiai kiállításra, mely főleg az általunk kevésbé ismert belga és francia könyvtári, bibliographiai és nyomdászati viszonyok megismerésére nyújt instructiv alkalmat Méltóságod nagybecsű figyelmét felhívni bátorkodom, mely tisztelettel kérem az ügy érdekében Méltóságos Igazgató urat, hogy engem, ki 16 év óta főleg bibliographiai, kézírattani és könyvtártudományi tanulmányokkal foglalkozom, s ezen idő alatt kormánysegélylyel a legtöbb német és olaszországi könyvtárban nem eredménytelenül kutattam, ezen kiállítás tanulmányozására kormánysegélylyel Antwerpenbe kiküldeni, illetőleg a nagyméltóságú, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak kiküldetésre ajánlani méltóztassék.

A kiállítás a francia, belga és hollandi bibliographiai és nyomdászati vívmányokat s ezeknek önállóságát a német bibliographiával és nyomdászattal szemben fogja dokumentálni.

És ha figyelembe vesszük, hogy a mi egész műveltségünk és tudományunk német emlékün táplálkozik, továbbá, hogy könyvtáraink rendezési tervezete és bibliographiai módszerünk német elveken alapszik, úgy az ügy érdekében kívánatosnak kell tartanom, hogy ezen francia elveken alapuló kiállítást közülünk is valaki megtekintse és tanulmányozza.

Hogy az antwerpeni Plantin-Múzeum páratlan gyűjteményeinek tanulmányozása magában véve is sokoldalú tanulságot nyújt a bibliographushnak, ki itt a Plantin-nyomda 300 éves történeti fejlődésének összes emlékeit a XVI. századtól kezdve a XIX. századig a maguk eredeti és csonkítatlan állapotukban tanulmányozhatja s fogalmat nyerhet egy XVI. századbeli nagyszabású nyomda teljes felszereléséről és berendezéséről, műüzléséről és a tudomány szolgálatában kifejtett 300 éves működésének eredményéről, ezt Méltóságod előtt bizonyítanom fölösleges.

De nem ezen szempont az, melyért a congressuson résztvenni óhajtanék.

A Plantin-Múzeum gyűjteményeit irodalmi szakleírásokból

ismerem s ha alkalmam lesz a brüsseli királyi könyvtár Corvin-Missaleját a helyszinén tanulmányozhatni, megtekinthetem akkor a Brüsseltől egy órányira lévő antwerpeni Plantin-Múzeumot is.

Az indító ok, mely engem az antwerpeni congressuson résztvenni késztet, a következő: Mi ez esztendőben ünnepeltük Mátyás király halálának négyszázadik évfordulóját, kinek egyik legnagyobb alkotását a budai Corvina-könyvtár képezi. Ezen könyvtárról a világirodalomban még a szakemberek közt is sok téves nézet uralkodik, melyeket helyreigazítanunk a mi hazafias kötelességünk. Tizenöt évi könyvtári kutatásaimban szomorúan tapasztaltam, hogy még a külföldi szakemberek sem ismerik a Corvina maradványainak characterét, czímerét és bőrkötését, melyeknek alapján a codexeket Mátyás király könyvtárának vindikálhatjuk.

Azt hiszem, hogy az antwerpeni congressus igen kedvező alkalom arra, hogy a Corvina-kérdést az itt egybegyűlt szakférfiakkal megismertessük, s figyelmüket a Corvin-codexek sajátosságaira felhívjuk. E szakférfiak túlnyomó részben könyvtárnokok és bibliographusok lévén, ha a Corvin-codexek characterével megismerkednek, segédkezet nyújthatnak nekünk a még külföldön lappangó Corvin-codexek felkutatásában, s adalékaikkal hozzájárulhatnak a Corvina-könyvtár általunk czélba vett irodalmi reconstitúciójának integritásához.

Ezért az ügy érdekében időszerűnek tartanám: *Először*: Hogy a múzeumi könyvtár gazdag fényképmásolat-gyűjteményéből a Corvina legnevezetesebb maradványainak címlapjait és bőrkötéseit az antwerpeni congressus szakférfiainak bemutassuk s figyelmüket a Corvin-codexek sajátosságaira felhívjuk. Ez esetben készséggel ajánlkozom a congressuson német vagy latin előadás tartására s kérem Méltóságodat, hogy e czélra a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium engedélyét részemre kieszközölni méltóztassék, hogy a fényképmásokat téritvény mellett Antwerpenbe két heti használatra magammal vihessem és a congressus tagjainak bemutathassam. *Másodszor*: Tekintve, hogy Mátyás király könyvtárának bőrkötései egy önálló magyar könyvkötői stylt képviselnek, melyhez hasonlót a renaissancekori bőrkötések közt sehol sem találunk; tekintve, hogy ezen bőrkötések oly jellemzők, hogy ezeknek alapján a Corvin-codexek akkor is

felismerhetők és meghatározhatók, ha címlapjukról a Corvin-czímer hiányzik; végül tekintve, hogy ezen könyvkötői styl, melyet mi voltunk szerencsések felderíteni és megállapítani, az általános bibliographiában és a könyvkötészet történetében egészen ismeretlen: óhajtanék a congressuson a M. Nemzeti Múzeum nevében Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről indokolt indítványt tenni, mely ha elfogadtatnék, a congressus Comptes-Rendus-jében látna napvilágot s Mátyás király könyvtárának bőrkötéseit nemcsak szélesebb körben megismertetné, de a specificus nemzeti Corvin-féle könyvkötői styl nemzetközi színvonalra emelné.

Részünkről ez volna szerény nézetem szerint Mátyás király halála 400-ik évfordulójának méltó megünneplése, mely nyomot hagyna az európai culturtörténetben, a szakférfiak figyelmét a Corvina felé irányozná, a könyvkötészet történetét egy ismeretlen styllal gazdagítaná s a Corvina-könyvtár bőrkötéseinek ismeretét a világirodalomban mindenkorra megörökítené.

S mivel indítványomnak csak úgy volna gyakorlati eredménye, ha a jellemző Corvin-bőrkötéseket egy sikerült facsimilevel illusztrálnám, mély tisztelettel arra kérem Méltóságos Igazgató Urat, kegyeskedjék megengedni, hogy azon esetre, ha indítványom a congressus által elfogadtatnék, ily facsimilét az említett Comptes-Rendus számára a M. N. Múzeum költségén csináltassak.

Boldog emlékü Horváth Istvánnak örök dicsőségét fogja képezni, hogy a Sylvestre «Paleographie Universelle» czimű monumentalis vállalatban, mely a világ összes népeinek legrégebbi irott és festett emlékeit színes facsimilekben reproducálva tünteti fel, a két legrégebbi magyar nyelvemléket: a Pray-codexet és a bécsi magyar codexet sikerült facsimilekben megörökítette, s a magyar középkori könyvirás két legrégebbi emlékéét a világirodalom keretébe beillesztette, azt hiszem, mi nem kisebb szolgálatot teszünk a hazai culturának akkor, ha Mátyás király halálának 400-ik évfordulóján egy nemzetközi bibliographiai vállalatban megörökítjük a Corvina maradványainak jellemző bőrkötését, ezt a külföldi szakférfiakkal megismertetjük s bemutatjuk nekik a renaissance legkiválóbb magyar bibliographiai hagyományait.

Ezen hazánkban keletkezett, hazánkfiai által felderített és megállapított magyar könyvkötői styl helyet kér a könyvkötészet általános történetében s midőn azt szélesebb körben a külföldi

szakférfiakkal megismertetjük a Corvin-kötés nemzeti characterét nemzetközi bibliographiai fontosságra emeljük.

Igy Plantin Kristóf halálának 300-ik évfordulóján a Plantin traditiókkal párhuzamosan ünnepelni fogjuk Corvin Mátyás 400 éves bibliographiai traditiót s közkinccsé teszszük ezeket az európai szakirodalomban.

Ezen két szempontból óhajtánék az antwerpeni bibliographiai congresszuson résztvenni, ezért ajánlom kérésemet. Méltóságos Igazgató Úr nagybecsű figyelmében.

Indítványom szövegét, ha a nagyméltóságú miniszterium a M. N. Múzeum képviselőjével a congresszuson megtisztel, közölni fogom jóváhagyás végett Méltóságoddal.

Ezek után fogadja Méltóságos Igazgató Úr kitünő tisztelem nyilváníását.

Budapest, 1890. jul. 15-én

Méltóságos Igazgató Úrnak

alázatos szolgája

Csontos János,

múzeumi könyvtári segédőr mint a
könyvtári hivatal ez idő szerinti vezetője.

Ezen felterjesztést Pulszky Ferencz muzeumi igazgató egész terjedelmében magáévá tette s kiküldetésem az antwerpeni congressusra a M. N. Múzeum képviselőjében a vallás és közoktatási m. kir. miniszteriumnak melegen ajánlotta.

Ennek következtében a vallás és közoktatási m. kir. miniszterium megbízott azzal, hogy az antwerpeni bibliographiai congressuson a M. N. Múzeumot képviseljem.

Hivatalos kiküldetésem befejezett dolog lévén, Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről a következő indítványt nyújtottam be a M. N. Múzeum Igazgatóságához jóváhagyás végett:

Indítvány Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről.

Tekintve, hogy Corvin Mátyás király egyik legnagyobb alkotásának, a róla nevezett Corvina-könyvtárnak bőrkötései, melyek 40 európai könyvtárnak cimeliáit képezik s elszórt maradványaikban az egykori hirneves könyvtár régi dicsőségét hirdetik, oly jellemzők és typicusak, hogy decoratív tekintetben minden más közép-

kori és renaissance-kori bőrkötéstől különböznek; tekintve, hogy az ezeken fenmaradt aranyos virágdiszítések, úgy az aranynak borítéktáblákon préselt diszítésekre való korai alkalmazásánál, mint a motívumok eredetiségénél fogva, a könyvkötészet történetében ekkorig kellően méltatva nincsenek; tekintve, hogy ezen jellemző bőrkötésekből, (melyek sötétvörös vagy barna bőrön vakon préselt arabesk-diszítés mellett, túlnyomóan virágos aranydiszítéseket, stylizált tulipánokat, a táblák közepén Magyar- és Csehország egyesített koronás czímerét, néha pedig külön paizsban az ágon álló, csőrében gyűrűt tartó hollót különböző csoportosításban, de mindig ugyanazon motívumokkal tüntetik fel) a kéziratok Corvin jelleme akkor is meghatározható, ha ezek czímlapjáról a Corvin-czímer hiányzik; tekintve, hogy ezen bőrkötések általános bibliographiai és könyvkötészeti szempontból azért birnak fontossággal, mert egy ekkorig ismeretlen önálló könyvkötői styl jellemét tartották fenn, mely a Grolier-stylnél 100 évvel régibb: mondja ki az antwerpeni bibliographiai congressus, hogy a Corvina-könyvtár bőrkötéseit az általános bibliographia, különösen pedig a renaissance-kori könyvkötészet szempontjából fontosaknak és jellemzőknek tartja, ezekre a szakférfiak figyelmét felhívja és megismertetésük céljából ezeknek jellemző facsimiléjét a Congressus Comptes-Rendu-jébe a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum kivánságára és költségére felveszi.

A budapesti Magyar Nemzeti Múzeum nevében az antwerpeni bibliographiai congressushoz beadja:

Budapest, 1890. jul. 25-én

Csontos János,

múzeumi könyvtárőr helyettes.

Pulszky Ferencz az indítvány szövegét jóváhagyván, ezt Kereszty István könyvtári gyakornok francia nyelvre lefordította, Pulszky Ferencz revideálta és július 25-én elküldtük postán Antwerpenbe az előkészítő bizottság elnökségéhez.

A M. N. Múzeum a congressusi meghívót július havában kapván, mikor a congressus programja, osztályai és tisztviselői meg voltak állapítva, sietni kellett az indítvánnyal, hogy ezt az előkészítő bizottság még idejében előzetesen tárgyalhassa és a congressus I. osztályának (a hova az ügy tartozott) jelentést tegyen róla.

Ezután a könyvtár fényképmásolat-gyűjteményéből kiválo-

gattam 60 jellemző Corvin-börkötés- és Corvin-czímlap-másolatot gondosan becsomagoltam, baleset ellen biztosítottam és augusztus 2-ikán az igazgatóság engedélyével elküldtem postán előre Antwerpenbe, hogy mire én ide megérkezem, a csomag reám várjon és ha előadást tartok a Corvináról, kezemnél legyen.

Magam augusztus 3-ikán keltem útra s fél napi megszakítással, melyet a lipesei új könyvpar-múzeum tanulmányozására fordítottam, egyhuzamban mentem Antwerpenbe, hova augusztus 6-ikán délben érkeztem meg.

Hogy a congressus iránt európaszerte, de különösen Franciaországban, Hollandiában és Belgiumban a szakferfiak közt, mily nagy érdeklődés nyilvánult, erről tanuskodik a következő két névjegyzék, melyet az előkészítő bizottság a congressusra jelentkezőkről közrebocsátott s melyet itt egész terjedelmében közlünk.

Az első névjegyzék így szól:

I.

Liste des adhérents a la conférence du livre qui se tiendra a Anvers le 7, 8, et 9 Aout 1890.

Messieurs

VAN DEN PEEREBOOM, J. Ministre des chemins de fer, postes et télégraphes bibliophile.

LEJEUNE, JULES, Ministre de la Justice.

DE WAEL, LÉOPOLD, Bourgmestre de la ville d'Anvers.

VAN DEN NEST, ARTH., Échevin de la ville d'Anvers.

VAN RYSWYCK, JEAN, Échevin de la ville d'Anvers.

ADRIAENSEN, JEAN, Inspecteur cantonnal de l'enseignement primaire, Anvers.

ARCHIVIO STORICO GENTILIZIO, Milan.

ARNOLD, Th. J. J., Bibliothécaire-adjoint à la bibliothèque de l'Université de Gand.

AULIT, AUGUSTE, Homme de lettres, Anvers.

BAER, SIMON LÉOPOLD, Libraire, Francfort s/M.

BAILLENCOURT, RODOLPHE DE, dit Courcol, Notaire, trésorier de la société des antiquaires de la Morinie, St Omer (Pas-de-Calais).

BARACK, Dr KARL AUGUST, Bibliothécaire en chef de l'Université et de la Bibliothèque nationale, Strasbourg.

BEERTS, FRANS, Libraire, Anvers.

BELIN, HENRI, Secrétaire du Conseil du Cercle de la Librairie, Paris.

BELLEMANS, LOUIS, Bibliophile, Anvers.

- BERGMANS, PAUL, Secrétaire-adjoint de la Commission de la Biographie Nationale, Gand.
- BILLIET, PAUL, Redacteur du *Koophandel*, Anvers.
- BLOCKHUYS, JOS., Commis de 1^{re} classe à la Bibliothèque de la ville d'Anvers.
- BLOMME, ARTHUR, Membre effectif de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Termonde.
- BOELE VAN HENS BROECK, Libraire, La Haye.
- BOGHOUT, JAN FRANS VAN, Littérateur, Anvers.
- BONDAM, A. C., Archiviste de l'État, Bois-le-duc.
- BORGEAUD, GEORGES, Fabricant d'articles spéciaux pour bibliothèques, Paris.
- BORGHT, A. VAN DER, Fondateur de caractères, Bruxelles.
- BORMANS, STANISLAS, Administrateur inspecteur de l'Université de Liège.
- BOSCH, AD. NICOLAS, Éditeur de l'*Annuaire de la librairie Belge*, Bruxelles.
- BOSIERS, ERNEST, Avocat, Anvers.
- BOUCHERY, JAN, Libraire, Anvers.
- BRUYLANT-CHRISTOPHE, EM., Éditeur, Bruxelles.
- BURDETT MASON, Bibliophile, Château de Sans (Basses Pyrénées).
- BUSCHMANN, PAUL, Imprimeur, Anvers.
- BUSCHMANN, GUSTAVE, Commis de 1^{re} classe à la Bibliothèque de la ville d'Anvers.
- BUSSE, Conseiller supérieur du Gouvernement, Directeur de l'imprimerie Impériale, Berlin.
- CALLEWAERT FRÈRES, Libraires-Éditeurs, Bruxelles.
- CAPRON, JULFS, Bibliophile, Ypres.
- CASTEELE, DÉsirÉ VAN DE, Conservateur des archives de l'État à Liège.
- CASTROVILLARE, Marquis Caietan Gallo de, Inspecteur des fouilles et des monuments antiques à Castrovillare, Italie.
- CATALAN, EUGÈNE CHARLES, Bibliophile, Liège.
- CATTREUX, LOUIS, Homme de lettres, Bruxelles.
- CERCLE BELGE de la librairie, de l'imprimerie et des professions qui s'y rattachent, Bruxelles.
- CERCLE de la librairie, Paris.
- CHATROUSSE, JUST., Secrétaire-gérant du Cercle de la librairie, Paris.
- CHÉRIÉ, A., Rédacteur de l'*Argus de la Presse*, Bruxelles.
- CHRISTOPHERSEN, Consul général de Suède et Norvège, Anvers.
- CLAESSENS, L., Relieur, Bruxelles.
- CLARE HUDSON, Rév. J., M. A., Horncastle.
- CLAY, C. J. et Sons, Imprimeurs de l'Université de Cambridge.
- CLAEYS, G., Avocat, bibliothécaire, Bruges.
- COGELS, PAUL, Bibliophile, président de l'Académie d'Archéologie de Belgique, Anvers.
- COMITÉ d'inspection et d'achats de livres de la bibliothèque publique communale, Douai.
- CORNELISSEN-LEBÈGUE, L., Libraire, Bruxelles.
- CORNETTE, ARTHUR, Professeur à l'école Normale, Anvers.

- CORTYL, EUGÈNE, Secrétaire du Comité Flamand de France à Bailleul, Nord.
 COSTENOBLE, HERMANN, Libraire-Éditeur, Iéna.
 COSTER, AUGUSTE, Bibliophile, Bruxelles.
 CRÉPIN, FRANÇOIS, Directeur du Jardin Botanique de l'État, Bruxelles.
 CRUYSSSEN, A. C., VAN DER, Inspecteur l'enseignement primaire, Malines.
 CUPÉRUS, N. J., Membre du Conseil Communal, Anvers.
 CUYCK, FRANS VAN, Professeur à l'école normale de la ville d'Anvers.
 DANIEL, L., Imprimeur, Lille.
 DAUBY, Directeur du *Moniteur*, délégué de Département de la Justice, Bruxelles.
 DAUGNON, Comte J. J. DE, Vice-président du collège international et directeur de l'Archivio Storico Gentilizio, Milan.
 DEBEER, TACO HAJO, Professeur, Amsterdam.
 DEBOM, EMANUEL, Littérateur, Anvers.
 DE BORCHGRAVE, J., Avocat, membre de la Chambre des Représentants, Bruxelles.
 DE BRAEY, CH., Bibliophile, Anvers.
 DE CASEMBROOT, L., Bibliothécaire du Conservatoire royal de musique à Bruxelles.
 DECEULENEER, ADOLPHE, Professeur à l'Université, Gand.
 DEDECKER, AUGUSTE, Relieur, Gand.
 DE GOEY, ROGER, Professeur à l'Athénée royal et à l'école de Navigation de l'État, Ostende.
 DE LAET, FRÉD., Greffier de la province, Anvers.
 DE NOUE, V. ARS., Archéologue, Malmédy.
 DE JAGER, A, de la firme : Héritiers B. Van Der Kamp, imprimeurs et éditeurs, Groningue.
 DE KONINCK, AUG., Bibliothécaire adjoint de la Chambre des Représentants, Bruxelles.
 DELALAIN, PAUL, Ancien Président du Cercle de la Librairie, Paris.
 DELCOURT, JULES, Conseiller à la cour d'appel, Bruxelles.
 DELMER, ALEX., Bibliothécaire de l'Université, Liège.
 DELHASSE, FÉLIX, Éditeur-Libraire, Namur.
 DELVAUX, VICTOR, Libraire-Éditeur, Namur.
 DELVIGNE, Chanoine, Bibliophile, Bruxelles.
 DE MONT, POL, Professeur à l'Athénée royal, Anvers.
 DE ROEVER, N., Archiviste, Amsterdam.
 DE SCHREVEL, CHANOINE, Directeur du Séminaire épiscopal, à Bruges.
 DESCLÉE, Éditeur, Tournai.
 DE SEYN-VERHOUGSTRAETE, H. Z. S., Éditeur, Roulers.
 DESGUIN, DR VICTOR, Membre de l'académie royale de médecine de Belgique, Anvers.
 DESLANDES, V., Directeur de l'imprimerie nationale, Lisbonne.
 DE SMEDT, CHARLES, Président de la société des Bollandistes, Bruxelles.
 DESTREE, J., Conservateur adjoint du musée royal d'antiquités et d'armures, Bruxelles.

- DESTRÉE, JULES, Artiste graveur, Mons.
 DESTRÉE, MADAME JULES, Artiste graveur, Mons.
 DE VINCK-DE WINNEZEELE, Baron, Bibliophile. Anvers.
 DE VINNE, THÉO., Imprimeur, New-York.
 DE VRIES, R. W. P., Secrétaire de la société royale d'archéologie Amsterdam.
 DEWALCQUE, GUSTAVE, Professeur à l'université de Liège.
 D'HONDT, PIETER, Bibliothécaire, Bruxelles.
 DOORSLAER-VERBEKEN, D. VAN, Imprimeur-Éditeur, Bruxelles.
 DRIES, J. VAN DEN, Administrateur de l'*Éscout*, Anvers.
 DUMERCY, CHARLES, Avocat, bibliophile, Anvers.
 DUMONT, JEAN, Directeur de l'école professionnelle de typographie, Bruxelles.
 DUNK, J. H., Libraire, Amsterdam.
 DYCKMANS, HENRY, Avocat, Anvers.
 DZIATZKO, professeur, bibliothécaire en chef de l'Université, Goettingue.
 ENGELBERT. JAN, EMLIUS, Directeur de ventes publiques, Rotterdam.
 ENSCHEDE, ADR. J., Archiviste, Haarlem.
 ERRERA, PAUL, Avocat, Bruxelles.
 FABIUS. A. V. J., Archiviste, Naarden.
 FAUCON, LUCIEN, Sous-conservateur de la bibliothèque et du musée de la ville de Paris.
 FÉTIS, EDOUARD, Conservateur en chef de la bibliothèque royale, Bruxelles.
 FORST, O., Libraire, Anvers.
 FRANÇOIS, Chef de division à l'administration centrale, délégué du département de la justice, Bruxelles.
 FREDERIKS, P. J., Directeur en chef adjoint du musée royal, Amsterdam.
 GANTRELLE, Jos, Professeur émérite à l'université de Gand.
 GARNETT, RICHARD, Conservateur des livres imprimés, British museum, Londres.
 GÉNARD, P., Archiviste de la ville d'Anvers.
 GIESEN, Jos., Avocat, Anvers.
 GILON, ERNEST, Éditeur, Verviers.
 GINN, et C^o Éditeurs d'ouvrages classiques, Boston.
 GITTENS, FRANS, conseiller communal, Anvers.
 GOEMAERE, ARTHUR, Rédacteur en chef du *Précurseur*, ancien président de l'association de la presse Belge, Anvers.
 GOMEZ, MANÖEL, Bibliophile, Lisbonne.
 GOOVAERTS, ALPHONSE, Chef de section aux Archives Générales du Royaume, Bruxelles.
 GRANDGAINAGE, EDM., Directeur de l'Institut supérieur de Commerce, Anvers.
 GRANDJEAN, L., Ancien bibliothécaire de l'Université de Liège.
 GRANGES DE SURGÈRES, Marquis de, Membre de la Société des Bibliophiles contemporains de Paris, Nantes.
 GRESSIN-DUMOULIN, Eug., Rédacteur de l'*Opinion*, Anvers
 GROESSER, JAC., Imprimeur, Conseiller communal, Anvers.

- GROSJEAN-MAUPIN, Libraire-éditeur, Nancy.
- HAARST, JOH. WIL. GEO VAN, Bibliothécaire de l'Université de Groningue.
- HAEGHEN, FERD. VAN DER, Bibliothécaire de l'Université de Gand.
- HANSEN, Dr C. J., Bibliothécaire de la ville d'Anvers.
- HARLEZ, le Chevalier CHARLES DE, Professeur de l'Université de Louvain.
- HASSELBRINK, F., Libraire, St-Gall.
- HAVRE, le Chevalier GUSTAVE VAN, Président des Bibliophiles Anversois
Anvers.
- HAYEZ, F., Imprimeur de l'Académie Royale. Bruxelles,
- HEBERT, LÉONCE, Libraire-éditeur, Paris.
- HEDELER, G., Éditeur du *Deutsch-Englisch-Französisch Export Journal*,
Leipzig.
- HENNE, ALEX., Membre de l'académie royale de Belgique. Bruxelles.
- HENNEQUIN, Lieutenant-Colonel, Directeur de l'institut cartographique mili-
taire, Bruxelles.
- HENRARD, Général P., m Secrétaire de l'académie d'archéologie de Belgique,
Anvers.
- HENRY, LOUIS, Membre de l'académie royale de Belgique, professeur de
chimie à l'université de Louvain.
- HESSELS, J. H., Homme de lettres, Cambridge.
- HEUVELMANS, JEAN LOIS, Directeur de l'hôpital des Anglais, Liège.
- HEYMANS, VICTOR, Bibliophile, Malines.
- HEYWOOD, ABEL, et Son, Manchester.
- HILLE, JOS. VAN, (de la maison Ve De Backer), Imprimeur, Anvers.
- HOLLIER-LAROUSSE et Co, Imprimeurs-Éditeurs, Paris.
- HORMANN, Dr LUDWIG VON, Directeur de la Bibliothèque de l'Université
impériale, Innsbruck.
- HOSTE, Ad., Imprimeur-Éditeur, Gand.
- HYMANS, HENRI, Conservateur du cabinet des Estampes à la Bibliothèque
Royale, Bruxelles.
- JENKINSON, FRANCIS, Bibliothécaire de l'Université de Cambridge.
- JORISSENNE, Dr, Bibliophile, Liège.
- JOUAUST, Imprimeur, Paris.
- KALFF, MARTIN, Rédacteur de l'*Algemeen Handelsblad*, Amsterdam.
- KAMP, Héritiers B. VAN DER, Imprimeurs, Groningue.
- KANTOROWICZ, MAX., Libraire, Milan.
- KNOETIG, B., Directeur de l'*Art de l'Imprimerie*, Bruxelles.
- KNUTTEL, Dr W. P. C., Employé à la Bibliothèque royale de la Haye.
- KOCKX, FR., Imprimeur, Conseiller communal, Anvers.
- KOEHLER, HUGO, Libraire, Leipzig.
- KOEHLER, K. FR., Librairie ancienne, Leipzig.
- KOUDRIAFFSKY, DE, Premier secrétaire de la Légation de Russie, Bruxelles.
- KUYCK, FR., VAN, Artiste peintre, Président de la section des arts plastiques
du Cercle Artistique, Anvers.

- LAPIERRE, EUGÈNE, Conservateur de la Bibliothèque publique de la ville de Toulouse.
- LAROCHE, P. M., Imprimeur, Arras.
- LEE, MAURITZ, VAN, Chef de division au Ministère de l'Intérieur, Bruxelles.
- LEEN, HUBERT, Directeur de la société pour la propagation de livres à bon marché, Bruxelles.
- LEPAIGE, CONSTANTIN, Professeur à l'université de Liège, membre de l'Académie royale de Belgique.
- LEROI, PAUL, Rédacteur en chef de l'Art, du *Courrier de l'Art* et de la *Revue illustrée*, Paris.
- LEWIS, REV. S. S., Conservateur de la bibliothèque de Corpus Christi College, Cambridge.
- LOEBER Jr, J. A., Correspondant de l'*Illustrirte Zeitung für Buchbinderein*, Leiden.
- LOGEMAN, Professeur à l'université, Gand.
- LOMBAERTS, EDM., Bibliophile, Anvers.
- LONGIER, Société générale d'Éditions, Paris.
- LOOY, S. L. VAN, Libraire, Amsterdam.
- MAES, JOS., Éditeur-photographe, président de l'Association belge de photographie, Anvers.
- MAES, PAUL, Bibliothécaire de l'Université de Liège.
- MAGNUSKI, MARCEL, Directeur de l'École Estienne, Paris.
- MANCEAUX, HECTOR, Imprimeur-Éditeur, Mons.
- MANCEL, ÉMILE, Commissaire-général de la marine en retraite, Bibliophile, Dunkerque.
- MANTIN, GEORGES, Paris.
- MARSY (Comte de) Directeur de la Société Française d'Archéologie, Compiègne.
- MASSON, G., Ancien président du Cercle de la Librairie, membre de la Chambre de Commerce, Paris.
- MERZBACH, HENRY, Ancien éditeur, président de la classe de la Librairie et de l'Imprimerie belge à l'exposition de Paris 1889, Bruxelles.
- MICHIELS, F., Imprimeur en taille douce, Anvers.
- MOENS, W. H. Homme de lettres, Tweed Lymington, Hampshire.
- MOES, E. W. Archiviste-adjoint, Rotterdam.
- MONTGOMERY, ROBERT, Artiste peintre, Anvers.
- MOORTGAT, A., Professeur à l'Athénée, Anvers.
- MÖSSLY, J., Relieur, Anvers.
- MOTTE, ALPH., Relieur, successeur de Trautz-Bauzonnet, Paris.
- MULDER, JAN JORIS, Étudiant, Anvers.
- MULLER, Dr ALOÏS, Bibliothécaire de l'université impériale de Graz.
- MULLER, Dr PHIL., Bibliothécaire en chef de l'université, Iéna.
- NYHOFF, MARTINUS, Libraire, La Haye.
- OMONT, HENRI, Bibliothécaire au département des manuscrits de la bibliothèque nationale, Paris.
- OPPENHEIM, FÉLIX, Bibliophile, Paris.

- OS-DE WOLF, VAN, Éditeur, Anvers.
- PALME, VICTOR, Éditeur, directeur de l'*Ami des Livres*, Paris.
- PAVORD-SMITS, F. S. VAN DE, Littérateur et éditeur, Leide.
- PEETERS, CHARLES, Éditeur-Libraire, Louvain.
- PEPPERMILLER, HERM., Bibliothécaire à l'École Polytechnique, Aix-la-Chapelle.
- PERTHES, ERNST, (de la firme Frederik Andreas Perthes), Libraire-Éditeur, Gotha.
- PICARD, EDMOND, Avocat à la Cour de Cassation, Bruxelles.
- PICHOT, E., Imprimeur, Paris.
- PLON, EUGÈNE, Ancien président du Cercle de la Librairie, Paris.
- POLLAK, Dr H. J., Recteur-adjoint du Gymnasium Erasmianum, Rotterdam.
- QUAEDVLIEG, RICHARD, Rédacteur en chef de l'*Illustration Européenne* Bruxelles.
- REUSENS (Chanoine) Bibliothécaire de l'Université, Louvain.
- RIGOUTS, KAREL, Pharmacien, Anvers.
- RIVIÈRE, BENJAMIN, Bibliothécaire de la bibliothèque publique communale Douai.
- ROBBERS, J. G. Éditeur, Amsterdam.
- ROBERTS, W., Éditeur rédacteur du *Bookvorm*, Londres.
- ROBYNS, VICTOR, Avocat, Anvers.
- ROEDER, ALFRED, (Jos. Roeder et Co) Imprimeur, négociant en papier, Anvers.
- ROELANTS, HENDRIK ADRIAAN ALARIUS, Éditeur, Schiedam.
- ROOSES, MAX, Conservateur du Musée Plantin-Moretus, Anvers.
- ROSSEELS, EMM., Administrateur du Musée Plantin-Moretus, Anvers.
- ROUSSEAU, J., Directeur-général au Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction Publique, Bruxelles.
- RUEFF, MAX., Libraire, Anvers.
- RUELENS, CHARLES, Conservateur à la Bibliothèque royale, Bruxelles.
- RUELENS, GEORGES, Avocat, Bruxelles.
- SCHAAF, J. H. L., Bibliophile, Haarlem.
- SCHAVYE, J., Relieur du Roi, Bruxelles.
- SCHILLEMANS (W. J. Thieme et Co), Éditeur, Zutphen.
- SCHOFFER, Président de la Société Royale d'Archéologie, Amsterdam.
- SCHOTT, Prof. THEOD., Bibliothécaire, Stuttgart.
- SCHUCK, LÉON, Marseille.
- SÉDARD, EUGÈNE, Directeur de l'*Intermédiaire des imprimeurs*, Lyon.
- SEGHERS, LOUIS, Lithographe, Anvers.
- SIEBER, Dr LOUIS, Bibliothécaire en chef de l'université, Bâle.
- SIFFER, A., Éditeur, Gand.
- SINKER, ROBERT, Bibliothécaire de Trinity College, Cambridge.
- SLEECKX, D., Inspecteur honoraire en chef de l'instruction primaire, Schaerbeek-Bruxelles.
- SMEKENS, THÉOPHILE, Président du tribunal civil, Anvers.
- SNIEDERS, Dr AUG., Rédacteur en chef du *Handelsblad*, Anvers.
- SOIL, EUCÈNE, Juge au tribunal civil, Tournay.

- SOMEREN, J. F. VAN, Bibliothécaire de l'Université, Utrecht.
- SOROZE, Capitaine de Gendarmerie, Mons
- SOULICE, L., Bibliothécaire archiviste de la ville de Pau.
- SPEYBSOUCK, AUG, VAN, Chanoine, Bruges.
- SPITAEELS, D., Éditeur, Borgerhout.
- STEIN, HENRI, Employé aux Archives nationales, Paris.
- STERCK, JAN F. M., Libraire, Amsterdam.
- STRATEN-PONTHOZ, Comte FRANÇOIS VAN DER, Président de la Société royale d'archéologie de Bruxelles.
- SUSAN, C. H. L., Éditeur, La Haye.
- SYTHOFF, A. W., Éditeur, Leide.
- TEMPLIER, ARMAND président du Cercle de la Librairie, Paris.
- TEN BRINK, JAN, Professeur à l'Université de Leide.
- THEUNISSENS, L.; Secrétaire des bibliophiles anversois, Anvers.
- THIBAUT, CL., Imprimeur, Anvers.
- THIEBAULT, CH., Avocat à la cour d'appel, Bruxelles.
- TJEENK-WILLINK, Dr H. D., Éditeur, Haarlem.
- TOOTILL, ELLIS, Graveur, Manchester.
- TRACOU, PIERRE, Dr en médecine, Bibliothécaire en chef de l'université de Lille.
- TRIGT, G. A. VAN, Libraire, Bruxelles.
- T'SJOEN, E. H., Professeur, Bruxelles.
- ULLENS, A., Chef de Cabinet du gouverneur de la province, Anvers.
- UZANNE, OCTAVE, Bibliophile directeur du *Livre moderne*, Paris.
- VALLUET, PAUL, Bibliothécaire à la faculté de théologie protestante à Montauban.
- VARENBERGH, ÉMILE, Conseiller Provincial, archéologue, Gand.
- VELD, ERN. VAN DE, Directeur de la librairie V^{ve} Ferdinand Larcier Bruxelles.
- VERCRUYSSÉ LÉOP., Courtrai.
- VERDURE, PHILIBERT, Directeur de la *Tribune de Mons*, Mons.
- VUYLSTEKE, JULES, Libraire, Gand.
- WALDSTEIN, CHARLES, Litt. D. PH. D., Professeur d'archéologie classique à l'université de Cambridge.
- WARENDORF, Jr. S. Éditeur, Amsterdam.
- WAUWERMANS, Général H., Président de la société de Géographie, Anvers.
- WAYLAND-KERSCHAW, S., Membre de la société des antiquaires, conservateur de la bibliothèque du palais de Lambeth, Londres.
- WEALE W. H. JAMES, Littérateur, Londres.
- WEBER, MAX, Graveur sur bois, Bruxelles.
- WELCH, CHARLES, Bibliothécaire de la Corporation de la Cité de Londres (Guildhall), Londres.
- WELSH, CHARLES, Éditeur, Associé de la maison Griffith, Harran, Okeden Welsh, Londres.
- WEZELAAR, M. B., Bibliophile, Anvers.
- WILLEMSSEN, GUSTAVE, Greffier au tribunal de commerce, St Nicolas (Waas).

- WINAND-KLOCK, Éditeur, Hasselt.
 WORMSER, J. A., de la firme Hoeveker en Zoon, Éditeurs-Libraires, Amsterdam.
 WOUCTERS-VAN EYCK, HAMILCAR GUST-ALPH., Libraire, Anvers.
 WOUTERS, VICTOR, Avocat, Président du *Cercle Artistique, Scientifique et Littéraire*, Anvers
 WOUWERMANS, ARMAND, Bibliophile, Anvers.
 YATES, JAMES, Conservateur de la Bibliothèque publique de Withkirk View Haltor, près de Leeds
 ZACKAUER, Bibliothécaire de l'université de Sienne.
 ZAHN, G. P. H., de la firme J. L. Beyers, Libraire, Utrecht.
 ZECH-DUBIEZ, Imprimeur-Libraire, Braine-le-Comte.
 ZEGGELEN, TH. H. VAN, (de la maison M. J. P. Van Santen), Imprimeur, Amsterdam.
 ZUYLEN, ALBERT VAN, Avocat, Anvers.
 ZUYLEN, Colonel G. E. V. L. VAN, La Haye.

Ezeken kívül a későbbben jelentkezőkről még egy második névjegyzéket is adtak ki, mely így szól:

II.

Seconde liste des adhérents a la conférence du livre qui se tiendra a Anvens le 7, 8, et 9 aout 1890.

Messieurs :

- ASSCHE (AUG^{te} VAN), architecte, Gand.
 BELINFANTE (AUG.), éditeur, La Haye.
 BERGHE (R. VAN DEN), bibliothécaire-adjoint à l'Université de Gand.
 BUREAU (LE) de l'Union internationale pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques, Berne.
 CAROLY (GEORGES), avocat, Anvers.
 CHARAVAY (EUGÈNE), directeur de *l'Imprimerie*, Journal de la Typographie et de la Librairie, Paris.
 CLAESSENS (PAUL), relieur, Bruxelles.
 CLAEYS (F.), librairie-éditeur, Bruges.
 CLAEYS (GUST.), libraire-éditeur, Bruges.
 CSONTOSI (JEAN), bibliothécaire du Musée National Hongrois de Budapest.
 DEBIÈVBE (EUGÈNE), bibliothécaire en chef de la ville de Lille.
 DELBEKE (AUGUSTE), avocat, Anvers.
 DELLAFAILLE (RENÉ), bibliophile, Anvers.
 DROOGENBROECK (J. A. VAN), délégué du ministre de l'Intérieur Bruxelles.
 DURIEU (Dr W. N.), directeur de la bibliothèque de l'Université de Leiden.
 HAEGHEN (VICTOR VAN DER), archiviste de la ville de Gand.
 HAVERMANS (XAVIER), imprimeur-éditeur, Bruxelles.

- HETEREN (J. H. VAN), secrétaire et délégué de la «Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, Amsterdam.
- HUF VAN BUREN (J.), littérateur, Tiel.
- KEYMEULEN (LOUIS VAN), professeur à l'Académie des Beaux-Arts d'Anvers.
- KORNDÖRFFER (J. P. S. W.), bibliothécaire de l'Académie Militaire. Bréda.
- LAMERTIN (HENRI), libraire, Bruxelles.
- LECLERCQ (EMILE), délégué du ministre de l'Intérieur, Bruxelles.
- MACALISTER (J. Y. W.), secrétaire honoraire de «the Library association of the united Kingdom», éditeur-rédacteur du «Library Magazine» Londres.
- MARLIN (JEAN), aide-bibliothécaire à l'Université de Liège.
- MASSON (LOUIS), contrôleur des mines, Béthune.
- MERTENS (AD.), imprimeur-lithographie, Bruxelles.
- MORSE STEPHENS (H.), bibliothécaire, Leeds.
- NIJPELS (EDUARD), libraire-imprimeur, Maestricht.
- OLTHOFF (FRANS), bibliophile, Anvers.
- SAINTENOY (PAUL), délégué et secrétaire général de la Société d'archéologie, de Bruxelles.
- SELE (H.), relieur, Anvers.
- STEENWEGE (F. VAN), professeur à l'Athénée Royal, Anvers.
- TALBOT BAINES REED, fondeur de caractères, Londres.
- THIEME (F. C. D.), vice-président et délégué de la «Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels,» Amsterdam.
- TIDEMAN (J.), conservateur des manuscrits à la bibliothèque royale de La Haye.
- TITZ (LOUIS), délégué de la Société d'Archéologie de Bruxelles.
- VALLE (V.), professeur à l'Institut supérieur de Commerce Anvers.
- VEN (FLOR. VAN DER), secrétaire général du Bureau de Bienfaisance. Anvers.
- VICAIRE (GEORGES), bibliographe. Paris.
- VORSTERMAN VAN OYEN (A.A.), généalogiste, La Haye.
- WAUWERMANS (P.), avocat, Bruxelles.
- WIERDELS (FERD.) bibliophile Amsterdam.
- WILHELM (FRIEDR.), libraire, Leipzig.
- WIJNMALEN (Dr TH. CH. L.), bibliothécaire en chef de la bibliothèque royale, La Haye.

Ezen névsorból azonban a congressuson többen hiányoztak.

Igy általánosan feltűnt a jelentkezett német szakferfiak távolléte, kik közül mindössze csak *Busse*, titkos tanácsos és a berlini császári nyomda igazgatója jött el. Ellenben nem jöttek el: *dr. Barack*, a strassburgi új egyetemi könyvtár megalkotója és reorganisatora, továbbá *dr. Dziatzko*, a göttingai egyetemi könyvtár igazgatója és az ottani egyetemen a könyvtártudományi és bibliographiai disciplinák rendes tanára, kit ez idő szerint a németországi könyvtárnokok közt elsőrendű organisatornak tartanak;

dr. Schott, a stuttgarti királyi könyvtár igazgatója és *dr. Sieber*, a bási egyetemi könyvtár igazgatója, ki az általam ismert európai könyvtárnokok közt egyike azon kevés szakférfiaknak, kiből a tudós és adminisztrátor kitűnő tulajdonságai ritka harmoniában egyesülnek; továbbá *dr. Müller*, a jeni, *dr. Müller*, a gráci és *dr. Hoermann*, az insbrucki egyetemi könyvtár igazgatója.

A francziák közül nem jött el *Omont*, a párizsi nemzeti könyvtár kézirat-conservatora, ki az európai könyvtárak görög kéziratának legalaposabb ismerője; az angolok közül, hiányoztak a British Múzeum és az oxfordi könyvtár képviselői. A jelentkezők helyett azonban jöttek más szakférfiak, kiknek nevei a congressus nyomtatott lajstromában felvéve nincsenek, de kik a congressus tárgyalásaiban tevékeny részt vettek.

Ezek:

Dr. Lundsted, a stockholmi, *dr. Andersen*, a lund királyi könyvtárak conservatorai, *dr. Grosset*, a lyoni városi könyvtár custosa, és mások.

A congressuson résztvett szakférfiak túlnyomó részben belgák, hollandiak és francziák voltak, a kisebbik rész az angol, olasz, svéd, norvég, amerikai, német és magyar szakférfiakból került ki, kik négy, három két és egy tag által voltak képviselve. Az osztrákok közül senki sem jött el, Magyarországot én voltam egyedül szerencsés képviselhetni.

A congressus az antwerpeni «Cercle Artistique» helyiségében, augusztus 6-ikán rendezett ismerkedési estélylyel kezdődött, melyen mintegy 300 helybeli és idegen szakférfiú és könyvkedvelő vett részt.

A résztvevők közt a könyvtárnokok, levéltárnokok és bibliographusok többségben voltak, a könyvadások, könyvkiadók, nyomdászok, könyvkedvelők és írók kisebbséget képeztek.

Az ismerős könyvtárnokokból itt voltak: *Ruelens*, a brüsseli királyi könyvtár custosa és az «*Annales Plantinienses*» szerzője, kivel évek óta a Corvina érdekében leveleztem; *Durieu*, a leideni egyetemi könyvtár igazgatója, ki a régi dissertatiók kezelésére igen practicus rendszert talált fel, melyet a legtöbb németországi könyvtár elfogadott s kivel a cheltenhami Corvin-codex ügyében voltam levelezésben; *dr. Lundsted*, a stockholmi kir. könyvtár igazgatója, kivel 1881-ben a krakkai Jagello-könyvtárban együtt dolgoztam és a kit első helyen kellett volna említenem: *Rooses Miksa*, a Plantin Múzeum conservatora, a congressus

kitűnő képzettségű titkára és genialis létrehozója, lelke és mindene, ki a congressus tárgyalásait vezette s kívül a Plantin-Múzeumban levő hungáricák érdekében szintén levelezésben voltam. Ezekon kívül itt volt *Baer*, a frankfurti tekintélyes antiquarius, kinek szakképzett felszólalásai a congressuson általános figyelemben részesültek.

Ezekon kívül megismerkedtem gróf *Daugnon*-nal, a milánói Archivio Storico Gentilizio igazgatójával és a congressus I. osztályának egyik elnökével, ki indítványunknak lelkes támogatója volt, *dr. Stein*-nal, a párizsi nemzeti levéltár fogalmazójával, *dr. Grosset*-tel, a lyoni városi könyvtárnokkal, *dr. Eymanns*-sal, a brüsseli királyi könyvtár custosával, *dr. Andersen*-nel, a lundi könyvtár custosával, *Busse* titkos tanácsossal és a berlini császári nyomda igazgatójával, *Buschmann Pál*, a kiváló antwerpeni kiadóval, és a congressus «Compte Rendu»-jének nyomdászával; *Chatrouss*-sal, a párizsi «Cercle de la Librairie» titkárával, *Plon*-nal, a hírneves párizsi szakíróval és kiadóval, kinek szakszerű előadása a könyvek alakjáról a congressuson és fényes kiállítású díszmunkái a bibliographiai kiállításon általános figyelmet keltettek, *Van der Haegennel*, a gandi egyetemi könyvtár igazgatójával, *Frederiks*-szel az amszterdami királyi múzeum igazgatójával, *Enschede* haarlemi levéltárnokkal, *Motte*-tal, a párizsi híres *Trautz Bauzonnet* könyvkötő cég utódjával, kinek utánzott Grolier-kötései, továbbá zománczos bőrhozaik és más modorú díszkötései, szépségök, művészi kivitelök, technikai tökéletességök és drágaságuk által (1000—5000 frank) bilineselték le a congressus tagjainak figyelmét és más szakférfiakkal, kikkel könyvtártudományi és bibliographiai szakkérdésekben eszmét cseréltem és tőlük a belga, francia és könyvtártudományi és bibliographiai viszonyokról több tekintetben tájékozást nyertem.

A tulajdonképeni congressus aug. 7-én reggeli 9 órakor az antwerpeni «Cercle Artistique» szép, tágas helyiségében az osztályok megalakulásával és az elnökség és titkárság megválasztásával kezdődött és úgy volt szervezve, hogy délelőtt az osztályok üléseztek, délután pedig volt az ünnepélyes közgyűlés, melyen az osztályok által megvitattott és elfogadott kérdések a plenum elé új megvitatásra és szavazásra kerültek.

A congressus hivatalos nyelve a francia volt, ezen folytak a tanácskozások az osztályokban és a plenumban, szabad volt azonban minden európai nyelven beszélni s a congressus szervezői

gondoskodtak, hogy kellő számú tolmácsok, fordítók és gyorsírók álljanak a congressus rendelkezésére.

A congressus tagjaiból azonban csak az angolok beszéltek angolul és e sorok írója latinul, míg a többiek kivétel nélkül francia nyelven beszéltek.

Még a berlini császári nyomda igazgatója is francziául beszélt. Ily körülmények közt nem tartottam részemről sem oppor-tunusnak németül beszélni; s mivel a francia nyelvet csak annyira értem, hogy szótár segítségével a szakmamba vágó munkákat használhatom, kénytelen voltam a Corvina maradványairól szóló demonstratív előadásomat latin nyelven tartani, mely nyelv főleg a bibliographiában elfogadott terminus technicusoknál fogva a szak-
férfiak közt még ma is legalkalmasabb a közvetítésre.

A congressus elnöksége következőleg alakult meg. Tisztelet-beli elnökök: *Van den Peereboom*, belga közlekedési miniszter, Báró *Osy de Zegwaart*, antwerpeni tartományi elnök, *De Wael Lipót* antwerpeni polgármester és *De Renette-Moretus marquis tábornok*, a Plantin-Moretus családnak egyik sarja. Elnök: *Ruelens Károly*, a brüsszeli kir. könyvtár conservatora és a congressus közgyűléseinek vezetője, főtitkár: *Max Rooses*, a Plan-tin-Moretus Múzeum conservatora. Alelnökök: *Van der Nest*, antwerpeni hollandi főconsul, gróf *Daugnon*, a milanoi Archivio Storico Gentilizio igazgatója, *Plon*, a párizsi hírneves író és kiadó, *Marquis De Granges de Surgères*, nantesi könyvkedvelő, *Deslandes*, a lisszaboni nemzeti nyomda igazgatója, *Jean Ten Brink*, leideni egyetemi tanár, *Christophersen*, az antwerpeni svéd főconsul, *Busse*, a berlini császári nyomda igazgatója, *Morel*, a berni iro-dalom- és művészetpártoló egyesület titkára, I. E. *Schreck*, phila-delphiai könyvtárnok, *Durieu*, a leideni egyetemi könyvtár igazga-tója és Mr. *Charles Welch*, a londoni városház könyvtárnoka. Titkárok: Ch. *Dumercy*, antwerpeni ügyvéd, *Buschmann*, antwer-peni kiadó és *J. Bonchery*, antwerpeni író és könyvtáros.

Miután a congressus tagjait a belga kormány nevében *Van den Peereboom miniszter* és a város nevében *De Wael* polgár-mester üdvözölték, *Ruelens* elnök a congressust programmbeszéd-del nyitotta meg, melyben a congressus feladatát ecsetelve (tisz-tázni az eszméket és elvi megállapodásokat hozni létre azon kérdésekre nézve, melyek a könyv fogalmával bármily tekintetben összefügg-

nek) felszólította a tagokat, hogy három osztályba alakulva ezeknek elnökeit és titkárait válaszzák meg és fogjanak hozzá a hozzájuk utasított kérdések rendszeres tárgyalásához.

Az osztályokhoz utasított kérdések a következők voltak:

Az első osztály kérdései.

A könyv külső kiállítása, anyaga, technikai compositiója és fõntartása.

A könyv alakjára nézve egy általános rendszer elfogadása.

A nyomdák betűinek általános és egyöntetű osztályozása.

Egyforma szabályok behozatala a kötetek, lapok, címek, tartalommutató stb. jelzésére.

A könyv illusztrációjára és a könyv legjobb osztályozására vonatkozó kérdések, különös tekintettel ennek tartalmára a szerint, a mint az tudományos, irodalmi, mûvészeti, lithurgiai vagy más vonatkozású.

Könyvkötészet. Indítványok ezen mesterség fejlesztésére. A nyilvános könyvtárak könyvkötéseinek kérdése. Nemzetközi egyöntetűség létrehozása oly kiadványok kötésére nézve, melyekkel különbözõ államok kormányai egymás közt csereviszonyban vannak.

A második osztály kérdései.

A könyv szállítására és elárúsítására vonatkozó kérdések.

A könyvszállítás és vámügy körébe esõ kérdések.

A könyvvám eltörlése.

Indítványok a belga könyvkereskedés emelésére és egy nemzetközi könyvvarusi szövetség létesítésére.

A szerzõ, kiadó és könyvvarus közti viszony szabályozása, különös tekintettel a nyomtatott példányok számára, a százalékra és a szerzõ jogára.

A harmadik osztály kérdései.

A könyvek nyilvános használata és nemzetközi kikölesönzése.

Nyilvános könyvtárak berendezése és nemzeti bibliographiák kiadása.

Egyforma alapelvek és rendszer megállapítása a nagy könyvtárak katalogusának szerkesztésére.

A különböző államok könyvtárainak egymásközi kölcsönös érintkezése, nyomtatványok és kéziratok kikölcsönzése és javaslat kidolgozása ezen viszony rendszeres szabályozására. A kidolgozandó javaslat a különböző államok kormányaival hozzájárulás végett közlendő.

A kormányok kölcsönös és törvényes szavatosságát szabályozó javaslat kidolgozása minden oly tárggyal szemben, mely az államvagyon kiegészítő részét képezi, különös tekintettel a nyilvános múzeumokra és könyvtárakra. A múzeumokból elidegenített és vásárlásra ajánlott tárgyak iránti álláspont. —

Ezen kérdéseket az osztályok a délelőtti üléseken tárgyalták és megállapodásaikat a délutáni közgyűlésen jelentették be, hol a kérdések fölött ismét új vita kezdődött, melyben mind a három osztály tagjai részt vettek és a kérdések fölött szavazattöbbséggel döntöttek.

Az osztályokban úgy mint a plenumban a kérdések mindegyikéhez, minden congressusi tag szabadon hozzá szólhatott, elvi határozatoknál azonban a congressus vezetői tekintettel voltak arra, hogy itt első sorban a specialis szakférfiak nézetei jussanak érvényre.

Mint minden úttörő intézmény, az antwerpeni congressus is a kezdet nehézségeivel küzdött.

Az az előnye mindenesetre megvolt, hogy a belga, hollandi és francia bibliographiai, könyvtártudományi, kiadói, nyomdászati és könyvárusi viszonyokat a külföldi szakférfiakkal megismertette, ezen disciplinák képviselői közt élenkebb érintkezési kapcsolatot hozott létre, kiket közelebb hozott egymáshoz és impulsust adott sok oly kérdés szélesebb körben való megbeszélésére, melyekkel azelőtt egyes szakférfiak csak szűk körben foglalkoztak.

Hátránya volt, hogy programjába sokkal több kérdést vett fel, mint a mennyit a szervező bizottság képes volt előkészíteni és a congressus három nap alatt megvitatni, letárgyalni és tiszta hozni.

Némely kitzűzött kérdés más országokban már régen meghaladott álláspontot képez, más kérdés ellenben oly nagy fontosságú volt, hogy még a könyvtártudományban és bibliographiában legelőhaladottabb országok sem döntöttek véglegesen benne, mivel az még eléggé megérve nincsen.

A kérdések sokasága okozta, hogy a congressus több kérdésben nem tudott határozatot hozni és némely felvetett, de meg nem oldott kérdést meghagyott továbbra is nyílt kérdésnek.

A congressus ülései úgy az osztályokban, mint a plenumban igen élénkek és érdekesek voltak s különösen a jelenlevő főúri és ügyvéd-könyvkedvelőknek nyújtottak alkalmat arra, hogy szép ékesszólással, de kevés tárgyismerettel sokat beszéljenek.

A vitában résztvevett szónokok közt a francziák és különösen a párizsiak vitték a vezérszerepet, kik igen jeles szakférfiakat küldöttek a congressusra.

Legszebben, legalaposabban és legtöbb hatással beszélt *Plon*, a hirneves párizsi kiadó és író, kinek előadása a könyv formatumáról nagyon tanulságos volt és a kérdés meritumát eldöntötte.

Nem szándékom azonban ezúttal a tárgyalás részleteire kiterjeszkedni.

Az alább olvasható határozatokból, melyeket, mint a congressus három napi tanácskozásának eredményét, egész terjedelmében közlök, megítélheti a t. olvasó azon eszmekört, melyben a congressus tárgyalásai mozogtak.

De néhány szóval kívánok megemlékezni azon indítványomról, melyet Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről a congressushoz benyújtottam s melynek elfogadására az ügy érdekében nagy súlyt fektettem.

Az indítvány szövegét közleményem elején ismertettem, tárgyalása pedig az első osztály augusztus 9-ikén tartott délelőtti ülésének napirendjére volt kitűzve.

Ez időre volt kitűzve az én előadásom is a Corvina maradványainak bőrkötéseiről.

A belga közlekedési viszonyok azonban nem engedik meg, hogy két kilogrammnál nagyobb csomag mint gyorsárú a levélpostával szállíttassék, minek következtében az én tíz kilós csomagom a Corvin-czímlapok és bőrkötések másolataival a német határtól Antwerpenig mint teherszállítmány lett továbbítva és augusztus 6-ika helyett augusztus 9-én délelőtt érkezett Antwerpenbe.

Ezen késedelem következtében aug. 9-én délelőttre kitűzött előadásomat a délutáni közgyűlésre voltam kénytelen elhalasztani, mikor a fényképmások már birtokomban voltak és a Corvin-

codexek jellemző bőrkötéseit és czimlapjait a congressus tagjainak bemutathattam.

A tárgyalás tehát az én előadásom nélkül kezdődött, a mit kezdetben indítványom sorsára nézve nem jó omennek tartottam.

Velem volt azonban a «Magyar Könyv-szemle» néhány folyama, melyekben a Corvina maradványainak czimlapjai és bőrkötései sikerült hasonmásban voltak reprodukálva, továbbá a múzeumi Curtius Corvin-codex bőrtáblájának Bajai Károly által nagyon ügyesen utánzott színes másolata, és Mátyás király és Beatrix királyné arczképeiről szóló értekezésem, melyeket az osztály tagjainak megmutattam és igyekeztem megnyerni őket indítványomnak. Felhoztam többi között, hogy az antwerpeni congressus dicsősége lesz egy ismeretlen renaissance-kori könyvkötői styllal gazdagítani a bibliographiát s midőn a Comptes Rendus-be a jellemző Corvin-bőrkötés színes facsimilijét felveszi — nemcsak az ügynek tesz vele szolgálatot, hanem a kiadványnak érdekességét is emeli.

Az osztály szakférfiai — mintegy 60-nan lehettek — nagy érdeklődéssel nézték az általam bemutatott facsimiléket s különösen az osztály elnökei, a milánói gróf *Daugnon*, a berlini *Busse*, a tagokból pedig *Motte*, a párizsi Trautz-Bauzonnet könyvkötő cég utóda és főnöke és *Destrée*, a brüsszeli királyi múzeum conservatora, indítványomat lelkesen támogatták és magukévá tették.

Több kérdés elintézése után napirendre került az én indítványom, melyet gróf *Daugnon* osztályelnök így jelentett be az osztálynak:

«Következik a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum indítványa Mátyás király könyvtárának bőrkötéseiről, benyújtva Csonotosi János budapesti múzeumi könyvtárnok által.

Felkérem a titkár urat, hogy az indítvány szövegét olvassa fel».

Erre felszólalt egy ostendei ügyvéd és könyvkedvelő s azt kérdezte, hogy az indítvány miféle nyelven van szerkesztve? Miután az elnök megnyugtatta, hogy francziául és a titkár egész terjedelmében felolvassa az általunk beadott indítvány szövegét, melyet az egész osztály igen kedvezően fogadott.

Erre az elnök felszólította az osztály tagjait, hogy szóljanak

hozzá az indítványhoz, de szólásra senki sem jelentkezett, hanem több «helyes» és «elfogadjuk» kiáltások hangzottak.

Erre az elnök összegezve az indítványt, következőleg szólott:

Tisztelt osztály! Ezen indítvány évekig folytatott rendszeres kutatás eredménye, mely a renaissance könyvtári viszonyaihoz érdekes, az európai szakférfiak előtt kevésbé ismert adalékot nyújt s megismertet egy oly önálló könyvkötő-styllel, melyről ekkorig nem volt tudomásunk. Az antwerpeni congressusnak jutott osztályrészül ezen magyar szakférfiak által felderített stylt az európai szakférfiakkal szélesebb körben először megismertetni s midőn köszönetemet fejezném ki a budapesti M. Nemzeti Múzeumnak azon lelkes ügyszeretetért, melylyel velünk Mátyás király könyvtárának jellemző bőrkötéseit megismertetni s ennek egy színes facsimiléjét kiadványunk számára felajánlani sziveskedett, azt hiszem, az osztály helyeslésével találkozom midőn javaslatba hozom, hogy a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum most felolvasott indítványát fogadjuk el közfelkiáltással.

Erre az osztály tagjai egyhangú helyesléssel válaszolták: Helyes Elfogadjuk. (Az indítványhoz mellékelte facsimilét lásd mellékletünkön)

Mire az elnök kimondotta a határozatot, hogy a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum indítványa közfelkiáltással el van fogadva.

Ekkor én a következő szavakkal köszöntem meg az osztály határozatát.

Nomine mei et nomine Musaei Nationalis hungarici budapestinensis accipite sinceris animi mei grates pro gratiosa vestra resolutione. Propositio haec, quae in historia ligaturae librorum novum ut dicimus modum seu stylum notificat, nobis erat obligationi, vobis est honori, causae autem erit utilitati. Me et negotium nostrum gratiis et favoribus vestris porro commendo.

Ezen köszönetre az osztály tagjai még egyszer helyeslésbe törtek ki, az indítvány sikeréhez gratuláltak és ezzel az indítvány tárgyalása be volt fejezve.

Ezzel kiküldetésem tulajdonképeni célját elértem. Indítványunk lelkesedéssel el lett fogadva, bibliographiai törekvéseink eredményei az antwerpeni congressuson visszhangra találtak s mi bibliographusok, azon öntudattal fogadhatjuk a congressus határozatát, hogy a magyar bibliographiai irodalom művelésében kevésbé kedvező viszonyok közt megtettük kötelességünket a szak-

tudomány előbbrevitelében és hogy a külföldi szakférfiakkal e téren is kiálljuk a versenyt.

Hátra volt még a demonstratív előadás a délutáni közgyűlésen, melyhez a mellékletek még az antwerpeni vámházban feküdtek.

A mint délben vége volt az osztályülésnek, azonnal a vámházba hajtattam, hova a várva-várt csomag végre-valahára megérkezett.

De déli szünet lévén, mikor a vámhivatal zárva van, a nagy teremben harmadfél óráig vártam, míg a csomagot délután félháromkor átvehettem és vele egyenesen a congressus záró ülésére hajtattam.

A délutáni záró ülésen kihirdették a congressus határozatait, elfogadták az osztályok által közfelkiáltással elfogadott indítványokat, köztük a mienket is és megválasztották a congressus állandó bizottságát, elnökségét és titkárságát a második (Amsterdamban két év múlva tartandó) congressus előkészítésére. Ezek után pedig következett az én előadásom és az elnök záró és bucsúszava a congressus tagjaihoz.

A congressus által hozott határozatok a következők:

A congressus a könyv alakjára nézve három formatumot fogadott el, úgymint: foliot, quartot és octavot és kimondotta, hogy a francia kiadók mintájára a könyveket ezen három alak szerint tartja czélszerűnek kiadatni s időszzerűnek tartja a sokféle, határozatlan formatum megszüntetését. A lapszámozásra nézve abban állapodott meg, hogy a könyv felső lap szélére a lapszám, az alsó lap szélére pedig az ívszám signaturája legyen rányomva. Ezen nálunk általánosan elfogadott határozat azért hozatott, mert újabb időben különösen Hollandiában és Belgiumban némelyek az ív- és lapszámok jelzésére egészen megfordított sorrendet követtek.

Kivánatosnak mondatott ki egy nemzetközi nyomdászati egyesület alakítása, oly czélből, hogy a betűk egyöntetű osztályozása és a formatumra való megállapodás egész Európában következetesen keresztülvitessék. E czél elérésére igen alkalmas volna nyomdászati szakiskolák létesítése.

Kimondatott, hogy minden könyv pontos tárgymutatóval láttassék el, mert ez a használatot megkönnyíti.

Kimondatott a mostani gyenge papír helyett erősebb papír használalának szükségessége a könyv fentartása érdekében.

Kimondatott, hogy kívánatos volna, ha a különböző államok kormányai törvényhozási kiadványaikra nézve csereviszonyba lépnének egymással és a kiadványok formatumát kölcsönös egyetértéssel egymásközt egyöntetűen megállapítanák.

Kimondatott, hogy kívánatos volna, ha a postaigazgatóságok, a kiadók és könyvárusok aláírási czéduláit mint megrendelési lapokat kezelnék és továbbítanák.

Kimondatott a könyvvám eltörlése és a postai könyvszállítmányoknak két kilogrammról öt kilogrammra való emelése.

Kimondatott, hogy czélszerűtlen törvényhozási úton a szerző és kiadó közti viszony dolgaiba avatkozni, mint ez Svájcban és Magyarországon történik és legezűszerűbb e kérdést a szerzőre és kiadóra bízni, mert a hivatalos beavatkozás ártalmára van az irodalom felvirágzásának.

Kimondatott a nemzeti bibliographiák kiadásának szükségessége és azon óhaj, hogy a nyilvános könyvtárak kézirataiknak catalogusát tegyék közzé, a hogy ezt most a franczia könyvtárak teszik.

Kimondatott a gyűjtők kívánságára, hogy a könyvtárak ritkaságai külön catalogusban lajstromoztassanak. Kimondatott az is, hogy a különböző országok nyilvános könyvtárai egymás közt élénkebb érintkezésbe lépjenek és könyvkölcsönzéseknél egymást kölcsönösen támogassák.

Egyéb kérdésekben határozat nem hozott.

Ezen határozatok leginkább Belgiumra való tekintettel hozattak.

Ezen határozatok kihirdetése után következett az én latin nyelvű szabad előadásom Mátyás király könyvtárának viszontagságairól és különösen a codexek jellemző bőrkötéseiről, czímlapjairól és czimereiről. Az előadást facsimilékkal kísérttem, a mit a congressus tagjai kedvezően fogadtak és örömlüknek adtak kifejezést, hogy ily jeles könyvtár bőrkötését a congressus Comptes-Rendusnak jut osztályrészül a tudományos világgal megismertetni.

A kötések közül leginkább tetszett az erlangeni Corvin-codex táblája, mely Mátyás király relief arczképét tünteti fel, a czímlapokból pedig Attavesnek czímlapjai.

Előadásom végén megköszöntem a congressus tagjainak figyelmét, melylyel előadásomat kísérték és emlékül kiosztottam «*Mátyás király és Beatrix királyné arczképei Corvin-codexek-*

ben» című értekezésem német kiadásából 100 példányt, melyet szívesen fogadtak.

Élénk helyeslés, eljenzés és kézsorítás követte előadásomat, mely után az elnök bucsúszava a congressus tárgyalásait bezárta.

A congressus zárulése után ünnepélyes fogadás volt a városházán, hol a congressus tagjait a polgármester a városi tanács élén üdvözölte és tőlük elbucúzott. Ezután az idegenek beírták neveiket a városházi vendégekönyvbe s ezzel a hivatalos fogadások sora be volt fejezve.

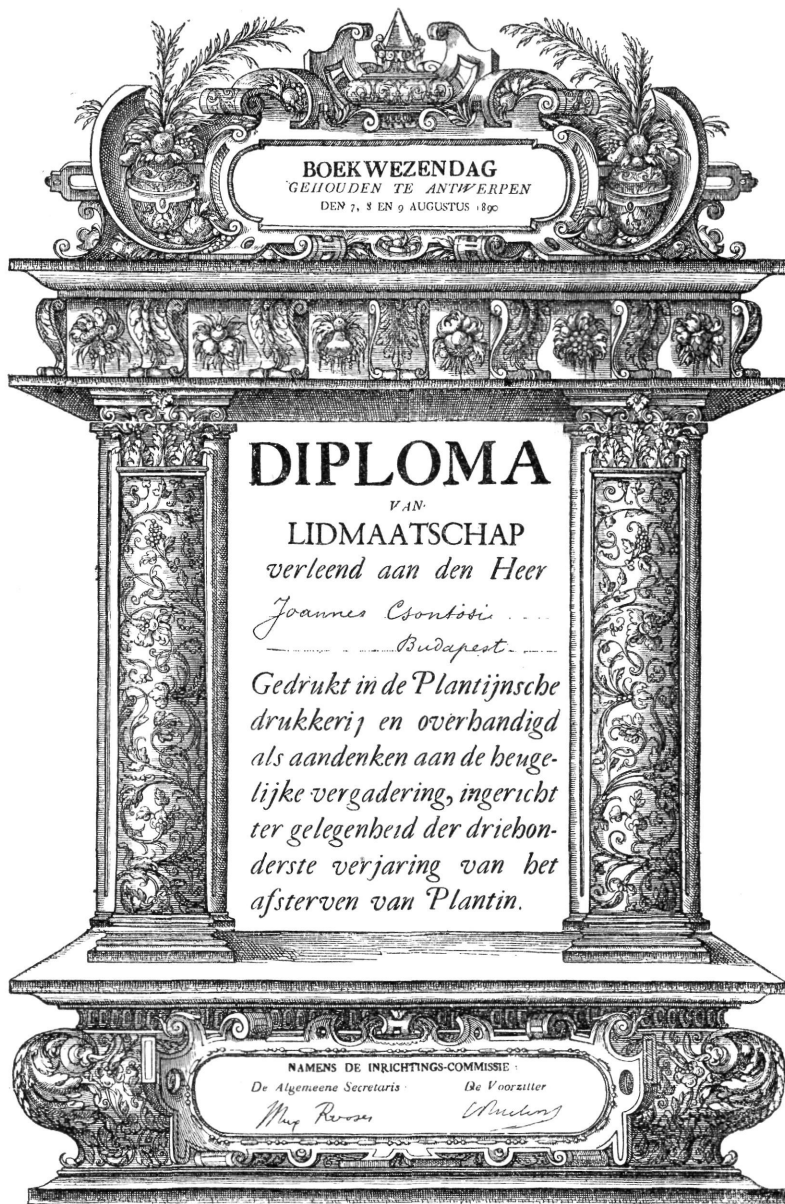
Minden tag, ki a congressuson részt vett, francia vagy flammand nyelvű díszoklevelet kapott, mely az 1836 ban működni megszűnt, de ez alkalomra újból működésbe hozott Plantin-nyomdában, a Plantin-nyomda clichéivel antwerpeni merített papiroson ívrétben készült és egy résztvevő tag nevére van kiállítva.

Ezen díszoklevélnek facsimilejét a 332. lapon találják olvasóink.

Az antwerpeni Plantin-múzeum.

Antwerpen városának egyik főnevezetessége a Plantin-múzeum, mely 300 éves nyomda berendezésével és nyomdászati emlékeivel egész Európában ritkítja párját.

Plantin Kristóf toursi születésű nyomdász 1557-ben Antwerpenben egy nagyszabású nyomdát alapított, mely a XVI. századbeli elsőrendű nyomdák közt kitűnő helyet foglalt el és párizsi Stephanusok, a velencei Aldusok és a bási Frobeniusok méltó versenytársa volt. — E nyomdát Plantin a fejlődés és műizlés magas fokára emelte s pápáktól és a spanyol királyoktól különös privilegiumokat eszközölt ki számára úgy, hogy missalék, breviariumok és psalteriumok nyomására kizárólagos privilegiummal hirt Európában s egyéb kiadványai is igen keresettek voltak a könyvpiaczon. Quellin, Rubens és Van Dyck, mint könyvillustro-
torok Plantin szolgálatában állottak és az általuk készített művészi címlapok és egyéb illusztrációk jelentékenyen járultak hozzá a Plantin-nyomda haladásához és hírnevének emeléséhez. Plantin egyik leányát elvette *Moretus* nyomdász, ki a Plantin-nyomdának művezetője, majd tulajdonos társa és Plantin halála után tulajdonosa és vezetője lett, s kitől a nyomda 300 éven keresztül nemzedékről nemzedékre a Plantin-Moretus család sarjaira szállt és



Hasonmás az 1890-diki antwerpeni bibliographiai congressus diszokleveléről.

egész 1836-ig ugyanazon család birtokában ugyanazon kétemeletes házban maradt és működött. Ez évben beszüntette működését és mint a Plantin-Moretus család műgyűjteménye egész 1876-ig állott fön, mikor Antwerpen városa a nyomdát 300 éves összes felszereléseiivel, műhelyeivel, műgyűjteményeivel, képtárával, könyvtárával, betű, dúc, metszet, gép, levéltár és más tartozékaival a Plantin-Moretus örökösöktől félmillió frankért megvette és a Plantin-házból Plantin-múzeumot csinált, állandó müintézetet emelt a nyomdászat háromszáz éves emlékeinek s Antwerpen városát egy európai nevezetességgel gazdagította. A múzeumnak van öt tisztviselője és öt szolgálja és nagyon látogatott. A Plantin-nyomdának nyomdász bélyege: egy körzöt tartó kéz, mely fölött mondatszalgban: *labore et constantia* jeligék olvashatók. A körzönnek az a szára, mely le van szúrva, jelenti a constantiat, a forgó szár jelenti a labor-t. És a Plantin-család e két jeligéhez három századon keresztül hű maradt.

Ezen múzeumban a szakférfü heteket és hónapokat tölthet és mindig újat és tanulságosat fog a gyűjteményben találni.

A múzeum képtárában megvan Mátyás király arczképe Jovius nyomán Rubenstól festve és egy egykorú arczképe Báthory Zsigmondnak. Mindkét kép ismeretes s Mátyás királyé hű másolatban megvan az országos arczképesarnok gyűjteményében is.

A könyvtárban több nevezetes hungaricum van, mely a Plantin-nyomdában látott napvilágot.

Ezen múzeum különböző gyűjteményeiről más alkalommal szándékom részletesen írni. Ezúttal csak röviden jelezni akartam fontosságát.

Az antwerpeni bibliographiai és nyomdászati kiállítás.

Ezen kiállítás az antwerpeni iparcsarnok egyik szárnyában tartatott és főleg nyomdászati és könyvkötészeti tekintetben volt figyelemre méltó. Legszebb volt a párizsi «Cercle de la librairie» könyvkiállítása, mely az általa kiállított modern könyvesoportban, közönséges nyomásban, színes és polychrom nyomásban, különböző metszet-utánezatokban és egyéb díszmunkákban a nyomdai technikának oly haladását mutatta be, hogy könyveivel a con-

gressus tagjait méltó bámulatba ejtette. Általános volt a meggyőződés, hogy a nyomdászati technikában vagy jobban mondva a műnyomdászat terén a francziáktól az elsőséget senki el nem vitathatja. Különösen Plon díszkiadásai voltak szépek. A díszmunkák mellett a párizsi modern díszkötések, különösen pedig a Trautz-Bauzonnet czég által készített utánzott Grolier kötések tűntek fel, melyek, mint már említve volt, igen nagy értéket képviselnek. Ezen kívül könyvszekrények, könyvtári czédulaszorító gépek, czédula- és lajstromminták voltak a párizsi czégektől tekintélyes számban kiállítva.

Ezen kiállítás részletes leírását a Plantin-múzeum ismertetésével együtt más alkalommal adom.

Augusztus 9-én, a congressus utolsó napján, délután 6 óraker volt az ünnepélyes diszebéd, mely a congressusnak utolsó hivatalos actusát képezte.

Jelen voltak vagy 200-an, köztük a Plantin-Moretus család egyik férifisarja Rennette Moretus marquis. A banquetten legérdekesebbek voltak a toasztok, melyeket nyolcz nyelven tartottak. Az első toasztot mondta Ruelens a belga királyra, kinek a toasztot Ostendébe megsürgönyözték s ki még az ebéd alatt a megemlékezést megköszönte. A második toasztot Rooses mondta, felköszöntve a belga kormányt, Templier az antwerpeni polgármestert, Gittens flammand költő a congressus tagjait flammandul, Morel a congressus elnökségét francziául, Welch Roosest, a congressus főtitkárát angolul, gr. Daugnon a Plantin-Moretus család jelenlevő sarját olaszul köszöntötte fel, Busse francziául és németül a bibliographusok collegiálítására és egyetértésére ivott, Enschede az antwerpeni közönséget hollandi nyelven köszöntötte fel, dr. Lundstedt Ruelens-t, a congressus elnökét svédül, végül a programm szerint nekem magyarul kellett volna beszélnem. Én azonban izléstelenségnek tartottam olyan nyelven beszélni, melyet a társaságban senki sem ért, ezért toasztomat latin nyelven mondtam el és a végén beleszóttam néhány mondatot magyarul. Utolsó szónok levén, ezt az ügy érdekében méltóbbnak tartottam, s a következő beszéddel bucsuztam el a congressus tagjaitól.

«*Venerabile Praesidium!*
Viri Ornatissimi!»

Veniam precor, si lingua vestra perpulchra loqui ita prout vellem minus gnarus, ea quae sentio lingua latina, quae est litterarum communis, proferre audeo.

Magnopere gaudeo, obtigisse mihi hunc honorem, ut tamquam repraesentans Musaei Nationalis hungarici Budapestinensis in medio vestri commorari, vestrarumque consultationum particeps esse potuerim. Gaudium isthoc multo plenius fit eo, quod vos propositionem nostram, quam vobis in negotio sic dictae ligaturae codicum Corvinianorum obtulimus, unanimitate votorum et concordia acclamatione adprobaveritis.

Propositio haec, quae in historia ligaturae librorum novum ut dicimus stylum seu modum notificat, stylum nempe aevo resurgentium literarum natum, in monumentis originalibus ad nos derivatum, industria nostra erutum et tamquam resultatam investigationum nostrarum vobiscum communicatum, nobis erat obligationi, vobis est honori, causae autem erit utilitati.

Vos celebratis trisaeculare anniversarium celeberrimi vestri *Christophori Plantin*, qui «labore et constantia» in operibus suis exegit sibi monumentum aere perennius, qui fundavit stirpem Plantinianorum immortalem, cuius rami per tria secula in emolumentum generis humani, in gloriam civitatis vestrae, et in honorem familiae eius de generatione in generationem floruerunt. Stirps haec veluti palma sub pondere ita sub onere trium saeculorum in servitio litteraturae jugiter crevit, et quo profundius penetravit radicibus in terram civitatis vestrae, corona sua eo altius petiit coelum et fructus tulit locupletissimos, qui et hodie admirationem nostram merentur.

Salve igitur stirps typographorum gloriosa, quam Plantin proprio Marte plantavit, familia eius «labore» et «constantia» rigavit, civitas Antwerpiensis zelo patriotico fovit et aluit et cui Superi dederunt incrementum

Sub umbra tua celebravimus conferentias nostras! Laudamus te, admiramur te et valedicimus tibi verbis poëtae canentes: «Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt». Et cum Plantinum laudo simul et reipublicae vestrae Antwerpiensi honores depromo, quae nempe e domo Plantiniana fecit Musaeum Planti-

nianum, institutum hoc in suo genere unicum, ad quod confluent undique viri docti, ut a primis incunabilis usque ad novissima tempora in continuitate et integritate monumentorum studeant tri-saecularem historiam et progressum typographiae Plantiniana, et mirentur opera illa, quae familia Plantiniana, traditionibus fundatoris semper fidelis «labore» et «constantia» per tria saecula condidit et conservavit.

Sed sustinete paulisper, ut luce traditionum Plantinianarum ducam vos ad oras Danubii et dicam aliquid de traditionibus Corvinianis.

Anno 1473-io Budae, in metropoli Regni Hungariae exstitit jam typographia, in qua «*Chronicon Budense*» prodiit in lucem. Liber hic jam rarissimus nunc tantum in decem exemplaribus notus. Erat hoc tempore Matthiae Corvini* Regis Hungariae de stirpe illustri Hunyad, herois immortalis, qui Budae in palatio regali fundavit bibliothecam celeberrimam a suo nomine Corvinianam dictam, quae multitudine, elegantia et raritate codicum graecorum et latinorum omnes fere bibliothecas aevi renascentium literarum superabat.

Haec bibliotheca, multorum mille voluminum splendore ac valore insignis, ad cuius augmentum ac perfectionem Matthias rex annue 30,000 aureos expendebat, post mortem Mathiae regis, *cuius quadragesimum anniversarium recte hoc anno recolimus*, ob funestam regni sortem dispersa est in omnes fere regiones Europae. Per decursum quatuor saeculorum, post multas vicissitudines ita dissipata et destructa, ut e tot mille voluminibus vix 130 codices corviniani remanserint, et quidem 30 in Hungaria, 100 autem extra Hungariam, in 30 bibliothecis europaeis, ubi inter manuscriptorum cimelia conservantur et etiam qua rudera, pristinæ magnificentiae praebent testimonium.

Inter hos pretiosissimum codicem, ab *Attavante de Attavantibus*, ab a. 1485—1487-um pictum et miniaturis elegantissimis ornatum conservat — uti vobis notum est — bibliotheca regia Bruxellensis.

Horum codicum Corvinianorum bibliographiam conscribere et bibliothecam Corvinianam e rudibus in literatura reconstruere

* Natus a. 1441, rex electus a. 1458, mortuus a. 1490.

anhelis desidero votis. Hoc fine jam ab annis plurimas bibliothecas Italiae et Germaniae pervestigavi. In his multa analecta in monumenta bibliothecam Corvinianam illustrantia collegi ac connotavi. Spero inceptum opus me brevi tempore ad finem perducturum. Nunc autem felicem me reputo, quod in tam illustri coetu, coram adeo condigno foro, in praesentia tot insignium virorum, quos amor librorum ac rei librariae zelus undique congregavit in unum de traditionibus Corvinianis nonnulla, ut existimo vestra attentione non indigna, hic proferre potuerim.

Apud vos peregit tranquilla potestas, quod violenta nequit, apud nos violentia iniqui temporis destruxit omnia. Vos conservatis, quod Plantinus struxit, nos colligimus fragmenta Corviniana ne pereant. Vobis monumenta typographiae Plantiniana integra remanserunt, nobis e tot mille voluminibus bibliothecae Corvinianae in patria vix remanserunt codices triginta et in bibliothecis extraneis codices centum. Vos in musaeo Plantiniano possidetis historiam vivam typographiae Plantiniana, nos e rudibus dispersis conamur Bibliothecam Corvinianam reconstruere saltem in literatura.

Et ut huic conatui et vos manum adjutricem benevole porrigatis, obtulimus vobis propositionem nostram, de ligatura codicum Corvinianorum, opera cuius characterem codicum Corvinianorum agnoscere et animadversionibus vestris ad perfectionem typographiae Corvinianae conferre possitis.

Vos propositionem nostram concordi acclamatione recepistis.

Accipite pro vestra nobili resolutione sinceram animi mei gratias, et indulgete, ut et ego vobis acclamatione respondeam et grato animo et elevata voce dicam:

A congressus szervezőit, kik nekünk alkalmat nyújtottak arra, hogy indítványunkat Mátyás király könyvtárának borkötéseiről itt megtehessek, az úr Isten sokáig éltesse. Éljenek. Organisatores congressus ad multos annos vivant. Dixi».

A mint beszédemet befejeztem, a congressus tagjai lelkes éljenzésbe törtek ki, felkeltek helyeikről és hozzám jöttek gratulálni. Örültek, hogy a congressus alkalmi beszédeinek sorozata az én latin beszédemmel nyert befejezést. Ezután az elnök a táblát feloszlatta s a jelenlevők csoportokba oszolva még egy ideig a teremben együtt maradtak.

Szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy a congressus tagjai ezen beszédemért annyi kitüntetéssel és elismeréssel halmoztak el, hogy sohasem fogom szivességöket elfelejteni. Körülfogtak és örömeiket fejezték ki a fölött, hogy a congressus szónoklatai közt latin beszéd is volt és szerencsésnek mondták Magyarországot, hol a latin nyelv *cultusa* annyira el van terjedve, hogy a magyar tudósok még most is latinul tudnak beszélni. Különösen hálával kell megemlékeznem a congressus ifjabb könyvtárnoki és levéltárnoki nemzedekéről, mely párizsi, lyoni, amsterdami, brüsseli és lundi könyvtárnokokból és levéltárnokokból összeverődve, ez estétől kezdve körülöttem csoportosult s azon négy nap alatt, melyet Antwerpenben még az itteni múzeumok és a bibliographiai kiállítás tanulmányozására töltöttem, annyi collegialis barátságot és ragaszkodást tanusítottak irántam, hogy szives előzékenységek mindig emlékezetes lesz előttem. — Együtt néztük meg a múzeumokat, együtt beszéltek meg a congressus tárgyalásainak eredményét, együtt étkeztünk és a napirend megállapításánál, úgy mint egyéb kérdésekben annyi figyelemmel voltak irántam, hogy a döntést rendesen reám bízták. Ugy összebarátkoztunk, mintha csak egy intézetnél szolgálnánk. A közös szenvedély, a különböző nemzetiségek daczára, meghozta köztünk az érintkezési kapcsot, *et de personarum imparitate pariles nos fecit parilitas charitatis.*

Mikor elváltunk egymástól, megígérték, hogy Budapesten meg fognak látogatni.

Kutatásaimat Antwerpenben befejezve, aug. 13-án Brüsszelbe mentem, hol a királyi könyvtárban Mátyás király ismeretes Missaléját behatóan megvizsgáltam és kutatásaimban több oly fontos körülményre jöttem rá, melyek az eddigi kutatók figyelmét elkerülték.

Igy, hogy csak egyet említsek, találtam a miniatürök közt még két oly Mátyás arczképet, melyeket az eddigi kutatókból még senki sem vett észre, a codex ornamentikájában pedig több oly jellemző vonást és sajátyságot találtam, melyekből Attavantes könyvornamentikájának a Corvin-codexekben nyilvánuló characterét könnyebben megérthetjük, az Attavantes-féle Corvin-codexek és Attavantes által festett más kéziratok közti eltérést megmagyarázhatjuk és egy közös motívumra visszavezethetjük.

A brüsseli királyi könyvtár 9—3-ig lévén nyitva, ezen időt a Missale pontos megvizsgálására négy napig teljesen felhasznál-

tam s oda törekedtem, hogy kutatásaimban semmi se kerülje el figyelmemet. Ezért a missalén kívül más kéziratot a könyvtárban nem használtam.

Ezen brüsseli kutatással antwerpeni tanulmányutamat befejeztem s midőn ennek eredményéről a jelen közleményben beszámolok, egyúttal tudomására hozom folyóiratunk t. olvasóinak, hogy az antwerpeni Plantin-múzeumról és az antwerpeni bibliographiai kiállításról, a jelen közlemény terjedelme miatt, más alkalommal teszek részletes jelentést.

Végül midőn közleményemet befejezem, kedves kötelességemnek tartom úgy Pulszky Ferencz múzeumi igazgatónak, mint Szalay Imre miniszteri tanácsosnak és a múzeumi ügyek referensének, de különösen gróf Csáky Albin miniszter úrnak az ügy és a magam nevében őszinte hálás köszönetemet kifejezni, hogy az antwerpeni bibliographiai congressus eszméjét felkarolták és nekem módot nyújtottak arra, hogy azon személyesen résztvehessek.



VEGYESEK.

— Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáráról.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az 1890. év második felében 2123 kötet és füzet nyomtatvánnyal, 217 kötet kézirattal, 2881 oklevéllel, 11 fényképmásolattal és 11 negatívvel gyarapodott; és pedig *ajándékkal kapott* 208 kötet és füzet nyomtatványt, 91 kötet kéziratot, 1 oklevelet, *letéteményként* 830 darabot; *vásárolt* 425 kötet és füzet nyomtatványt, 126 kötet kéziratot, 2461 darab oklevelet és levelet, és 1 fényképmásolatot. A beérkezett köteles példányok száma 1630 kötet és füzet. Könyvek, kéziratok, oklevelek, pecsétlenyomatok, fénykép-másolatok és hirlapok vásárlására, továbbá könyvkötésre, könyvtári kiadványokra és más könyvtári czélokra 3834 frt 48 kr. fordított. Az olvasók száma 6663 volt, kik 13,562 kötet nyomtatványt, 606 kötet kéziratot és 6192 oklevelet használtak. A könyvtáron kívül házi használatra 578 egyén 1925 kötet nyomtatványt kölcsönzött ki. Összesen tehát 7241 egyén használt 15,487 kötet nyomtatványt, 606 kötet kéziratot és 6192 oklevelet. A könyvtár állapotáról egyébként a könyvtár évi jelentése más helyen nyújt tájékoztatást.

— Jelentés a budapesti királyi magyar tudományegyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1890-ben.

Nagyméltóságú Gróf, Miniszter Úr!

Kegyelmes Uram!

Az egyetemi könyvtár 1890-ik évi forgalmáról és gyarapodásáról végjelentésemet van szerencsém excellentiádnak következőkben felterjeszteni.

A könyvtár a múlt évben excellentiádnak kegyes intézkedése folytán jelentékenyen gyarapodott a Bászeli-féle könyvtár

megszerzése által. E könyvtár 1947 mű s ezenkívül igen becses 1653 darab külföldi programm-gyűjteményből áll. Az átvitel a folyó év elején megtörténvén, azonnal hozzá látott a könyvtári személyzet feldolgozásához, s ez legnagyobb részében be is fejeztetett. A programokon kívül több mű volt olyan, mely már régebben megszerzetett a könyvtár számára, s mint ilyen, Nagyméltóságod bölcs és kegyes intézkedése szerint, átadatik a philológiai szeminariumnak. Ezen művekről külön lajstrom készítettet, melynek egy példányát a jövő év elején bátor lesznek excellentiádnak beterjeszteni, s egy másik példányát a philológiai szeminarium igazgatóságának átadni, bevárván excellentiádnak kegyes intézkedését, hogy magok a művek is beszolgáltassanak.

Aránylag még fontosabb és jelentékenyebb az a gyarapodás, melylyel excellentiád a Wenzel-féle könyvtár megszerzése által intézetünket növelni kegyeskedett. Valóban rendkívül becses könyvtár ez, mely nagy értékű historiai, jogi és jogtörténelmi művekkel, s köztük ma már igen sok antiquarius úton is alig megszerezhető művel gazdagítá könyvtárunkat. Kiváló szakember által öntudatosan gyűjtött könyvtár ez, melyben hasonlólag bizonyára fognak másodpéldányok szép számmal találkozni, de a melynek abban áll főértéke, hogy a mi gyűjteményünket kiegészíti. Sok oly munka van a gyűjteményben, melynek hiányát mi élénken éreztük s melynek megvétele azoknak, kik irodalmi problémák megoldásával foglalkoznak, jó szolgálatot fog tenni.

Hogy két ilyen nagy és gazdag könyvtárnak feldolgozása az apróbb nyomtatványok feldolgozását legalább egy időre háttérbe szorítja, azt indokolnom sem kell; de azért, Kegyelmes uram, az se szünetelt. Egy a napdíjasok közül állandóan ezzel foglalkozott, s ezek közül is, mintegy 2000 munka fel lett dolgozva.

Ezenkívül, Kegyelmes Uram, a magyar vonatkozású munkák külön szakaszba való beosztása befejeztetett, sőt ezek fel is vétettek, számozattak s ilyen módon ezek rendezése befejeztetett, Folytattuk az Incunabulumok czímsorozatát is, s valószínűleg a közelebbi évben már azon helyzetben lesznek, hogy ezek katalógusának kinyomatása iránt is előterjesztést fogok excellentiádnak tehetni.

Az intézet másodpéldányai közül a történelmi szeminarium

359 művet választott ki, melyek excellentiád kegyes intézkedése következtében, a fentirt intézetnek már át is szolgáltatottak.

Ujjonnan vásárolt munkákkal is szépen gyarapodott könyvtárunk. Ezek részint rendes dotatióból, részint a beiktatási díjalapból befolyt összegből vásároltattak. Ezek feldolgozásával, Kegyelmes Uram, semmit se késtünk, s hogy ezen az úton mennyi munkával gyarapodott könyvtárunk, arról a jelen czímjegyzék ad számot.

Könyvtárunknak sem a Bászél, sem a Wenzel-féle könyvtárak megvásárlásából származott gyarapodása nincs a czímjegyzékbe befoglalva, azok aránytalanul nagyra növelnék e czímjegyzéket, s minthogy azok könyvtárunknak régi állományát gyarapítják, a czímjegyzékbe fölvételöket mellőzhetőnek tartom.

A folyóiratok könyvtárát a múlt évben is igen számosan használták s használják folytonosan. Ez évben is sikerült a hézagok közül néhányat antiquariusi úton történt megvásárlás által kiegészíteni.

Sajnos vesztesség érte könyvtárunkat Páldy Lajos könyvtártiszt f. é. december 17-én történt halálával. Hosszas időn át a Nemzeti Múzeum könyvtárának rendezésében vett részt, innen az egyetemi könyvtárba lépett át s valódi ügyszeretettel szolgálta az intézetet. Hosszabb idő óta tartó betegeskedése sem tartá vissza a könyvtár szolgálatától, melynek érdekeit utolsó lehelletéig szíven viselte. Buzgó és lelkiismeretes tisztviselőt, őszinte igaz barátot vesztettünk benne.

És most áttérve könyvtárunk gyarapodására, van szerencsém excellentiádnak következőket jelenteni.

Az egyetemi könyvtár 1890-ben 1730 művet, 2242 kötettel, 41 darab apró nyomtatvánnyal szaporodott. E szaporodás legnagyobb részt a rendes évi dotatióból került ki, de ezenkívül adományozás útján is jutott a könyvtár intézetektől és magánosoktól munkák birtokába, nevezetesen: a magy. kir. és osztrák cs. kir. kormányoktól, a magyar országgyűlés mindkét házatól, bosznia-hercegovinai cs. és kir. miniszteriumtól, az angol kormánytól, az olasz kir. és svéd kir. kormánytól, a belga kir. kereskedelmi miniszteriumtól, a Magy. Tud. Akadémiától, Magyar Történelmi Társulattól, Erdélyi Múzeum-Egylettől, Földtani Társulattól, Hunyadmegyei Történelmi Társulattól, Kolozsvári egyetemtól,

fővárosi statisztikai hivataltól, Franklin Társulattól, a főt. püspöki kartól, Simor János bibornok-érsektől, Haynald Lajos kalocsai bibornok-érsektől, Schlauch Lőrincz nagyváradai püspöktől, Roskóványi Ágost nyitrai püspöktől, Zalka János győri püspöktől, Bende János besztercebányai püspöktől, Fraknói Vilmos cz. püspöktől. A nyomdák közül: a magy. kir. állami és egyetemi, a debreczeni, kecskeméti és pozsonyi küldték be egyes kiadványaikat. Magánosok közül: Pór Antal és Babics kanonokok, Eltz Károly gróf Rajna melletti Eltzwikból, Emich Gusztáv, Helleberg C. G. Cincinnatiból, Kingsbury Fr. Londonból, Ormós Zsigmond, dr. Thallóczy Lajos stb. küldtek egyes adományokat.

A külföldi könyvtárakkal és tudományos intézetekkel 1890. évben előfordult érintkezéseinket a következő jegyzék tünteti fel:

- A *baseli* egyetemi könyvtárral,
- a *bécsi* cs. és kir. tud. Akadémiával,
- a « « « « *egyetemi* könyvtárral,
- a « « « « *udvari* «
- a « « « « *Familien-Fidei-Corniss-Bibliothek*-kal,
- a *berlini* kir. könyvtárral,
- a « « egyetemmel,
- a *boroszlói* városi könyvtárral,
- a *bruxellesi* kir. egyetemmel,
- a *calcuttai* «*Royal Botanic Garden*»-nel,
- a *csernoviczi* cs. és kir. egyetemi könyvtárral,
- a *cilli-i gymnasium*-mal,
- a *firenzei* «*Biblioteca Nazionale Centrale*»-val,
- a *frankfurti* (Rajna melletti) városi könyvtárral,
- a *freiburgi* egyetemi könyvtárral,
- a *gandi* állami egyetemi könyvtárral,
- a *göttingai* kir. « «
- a *grácsi* cs. és kir. « «
- a *greisswaldi* kir. » «
- a *herborni* «*Priester Seminar*»-i könyvtárral,
- a *helsingfors*i cs. egyetemi «
- az *innsbrucki* cs. és kir. egyetemi «
- a *kopenhágai* kir. « «
- a *krakói* cs. és kir. « «
- a *kremsmünsteri* apátsági «

- a *lipcsei* kir. egyetemi könyvtárral
 a *lembergi* cs. és kir. egyetemi «
 a *lembergi Osselinsky*-féle intézettel,
 a *leydeni* kir. egyetemi könyvtárral,
 a *lillei* « «
 a *lundi* kir. egyetemi könyvtárral
 a *montpellieri* « «
 a *müncheni* bajor kir. «
 a *párisi* «*Bulletin de la société général des prisons*»-nal,
 a *prágai* cs. és kir. egyetemi könyvtárral,
 a *prágai* «*Landesarchiv für Böhmen*»-nel,
 a *római* «*Victor Emanuel*» könyvtárral,
 a *rostocki* egyetemi «
 a *salzburgi Szt. Benedekrendi* «
 a *Smithsonian Institut*-tal *Washingtonban*,
 a *stocholmi* kir. állami levéltárral,
 a *tübingai* kir. egyetemi könyvtárral,
 az *utrechtii* kir. « «
 az *upsalai* kir. « «
 a *würzburgi* « «
 a *saragossai* kir. « «

Hazai intézeteink nagy számmal veszik igénybe könyvtárunkat, viszont mi is több könyv- és levéltárból kölcsönöztünk ki tudományos könyveket és kéziratokat.

A helybeli forgalmat s a látogatási jegyeket igénybe vevők foglalkozási ágát tekintve, a túllapon levő táblázatok mutatják ki, megjegyeztetvén, hogy az I. táblázat csak az olvasóterem forgalmát tünteti fel, s a tanári, a hirlap- s a szakemberek számára fenntartott dolgozó-szobák forgalma — mely szintén jelentékeny volt — abba nincs befoglalva.

Budapest, 1890. december 31.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgálója

Szilágyi Sándor,
 az egyetemi könyvtár igazgatója.

Az egyetemi könyvtár olvasó-termének forgalma
1890-ben.

Hónap	Olvasók összege	A használt művek szakok szerint									A használt művek összege
		A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.	J.	
Január . . .	3324	3	758	209	865	346	130	412	622	352	3697
Február . . .	4725	5	1168	241	1017	636	166	590	818	447	5088
Márczius . .	4515	6	1294	259	964	548	92	603	662	436	4864
Április . . .	2797	3	788	144	501	314	117	393	480	251	2991
Május	2081	9	653	110	380	292	68	271	277	197	2257
Junius	414	3	150	10	61	58	10	38	62	53	445
Szeptember .	2327	6	526	120	416	205	80	394	434	314	2495
Október . . .	5298	25	1507	209	1551	677	187	1032	1128	654	6970
November . .	6509	34	1655	224	1756	785	265	806	1109	424	8758
Deczember . .	4767	13	1272	146	1387	458	198	491	752	394	5111
Összesen . .	36757	107	9771	1672	8898	4319	1313	5030	6344	3522	40976

Az olvasó-terem június 15-től szeptember 15-ig zárva volt.

Házon kívül 1409 kikölcsönző 4503 művet használt.

**Az egyetemi könyvtár olvasótermét látogatók foglalkozási
ág szerinti kimutatása 1890. évben.**

Jog- és államtudományhallgató	746
Orvostanhallgató	521
Bölcészettanhallgató	220
Gyógyszerészettanhallgató	34
Hittanhallgató	15
Műegyetemi hallgató	123
Közép- és szakiskolai tanuló	56
Állatorvostanhallgató	8
Jog- és államtudományi szigorló	49
Orvostani szigorló	91
Bölcészeti szigorló	1
Ügyvédjelölt és joggyakornok	122
Tanár- és tanítójelölt	14
Magánzó	10
Hivatalnok	75
Hirlapíró és író	12
Tanár és tanító	20
Ügyvéd	10
Orvos	13
Lelkész	1
Katonatiszt	—
Kereskedő	3
Mérnök	5
Művész	6
Vegyész	—
Műiparos	2
Gazdász	2
Gyógyszerész	1
Osszesen	2262

— **A M. T. Akadémia könyvtára állapota és rendezése 1890-ben.** A rendezett tudományszakok száma: 51; a bennök foglalt munkák száma összesen 45,515; az egyes szakok munkáinak száma a következő kimutatásból látható:

Nyelvtudomány 1,509, Magyar nyelvtudomány 355, Magyar irodalom 2,030, Régi magyar irodalom 631, Keleti irodalom 718, Görög irodalom 693, Latin irodalom 825, Classica philologia 530, Új-latin irodalom 556, Olasz irodalom 200, Francia irodalom 612, Germán irodalmak 1,254, Szláv irodalmak 406, Incunabulák 355, Bibliographia 662, Széptudomány 447, Philosophia 1,119, Theologia 892, Paedagogia 1,249, Politika 2,212, Magyar Politika 1,262, Jogtudomány 1,050, Magyar jogtudomány 1,321, Magy. Országgyűlések 95, Statisztika 499, Történelem 5,354, Magy. történelem 2,650, Életírás 2,115, Régészet 972, Éremtudomány 175, Hadtudomány 582, Matematika 872, Természettudomány 135, Természettan 758, Vegytan 405, Természettörténet 94, Földrajz 1,017, Magy. földrajz 396, Térképek 925, Utazás 1,076, Ásványtan 503, Növénytan 355, Állattan 465, Anthropologia 245, Orvostudomány 2,293, Gazdászat 1,331, Encyclopaedia 139, Akadémiák és társulatok kiadványai 268, M. T. Akadémia kiadványai 347, Külf. folyóiratok 189, Magy. folyóiratok 372, összesen 45,515.

A betűrendes címjegyzék ez évben is folytatott. Eddig 25 szakban levő könyvekről készült teljesen czímmásolat. Három szak befejezéshez közeledik. Ez évben 16,000 czédula készült, melyhez hozzáadva a múlt évi eredményt, a czédulák száma 33,800-ra megy.

Ezenkívül a rendes folyó munka és a szakkatalogusok készítése is tovább haladt.

A szak-katalogusok köteteinek száma 91.

A könyvtár gyarapodása a járulék-napló kimutatása szerint, következő:

166 külf. akadémiaival, külf. és hazai tud. társulattal folytatott csere útján, valamint testületektől:	506 mű	415 kötet	300 füzet
Magánosok ajándékából	130 »	53 »	88 »
29 nyomda köteles példányaiból	865 »	354 »	779 »
Az Akadémia saját kiadványaiból	57 »	64 »	76 »
Vétel útján.	293 »	403 »	56 »

Az összes gyarapodás: 1851 mű, 1289 kötet, 1299 füzet. Ehhez járul 139 külföldi és hazai folyóirat és ujság.

A könyvtár olvasótermében 1890-ben 7938 egyén 10,831 művet használt. Házon kívül 142 egyén 612 művet kölcsönzött ki. Összesen tehát 8550 egyén 11,443 művet használt.

A *kézirattár* rendezése ez évben is folyt. A rendezett szakok a következők:

Régi és újabb írók kézíratai című szakban az ivrétfü kötetek szaporodása 18-tól 22-ig, szaporodás 4 kötet; 4rétüeké 121-től 124-ig, szaporodás 4 kötet. *Magyar nyelvtan* ivrétfüekben egy szaporodás; 4rétüeké —; 16rét egy szaporodás. *Vegyes* ivrét szaporodása egy szám 59; 4rétben 93-tól 96-ig, a 95. szám alatt I—XVII kötet, együtt 20. *Történelem* ivrét 231-től 236-ig, szaporodás 6; 4rétü 182-től 198-ig, szaporodás 17. *Történelem segédtudományai*: *Diplomatica* 4rét szaporodás egy szám. *Statistika* 4rét gyarapodás egy szám; 8rét szaporodás egy szám. *Időtan* (Chronologia) 4rét egy szám. *Jogtan* című szakban gyarapodás ivrét 96—99 szám, gyarapodás 4; 4rét 81. számból 4 kötet, szaporodás 4. *Magyar Codex* című szakban gyarapodás 4rét 17. és 30. szám, szaporodás 2. *Latin codex* című szakban gyarapodás ivrét egy szám, szaporodás 1. Most van rendezés alatt az *Egyház* és *Bölcsélet* című szak. Van belőle rendezve 39 kötet, 4rétben 85 kötet, nagy 8rétben 11 kötet, kis 8rétben 14 kötet, 12rétben 1 kötet. A *kézirattár* gyarapodása összesen: 220 kötet. *Ajándékozás útján*: Ősírásunk olvasásterve, *Némäti Kálmán* «magyar nevelő» adománya; ABÉCZÉ oktatóstér, ugyanattól. *Graf von Hadik*, Feldmarschall-Lieutenant stb. Regiments-Correspondenz-Protocoll vom J. 1819. *Somogyi László* munkái, I—II. köt. Elbeszélések. *Vásárlás útján*: Kilencz darab keleti könyv. 3 török levél. — Szemere Bertalan egy levele 1837. évi augusztus 30-áról Aachenből szülőihez.

A kézirattár használása. Az Akadémián kívül kéziratokat használt 38 tudós, benn 75 tudós, író, egyetemi ifjú és más tudománykedvelő. A kik az Akadémia *kézirattár*ából rendeznek kiadásokat, sűrűn látogatták a *kézirattárt* s nagy számú kéziratot sokszor vettek ki és használtak. Idegen látogatók is kielégítő számban voltak.

— **A Somogyi-könyvtárnak 1889—90. évi forgalmáról,** illetőleg a 7-dik évfolyam alatt való használatáról, a könyvtár gyarapodásáról, nemkülönbén a czímtározási és egyéb munkálatok előhaladásáról szóló jelentésemet van szerencsém a következőkben előterjeszteni:

I. A könyvtár használata.

Habár tisztogatási munkálatok miatt a múlt évi július és augusztus hónapok alatt a könyvtár zárva volt is, egyeseknek komolyabb tanulmányozásra az alkalom, mint máskor, úgy ekkor is meg volt adva.

Szeptember hó 1-én az olvasóterem újra megnyitvatván, a folyó évi június hó 30-ig, összesen 243 látogatási napon át az olvasók száma 3045 volt, a kik közül 87 a délelőtti, a többi pedig a délutáni időszakban használta a könyvtárt.

Az olvasók összesen 3417 művet használtak.

A könyvtár-látogatásokról egyébként a túloldalon levő táblázatos kimutatást van szerencsém közölni.

E táblázat kapcsán megjegyzem, hogy összesen 297-re terjed azon olvasók száma, a kik a könyvtárt a hétfő és csütörtöki napokon a 6 óra után való nyitva-tartási időszakban is használták. És pedig: szeptemberben 38-an, októberben 39-en, novemberben 35-en, decemberben 26-an, januárban 42-en, februárban 33-an, márcziusban 52-en, áprilisban 17-en, májusban 7-en és júniusban 8-an.

A fentebb kitüntetett 3045 olvasó közül foglalkozás és társadalmi állás szerint volt:

15 lelkész; használt: 36 művet (2 hittudományi, 3 jogi, 3 államtudományi, 15 történelmi, 4 nyelvészeti és 9 encyclopaedikus munkát).

186 tanár és tanító; használt: 357 művet (4 hittudományi, 6 jogi, 6 államtudományi, 1 orvosi, 75 természettudományi, 17 bölcsészeti, 202 történelmi és földrajzi, 10 nyelvtudományi s 36 vegyes tartalmú munkát).

2503 tanuló; használt: 2509 művet (2 hittudományi, 15 jogi, 152 államtudományi, 11 orvosi, 271 természettudományi és menyenyiség-tani, 27 bölcsészeti, 1115 történelmi s földirati, 663 nyelvészeti és szépirodalmi és 231 vegyes tartalmú munkát).

21 író; használt: 36 munkát (24 hirlapot, 3 természettudományi, 1 bölcsészeti, 4 történelmi és 4 vegyes tartalmú munkát).

4 művész; használt: 5 munkát (4 hirlapot és 1 szépművészeti munkát).

32 ügyvéd; használt: 41 művet (3 jogi, 15 államtudományi,

Év és hó	Hány nap volt nyitva	Az olvasók száma				Az olvasók		Használt művek száma
		d. e.	d. u.	összesen	átlag	legnagyobb	legkisebb	
								száma
1889. szeptemb.	26	5	297	302	$11\frac{16}{26}$	39	3	360
» október	27	11	641	652	$24\frac{4}{27}$	55	7	677
» november	25	9	298	307	$12\frac{7}{25}$	21	2	375
» deczemb.	22	13	297	310	$14\frac{2}{22}$	31	5	366
1890. január	24	4	296	300	$12\frac{12}{24}$	32	3	343
» február	24	19	433	452	$18\frac{20}{24}$	40	4	491
» márczius	25	16	257	273	$10\frac{23}{25}$	23	2	316
» április	22	5	182	187	$8\frac{11}{22}$	14	2	209
» május	24	5	140	145	$6\frac{1}{24}$	21	2	158
» június	22	—	117	117	$4\frac{21}{24}$	10	1	122
Összesen	243	87	2958	3045	$12\frac{43}{81}$	—	—	3417

11 természettudományi, 8 történelmi, 1 szépirodalmi és 3 vegyes tartalmú munkát).

5 *katona*; használt: 7 munkát (4 természettudományi, 1 történelmi és 2 szépirodalmi munkát).

37 *törvényhatósági tisztviselő*; használt: 40 munkát (11 államtudományi, 10 földirati, 6 szépirodalmi és 13 vegyes tartalmú munkát).

21 *állami tisztviselő*; használt: 40 munkát (6 jogi, 3 állam-

tudományi, 2 természettudományi, 1 bölcsészeti, 13 történelmi s földirati, 4 szépirodalmi és 11 vegyes tartalmú munkát).

69 magántisztviselő; használt: 92 munkát (1 hittudományi, 2 természettudományi, 2 bölcsészeti, 37 történelmi s földrajzi, 31 szépirodalmi és 19 vegyes tartalmú munkát).

5 orvos és 1 gyógyszerész; használt: 6 munkát (4 orvosi, 1 természettudományi és 1 vegyes tartalmú munkát).

3 gazdálkodó; használt: 3 munkát (1 természetrajzi s 2 szépirodalmi munkát).

7 építész; használt: 7 munkát (6 természetrajzi, 1 történelmi munkát).

100 kereskedelmi vállalkozó és hivatalnok; használt: 101 munkát (3 hirlapot, 1 technologiai, 1 bölcsészeti, 4 történelmi s földrajzi, 84 szépirodalmi és 8 vegyes tartalmú munkát).

93 házbirtokos és magánzó; használt: 94 munkát (1 jogit, 7 hirlapot, 1 orvosi, 6 természettudományi, 14 történelmi és földirati, 35 szépirodalmi és 30 vegyes tartalmú munkát).

43 nő; használt: 43 munkát (1 szépművészeti, 2 történelmi 16 szépirodalmi, 24 vegyes tartalmú művet).

Egybehasonlítva az idei forgalmat a múlt évvel, a látogatók száma ez idén 1195-tel több, s míg utóbb a napi átlag 12^{43}_{81} volt, addig az a múlt évben csak 9^{63}_{248} -ra rugott. A látogatók számának ezen szaporulata a tanuló ifjúságnál 910-re rug s 285 pedig a más állású látogatókra esik.

Az olvasókon kívül a könyvtár helyiségeit és berendezését a lefolyt évben összesen 471-en tekintették meg és pedig 367 férfi és 104 nő, kik túlnyomó részben átutazó idegenek voltak. Az idegenek látogatásainak zöme az augusztus hó folyamára esik.

A múlt évi július és augusztus havi szünet alatt a könyvtár III., V. és VI. számú helyiségeiben elhelyezett könyvek kerültek a vizsgálat és tisztogatás alá.

II. A könyvtár gyarapódása.

Az elmúlt év folyamán a könyvtár kiváló mérvben gyarapodott. A könyvtár alapítójának, boldog emlékű Somogyi Károly apátkanonok hagyatékából a város közönsége az örökösöktől

600 frt vételárban egy 27 ládában elhelyezett gyűjteményt vásárolt meg, a mely gyűjtemény megszerzése által többrendbeli csonka mű kiegészítést nyert.

E gyűjteményből eddig a könyvtárba mintegy 2000 mű (3100 kötet) lett bekebelezve, — míg a szerzemény többi része duplumokra esik.

Gyarapodott még a könyvtár a Szluha Ágoston főkapitány és könyvtár-bizottsági tag hagyatékából 135 frt 46 kron vásárolt szép gyűjtemény megszerzése által is.

Mindezekon túl egyesek és intézetek adományából az elmúlt év alatt a könyvtár összesen 551 kötetből álló 378 művel gyarapodott. Az egyesek adományából különösen özv. Lázár Mórné szül. Deutsch Flórának 50 kötetből, dr. Löw Immanuelnek 22 kötetből, özv. Pulitzer Ignácznénak 198 kötetből álló adományát említem fel, — az intézetek közül a «Magyar földrajzi társulat»-nak, az «Orsz. statisztikai hivatal»-nak, a «M. kir. természettudományi társulat»-nak, a «Földtani intézet»-nek, a «Magy. mérnök- és építész-egylet»-nek, a «M. tud. Akadémia»-nak stb. adományairól, úgy végül Szeged város tanácsának 26 kötetből álló adományáról emlékezem meg.

A fentebb említett Somogyi és Szluha-féle hagyatékokból való beszerzésekre a könyvtár évi 1000 frt beszerzési alapjából tehát 735 frt felhasználtatván, új művek beszerzésére és kötésekre már csak 264 frt 56 kr. állott rendelkezésre, sőt ezen összeg is a múlt év második feléről 63 frt könyvkötési és 201 frt 54 kr. könyvárushi számlával már előre megterhelve lévén, a beszerzéseket ezen körülménynél fogva a lehető legszűkebb korlátok közé kelle szorítani.

Igy az új beszerzéseket a vegyes tartalmú folyóiratok és szemlék egynémely testesebb kiadványainál egyelőre felfüggeszteni kelle még azon körülménynél fogva is, mert az illető szakban rendelkezésre álló férőhely már nem volt s az ide tartozó műveket elhelyezni mindaddig nem is lehet, míg a könyvtár folyosójának és az I. számú teremnek berendezése által a szükséges férőhelyek előállításáról gondoskodva nem lesz.

Daczára ezen körülménynek, részint a többes példányok értékesítése útján befolyandó alap, részint a jövő évi költségvetési alap terhére az újabb kiadványokból beszereztetett a múlt év második

felében 30 mű 32 kötettel, a folyó évi június hó végeig pedig 141 mű, 197 kötet- és 77 füzetrel, vagyis összesen 171 mű 229 kötet- és 77 füzetrel.

III. A czímtározási és rendezési munkálatok előhaladása.

Mult évi jelentésemben előadni volt szerencsém, hogy a czímtározás 19,454 műre s illetőleg 41,655 kötetre nézve befejezve van és hogy a czímtározási munka ez év végeig teljesen befejezve lesz.

A Somogyi-féle 27 láda hagyatéki könyv bekebelezése azonban a czímtározási munkálatnak ezen év végeig tervezett befejezését lehetetlenné tette.

Mert az örökösöktől nyert ládalajstromok teljesen hasznavehetetlenek voltak úgy, hogy az egyes ládák felbontása alkalmával a duplumok elkülönítésével a tényleges állománynak megfelelő, egészen új ládalajstromokat kelle készíteni, a mi a czímtározási munkálatok befejezését elhalasztotta.

A ládalajstromok újra készítése mellett a czímtározás tehát csak az adományokra és beszerzésekre, valamint a Somogyi-féle hagyatékból bekebelezendő művekre szorítkozott. Ezekkel együtt a könyvtár czímtározott állománya a f. évi június hó 30-án a következő volt:

A. Hittudományi szak	5,138 mű	8,774 köt.	7,910 drb.
B. Jogtudományi »	1,894 »	2,831 »	2,554 »
C. Államtudományi szak	615 »	1,023 »	947 »
D. Orvostudományi »	1,039 »	1,683 »	1,508 »
E. Menny. és természett. szak	2,007 »	3,754 »	3,535 »
F. Bölcsészet, szépművészeti szak	2,104 »	3,717 »	3,436 »
G. Történelem, földrajzi szak	4,953 »	10,114 »	9,611 »
H. Nyelvészet s szépirod. szak	3,597 »	7,763 »	6,807 »
I. Vegyes szak	601 »	5,515 »	5,342 »

Összesen: . . . 21,948 mű 45,174 köt. 41,650 drb.

Mindezeken túl a diplomoknak egy része — a hittudományi, bölcsészeti és neveléstani szakok — az értékesítés céljából cédulázva lett. Az ide vágó művek száma 882-re s illetőleg 1602 kötetre rúg, a melyek legközelebb értékesítendőek lesznek.

Az iktatóba a mult év végeig beérkezett 164, valamint a folyó évi július 1-ig beérkezett 100 ügy, mind elintéztetett.

Ezúttal kiemelem azt is, hogy a könyvtár folyosójának és I. számú helyiségének megfelelő berendezése iránt a könyvtári bizottságnak 1886-dik évi előterjesztését a tekintetes városi tanácsnál ismét megújítottam, s ezúttal is hangsúlyozom, hogy a javasolt fölszerelések és berendezések fogamatba vétele oly annyira halaszthatatlan, hogy különben a kezelésben leküzdhetetlen zavarok fognak bekövetkezni.

Szegeden, 1890. július 15-én.

Reizner János,
könyvtár-igazgató.

— **A debreczeni ev. ref. főiskola nyilvános olvasó-terme.** Régóta érzett hiány pótolgatott, s Debreczen művelődése s a tanuló ifjúság szellemi niveaujának emelése érdekében igen fontos lépés tétetett, midőn a ref. collegium anyakönyvtára mellett berendezett nyilvános olvasóterem 1890. február 15-én átadatott a közhasználatnak. Már 1867. évben¹ érezte egy ily olvasóterem szükséges voltát a főiskola ügyeit intéző Tiszántúli Egyházkerület, a mennyiben ily óhajnak látszik kifejezést adni az általa ekkor hozott könyvtári szabályok azon záradéka, mely szerint azok addig érvényesek «míg a könyvek kiadását, *könyvtári olvasóterem* létesítése szükségtelenné vagy gyérebbé tenné». Ez időtől fogva majd minden egyházkerületi gyűlésen szóba hozatott annak felállítása. A legfontosabb lépés azonban annak felállítása érdekében Géresi Kálmán tanár s főkönyvtárnok tette az 1879-diki ápril havi közgyűlés elé tett nyomós jelentésével, melynek indokait megczáfolni, előle kitérni, vagy a munkálatok megkezdését utána még tovább is halogatni nem lehetett. E jelentés előadván, hogy a főiskolai könyvtár oly rohamosan gyarapszik, hogy a könyvek számára némely szakoknál nem sokára hely sem fog lenni, sőt sok szak-

¹ Az olvasó-terem felállításának történetére vonatkozó adatokat lásd: Az ev. ref. Tiszántúli Egyházkerület jegyzőkönyvei 1867-dik év II. közgyűlés 176. szám, 1874. II. 253. sz., 1875. I. 56. sz., 1879. II. 216. sz., 1883. II. 258. sz., 1884. II. 275. sz., 1886. I. 87. sz., II. 331. sz., 1887. I. 101. sz., 1888. II. 342. sz., 1889. II. 353. szám. Debreczeni akadémiai Évkönyv 1882—3. 75. lap 1889/90-évről 21—22. lap.

nál már nincs is, — arra pedig, hogy a könyvthékák újból átala-
kíttassanak, hogy a könyvek benne két sorban legyenek elhelyez-
hetők, még most egyelőre szükség nincs: indítványozza, hogy segítsen
úgy az Egyházkerület e dolgon, hogy állíttasson fel egy nyilvános
olvasótermet 8—12 ezer kötet könyvvel, mely így mintegy kézi-
könyvtárul szolgálna s nagyon megkönnyítené az anyakönyvtár
használását. Az Egyházkerületi közgyűlés magáévá tevén e nézetet
s meggyőződven az olvasóterem felállításának halaszthatatlanul szük-
séges voltáról: ez ügy tárgyalására s véleményadásra külön kül-
döttséget nevezett ki. Ettől kezdve Balogh Ferencz igazgatói jelen-
jelentéseivel, de főleg Géresi Kálmán, kinek legjobban szíven feküdt
ez ügy, mindent elkövettek, hogy a felállítás minél előbb megtör-
ténjék. 1885. évben a városi tanács is felszólíttatik, hogy pártolja
s karolja fel e közérdekű intézményt, mint a melynek különben
is a városi közönség művelése lebeg első sorban s kiváltkép szeme
előtt s a melynek szükségét oly élénken érzi nemcsak a főiskola
ifjúsága, hanem a városi közönség is. E felhívásnak lett annyi
sikere, hogy 1886-tól számítva évi 200 forint segély szavaztatott
meg, mely 200 frt 1890-ben aztán 300 forintra emeltetett.¹ 1886-ban
a főiskola anyagi ügyeit intéző gazdasági tanács kimutatta az alapot,
melyből a felállítási költségek fedeztessenek, s ezzel a felállítási
(teremátalakítási stb.) munkálatok tényleg megkezdettek. Előbb ügy
terveztetett, hogy az anyakönyvtár keleti végénél levő énekerem
s tanuló-szoba alakíttatik át, de a VIII. gymnasiumi terem e cél-
nak inkább megfelelő levén: ez alakíttatott át s rendeztetett be
olvasóteremmé. Valamint elejtetett a terv azon része is, hogy az
anyakönyvtár csigalépcső segélyével összeköttessék az olvasóterem-
mel. Egyszersmind az 1888. április havi egyházkerületi gyűlés azt
is kimondta, hogy ha a szükség úgy kíváná s a mostani egy-
terem szűknek bizonyulna, a IV. akadémiai terem is hozzá lehet venni.

1889. szeptember 8-án fejeztettek be véglegesen az átalaki-
tási munkálatok. A terem nagyságáról némi tájékoztatásul szolgáljon
az, hogy egyszerre 12 asztal mellett 40 olvasó dolgozhatik kényel-

¹ Hogy mily különbözőkép fogja fel egy ily intézmény fontosságát más
város előljárosága, elég világosan mutatja az, hogy Szeged városa 4000 forint-
nál többet áldoz évente könyvtárára s olvasótermére s Debreczen városa elég-
nek tart 300 forintnyi segélyezést.

mesen. Az olvasóterem használatára szánt művek az anyakönyvtárból hozattak le, csak a nevezetesebb, olvasásnak inkább örvendő újabb művek válogattatván ki minden szakból. A művek szakszerű elhelyezésénél (minden szakban azon kívül a szerzők nevének szoros betűrendje szerinti rendezés is keresztül vitetvén) az anyakönyvtár szakrendszere tartatott meg, csakis ez által lehetővé kikerülni azt, hogy az anyakönyvtár szakbeosztásában zavar álljon elő. Összesen 3509 mű (köztük 70 folyóirat) szállított le 7430 kötetben. Az egyes szakok következő rendben vannak képviselve: *A)* Egyetemes encyclopaedia. (Vegyes tárgyú művek.) *B)* Gyakorlati hittan. *C)* Elméleti hittan. *D)* Egyetemes egyháztörténelem. *E)* Szentírás magyarázástán. (Exegetica.) *F)* Theologiai encyclopaedia (Vegyes tárgyú hittani művek. Patristica.) *G)* Classica literatura, keleti irodalom s nyelvészet. *H)* Magyar szépirodalom, irodalomtörténet, nyelvészet s fordítások. *I)* Magyar történelem s egyháztörténet. *K)* Egyetemes történelem. *L)* Magyar jog. *M)* Egyetemes jog. *N)* Böcsészet. *O)* Mér- és természettan. *P)* Természetrájsz, gazdasági művek. *Q)* Orvostudomány. *R)* Neveléstudomány. *S)* Külföldi újabb irodalom. *T)* Földrajz és Útleírás.

1890. február 15-ikén fejeztettek be végleg a berendezési munkálatok s ekkor nyitattott meg s adatott át az így teljesen felszerelt olvasóterem a közhasználatnak. Egyelőre, míg a könyvtárnoki s könyvtárszolgái állás rendszeresítve nem lesz s meg nem valósul az, a mit az egyházkerületi küldöttség javaslatul az 1875. áprilisi közgyűlés elé terjesztett, t. i. hogy a könyvtári hivatal ügy szervezendő, hogy a főkönyvtárnokra semmi egyéb ne legyen bízva, mint a könyvtár ügye (most egyszersmind akadémiai tanár) s ez akadémiai tanári fizetéssel láttassék el és mellé segédkönyvtárnok és szolgálta adassék — heti három délután 3—7 óráig áll nyitva a közönség használatára, habár tanárok s tudományos célból búvárlók mindennap használhatják 9—12 délelőtt s 3—6-ig délután. Továbbá az olvasóközönség közvetlen használatára az olvasóteremben elhelyezett könyvek állanak ugyan, de azért az anyakönyvtár könyvei is kikérhetők olvasás végett, ha előlegesen be lett jelentve.

Az olvasótermi alapszabályok, melyek a M. T. Akadémiai könyvtár közolvasótermi szabályainak szemmeltartásával készültek s megerősítést nyertek, a következők:

A debreczeni ev. ref. főiskola nyilvános olvasótermének szabályai:

1. §. A nyilvános olvasóterem egyelőre nyitva áll hétfőn, szerdán és szombaton, délután 3—7 óráig.

2. §. Az olvasóterembe belépés előtt felsőruha, kalap, pálcza stb. az előszobában, az oda rendelt szolga őrizetére bízandó.

3. §. A könyvki kölcsönzés az e célra nyomtatott «Kérőlap»-ön történik, melyen pontosan kitöltendő az ott levő rovatok: «Szakjegy. A könyv szerzője, címe, kötetszám. Kikölcsönzési idő. Kivevő neve s állása.» E kérőlap ellenőrzés végett az olvasóterem tisztviselőjénél marad.

4. §. Egy olvasónak egy mű, összes művekből vagy folyóiratokból egy kötet, illetőleg egy évfolyam adatik ki egyszerre. Komoly tanulmányozásnál, hol több adatok összehasonlítása stb. céljából egyszerre több mű, vagy idegen nyelvű műhöz szótár szükséges, kivétel tétetik.

5. §. Egy mű beadása után másik is kölcsönözhető ki; de tervetlen, pusztá kapkodást eláruló követelések visszautasíttatnak.

6. §. A könyvvállványok előtt az olvasandó könyv kiszemelése céljából álldogálni nem szabad; e célra minden asztalnál könyvjegyzék áll az olvasó közönség rendelkezésére.

7. §. Használat után a kivett mű beadatik a könyvtári tisztviselőknél, kik azt átnézik s beadását a beadó szemé láttára jelzik.

8. §. A használt mű bepiszkolása, vagy lapjainak jegyzék gyanánt behajtogatása a könyv ujonnan megvételével büntetetik.

9. §. Mindennemű rendzavarás, zajcsinálás, akár egymás között, akár a tisztviselőkkel fenhangon való beszélgetés tiltva van.

10. §. Minden olvasó tartozik a könyvtári tisztviselők figyelemztetésének készséggel engedelmeskedni.

A debreczeni ev. ref. főiskola nyilvános olvasótermének
forgalma 1890-ben.

Hónap	Hány nap volt nyitva	Az olvasók				A használt művek száma								
		leg-nyolgyobb	leg-kisebb	összes	átlagos	szakok szerint					nyelv szerint			Összesen
						Hittan	Jogtan	Történelem	Természettan és rajz	Bölcsészet	Szépírói és nyelvészeti	Magyar	Idegen-nyelvi	
száma														
Február . . (15—28)	6	66	27	253	42 ¹ / ₆	34	18	55	30	1	159	261	36	297
Márczius .	14	75	31	732	52 ⁴ / ₁₄	50	34	164	103	2	562	839	76	915
Április . . .	11	53	14	323	29 ⁴ / ₁₁	46	13	46	48	2	246	353	48	401
Május . . .	11	34	18	275	25	14	21	50	41	10	196	312	20	332
Junius . . .	13	19	7	180	13 ¹¹ / ₁₃	2	5	47	32	3	127	202	14	216
Julius	11	19	8	133	12 ⁴ / ₁₁	—	3	41	10	11	90	139	16	155
Augusztus	9	21	14	157	17 ⁴ / ₉	—	5	23	8	9	138	169	14	183
Szeptemb.	10	40	11	212	21 ² / ₁₀	15	31	45	17	11	143	211	52	263
Október . .	13	67	17	541	41 ⁸ / ₁₃	58	30	63	44	22	434	559	92	651
November	13	60	17	618	47 ⁷ / ₁₃	47	33	52	81	15	492	656	64	720
Deczember	12	60	12	425	35 ⁵ / ₁₂	23	16	41	39	21	369	476	33	509
Összesen	123	—	—	3849	31 ³⁶ / ₁₂₃	289	209	627	453	107	2956	4177	465	4642

1. **Jegyzet.** Az olvasók «legkisebb számát» mindig a hétfő délután adta, a mikor a tanuló ifjuság a tanórák miatt nem látogathatta az olvasótermet.

2. Ezen kívül tanárok s oly egyének által, kik körülményeiknél fogva nem használhatták az olvasó-termet, kikölcsönöztetett 344 mű 623 kötetben.

3. A 3849 olvasó közül:

A városi közönségre esik	161
Hittanhallgató	439
Joghallgató	495
Tanítóképezde, gymnasium, reáltanoda, kereskedelmi iskola növendékei	2754
Összesen	3849

Dézi Lajos,
segédkönyvtárnok.

-- A kaposvári m. kir. áll. főgimn. és Somogyvármegye egyesített könyvtárának címjegyzéke az 1888—89. isk. év végén. összeállította *Medgyesi Lajos* főgimn. r. tanár. — Különnyomat a kaposvári m. kir. áll. főgimn. 1889—90. isk. évi *Értesítőjé*-ből. — 131. l.

A «Magyar Könyv-Szemle» 1888. évi folyamában Ballagi Aladár 52 olyan iskolai értesítőt sorol fel, melyben az illető tanintézet könyvtári állományának címjegyzéke van lenyomatva vagy kivonatosan ismertetve. Ezen tekintélyes szám az értesítők gyakorlati céljával függ össze; bibliographiai szempontok az egyes jegyzékek összeállítását csak ritkán és mellékesen vezették. Tudományos eredmény tehát inkább csak a kimutatások összességében észlelhető, mivel így megbecsülhetlen statisztikai tájékozást nyerünk úgy hazai bibliographiánkhoz, mint egyetemes kulturtörténelmünkhez. A régebbi könyvtáraknál első sorban az intézmény történetével kellene megismerkednünk, s jöllehet ezt az illető könyvtárak helyi érdeke is megkövetelné, mégis a kiadók ezzel maradnak legtöbbször adósak. E hiányt sehol sem érezzük annyira, mint a szóban forgó kaposvári könyvtár címjegyzékénél. Itt sincs semmi bevezetés, pedig a cím elég világosan jelzi, hogy a könyvtárnak érdekes története van. Ennek ismerete nélkül csak kevesen fogják megérteni, hogy a jegyzék az egyes szakokban miért különböztet meg és csoportosít külön *állami* és *megyei* munkákat? Erre vonatkozólag a jegyzék címével kell beérnünk, a mi ilyen esetben édes kevés.

A könyvtár érdekesebb részét mindenesetre a megyei munkák csoportja képezi. A cím után következettve ez a régi megyei könyvtár volna. De ki tudja ma, hogy mi az a somogyvármegyei könyvtár? A gimn. igazgató hozzánk intézett felvilágosító soraiból tudjuk, hogy a két könyvtár egyesítése a belügyministerium beleegyezésével még a 60-as években végbement. Ezen adat azonban csakis a korábbi keletű és önálló intézmény történetének befejezését adja. Kik és mikor alapították? mely okok szolgáltak indítékul az alapításban? vajjon az elért eredmény megfelelt-e az alapításhoz fűzött reményeknek? — mind oly kérdések, melyekre a megye örökébe lépő gimn. könyvtárnoka volna hivatva és lett volna köteles feleletet adni. E nélkül alig ismerünk több ide vonatkozó adatot Berzsenyi Dániel azon érdekes levéltöredékénél, melyet

Toldy Ferencz az *Új Magyar Múzeum* 1860. évi folyamának 90—91. l. adott ki. A niklai költő, kit a T. Vármegye «a tudvalévő könyvek följelölésére rendelt kiküldöttséghez kinevezett», e levélben azzal menti magát egy táblabíró előtt, hogy ő a megbízatásnak nem tehetett eleget, mivel a kiküldött társak egyenes felszólítására sem tudatták vele szándékukat és az egész dolog mibenlételet. Aztán így folytatja: «Egyébiránt pedig, mivel én Gr. Festeticsnek ezen igen nagy és messzeható gondolatját úgy nézem, mint egy culturánkat illető országos kérdésnek genialis megfejtését, bátorkodom a T. Urat a szent Múzsák nevében arra alázatosan megkérni, ha netalán még önnön szíve arra meg nem kérte, hogy ezen fontos dolgot bölcs hazafiségához illő figyelemmel tekinteni méltóztasson. S méltóztasson a T. Vármegyét arra bírni, hogy a könyvtárnak fenntartására, gazdagítására, s az ily olvasóintézethez igen illő folyóirásokra megkivántató fundus állíttassék. Mert csak így jelenhetik meg a nagy gondolat a világ előtt a maga méltóságában, s így várhatjuk azt, hogy Somogy példája több vármegyét is azon megfoghatatlan álomból, mely culturánkat nyomta, s hazánkat a legszegényebb amerikai coloniáknál e részben szegényebbé tette, valahára felébreszt, s kimutatja mint kell a pusztákban elszórt s a culturának minden orgánjaitól megfosztatott magyar nemességet segíteni, hogy azon kezdetet, melyet az oskolákon nyer, tökéletességre vihesse, s kimutatja, hogy a könyvtárakat, ezeket s férfiaknak oskoláit s a nemzeti culturának legfőbb kincseit hol kelljen lerakni...».

A szép levél itt megszakad s keltje is hiányzik; de így is igen erős fogódzót nyújthat annak, a ki messzebb menő kutatást akar megindítani. Gr. Festetics György 1819-ben halt meg, tehát a mozgalom, esetleg a levél is, még ezen év előtt keletkezett. A továbbiakra vonatkozólag a vármegyei levéltárban kellene kutatásokat végezni. Megkeresésünkre az alispáni hivataltól azon választ kaptuk, hogy ott csak 1826-tól kezdve vannak adatok. Kell lenni ott korábbiaknak is. Különben az 1770-ki Hármas Kis Tükör verse alig hirdette volna olyan sokáig zavartalanul a Csokonai szerint «Múzsáknak szentelt kies tartomány»-ról, hogy:

Somot, almát, körtvélyt itt eleget ehetsz,

De a tudományban részt keveset vehetsz.

E gonosz kádenczia 1805-ben már oda lágyul, hogy «a' tudo-

mányban is valamely részt vehetsz». Az igazítás vonatkozhatnék a Festetich által 1796-ban alapított csurgói iskolára is; de szerintünk inkább a könyvtár létesítésének eszméjével lehet összefüggésben, mert midőn ez megvalósult, a vers ismét engedett, mondván: «Tudományban is már nem kevés részt vehetsz.»

Ha csak azt vesszük, a mit a csinosan kiállított címjegyzék adott, általánosságban elismerőleg nyilatkozhatunk. A közel nyolcezer kötetnyi anyag elég következetesen van szakok szerint csoportosítva, bár itt is található hibát — pl. Budai Ézsaiás: Régi tudós világ históriájának 1802-ki kettős példányából egyik az *Encyclopaedia* (H. 26.), másik a *Történelem* (T. 340.) csoportjába van beosztva. Ez azonban még nem olyan elemi hiba, mint a minőket a régebbi könyvek fölvételénél észlelhetünk. Pl. a H. 3. szám alatt ezt olvassuk; *Leepes Bál.* vallásos levelek a halálról. 1613. I. k. — Ilyen című könyvet a magyar bibliographia eddig még nem ismer, tehát vagy tévedéssel, vagy unicummal van dolgunk. A kérdést már a címjegyzék kiadója is eligazíthatta volna az A. 286. szám alá osztott Régi Magyar Könyvtár I. kötetében egy kicsit utána néz a dolognak. Ott a 469. szám alatt megtalálhatta volna az ő csonka könyvének valódi címét: Az halando es iteleire menendo tellyes emberi nemzetnek Fenyés Tükörö. — Niomtattat Pragaban Sessius Pal által. Anno M. DC. XVI. — Tehát nem 1613-ban. Ilyen téves a K. 294. szám alatt található könyv címe is: «Latin realis Lexicon, Leutschoviae 1700.» Erre ismét a Régi Magyar Könyvtár II. kötetéből (2004. sz.) kellett volna ráolvasni, hogy valódi címe: Cynosura Jurisperitorum etc.

A régi könyvek fölvételére több gondot kell fordítani, mert az így felszaporodó hibák később nagy bibliographiai zavart idézhetnek elő. A régi könyvek további őrzésére vonatkozólag szintén több biztosítékról kellene gondoskodni, mint a mennyit a minden következetesség nélkül kitöltött *Érték* rovat megállapított. A hol t. i. 32 forintos rossz német irodalomtörténetet, 10—20 forintos újabb Cicerókat és Virgiliusokat találunk, ott méltán megbotránkozhatunk, ha Zrinyi époszának 1651-ki kiadása 50 krajczárra, Illyés András 1691-ki *Predicatio*s könyve 40 kr-ra, Lépés Bálint föntemlített 1616-ki könyve 20 kr-ra, Bessenyei drámáinak első kiadásai 10—10 kr-ra vannak becsülve. — XVI. századi Liviusok

10—12 forintos értékkel vannak felüntetve. Talán csak tollhibából —
10—12 krajczár helyett. én.

— **A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára** a jelen évben ajándékozás és vétel útján összesen 217 kötetel gyarapodott. Az első csoportból kiemelendő Szerelmei Barna ajándéka, *Bessenyei György: A Bihari Remete* című művének 1826-ki másolata, mely a kéziratár gazdag Bessenyei-gyűjteményét teljesebbé tette. Továbbá Mészáros Károly ajándéka, a *Virágos kert*, melyet a jelen folyam 92—103. lapjain már bővebben ismertettünk. Edelenyi Sándor tatai uradalmi tiszt pedig *Rozsnyai Dávid* (Thorday Sámuel) *I. Ferdinánd, Bajazid stb. és Rákóczy György idejében történt nevezetes nagy dolgok és csudák* című művének egy olyan másolati példányát ajánlotta fel, melyben a kettős címlapot magyar stílusú tollrajzok s a szöveget ugyanolyan initialék és záró vignetták ékesítik. A legnagyobb adományt ez évben báró Mednyánszky Dénes tette, a ki néhai báró *Mednyánszky Alajos* kiváló tudósunk és szépírónk egész kézirati hagyatékát a Magyar Nemzeti Múzeumnak hagyományozta. E nagy gyűjtemény összesen 71 műből áll 87 testes kötetben. Belőle, az egésznek kiváló értékét jelezendő, a következő műveket emeljük ki cím szerint: *Liber Stylorum Cancellariae. Comparatus Anno Dni 1590.* Ms. Sec. XVI. Fol. 130, in 2°. — *Formularia div. exped. iurid. Anno 1631.* Ms. Sec. XVIII. Fol. 373, in 2°. — *Diplomatarium Mednyánszkyanum. Sec. XIV—XIX.* Fol. 626, in 2°. — *Acta Judicialia nonnullarum familiarum nobilium.* Ms. Sec. XVI—XVII. Fol. 128, in 2°. — *Analecta Historica miscellanea Regni Hungariae historiam illustrancia.* Ms. Sec. XVII—XIX. Fol. 492, in 2°. — *Miscellanea historica, hist. Regni Hung. illustrancia.* Ms. Sec. XIX. Fol. 600, in 2°. — *Miscellanea Poëtica.* Ms. Sec. XIX. Fol. 196, in 4°. — *Miscellanea Prosaica.* Ms. Sec. XIX. Fol. 358, in 4°. — *Diplomatarium Mednyánszkyanum. Sec. XIII—XV.* Ms. Sec. XIX. Fol. 75, in 4°. — *Miscellanea Historica, hist. Regni Hung. illustrancia.* Ms. Sec. XIX. Fol. 582, in 4°. — *Thesaurus virtutum etc. Per Felicem Blasium de Szuliow, Illustr. dom. dom. Comiti Emerico Thurzó de Bethlemffalwa etc. ab Epistolis; Anno 1620.* Ms. Sec. XVII. Fol. 176, in 8°. — *Metaphisica secundum antiquam Philoso-*

phiae formam. Conscripta a Comite Mauritio Apponyi, 1778. Ms. Sec. XVIII. Fol. 71, in 8°. — A kéziratok szerzői közt leggyakrabban báró Mednyánszky Alajos, báró Glave Kolbielsky és Rajcsányi Ádám nevével találkozunk. Mednyánszky kötetei közül különösen kiemelendők: *Hivatalos levelezések, 1839—44.* Fol. 630, in 2°; *Beszédeinek sajátkezű fogalmazványai.* Fol. 51, in 2°. *Országgyűlési irományai 1790—1840.* Fol. 470, in 2°; *Correspondencia.* Fol. 824, in 4°; *Minuta concept.* Fol. 482, in 4°; *Materiale ad Descriptionem Arcium et Castellorum Hungariae.* Fol. 322, in 4°; *Oekonomische Studien.* Fol. 102, in 4°; *Bank-Ansichten.* Fol. 223, in 4°. — Báró Kolbielskytól, e homályos múltú lengyel emigránstól, kizárólag német nyelvű műveket birunk, minők: *Materialien zur Weltstatistik.* Tom. I—III. Fol. 1102; *Oestreich. Kriegs - Wesen.* Tom. I—V. Fol. 739, in 2°; *Sammlungen und Aufsätze die oestreichischen Finanzen und Statistik betreffend.* Fol. 138, in 2°; *Verschiedene Schriften.* Fol. 217, in 4°; *Correspondenz.* Tom. I—IV. Fol. 1406, in 4°; *Verschiedene Aufsätze.* Frusta 13, Fol. 437, in 8°. — A gyűjtemény legbecsesebb darabjai a hírneves Rajcsányi-hagyatékból valók. Ezek túlnyomólag diplomatariumok, levéltári extractusok, elenchusok és genealogiai gyűjtemények, melyeknek anyagát maga *Rajcsányi Ádám* gyűjtötte és jegyezte össze a magyarországi nemes családok és káptalanok kézírataiból. Ilyen pl. a *Diplomatarium Rajcsánianum.* Tom. I—II, Fol. 378, in 2°, — és mindenek felett a *Collectio Genealogica fam. nob. Regni Hungariae.* Tom. I—VI, Vol. 1—21, Fol. 2077, in 2°, mely művel a múzeumi kézírattár egyik gazdag genealogiai gyűjteményünknek jutott birtokába.

A szerzeményekből nevezetesebbek a következő magyar nyelvű kéziratok: Egy *Szombatos Énekeskönyv* XIX. századi kézírata, mely a Magyar Nemzeti Múzeum ily természetű régebbi gyűjteményét kiegészíti. Továbbá *Pesty Frigyes: Magyarország helységnevtára.* Ms. Sec. XIX. Tom. 1—LXIII, Volum. 1—92. Fol. 28,882, in 2°. E gyűjtemény közel 15,000 darab kitöltött kérdőív-ből rendeztetett vármegyék szerint s a vármegyék községeknek betürendjében. — A latin nyelvűek sorát egy XV. századi codex kezdi meg e czímen: *Xenophontis Praefectus Equitum per Lapium Casteliunculum e graeco in latinum traductus et serenissimo principi Sigismundo dicatus* — Az újkoriak közül kiemelendők: a

Sapientia Veterum című XVIII. századi latin kézirat, melyben egy ismeretlen magyar orvostudományi író az embriológia tanát színes illusztrációk kíséretében fejtegeti. Továbbá: *Protocollum Urbarium seu Archivum Residentiae Schässburgensis ab anno 1764—1800*; és ezen kívül: *Historia et Matricula parochiae Alma-Kerekiensis ab anno 1744—1800*. stb. — A német nyelvek közül nevezetesebb *Schmidt Vilmos*-nak *Materialien zur Geschichte der Moldau*. Tom. I—X, in 8^o és *Urkunden zur Geschichte der Moldau*. Tom. I—XII, in 2^o, tehát összesen 22 kötetből álló kéziratgyűjteménye. Az ó-szlávok közül pedig két papirkézirat a XVI. századból, melyek evangéliumot tartalmaznak s a felvidéki ruthén egyházak kiselejtezett könyveiből valók.

A kéziratár *fénykép-másolatgyűjteményének* ez évi szaporodásából kiemelendők: a legrégebb, 1588-ki nagyszombati nyomtatvány bécsi unicum-példányának czímlapja; a pármái Corvin-codexnek két czímlapja; a bécsi egyetemi magyar tanulók 1404-ik évi matrikulájából a két főczímlap, mely miniatürben *Szt. István királyt* és *Szt. Imre herceget* és *Szt. László király legendáját ábrázolja* s mint ilyen az árpádházi magyar szent királyok ikonographiájának legrégebb kéziratban ismert emléke; a bécsi császári és királyi hitbizományi könyvtár *Livius Corvin-codexének* czímlapja; végül a ragusai *Cyryllus* Corvin-codexnek boríték-táblája. Itt kell még megemlíteni a budai krónika utolsó lapjának és a Szabács Viadala utolsó lapjának másolatait is, melyeket Fraknoi Vilmos fényképeztetett le az általa kiadott «Mátyás király élete» számára, de a melyeknek egy-egy lapját, mint köteles példányt, a M. N. Múzeum kéziratára is megkapta.

— **A Magyar Nemz. Múzeum levéltára** az 1890. évben ajándékozás útján 171 oklevéllel, vásárlás útján 2506 oklevéllel és 1 fényképpel s letétemény útján mintegy 3500 oklevéllel, levéllel stb. szaporodott.

Az új szerzemények között van 22 mohácsi vész előtti oklevél, ezek egyike Árpád-kori, 1283-ból. A későbbiek közül kiemelendők egy autogramm-gyűjteménynek kiválasztott darabjai, melyek Illésházy István (1606), Rákóczy Zsigmond (1608), Báthory Gábor (1609), Thurzó György (1613), Forgách Ádám (1671), Apafi Mihály (1684), Thököly Imre (1697) s más történelmi alakjaink kezétől származnak. Az 1848/49-iki szereplők közül e gyűjtemény gróf

Bathyány Lajostól, Görgey Arthurtól, Kiss Ernőtől és Haynautól bir eredeti kéziratokat, mikkel együtt magánkéz ajándékából István nádornak 1848. június 4-én és Vetter altábornagynak 1849. augusztus 3-án Kossuthhoz intézett levelei s Kossuthnak Duschek Ferenczhez 1849. augusztus 4-én kelt levele járulnak a Múzeum e nembeli gyűjteményéhez.

Kiváló becses bir a néhai Ligeti Antal múzeumi képtári ör. jeles festőnk hagyatékából származó letétemény: Munkácsy Mihály-nak Ligetihez irt 38 levele és Knaus Lajosnak ugyanő hozzá intézett egy levele, melyek oly kikötéssel lettek a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában elhelyezve, hogy azok felhasználása csakis az elhunyt művész családjának beleegyezése esetén engedhető meg.

A czímeres-levelek gyűjteményéhez két jelentéktelenebb armalis, illetőleg czímerkerő folyamodványon kívül becses kiegészítésül szolgál a Garázdai és Szilágyi családok 1409-iki czímereslevelének fényképmásolata, melyet a Magyar Nemz. Múzeum a gróf Teleki család Gyömrői levéltárában őrzött eredetiről készítettet.

A letéteményezett levéltárak közül a péchujfalusi *Péchy* család egy ágának letéteménye

a XVI. századból	10 db.	oklevelet
a XVII.	» 111 »	»
a XVIII.	» 627 »	»
a XIX.	» 275 »	»

összesen 1023 db. oklevelet tartalmaz.

A toicsvai *Bonis* család levéltáráról a következő számadatok nyújtanak felvilágosítást:

Mohácsi vész előtti oklevelek másolata	5 db.
XVI. századi oklevél	17 »
XVII. »	885 »
XVIII. »	700 »
XIX. »	23 »
genealogiai jegyzet stb.	13 »

összesen 1643 db.

A báró *Mednyánszky* család levéltára okleveleinek száma átlag 800-ra tehető; pontos adatokat a legközelebb megejtendő rendezéstől várunk.

A már régebben elhelyezett családi levéltárak közül a *Kapy*-levéltárhoz a Tétényi és Haraszty családok 1405-iki czímeresleve-

lével, a *Péchy* család levéltárához 9 db. XVIII. századi irománnyal járultak a letéteményezők

— **Catalogus bibliothecae Joannis Cardinalis Simor principis primatis regni Hungariae, archi-episcopi Strigoniensis.** Secundum cognomina auctorum descriptus. Strigonii, 1887. — 8-adrétű, 1590 hasábra terjedő vaskos kötet, mely betűrendben, a könyv címe, alakja, nyomtatási helye és az évszám megjelölésével közli Magyarország bíbornok-primása magán-könyvtárának összes anyagát. Négy szakaszra oszlik, u. m. Opera figurata. Codices. Incunabula. Opera diversa. Mindezekhez a mű végén mintegy 80 hasábnyi Supplementum járul. Kiválóan becses benne a díszmunkák gyűjteménye. Több «édition de grande luxe» diszítí e könyvtárat, melyek talán egyedül csak ottan vannak meg a hazában. Ilyenek pl. Bardi: Galleria Pitti. Aubert: La chapelle Sixtine par Michel-Ange. The holy bible (London, 1800—16.) Monuments inédits du cabinet de G. Libri. Gruner: Fresco decorations in Italy. Ottley: The italian school of design. Monumentos arquitectonicos de Espana. Processione del Doge nella Domenica delle Palme. Rome dans sa grandeur; édition de Champigny. Zur See; herausg. von Henk und Niethé. Salazaro: Gli affreschi del monasterio di Donna Regina. Zannoni: Gli scavi della Certosa di Bologna, stb. A codexek közt magyar vonatkozásúakat csak a XVII. századtól fogva találunk; a két régibb csak másolat, melyeket a bíbornok-primás rendeletére a M. Nemz. Múzeum példányairól készítették. Ezek: a Sacramentarium Boldense, mely XII. századi eredetű; és az Obsequiale seu Baptismale secundum chorum almae ecclesiae Strigoniensis, mely 1526-ban Velenczében nyomtatásban jelent meg. — A könyvjegyzék három első szakasza 22 lapra terjed; a könyv többi részében vegyes művek vannak feltüntetve, ábécze-rendben. E rovat, mely jóformán felöleli a könyvtár egész anyagát, különösen gazdag és becses theologiai vonatkozású munkákban. A hittudományi szakon kívül, még különösen a politika, történelem és nyelvtudomány van erősen képviselve. Előszó és bevezetés a kötetből hiányzik, a mit az ügy érdekében sajnálnunk lehet.

— **A Thuroczi krónika** 1488-diki brünni kiadására vonatkozólag az angol bibliographusok, mint újabban olvastuk, azon véle-

kedésben vannak, hogy annak nyomtatója valószínűleg a passzai *Stahel Konrád* volt s hogy ugyancsak ő volt a képeknek metszője is. Stahel valamennyi metszetei bár egyszerűek, de biztos és erős vonalakat mutatnak és tanuságot tesznek arról, hogy a «Formschneider» a rajzolásban nagyobb mérvű ügyességgel bírt. Ezen körülményre felhívjuk szakférfiaink figyelmét. e—

— **Lőcei nyomdász-nyugta 1666-ból.** — «En Samuel Brewer Löchei Typhographus tenore praesentium megh vallom, hogy a Nemzetes Szabó Márton uram, Palatinus uram eő Nagysága Murányi tisztartója, azon könyv felől, az kit Rndus Pater Joannes Chrisostomus eő Nagyságának dedikálta jámborul megh contentalta kézpénzel fl 138. 50. Die 2 Januarii Ao. 1666. Idem qui supra. — Ita est Fr. Chrysostomus de Gyöngyös m. p. (A lap-szélén Gyöngyösi kezével): pro compactura 4 imperiales, pro mea uccessitate 4. florenos. (A hátlapon:) Pro 1666. 2. Jan. Quietantia super fl. 149 den. 70.» — (Orsz. Ltár. Limbus II. 16. cs.)

E nyugta Gyöngyösi János ily czimű latin művéről szól: *Vellus Aureum Beatificandae Animae*, mely 1665-ben került ki Brewer lőcei nyomdájából. — Szabó K. Régi Magyar könyvtár II. 1051. sz. alatt azt írja róta, hogy magyarul is megjelent ugyanott 1695-ben. Ez azonban alighanem tévedés, mert a RMK. I. 1476. sz. a Gyöngyösi *István* Palinodiáját találjuk és nem *János* pater munkáját. J. I.

— **Röpiratok az 1728-iki országgyűlésről.** III. Károly király 1728 aug. 11-én Gráczból azzal a nem kellemes tudósítással lepte meg a magyar kir. helytartótanácsot s különösen annak könyvvizsgálói osztályát, hogy az épen folyó országgyűlésről néhány kiméletlen, botrányos tartalmú röpirat jelent meg Pozsonyban névtelenül. A leirat idevágó szavai ezek: *Posteaquam durante moderna praefati regni nostri Hungariae dieta variae famosae chartae et inter illas crimosissimum quoddam scriptum sub inscriptione Nymphae Hunnae querulosae Neniae Posony divulgatae fuissent, gravitas vero criminis signanter per compilationem et divulgationem praeattacti scripti commissi exemplarem exigeret animadversionem summique scandaloso existat, quod in loco diaetalis consensus et fors etiam a talibus, qui ad generalia regni*

comitia vocati sive exmissi, ibidem promovendo publico totius regni bono intenti esse deberent similia in praejudicium haud leve ipsius quoque tranquillitatis publicae attententur... Meghagyja tehát a nádornak, mint a helytartótanács fejének, hogy a művek szerzőinek és terjesztőinek kipuhatolására gr. Eszterházy József, br. Meskó Ádám és Paluska Antal helytartótanácsosokat delegálja, a kik tisztökben teljes tehetségök szerint járjanak el s mielőbb jelentést tegyenek.¹

Ugyane kelettel a király az ország rendeihez is intézett leiratot, a melyben felhívja őket, hogy ezen súlyos rágalmakat tartalmazó, a közrend és az ország nyugalma ellen izgató művek kitudandó szerzőinek megbüntetése felől, vagy arról, ha kitudhatók és megfoghatók nem lesznek, milyen eljárást kelljen követni? hozzanak határozatot.²

Az uralkodó e röpiratokról az öt helyettesítő kir. biztosok följelentése alapján értesült.³ Tartalmukról többet nem tudunk, mint a mennyi a királyi leiratokban foglaltatik. Ezek pedig, bár a legerélyesebb szavakkal, mégis csak általánosságban ítélik el. Azt sem tudjuk, hány röpirat volt. Czímét kettőnek ismerjük, egyiké: «*Nymphae Hunnae querulosae Neniae*», a másiké «*Hunna sub altissimo noctis silentio*», de hogy több is volt, bizonyos a leiratokból.

Képzeltető, hogy a delegált tanácsosok s maga az országgyűlés is mindent megtett, hogy a szerzők kilétét megtudják. De minden igyekezet hasztalan volt, úgy, hogy a király ez évi nov. 24-kén kelt rendeletében 200 arany jutalmat tűzött ki annak, a ki a szerzőket és terjesztőket följelenteni s egyben utasította a pozsonyi kamarai pénztárt, hogy ha a följelentés helyesnek bizonyul, az országgyűlési biztosok utalványára az összeget fizesse ki.⁴ Uglátszik azonban, hogy a kecsegtető ígéretnek sem lett meg a remélt hatása, a szerzők neve nem került nyilvánosságra. Legalább a hivatalos iratok közt ez ügynek több nyomára nem akadunk.

Dr. Illésy János.

¹ Orsz. Ltár conc. exp. can. 1728. aug. 12. szám.

² U. o. 1728. aug. 13. szám.

³ U. o. 1729. aug. 14. szám.

⁴ U. o. 1728. nov. 22. és nov. 37. számok.

— **Debrenthei Tamás püspök egy ismeretlen codex**
Bécsben. E folyóirat 1889-iki folyamában Fraknoi Vilmos és Majláth Béla ismertették Debrenthei Tamás XV. századbeli zágrábi püspöknek egy festett hártya-codexét, mely 1462-ből származik, a címlapon II. Pius pápa és Debrenthei Tamás czímerével van díszítve s jelenleg a párizsi nemzeti könyvtár tulajdona. Mint Boy-nichich Iván, zágrábi múzeumi őr úr szives leveléből értesülünk, Debrenthei Tamás könyvtárából az említettten kívül még egy másik latin kézirat is létezik Bécsben a német lovagrend levél-tárában, mely hártján fényesen van kiállítva, Nagy Sándor életét tartalmazza s a következő colophonnal végződik: FINIT | VITA
 ALE | XAN | DRI | MA | GN | I | JOHANNES MARCVS CLA
 RISSIMI. ET. VIRTUTE. ET. | NOBILITATE. VIRI. PETRI |
 STOCCI (sic) FLORENTINI. DISCI | PVLVS. PARMAE. ORIVN |
 DVS. HANC. ALEXANDRI | IMPERATORIS MAXIMI | VITAM.
 REVERENDISSIMO | ATAVE SEMPITerno. MIHI | DOMINO.
 THOME. DE. DEBREN | THE. ECCLESIAE. ZAGRABIEN | SIS.
 ANTISTITI. RELIGIOSISSIMO | PERHENNI. AC. TRANQVILLO |
 TRANSCRIPSI. ANIMO. |

Ezen kézirrattal Debrenthei Tamás könyvtárából a második kézirat kerül napfényre, mely a renaissance-kori magyar könyv-
 kedvelők dicsőségét egy ismeretlen adattal gyarapítja. A codex másolója a renaissance kiváló scriptoraihoz tartozott, ki a nápolyi udvar szolgálatában volt s Mátyás király könyvtára számára is két codexet másolt. Szeretjük hinni, hogy a bécsi codex nem az utolsó, melyet Debrenthei számára készített, vagy legalább nem az utolsó codex ennek lappangó könyvtárából. Midőn ezen codexre folyóiratunk t. olvasóinak szives figyelmét felhívjuk, örömmel említhetjük meg, hogy az új codexet Fraknoi Vilmos fogja a «Magyar Könyv-Szemle» 1891-iki folyamában ismertetni.

— **Rajcsányi Ádám magyar nyelvű recipéje, régi elmo-
 sódott irások felfrissítésére a XVIII. századból.** A diploma-
 tica és palaeographia történetéből ismeretes, hogy a reagentiák
 mily fontossággal bírnak régi elmosódott irások felelevenítésére és
 olvashatatlan szövegek felfrissítésére. Ismeretes az is, hogy mily
 szereket szoktak a tudósok használni ily elmosódott irások fel-
 frissítésére. Érdekesnek tartjuk azért Rajcsányi Ádám mult századi

hirneves gyűjtőnek és tudósnak erre vonatkozó recipéjét itt közölni, mely az ismert recipéktől eltér és Rajcsányinak a M. N. Múzeum «Analecta Mednyánszkyana» kéziratgyűjteményének 14. sz. «Memorabilia varia» című sajátkezűleg irt kötetében maradt fenn.

A recipe így szól: *Nota.* — Mikor valamely pargamenas levélen az tinta nem lázcatik antiqvitassa miat, kötölessék meg ollyatin level, aláb describált kötettel. — Köl venni Gálest két három darabot és jól eöszve törni, az utan emlétet Gálest, huszon négy Óráig Borban köl asztatni ennek utánna egy tiszta Pemzlivel, vagy Pamukkal köll könni az régi olvasathatlan írást, az mely betük nem lázattak fognak láczani.

— **Ismeretlen Corvin-codex Ragusában.** Dr. Thallóczi Lajos kormánytanácsos, ki évek óta Bosznia történetén dolgozik s e czélból az európai könyvtárak és levéltárak legnagyobb részét átkutatta, ez évi tanulmányutjában, melyet a dalmáciai levéltárakban tett, szerencsés volt a ragusai domonkosok könyvtárában egy latin Corvin-codexet találhatni, mely még ekkorig sehol ismertetve nincsen. A kézirat czime: *Cyryllus contra Haereticos*, ivrétben latin nyelven van kiállítva s jellemző Corvinbörkötéssel bir. Örömmel jelentjük, hogy tisztelt munkatársunk a codexet a «Magyar Könyv-Szemle» 1891. évi folyamának közelebb megjelenendő kettős füzetében felében fogja ismertetni.

— **Adatok a magyarországi középkori könyvtárak történetéhez** című rovatunk közléseit, melyek öt ismeretlen hazai középkori könyvtárhoz nyujtanak adalékokat, tárgyalmaz miatt a jelen füzetből a jövő 1891-iki folyam I., II. füzetére, mely néhány hét mulva fog megjelenni, voltunk kénytelenek elhalasztani.

— **Mátyás király könyvtárának jellemző börkötéseiről** jelen füzetünk hoz sikerült chromolithographiai hasonmást, mely Ullmann József fővárosi ismert könyvnyomdász műintézetében készült s a hazai könyvnyomdászatnak minden tekintetben becsületére válik. Ezen hasonmás van mellékelve az antwerpeni 1890-iki bibliographiai congressus «Comte-Rendu»-jéhez is mint a Corvina maradványainak börkötéseiről általunk tett indítvány melléklete. Mi azonban az ügy érdekében czélszerűnek tartottuk azt folyóiratunkban is reprodukálni s azt hisszük, hogy ezt olvasóink szívesen veszik.